اِذْ قَالُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَیْءٍ ؕ قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِیْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى نُوْرًا وَّ هُدًى لِّلنَّاسِ

پوه سه: چي "اذ" ظرف دی د ما قدر الله حق قدره چي دوی وویل یعني مالک الضیف، وجمع ضمیر قالوا مع ان القائل واحد لرضأ غیره بقوله مثل بنوا فلان قتلوا والقاتل واحد منهم، چي نه دی نازل کړی خدای ﷻ پر هیڅ بشر.

پوه سه: چي دی منکر سو د بعثت د ټولو انبیاؤ پر طریقه د سلب کلي هیڅ شی یعني هیڅ کتاب.

پوه سه: چي دا انکار دی د ټولو کتب الٰهیه وو څخه پر طریقه د سلب کلي.

درویش وایي: چي د دوو سالبتینو کلیتنو دعوه نو په جواب کي ایجاب جزی د بعث د موسٰی علیه السلام او ایجاب جزي د نزول د تورات کافي دی لانهم قالوا ان الموجبة الجزئیة نقیض السالبة الکلیة، نو ته یا محمد ﷺ په ابطال د دوو سلب کلي چي دوی دعوه کړې وه چي چا نزل کړی دی هغه کتاب یعني تورات چي راتگ په کړی دی موسٰی چي کان بشراً رسولاً چي هغه کتاب نور معنوي و د خلگو لپاره یعني بني اسرائیلو لپاره.

پوه سه: چي "نوراً" حال دی له کتاب څخه او حمل یې مبالغةً دی وکذا هدیً او هغه کتاب هدایت د خلگو لپاره یعني د بني اسرائیلو لپاره.

تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِیْسَ تُبْدُوْنَهَا وَ تُخْفُوْنَ كَثِیْرًا ۚ

چي تاسي گرځولی دی هغه کتاب تورات جلاجلا دفترونه چي تاسي ښکاره کوئ یعني بعض د هغو قراطیس یعني چي ستاسي نفع پکښې وي کالزکوٰة للعلمأ والصدقات والاحترام للعلمأ، او تاسي پټوئ ډېر د هغو قراطیس له عوامو څخه کنعوت النبي علیه السلام وآیة الرجم وغیر ذالک.

درویش وایي: چي په دې آیت نهایت ذم او توبیخ د علمأ د بني اسرائلو، ولي چي دوی تورات مطابق د شهواتو سره استعمالوي.

وَعُلِّمْتُمْ مَّا لَمْ تَعْلَمُوٓا أَنتُمْ وَلَآ ءَابَآؤُكُمْ

او تاسي ته يې دروښوول هغه احكام چي نه تاسي په خبر واست او نه ستاسي پلرونه، ولي ستاسي ملايانو يا ستاسي څخه پټ كړي وه او يا تغيير او تبديل پكښي كړي وه.

پوه سه: چي اكثر مفسرين او علماً پر دې دي چي دا خطاب خو يهودانو ته دى لكن تعليم پر لسان د محمد عليه السلام دى، يو هغه پټ كړي احكام د تورات كمامر او بل على في التورات من الاحكام الآلهية في القرآن النازل على محمد ﷺ او يا بيان د هغو آياتو چي پر تاسي او ستاسي پر پلرو به شكل يعني نه به په هدايت عليه الصلوٰة والسلام د هغو مشكلاتو د تورات د آيتو حل او كشف ورته وكړى چي دا مشكلات به د دوى د ملايانو د خوا په لاس وهونكي د تورات په آيتو پيدا سوي وه كما قال الله ﷻ ان هذا القرآن يقص على بني اسرائيل اكثر الذي هم فيه يختلفون، او مجاهد وايي چي دا خطاب دى وه مسلمانانو ته ودوى ته ورښيي هغه نعمت د علم چي په بعثت د رسول الله ﷺ ودوى ته حاصل سو.

قُلِ ٱللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٢﴾

ته ورته وايه چي خداى ﷻ نازل كړى دى هغه كتاب چي موسىٰ عليه السلام راتګ په كړى دى يعني تورات بيا نو دوى پرېږده چي په باطلو خبرو كي سات تېروي.

پوه سه: چي "قل" جواب د هغه استفهام چي من انزل الكتاب الذي جأ به موسىٰ يعني نو عليه الصلوٰة والسلام خداى ﷻ امر كړى چي ته جواب د استفهام وركړه دوى كه وايي او كه نه اذ لاجواب غيره او يلعبون حال دى د مفعول څخه د ذرهم او في خوضهم په يلعبون پوري.

وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ

او دا قرآن كتاب دى چي موږ نازل كړى دى يعني پر محمد ﷺ چي كثير البركة والخير والنفع دى او تصديق كونكى د هغو كتابو دى چي تر ده دمخه نازل سويوه كتوراة موسىٰ وانجيل عيسىٰ وغيرهما.

وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا

پوه سه: چي "ولتنذر" عطف دی پر ما يفهم من مبارک يعني لتنفع به ولتنذر آه يعني ته فائده پر واخلې او ته وېروې په قرآن سره اهل د ام القرٰی چي مکه مکرمه ده يعني مشرکان د مکې او د شاوخوا خلګ د ام القرٰی.

پوه سه: چي مکه مکرمه چي ام القرٰی يې بولي له دې سببه چي ټوله مځکه تر دې لاندي غوړول سوې ده، نو دا لکه اصل د ټولي مځکي او بل په دې سبب چي قبله د اهل القرٰی من المسلمين، او د من حولها څخه مراد تر شرق او غرب او جنوب او شمال پوري ټوله مځکه ده.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿۹۲﴾

او هغه کسان چي ايمان لري پر ورځي د اخرت هغه ايمان لري پر قرآن او هغه کسان پر لمانځه باندي دوام کوي سره د اداء د ټولو حقوقو د لمانځه.

پوه سه: چي مراد له صلوٰة څخه جنس دی چي پنځو سرو لمونځو ته شامل سي، ووجه ذالک چي هغه کسان چي پر اخرت ايمان لري، نو د هغې ورځي د حساب او عذابه څخه بېرېږي، نو به دی د ځان سره غور او فکر وکړي، نو به يې دا يقين سي چي سبب د خلاصون زما به ايمان ګرځي پر نبي عليه السلام او پر قرآن.

پوه سه: چي ضمير د به احتمال د دواړو لري يعني القرآن او عليه الصلوٰة والسلام او د ايمان صادق له لوازمو څخه دی محافظت د ارکانو د اسلام وخص الصلوة من بين الطاعات لانها عماد الدين کما ورد في الحديث الصحيح.

پوه سه: چي په دې آيت تعريض پر يهودانو چي دوی قرآن او عليه الصلوٰة والسلام نه مني، نو دا له دې سببه چي دوی اخرت نه مني او پر تورات ايمان هم نه لري للتلازم بين الايمان بالآخرة والايمان بالتوراة والايمان بالقرآن.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا

پوه سه: چي استفهام د "من" انکاري دی ای لا احد اظلم تر هغه چا دروغ وايي پر خدای جل جلاله باندي.

پوه سه: چي افترٰى مشتق ده له فرية څخه وهو الكذب، نو بنأ عليه كذباً مفعول مطلق دی د افترٰى چي لفظ هم نه دی سره موافق مثل قعدت جلوساً وفيه شئ.

پوه سه: چي مراد د مفترى على الله مثل مالک بن الضيف دی چي ده وويل چي ما انزل الله على بشر من شئ او بعض مفسران وايي چي مراد له مفترٰى څخه په دې آيت کي مسيلمة كذاب او اسود عنسي دی چي دواړه دعوې د نبوت کړي وې په په حيوٰة کي د رسول اللهﷺ، او بعض وايي چي مراد ددې مفترٰى څخه عمر بن لحي دی چي اول سړی دی چي دين د اسماعيل عليه السلام يې بدل او بتان يې په مکه شريفه کي ودرول، او سائبه او بحيره او حام چي دمخه تېر سوي دي هغه ددغه عمر بن لحي د درواغو پر خدای جل جلاله يوه برخه ده، قتادة رحمة الله عليه وايي چي مسيلمة كذاب به مسجع الفاظ وويل چي پر ما داسيَ كتاب نازل سوی دی لکه پر محمد، حتى مسليمة كذاب د سورة كوثر په مقابل کي دا بې معنا الفاظ ويلي دي انا اعطيناک الجماهر فصل لربک وهاجر انا كفيناک المجاهر والمكابر، او مسيلمة كذاب و عليه الصلوٰة والسلام ته دوه كسه د خپلو د خپلو اتباعو را استولي وه چي محمد دي زما سره عرب نيمی کړي اهل مدر يعني د ښارو خلگ يې دده او اهل وبر يعني پونده خلگ يې زما، نو عليه الصلوٰة والسلام و هغو دوو كسانو ته وويل چي آيا تاسي شاهدي ادأ كوئ چي مسيلمه نبي دی؟ هغو ورته وويل هو! نو عليه الصلوٰة والسلام و هغو ته وويل که استونکي خلگ نه وژل کېدای مابه ستاسي غاړي په توره وهلي وای.

درويش وايي: چي صاحب د روح البيان مسيلمة كذاب په تفسير کي د هغه آيت راوړی دی ومن اظلم ممن افترىٰ" او مظهري رحمة الله عليه مسيلمة كذاب ددې آيت په تفسير کي راوړی دی.

اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ

درويش وايي: چي که څه هم مسيلمة كذاب مفترى على الله ؤ لکن انسب رايه د مظهري رحمة الله عليه ده ولي چي مسيلمة كذاب خو مطلق مفترى نه بلکې دعوى د وحي يې کوله كما في هذه الآية چي معنا يې داده چي ياوايي چي ماته وحي

کړه سوي دي یعني د خدای ﷻ له جانبه او حال دادی چي د ته وحي نه دي کړه سوي د هیڅ شي، والقصة قد مرت.

پوه سه: چي مسیلمة کذاب وحشي چي قاتل د حمزه ﷜ و د احد په جنګ کي وواژه وروسته تر وفات د علیه الصلوٰة والسلام او اسود عنسي فیروز دیلمي مړ کړی، او خبر د وژني د اسود عنسي چي فیروز مړ کړی هغه وخت و علیه الصلوٰة والسلام ته را ورسېدی چي علیه الصلوٰة والسلام په اخیري ناجوړی کي ؤ.

وَّمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

پوه سه: چي دا "ومن قال آه" عطف دی پر من اظلم الآیة باندي، بغوي رحمة الله علیه وایي چي دا آیت په عبدالله بن ابي سرح کي نازل سوی دی چي اسلام یې راوړی او خط نویس ؤ چي د علیه الصلوٰة والسلام کاتب د وحي ؤ، نو دا آیت چي نازل سو "لقد خلقنا الانسان من سلالة من طین" عبدالله المذکور وبیان ته د خلق الانسان په تعجب کي سو، نو یې وویل تبارک الله احسن الخالقین، علیه الصلوٰة والسلام و عبدالله ته وویل نوشته یې کړه داغسي نازل سوي دي، عبدالله ته شک پیدا سو چي که محمد په دعوه کي د نبوت صادق وي، نو ماته هم وحي وسوې وده ته وان کاذباً فقد قلت مثل ماقال، باره مرتد سو له اسلام څخه او مشرکانو ته د مکې ولاړی، لکن بغوي رحمة الله علیه وایي چي عبدالله رجوع وکړه و اسلام ته هغه چي علیه الصلوٰة والسلام لپاره د فتح د مکې سره د فوجه را روان ؤ او په مر الظهران کي یې اړولي وه، حافظ فتح الدین بن سید الناس د خپل د سیرت په کتاب کي ویلي دي چي علیه الصلوٰة والسلام د عبدالله د اسلام قبلولو څخه ډډه وکړه، نو عبدالله عثمان ﷜ ورته شفیع کړی، نو علیه الصلوٰة والسلام قبول کړی وحسن اسلامه بعد ذالک حتیٰ چي هیڅ چا وده ته په نظر د نقمت نه دي کتلي، او دی چي یې مړ کړی دی د سجدې په حالت کي ؤ، او ابن عباس ﷜ وایي چي دا آیت "سانزل مثل ما انزل الله" په شان کي د مستهزئینو د قرآن نازل سوی دی چي دوی په ویل لوشأ لقلنا مثل هذا یعني القرآن حتیٰ چي نضر بن الحارث په مقابل کي ددې سورت قرآني والنازعات غرقاً الی اخیر الآیات داسي

وويل، والطاحنات طحناً والعاجنات عجناً والمخابرات خبراً.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّٰلِمُونَ

كه ته ووينې "مفعول د ترىٰ محذوف دى اى الظالمين كما يدل عليه مابعده "اذ الظالمون" مبتدأ ده او لام لپاره د عهد دى يعني مراد ځني يهود دي، او هغه كسان چي دعوه د نبوت يې كاذبانه كړې ؤ او مستهزئين بالقرآن دي او يا لام لپاره د جنس دى او مذكورين په كښې داخل دي، او جواب د "لو" محذوف دى اى لرئيت امراً عظيماً فزيعاً.

فِي غَمَرَٰتِ الْمَوْتِ

په سختيو كي د مرگ دي "غمرات" جمع د غمرة ده چي معنى شدة غالبه دى ددي محاورې څخه ماخوذ دى فلان غمره الماً اذا علاه وغطته چي پرده به اوبه لوړي سوي وي او دى به يې پټ كړي.

پوه سه: چي دا خبر دى د "الظالمون" او اضافت د غمرات و موت ته اضافت بيانيه ده، نو گويا مرگ ډېري سختى لري، ولهذا قال سيد البشر ﷺ حين حضرة الموت اللهم للموت سكرات.

وَالْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا أَيْدِيهِمْ

او ملكو يعني ملكي د عذاب خلاص يې نيولي دي لاسونه لپاره د قبض او روح ددوى يعني لكه د يو سړي چي ډېر سخت طبعيت وي او پر يو چا يې پور باندي وي، او په مطالبه كي د پور ډېره سختي كوي او پوروړي ته يې دواړه لاسونه خلاص نيولي وي ورته وايي اخرج الي مالي عليك الساعة، او زه نه درسه ځم چي پور مي را نه كړې "الملائكة" مبتدأ ده او باسطوا يې خبر دى، او راتلونكى آيت يې خبر بعد الخبر دى.

أَخْرِجُوٓا أَنفُسَكُمُ

او راوباسي خپل روحان، او ټوله جمله حال ده له ضمير څخه د ظرف يعني في غمرات، لان التقدير كائنون في غمرات الموت والحال ان الملائكة آه او دا

قول د ملکو به په ډېره سختۍ ورته کوي.

اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٩٤﴾

پوه سه: چي له "اليوم" ځخه مراد د مرګ وروسته الى مالانهاية له، تاته جزاً درکول کېږي عذاب د سپکاوي او د اهانت په سبب د دې چي تاسي واست پر خدای پاک به مو درواغ ویل، لکه شریک خدای ته چي مشرکانو به وایه، یا ولد خدای لره لکه یهودو چي به ویل عزیر ابن الله یا نصارىٰ به ویل چي عیسىٰ ابن الله او یا به مو دعوه د نبوت کوله په درواغو کمامر في حالة مسیلمة کذاب والاسود العنی، او تاسي واست چي د آیتو قرآنیه وو او د معجزاتو نبویه وو ځخه مو کبر کاوه یعني یقین مو نه پر کاوه.

فائده: خدای پاک "عذاب الهون" ذکر کړی له دې سببه چي عذاب د کافر په اور کي د اهانت لپاره دی، او بعض مسلمانان که په سبب د ګنهو دوږخ ته خدای پاک ورولي هغه عذاب د اهانت نه دی بلکې د پاکوالي لپاره دی مثلاً لرګي چي ځوک پر اور اچوي هغه د لرګو اهانت دی، او سره زر که خیرن سي او زرګر یې پر کوره د اور کښېږدي هغه د صفایي لپاره دی.

وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ

او په تحقیق تاسي راغلاست اې ظالمانو یوازي او تنها.

پوه سه: چي "فرادىٰ" حال دی له فاعل ځخه د "جئتمونا" یعني منفردین عن الاموال والاولاد والاعوان والاحباب والاوثان، چي تاسي به ویل چي دا زموږ شفاعت کونکي دي.

پوه سه: چي دا اخبار د خدای پاک له خوا پر ژبه د ملکو یا په ورځ د مرګ کمایدل علیه السیاق یعني قوله تعالى في غمرات الموت الآیة" او یا په ورځ د قیامت "کما خلقنٰکم اول مرة" بدل دی له فرادی ځخه یعني پر هغه ډول لکه له مور ځخه چي زېږېدل یو وار وي، او لکه د مور ځخه چي پیدا کېدی لڅي پښې

او لځ له کالو څخه اوس هم هغسي راغلاست.

وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُورِكُمْ

او تاسي پرېښول په دنيا کي هغه څه چي موږ درکړي وه من الاولاد والاموال والقصور والبساتين وغير ذالک، وروسته تر شا يعني له هغو شيانو څخه مو هيڅ شی نه راوړی اخيرت ته يعني مسلمانانو خو اسلام له ځانه سره راوړی.

وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟

او موږ نه وينو ستاسي سره شفاعت کونکي ستاسي هغه چي ستاسي به زعم باطل ؤ چي دغه بتان به تاسي شريکان د خدای ﷻ بلل، يعني ستاسي دا خيال ؤ چي دا اصنام شريکان د خدای ﷻ دي په استحقاق کي د عبادت.

لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

پوه سه: چي "تقطع" په نصب سره "بينکم" په اضمار د فاعل لدلالة ماقبله عليه او اصل يې داسي ؤ لقد تقطع مابين کم من الوصل يعني ستاسي او د بتانو تر منځ هغه پيوند د دنيا چي تاسي به دوی عبادت کاوه قطع سو، اويا يې فاعل ضمير دی چي راجع دی و مصدر ته د تقطع ای تقطع التقطع ای وقع التقطع بينکم وبينهم کما قيل حيل بين العير والنزوان ای وقع الحيلولة او يا فاعل د تقطع بينکم دی مجازاً في الاسناد.

سوال: فاعل خو مرفوع دی، نو بينکم چي فاعل دی مرفوع نه دی؟

ځواب: بينکم" سره د فاعليت پر نصب پرې ايښی دی للزوم ظرفيته، او بعض قرأ يې په رفع د "بينکم" وايي اسناد د فعل يې وظرف ته کړی دی مجازاً، او ورک سوله له تاسي څخه هغه څوک چي تاسي دا گمان کاوه چي دا په شفعا زموږ وي په نېز د خدای ﷻ په ورځ د قيامت.

إِنَّ ٱللَّهَ فَالِقُ ٱلْحَبِّ وَٱلنَّوَىٰ

په تحقيق خدای ﷻ څيرونکی دی د دانو لکه غنم، جوار وغيرهما، او د مندکي د خورما او شفتالو وغيرهما يعني په مځکه کي دانې وچوي او غنم

وغیره او د خورما درخته وغیره څني راووزي، او دا معنا حسن بصري او قتادة په دغو الفاظو ذکر کړې ده شق الجنة عن السنبلة والنواة عن النخلة فیخرجها منها.

پوه سه: چي حب جمع د حبة ده ټولو تخمو ته وایي چي د خورک وي حاصل یې، او "نوٰی" جمع د نواة ده د خورما وغیره مندکي ته وایي، او بعض مفسران وایي چي حب ټولو تخموته نه وایي چي دوی خوړل کېږي بلکه غنم اوربشي جواري ورجي وامثالها، او نوات هرمندکي ته وایي چي د مېوې په منځ کي وي لکه د خورما مامندکه د بادام مندکه د شفتالو مندکه وغیرها.

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ

درویش وایي: چي انسب د مقام او سیاق سره دا تفسیر دی چي خدای ﷻ راباسي نُما کونکی شی لکه حیوان او نبات د غیر نما کونکي څخه کالنطفة والحبوب والنوات، او خدای ﷻ را ایستونکی دی د مالاینمو چي نما نه کوي لکه د حیوان نطفه او د چرګي هګی او دانې له نما کونکي شي څخه.

پوه سه: چي دا جمله لکه بیان د ماقبل ده یعني فالق الحب آه، او مخرج المیت پر عطف دی پر فالق الحب باندي ځکه یې صیغه د اسم فاعل راوړې ده، او ابن عباس رضي الله عنه وایي چي مراد له "حي" څخه موٴمن دی او مراد له میت څخه کافر دی لکه ابراهیم له آذره څخه او مخرج المیت من الحي څخه مراد دادی چي له موٴمن څخه میت یعني کافر وزېږي لکه کنعان د نوح علیه السلام څخه، او ابن عباس رضي الله عنه زیاته کړې ده چي مطیع له عاصي څخه پیدا سي یا عاصي له مطیع څخه یا عالم له جاهل څخه پیدا سي او یا جاهل له عالم څخه وکذالک العاقل من الاحمق وبالعکس.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَأَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿٩٥﴾

دغه ژوندی کونکی او ورکونکی الله ﷻ دی، نو چېري تاسي مصروف یاست ددغه مقتدر خدای ﷻ څخه وغیره چي هغه هیڅ نمونه د قدرت نسته یکښي ای الاصنام من الاحجار.

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا

پوه سه: چي فالق الاصباح بل خبر دی د ان في قوله ان الله آه، او اصباح مصدر دی په معنی د دخول في الصبح سُمي به الصبح والمعنى خدای شاق عمود الصبح والفجر عن بياض النهار، او گرځولې ده خدای ﷻ شپه وخت د ارام چي په دې کي خلگ له ستړيا څخه د ورځي په مشاغلو کي د دنيا ارام او استراحت کوي، مشتق دی له دې محاورې څخه سكن اليه ای اطمنان اليه استيناساً به او يا خلگ په دې کي اکثره ارام کوي، او يا اولياً الله او تهجد گذاران په شپه کي د غال مغال څخه د خدای ﷻ وعبادت ته ارام پيدا کړي، نو هم دا سبب دي چي د عليه الصلوٰة والسلام ملاقات د خدای ﷻ سره په شپه کي واقع سو يعني ليلة المعراج.

وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا

دا عطف دی پر ليل باندي ای جعل الشمس والقمر آه، يعني حساب د ورځو او شپو د مياشتو او د کال ددوی په رفتار سره کيږي روح البيان د حسباناً ترجمه داسي کړې ده ای ادوار مختلفه.

پوه سه: چي خدای ﷻ په خپل قدرت سره لمر ته دومره اندازه حرکت ورکړی دی چي په يوه کال کي تخميناً يوه دوره پر عالم جسماني باندي قطع کوي چي دې ته سنه شمسي وايي او سپوږمۍ ته يې دومره حرکت سريعه ورکړی دی چي په يوه مياشت کي دوره قطع کوي، نو په دوولس مياشتو کي يو کال قمري پوره کيږي چي دې کال ته سنه قمري وايي، او په شمسي کال کي فصول اربعه يعني پسرلی، دوبی، منی او ژمی منځ ته راځي چي په هغو پوري کارونه د شنه کېدو د اشجارو مېوه دارو او د هغو مېوو پوخ والی مربوط دی، او په دوره د قمر پوري د پورو وعدې او مواقيط د حج او عمرې وغير ذالک معلومېږي کما ورد في موضع آخر من القرآن "يسئلونک عن الاهلة قل هي مواقيت للناس والحج.

پوه سه: چي حسبان بضم الحاً په مصدر دی په معنی د حساب فلابد من

تقدیر في الآية ای جعل الشمس والقمر علمي حساب واما الحسبان بكسر الحأ فهو بمعنى الظن والتخمين.

فائده: لمر يې تر سپوږمی دمخه کړی ولي چي لمر معدن دی د انوارو فلکیه وو.

ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾

دغه رفتار د لمر او سپوږمی په تسخیر د خدای ﷻ تقدیر او اندازه د قدرت د غالب خدای چي په هر شي د کائناتو علوية او سفلية وۀ خبیر دی.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾

خدای پاک هغه ذات دی چي پیدا کړي يې دي يعني په اسمانو کي ستوري چي تاسي لاري پیدا کړئ په دوی سره په تاریکیو کي د شپې په مځکه کي يعني په دښتو کي او په دریابو کي.

يوه سه: چي مراد د ظلماتو هغه مشتبه لاري دي او موږ بیان د دلائلو چي دلالت کوي پر صنعت د قادر مطلق کړی مو دی و ده داسي قوم ته چي علم او پوهنه لري.

يوه سه: چي بیانات د خدای ﷻ که څه هم عام دي لکن نفع اهل علم پر اخلي حدادي وايي چي پېژندل د لارو د یوه ښار څخه بل ښار په دښتو کي د مځکي او په چینو کي د دریابو په تاریکیو کي د شپې په کښتیو کي په ذریعه د ستورو کېږي چي مسافر بعض ده ته معلوم ستوري د مخ پر خوا گرځوي او بعض پر راسته جانب او بعض پر چپه طرف او بعض پر شا گرځوي د لارو درک ورمعلومېږي.

يوه سه: چي د ستورو نوري فائدې هم سته چي زينت د اسمان دي او رجوم الشياطين هم دي الى غير ذالک مما، او دعه الله فيها من الحكم نعلمها او لا نعلمها.

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ

هغه مقتدر خدای دی چي تاسي يې ابتداً پیدا کړي یاست له یوه ذات څخه

Scanned by CamScanner

چي آدم علیه السلام يعني انشأ د خلق الانسان له ده څخه سوې ده.

سوال: انشأ د خلق ال انسان پر مځکه يوازي خو له آدم علیه السلام څخه نه ده بلکې حوا هم په دې کي برخه لري؟

ځواب: پيدا والی زموږ د مور حوا رضی الله عنها له يوې پوښتۍ څخه د آدم علیه السلام سوی دی، نو ګويا ټول انسانان بالوسائط يوازي د ابو البشر آدم علیه السلام پيدا دی.

پوه سه: چي مستقر او مستودع دواړه مصدر ميمي دي مرفوع دي علی الابتدأ او خبر يې محذوف دی والتقدير فلكم استقرار في اصلاب الآبآ او يا پر مځکه او امانت ايښول لري په ارحامو کي د مندو اويا تحت الارض په قبر کي.

نکته: خدای جل جلاله صلب الاب مستقر د نطفې وباله او رحم د مور يې مستودع وباله، ولي چي نطفې خو د پلار په ملا کي قرار درلودی الا من قبل الغير او په رحم کي د مور چي حاصله سوه په فعل د غير چي زوج دی، نو ګويا نر دا خپل نطفه ودې ته امانت کښېښول.

قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّفْقَهُوْنَ ﴿۹۸﴾

موږ تفصيل د آياتو د قدرت خپل کړی دی هغه قوم ته چي په دې آيتو پوهېږي، ولي چي دا امور د قيقه دي فکر او فهم ته ضرورت لري.

وَهُوَ الَّذِيْۤ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا

او خدای جل جلاله هغه ذات دی چي نازل کړي يې دي اوبه د باران له اسمان څخه يعني له وريځي څخه، ولي چي عرب وايي چي کل ما علاک فهو سمأ، نو موږ په دې اوبو سره شنه کوو تخمونه د هر شي له مځکي څخه، چي په ابتدائي حالت کي په رنګ شنه وي.

نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا ۚ

او په وروسته حالت کي د هغه شنه سوي شي څخه راباسو داني يو پر بل سپرې چي په عربي يې سنبله بولي او په پښتو يې وږی بولي، بعض سنبله د غنم وي بعض د اوربشو او بعض د جوارو وهکذا فسبحان الذي اخرج بمأ واحد افنان

المطعومات مختلف الطعم واللون والمقدار وفضل بعضها على بعض في الاكل فتبارک الله احسن الخالقين.

پوه سه: چي تر اوسه پوري حال د نباتاتو خدای پاک بیان کړی اوس نوبت دی د حال د درختو.

وَ مِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ

پوه سه: چي "من النخل" خبر مقدم دی او من طلعها يې بدل دی او "قنوان" مبتدأ ده او دانية يې صفت دی او طلع د خورما لکه دوه نعل چي سره متصل کړي او مېوه په منځ کي وه، د دانيه مراد دادی چي نژدې دي او پرېکول يې اسانه دی.

پوه سه: چي په آيت کي اختصار دی معنا يې داده چي بعض قنوان د نخل دانيه يعني قريبه دی او بعض يې بعيده دی تخصيص د قريبه چي په ذکر سره وکړی ددې سبب نعمت په قريبه اکبر او اسهل تر بعيده.

پوښتنه: د درختو بيان يې ولي د خورما له درختي څخه شروع کړی؟

ځواب: خورما هغه درخته ده چي له دې څخه د طلع له وخت څخه په مېوې ددې شروع کېږي بيا تر وخته پوري د تمر والي يعني چي پخه خورما کېږي او خلگ يې له درختو څخه شکوي چي په دې منځ کي تخميناً څلور پينځه مياشت تېرېږي، او بل سبب دادی چي هيڅ داسي مېوه نسته چي بې دوډۍ صرف او صرف په هغه مېوه سره او په اوبو سره سړی دوې مياشتي ژوندی وساتي بېله خورما، ولي چي خورما سړی خوري او اوبه پسې څښي دوې مياشتي بلاتکليفه ژوند کولای سي، او بل سبب دادی چي خورما په کلو کلو چي پرته وي د خورک له قابليت څخه نه وزي بخلاف الاثمار الاخر، او بل په حديث نبوي صحيح کي راغلي دي چي رسول اکرم ﷺ و اصحابو ﷺ ته وويل "اکرموا عماتکم النخل فانها خلقت من فضلة طنية آدم عليه السلام وليس من الشجر شجرة اکرم على الله من شجرة ولدت تحتها مريم بنت عمران يعني عيسى عليه السلام فاطعموا نسائکم الولد الرطب فان لم يکن فتمر.

ترجمه: تاسي عزت ورکوئ خپلو امه گانو ته چي د خورما درختي دي ولي

چي دا درخته پيدا سوې ده د هغه بالا سوي ختي څخه چي آدم ځندي جوړ سو، نو
گويا د خورما درخته د ټولو انسانانو د پلار چي آدم عليه السلام دی خورده نو زموږ به
عمه سي او نسته په درختو کي يوه داسي درخته چي عزت پر خدای جل جلاله لري تر
هغې درختي چي لاندي تر هغې مريم بنت عمران لنگه سوه چي عيسیٰ عليه السلام يې
راوړی هغه درخته د خورما وه او تاسي خورئ په خپلو ښځو چي تازه لنگه سي
لنده خورما، او که لنده نه وه بيا وچه خورما، زموږ د افغانانو لنگي ښځي ته اول
ليتۍ ورېخوي، ولي چي خورما همېشه د افغانانو په کورو کي نه وي.

وَجَنّٰتٍ مِّنْ اَعْنَابٍ

دا عطف دی پر علی نبات کل شئ يعني اخرجنا، له باغو څخه د انگورو.

دروېش وايي: چي مرکز د نړۍ پر مخ د ټولو اقسامو د انگورو افغانستان
دی بالخصوص قندهار.

وَّالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ

او راشنه کړي په هغو اوبو سره درخته د زيتون او انار، د زيتون درختي ته
په بل ځای کي شجرة مباركة ويل سوې ده.

پوه سه: چي دا دوه لفظه "متشابهاً وغير متشابه" حال دي له رمان څخه
يعني بلگونه او قد د درختي د رمان د بلگو او قد سره د درختي د زيتون سره
برابر دي او خوند د انار د زيتون د خوند سره نه دی برابر، او يا حال دی له ټوله
ماتقدم څخه يعني متشبهاً بعض مامر د بعض آخر سره لکن غير متشابه دی په
هيئت کي او په مقدار کي او په رنگ کي او په خوند کي کمايدل عليه التجربة.

اُنْظُرُوْٓا اِلٰى ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَيَنْعِهٖ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكُمْ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۹۹﴾

وگورئ اې خلگو په نظر د عبرت او د خدای جل جلاله پېژندلو.

پوه سه: چي ضمير د ثمره راجع دی و مذکوره درختو ته په تاويل د کلو
احدمنها، وگورئ و مېوې ته د هري درختي چي اوله مېوه راوباسي چي تقريباً
هيڅ نفع او فائده نه وي پکښې او وگورئ و مېوې ته د هري درختي چي اوله

مېوه راوباسي چي تقريباً هيڅ نفع او فائده پکښې نه وي او وګورئ ومېوې ته د هري درختي چي مېوه يې پخه سي څونه غتمه سي، او يو رنګ او بل رنګ پيدا کړي او دغه رنګه خوند يې جلا جلا پيدا کړى دى په تحقيق په دې مذکوراتو درختو او مېوو کي دلائل پر وجود د صانع او قدرت د هغه او پر حکمت د هغه او پر توحيد د هغه اذ لو کان فيهما آلهة الا الله لفسدتا کما في موضوع آخر من القرآن الکريم" که واى متصرف په اسمانو او ځمکو کي خدايان غير له الله ﷻ څخه نو اسمانونه او ځمکه به فاسده سوې واى.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾

او ګرځولي دي کفارو د مکې سره ددې چي دلائل د توحيد دوى ډېر واورېدل شريکان د جن، او حال دادى چي خداى پاک دوى پيدا کړي نه جن، نو جمله د "خلقهم" حال ده له لفظ الله څخه په تقدير د قد کما هو القانون النحوي في حالية صيغة الماضي او مفعولان د جعلوا لله او شرکا دي، او الجن بدل دى له شرکا څخه او دوى په درواغو چي معنى د خرقوا د ګرځولي دي خداى ﷻ لره زامن لکه يهود چي وايي عزير ابن الله او نصارى وايي چي عيسىٰ ابن الله دى او خداى لري لوڼي هم پيدا کړي په درواغو لکه مشرکين د مکې چي وايي چي ملکي د خداى لوڼي دي او مندي يې د پېرانانو د رئيسانو لوڼي دي.

پوه سه: چي "بغير علم" حال دى له فاعل څخه د خرقوا اى حال کونهم متلبسين في هذا الخرق په غير علم سره، يعني نه دليل عقلي پر لري او نه نقلي پاک دى خداى ﷻ له هغه شي چي کفار يې توصيف په کوي يعني ته ده ثابت بولي من الشرکا والبنين والبنات.

فائده: مظهري رحمه الله وايي چي مراد له جن څخه ملکي دي، ولي چي کفار مکه وايي چي ملائکه بنات الله دي او وجه د تسميه په جن سره پټوالى دى د ملکو له عمومي ابصارو څخه چي د جن معنا ده.

درویش وایي: چي پر دې ترجمه خو تکرار لازمېږي ولي چي د بنات ذکر وروسته تر بنینځ تېر سو، او بله توجیه مظهري رحمة الله علیه دا کړې ده چي مراد له جن څخه شیطانان دي لانهم اطاعوهم وعبدوا غیر الله من الاوثان، او نوري توجیهاتي یې هم کړي دي، او حسین واعظ کاشفي هروي رحمة الله علیه په خپل تفسیر کي چي په نامه د تفسیر حسیني یادېږي وایي چي اصح تفسیر د شرکآ الجن چي مراد له دې ډلي څخه د جعلوا فاعل دی زنادقه دي چي مجوس یې هم بولي او ثنویه یې هم بولي، دوی لعهنم الله تعالی وایي چي خدای او ابلیس سره ورونه دي، لکن الله خالق الناس دی او خالق د دوابو او انعامو نافعه وو بلکې د هر خیر شي خالق دی، دوی وایي چي د الله بل نوم یزدان دی او ابلیس خالق دی د سباعو او د مارانو او لړمانو او عموماً د هر شر د شیانو او دا بل نوم د ابلیس اهرمن دی.

درویش وایي: چي په هندوانو کي د هند ددې عقیدې خلګ ډېر دي والعلم عند الله سبحانه وتعالی.

بَدِيْعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَنّٰى يَكُوْنُ لَهٗ وَلَدٌ وَّلَمْ تَكُنْ لَّهٗ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿١٠١﴾

پوه سه: چي بعض مفسران وایي چي "بدیع" صفت مشبه دی او مضاف دی و فاعل ته، نو په معنی د عجب دی اسمانونه او مځکه چي مثل او نظیر نه لري، او بعض مفسران وایي چي بدیع که څه هم د مجرد له بابه دی لکن په معنا د اسم فاعل د باب افعال والمعنی خالق دی د اسمانو او مځکي بې له مثال سابق څخه او فعیل په معنی د مفعل ثابت دی په دې شعر کي د بعض شعراؤ.

امن ریحانة الداعي السمیع (مسمع) یورقني واصحابي هجوع

فائده: پر هر تقدیر "بدیع آه" خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هو بدیع آه او بدیع السموات مبتدأ ده خبر یې محذوف دی ای هو الله اني په معنی د من این دی او یا د کیف دی یعني یا د کوم ځایه دی خدای جل جلاله لره ولد او یا څرنګه دی خدای جل جلاله لره ولد، او حال دادی چي نسته خدای جل جلاله لره صاحبه یعني زوجه چي د هغې دي خدای لره ولد پیدا سي او خدای پاک خالق د هر شي دی او په هر شي بنه خبر دی..

پوه سه: چي په دې آيت کي دليل پر نفي د ولد خدای لره په څو وجهو دی.

(۱) خدای ﷻ خالق د اجسامو عظيمه وو دی وخالق الاجسام لايکون جسماً والا يکون خالقاً لنفسه وهو محال بالبداهة او ولادة خو له خواصو څخه د اجسامو دی (۲) ولد خو پيدا کيږي له نر او ښځي څخه چي متجانس وي، والله تعالى منزه عن المجانسة مع شئ (۳) ولد خو کفو او مثل د والد وي، وليس له کفواً احد ولي چي ټوله ماسوی د خدای مخلوق د خدای ﷻ دي فلا يکافيه شئ

(۴) خدای پاک په هر شي عالم دی ولاکذالک غيره بالاجماع الا بتعلمه (۵) مبدعات د خدای ﷻ اسمانونه او مځکي دي او سره ددې چي هغه له جنس څخه د مايوصف بالولد دي ولي خو اجسام دي لکن مع هذا هغه اسمانو او مځکه ولد ته ضرورت نه لري لطول بقائهما فالله تعالى اولى به.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ خَالِقُ كُلِّ شَیْءٍ فَاعْبُدُوْهُ ۚ

او دغه موصوف ذات په ماسبق من الصفات "ذالکم" مبتدأ ده وروسته يې اخبار مترادفه لفظ "الله" دی تربيه کونکي ستاسي نسته مستحق بې له ده پيدا کونکی دی د هر شي، نو دده خاص عبادت کوئ لا لغيره.

پوه سه: چي فأ لپاره د سببيه ده يعني هغه څوک چي مستجمع ددغو صفاتو جليله وي هغه مستحق د عبادت دی لاغيره من المخلوقات خصوصاً الاصنام الجمادات.

وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿۱۰۲﴾

او خدای ﷻ د حفاظت او د تربيې او د ټوله مايحتاج اليه المخلوقات وکيل دی، او خدای ﷻ چي وکيل د ټولو شيانو دی بايد بندګان خپل ځانونه اولادونه او مالونه ټوله و ده ته وسپاري لکه چي معنا د وکيل ده، او بايد خلګ تقرب وکاندي وخپل وکيل مقتدر ته په عباداتو سره او په هر شي چي دی راضي کيږي من العبادات القولية والجسدية والمالية والحالية بدوام الاستغراق في طلب مرضاته والاجتناب الکلي عما يغضه تعالى من المعاصي.

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

پوه سه: چې ابصار جمع د بصر ده معنی يې دليل د سترگو دی او گاهي يې اطلاق پر غير د سترگي هم کيږي مجازاً ولي چي سترگه محل د حاسبة البصر ده او ادراک د شي عبارت دی له وصول څخه و هغه شي ته والاحاطة به، فالمعنى لاتصل اليه تعالى الابصار ولاتحيط به او د خدای ادارک يعني علم يې پر ابصار احاطه کوي، په قاموس کي وايي چي د لطيف معنا البر بعباده المحسن الى خلقه بايصال المنافع اليهم په مهرباني سره، او ابن عباس ﷺ وايي هو اللطيف باوليائه، وقال ايضاً اللطيف العالم بخفايا الامور، او خبر دی په ټولو کائناتو.

پوه سه: چي معتزله په دغه آيت سره دليل وايي پر امتناع د رؤية الٰهي په ورځ کي د قيامت مؤمنانو لره، قال رئيسهم الطوسي في التجريد، ورؤية الله تعالى كما يزعمونه اهل السنة والجماعة باطل لقوله تعالى لايدركه الابصار، وروسته نور هم ډېر دلائل عقليه پر امتناع د رؤية الله ويلي دي.

درويش وايي: چي دا مسئله که څه هم په عقائدو کي د اهل السنة والجماعة مفصل ذکر سوي دي، او د معتزله وو د دلائلو يې داندان شکن جوابونه ورکړي دي كما يظهر لک بمطالعة شرح العقائد وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني او په مواقف کي د قاضي عضد الملة والدين او په شرح کي د مواقف للعلامة السيد الجرجاني، لکن چونکه ماخذ ددغه اختلاف دغه آيت د قرآن کريم دی "لاتدركه الابصار" نو بايد دلته د معتزله وو د دلائلو جوابونه ورکړه سي.

پوه سه: چي د معتزله مذهب خو هغه ؤ چي ذکر سو، او اهل السنة والجماعة په اجماع سره وايي چي رؤيت د خدای ﷻ په دنيا کي خو نسته مگر مؤمنانو ته په جنت ثابت دی بالاحاديث الكثيرة المتواترة المعنى وانكان احادها افراد.

پوه سه: چي دليل ويل په دغه آيت سره پر امتناع د رؤية الله باطل دی بوجوه، الاول چي صيغه د مضارع يعني لايدركه الابصار على اختلاف النحاة يا به موضوع وي لپاره د حال او استعمال به يې په استقبال مجاز وي، او يا به مشترک لفضي په منځ کي د حال او استقبال والنفي في الحال مراد في الآية

اتفاقاً بين الموافق و المخالف اذ لاقائل برؤيته تعالى فلا يجوز ارادة النفي في الاستقبال لانه اما يلزم الجمع بين الحقيقة والمجاز على المذهب الاول او يلزم عموم المشترک على المذهب الثاني.

والثاني: ابصار په صيغه د جمع راغلی دی چي مراد ځني افراد دی دون الجنس، نو لام په ابصار کي به يا لپاره د عهد خارجي وي يعني الابصار الموجودة في الدنيا ونحن لانقول به او که لپاره د استغراق وي نو پردې تقدير مدلول د آيت نفي د استغراق د رؤية وهذا النفي صحيح لا استغراق المنفي في الدنيا والآخرة بابصار المؤمنين والكافرين ونحن انما ندعى الرؤية بابصار اهل الجنة فلا يدل الآية على نفي ذالک.

والثالث: چي رؤية غير له ادارک څخه دی، ولي چي ادراک كما اشرنا اليه في ترجمة الآيت هو الوقوف على كنه الشئ والاحاطة به والرؤية المعانية ولا تلازم بينهما.

درويش وايي: چي مراد له ادراک علم بكنهه د خدای ﷻ په اصطلاح د اهل منطق دی، والدليل على ذالک الامتناع مذكور في شرح السلم للقاضي محمد مبارک بالتفصيل التام.

درويش وايي: چي صاحب د روح البيان قدس سره ددې آيت په بيان کي ډېر په زړه پوري تفصيل کړی دی او اثبات د مذهب د اهل سنت والجماعة او رد د معتزلـه ؤ يې پـه احسن وجه سره کړی دی مطالعه يې مه هېروئ والله الموفق والمعين، او روح المعاني ددې مسئلې په ښه تفصيل هر اړخ څېړلی دی، او دلائل او جوابات يې بې له تعصبه راوړي دي او امام همام فخر الدين الرازي قدس سره چي د عقائدو د فن لوی امام دی په تفسير كبير کي ډېر ښه بيان کړی دی.

قَدْ جَآءَكُمْ بَصَآئِرُ مِنْ رَّبِّكُمْ ۚ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ﴿۱۰۴﴾

پوه سه: چي تر شروع ددې آيت دمخه "قل" مقدر دی، نو دا آيت به حكايت سي له قول څخه د عليه الصلوٰة والسلام چي په قرآن خدای ﷻ حكايت ځني

وکړی یعني ووايه اې محمده ﷺ چې په تحقيق تاسي ته راغله بصائر يعني داسي حجج او د لائل بينه چې د عقل سليم ولا لپاره سبب د بصيرت يعني د نور قلبي ګرځي چې په هغه سره هدايت او ضلال ايمان او کفر سره وپېژنئ.

پوه سه: چي بصيرت د زړه صفت دی لکه بصر د سترګو او دا بصائر له جانبه څخه د رب ستاسي دي، نو که څوک په هغه حجت سره عمل وکړي يعني ايمان راوړي نو لپاره د نفع د ځان دی يعني رنفع يې ووده ته راجع کېږي، او که څوک د زړه په سترګو حجت ته ونه ګوري او پر کفر او ضلال باندي دوام وکړي نو ضرر يې خپل دی چې عذاب دنيوي او اخروي دی، او زه نه يم ستاسي د عملو ساتونکی او جزأ درکونکی بل الحفيظ وهو الله تعالی وانما انا بشير ونذير.

وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ وَلِيَقُوْلُوْا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهٗ

او داغسي لکه تاسي چې دمخه واورېدی موږ تفصيل او بيان د حجج او بيناتو تاسي ته کوو ولعلکم تهتدون، په قاموس کي وايي چې صرف الحديث دادی چې په خبرو کي زياتوب وسي او ښائسته يې کړي لکه صراف د دراهمو او د نانيرو چې فضل د بعض پر بعض معلومه وي، او چي موږ بيان کړو قرآن که څه هم لفظ د قرآن دمخه نه دی تېر سوی لکن د لفظ د آيات فهمېږي لان الآيات.

فائده: کذالک منصوب محلاً دی مفعول مطلق د نصرف دی، والمعنی نصرف الآيات تصريفاً مثل تصريفنا هذه السورة.

پوه سه: چي اکثره مفسرين وليقولوا عطف بولي پر مقدر باندي چي مقدر دادی ليتم امر التبليغ، وليقولوا او لام لپاره د عاقبت دی ای يکون عاقبة الامر او ضمير د يقولوا راجع دی و کفارو ته د مکې.

پوه سه: چي قرائت د نافع او د کوفيانو په فتحه د زال او د را پر صيغه د مخاطب او مخاطب ددوی عليه الصلوٰة والسلام دی او معنی د "درست" داده چې دا کتاب يعنون القرآن تا له بل چا څخه رد کړی او موږ ته وايه چې دا کتاب الله دی، قال ابن عباس رضي الله عنه ليقول اهل مكة حين تقرأ عليهم القرآن چي دا کتاب چي ته يې منزل من عندالله بولي تازده کړي دي له يسار او حبر څخه چي دده مريان

وه له سبي ښځه د روم بيا موږ ته وايي تزعم انه من عند الله او ابن كثير دا لفظ دارست په باب د مفاعله وايي لكن هغه هم په معنى د درست دى لكه چي په شافيه كي چي باب د مفاعله گاهي په معنى د مجرد رائحي.

لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۵﴾

وه هغه قوم ته علم لري تخصيص په دې سبب وكړى چي هغه قوم نفع پر اخلي، ولي چي اهل علم د حق او باطل په فرق پوهيږي، او له بله ښځه زده كړئ او د من عند الله فرق سره كولاى سي.

اِتَّبِعْ مَآ اُوْحِيَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱۰۶﴾

او ته اې محمده متابعت كوه په هغه شي چي تاته يې وحي كړه سوي دي له جانبه د رب ستا چي نسته مستحق د معبوديت بې له ده او اعراض وكړه له مشركينو ښځه.

پوه سه: چي متابعت معنى عمل بالقرآن او لا اله الا هو، جمله معترضه ده لپاره د تاكيد ده اتباع ما اوحي اليک، او د اعراض عن المشركين دا معنا نه ده چي تبليغ مه ورته كوه لانه عليه الصلوٰة والسلام مبعوث للتبليغ، بلكې معنا يې داده چي مجادله مه ورسره كوه، او يا معنا داده چي ددوى مطالباتو ته غوږ مه نسه چي دوى به همېشه عليه الصلوٰة والسلام ته ويل ارجع الى دين آبائک.

وَ لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكُوْا ط

او كه د خداى ﷻ مشيت او اراده واى.

پوه سه: چي مفعول د "شأ" محذوف دى يعني لوشأ الله عدم شركهم نو دوى به شرك نه واى كړى.

پوه سه: چي مراد په آيت كي مشيت د قسر او الجأ دى يعني چي بې له اختياره ددوى يې دوى مسلمانانولاى نو دوى به بيا شرک كولاى لكن د خداى دا مشيت نه دى عادت ولي چي خداى ﷻ وعده كړې ده لاملئن جهنم من الجنة والناس اجمعين" ددې آيت ښځه دا معلومه سوه چي كفر او اسلام ټوله په اراده د

خدای دی او مراد د خدای واجب الوقوع دی خلافاً للمعتزلة دوی وايي چي خدای له کافره اراده د اسلام لري او هغه نه سي واقع، نو دوی وايي چي تخلف د ارادې له خدای ﷻ څخه روا دی کما في ابي جهل وغيره، والدلائل في كتب العقائد.

وَمَا جَعَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾

او موږ نه يې ګرځولی ته والمخاطب هو ﷺ پر دوی يعني پر کفار مکه باندي ساتونکی ددوی د عملو چي به دوی منع کوي له عذابه څخه د خدای ﷻ يعني حتماً بې مسلمانانوي بلکې ته معلم او بشير او نذير يې.

او ته نه يې وکيل ددوی چي کفر او اسلام ددوی دي ماتاته سپارلی وي، له قتادة رحمه الله عليه څخه روايت دی چي په مکه شريفه کي به مسلمانانو ښکنځل کول و بتانو ته د کافرانو بالمقابل يې هغو ښکنځل و خدای پاک ته کول نو دا آيت نازل سو.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ

تاسي مسلمانان ښکنځل مه کوئ وهغو بتانو ته چي کافرانو د مکې د هغو عبادت کاوه ماسوی له خدای ﷻ څخه، بغوي وايي چي ابن عباس رضي الله عنه وويل دا آيت چي نازل سو انكم وماتعبدون من دون الله حصب جنهم" مشركانو د مکې وويل يا محمد ته به خامخا نهي کېږي له بد ويلو څخه زموږ د خدايانو او يا به موږ هجو او بد وايو ستا وخدای ته، نو خدای پاک په نزول ددې آيت مسلمانان نهي کړه له سببه څخه د بتانو ددوی، او سدي رحمه الله عليه وايي چي څه وخت چي ابو طالب عم رسول الله ﷺ ناجوړی سو او قريب الموت سو نو قريشو سره وويل چي درځئ ورسو ابو طالب ته او ورته ووايو چي دا خپل وراره محمد به له موږه منع کړې، ولي چي موږ شرمېږو كه محمد وروسته تر وفات د ابو طالب مړ کړو عرب به وايي چي محمد چي له قتل څخه د قريشو خلاص ؤ په سبب د اکا ابو طالب، نو چي ابو طالب مړ سو څرنګه يې محمد مړی کړی، نو ابو سفيان، ابوجهل، نضر بن حارث، اميه او أبی چي د خلف زامن وه، او عقبه د ابي سعيط زوی، او عمرو بن العاص رضي الله عنه وابو طالب ته ورغلی او ورته وه يې ويل چي ته زموږ مشر

سړی يې او په مکه کي يو رئيس ګڼل کېږي او محمد موږ هم ازاروي او هم زموږ خدايان، نو پر تا لازمه ده چي ته به دی راغواړې او له دغو کارو څخه به يې منع کوې او زموږ په خدايانو به کار نه لري موږ دده په خدای کار نه لرو، نو ابو طالب خپل وراره محمد ﷺ راوغوښتی چي دا راغلي خلګ د قوم مشران دي دوی وايي چي دی دي زموږ په خدايانو کار نه لري موږ دده په خدای کار نه لرو، ابو طالب و عليه الصلوٰة والسلام ته وویل چي قوم ستاسره د انصاف لار غوره کړې ده ددوی دغه مطالبه ومنه، نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي زه چي دا مطالبه ستاسي ومنم تاسي به زما يوه خبره ومنئ چي که تاسي هغه خبره وکړئ د ټولو عربو سلطنت به ستاسي سي، او عجم په هم ستاسي فرمانبرداره سي، ابو جهل ورته وويل نعم ستا په پلار مي دي قسم وي چي هغه خبره موږ له تا سره منو وعشرة امثالها، نو ابو جهل ورته وويل چي هغه نو کومه خبره ده، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل قولوا لا اله الا الله، هغو له دې وينا څخه ابا وکړه او سره ولاړ سوه، ابو طالب و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل قل غيرها يا ابن اخي، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل ای کاکا زه بله خبره نه لرم او نه يې کوم، که څه هم دوی لمر له اسمانه راکښته کړي او زما په لاسو کي يې راکښېږدي، نو عليه الصلوٰة والسلام ته راغلو کسانو وويل چي يا به ته زموږ وخدايانو ته ښکنځل نه کوې او يا به موږ تاته ښکنځل کوو، او چي ته يې په دغه خبره امر کړی يې يعني خدای پاک يې مراد ؤ، هم ښکنځل کوو، نو دا آيت نازل سو ولاستبوا آه.

فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًاۢ بِغَيْرِ عِلْمٍ

نو دوی به هم ښکنځل کوي و خدای ته په تجاوز له حق څخه وباطل ته بې له علم د خدای ﷻ په عظمت او کبريا سره.

پوه سه: چي ظاهر د آيت که څه هم نهي دي له بتانو له سب څخه لکن مراد حقيقةً نهي دي د خدای له سب څخه لان سب الاصنام سبب لسب الله تعالی لان المفضي الی الشر شر.

مسئله: فقهاً وايي چي هر طاعت چي مفضي کېږي ولوی شر ته د هغه ترک واجب دی.

كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ

دغه ډول لکه کفارو ته د مکې ښکنځل وخدای ته کمامر چې ښائسته کړي مو دی موږ هر امت ته مؤمن وي او که کافر وي عمل ددوی من الایمان والطاعة والکفر والمعاصي.

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

وروسته د دنیا تر ژوند په ایمان او طاعت کې او یا په کفر او عصیان کې وخدای جل جلاله ته روح د مرجع مصدر میمي دی او مراد له رجوع بعث الموت دی، نو خدای جل جلاله په خبر کړی دوی په هغه شي چې عمل یې کاوه دوی په دنیا کې من الاسلام والطاعة والکفر والعصیان یعني حساب به ورسره وکړي او مجازات به ورکړي اما بالجنة کما للمؤمنین او بالنار کما للکافرین وکل ذالک هین علی رب العالمین.

پوه سه: چې بغوي رحمه الله وایي چې علیه الصلوٰة والسلام په باره کې د ایمان راوړلو د قریشو سره خبري وکړې قریشو ورته وویل یا محمد تا موږ ته ویلي دي چې د موسیٰ علیه السلام سره لکړه وه چې ډبره به یې په ووهله له هغې ډبرې څخه به دوولس چینې صافي اوبه راووتلې او عیسیٰ علیه السلام مړي ژوندي کول او صالح علیه السلام و ثمودیانو ته له غره څخه اوښه راوستل، نو ته هم موږ ته بعض معجزات چې موږ یې غواړو را ښکاره کړه، نو موږ په پر تا ایمان راوړو، نو علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چې ستاسي کوم شی خوښ دی چې زه یې درښکاره کړم؟ دوی ورته وویل چې د صفا غر راته سره زر کړه، او په بل روایت کې د بغوي داسي راغلي دي چې ته زموږ بعض مړي راژوندي کړه چې موږ پوښتنه څني وکړو چې ستا دین حق دی که باطل، او په بل روایت کې راغلي دي چې دوی ورته وویل چې ملکه راته راوله چې ستا تصدیق وکړي چې محمد نبي بر حق دی، بغوي رحمه الله وایي چې علیه الصلوٰة والسلام ودوی ته وویل که ما بعض دغه کارونه وکړه نو تاسي ایمان راوړئ؟ دوی ورته وویل چې هو که تا داسي وکړه موږ په اتفاق پر تا ایمان راوړو او ستا متابعت به په ډله ییزه توګه وکړو، نو د هغه وخت مسلمانانو و علیه الصلوٰة والسلام

ته وويل چي ته بعض مطالبات ددوی پر ځای کړه چي دوی اسلام راوړي او د همېشه لپاره به له جنجاله خلاص سوو، نو جبرائیل و علیه الصلوٰة والسلام ته راغلی او وه يې ويل چي که ستا غوښه وي د صفا غر به سره زر سي لکن که بيا هم دوی ستا تصديق ونه کړی پر دوی عذاب استيصال نازلوم او که دي خوښه وي پريږده دوی و خپل اختيار ته حتیٰ چي توبه وکاږي توبه ګاره يعني په خپل اختيار، نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي دوی و خپل اختيار سره پرېږدم چي تائب له کفره څخه په خپله توبه وکاږي، فانزل الله تعالى هذه الآية.

وَ اَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ

او قسم وکړی کفارو د مکې په خدای ﷻ سره.

پوه سه: چي "جهد" منصوب دی لکونه مفعول مطلق ای قسماً جهد ايمانهم يعني په نهايت سختي سره د قسمو ددوی، او يا مصدر دی په ځای کي د حال راغلی دی، نو به يې معنا په مشتق سره کوئ يعني مجتهدين في اتيان او كدما قدروا عليه في الايمان.

لَئِنْ جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا

که موږ ته راغلی يو آيت او معجزه چي موږ يې اقتراحاً غواړو، هر آئينه موږ ايمان راوړو په سبب د هغه آيت پر محمد ﷺ باندي.

قُلْ اِنَّمَا الْاٰيٰتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ

ته ورته ووايه چي آيات او معجزات مقترحه وغيرها په قدرت کي او په اختيار کي د خدای پاک دی يظهر منها مايشأ او زما په قدرت او اختيار کي هيڅ آيت نسته وانما انا منذر بامره تعالى.

پوه سه: چي کلمه د "ما" استفهامي ده يا نافيه ده والخطاب للمشركين الذين اقسموا او للمؤمنين الذين طلبوا من رسول الله ﷺ اظهار تلک الآيات والمعنى على التقديرين چي تاسي نه ياست خبر.

اَنَّهَآ اِذَا جَآءَتۡ لَا يُؤۡمِنُوۡنَ ﴿١٠٩﴾

چي دغه آيات که ښکاره هم سي دوی به ايمان نه راوړي يعني په دې تاسي نه ياست خبر، او بعض مفسران وايي چي کلمه د لا زائده ده کما في قوله تعالى "وحرام على قرية اهلکناها انهم لا يرجعون" ددې آيت معنا داده چي حرام ده پر هغه قريه يعني اهل قريه چي موږ به هلاکوو اهل د هغې قريې چي دوی بيا رجوع وکړي بيرته ودنيا ته، نو کلمه د لا په دغه مذکوره آيت کي زائده ده فکذا فيما نحن فيه فتدبر.

وَنُقَلِّبُ اَفۡـِٕدَتَهُمۡ وَاَبۡصَارَهُمۡ

او موږ اړوو زړونه ددوی له حق څخه نو په حق نه پوهېږي او ددوی سترګي چي په نظر د عبرت وآياتو ته ګوري.

درويش وايي: چي وذالک القلب په سبب د سوٓ اختيارهم الکفر وقصد الدوام عليه.

كَمَا لَمۡ يُؤۡمِنُوۡا بِهٖۤ اَوَّلَ مَرَّةٍ

لکه چي دوی ايمان نه راوړی اول وار.

پوه سه: چي ضمير د "به" راجع دی و آياتو ته په تاويل د ما انزل من الآيات لکه اعجب معجزه د شق القمر کما في البخاري.

وَّنَذَرُهُمۡ فِىۡ طُغۡيَانِهِمۡ يَعۡمَهُوۡنَ ﴿١١٠﴾ ع

او موږ دوی پرېږدو په خپل سرکښي کي متحيرين.

خاتمه: درويش وايي چي خدای پاک لره دي په زړو حمد وثناٗ وي چي دې عاصي بانواع المعاصي حقير سال خورده ته يې توفيق راکړی چي تفسير د جزٗ د "اذا سمعوا" يې پای ته ورساوه، تفسير ددې اووم جزٗ د قرآن کريم په ورځ د پنجشنبې درې بجې بعد الظهر ۱۸ د شهر ذو القعدة سنه ۱۴۲۷ هـ ق شروع سوی دی او په ورځ د سه شنبې ۳ بجې وقت الظهر پای ته ورسېدی و د صفر الخير پر پينځه لس دا کار انجام پيدا کړی چي تخميناً څلور مياشتي يې په بره

کي ونیولې، فلله عزوجل الحمد والمنة والتوفیق وعلی رسوله سید المرسلین الف الف الصلوات والتسلیمات والتحیة

"کریمة" والله خلقکم وما تعملون" خدای خالق ستاسي او ستاسي د عملو دی

عبید وایي چي کارونه ټول د خدای دي
پرده واره پکښي عاصي عبید الله دی
چي توفیق د خدای یاري ونه کړي وروره
هیڅ پنده د خیر کار نشي کړای وروره
دا عجب رحمت د پروردگار دی
چي کار دی وکړي بنده ثواب دار دی
د مدرسې د خدای مفسرین ټول شاګردان دي
بیا انعام د مفسر او علامه او محقق دوی ته روان دی
اوس په عجز انکسار وخدای ته خواست کړم
چي د اتم جزٔ د تفسیر ستا په توفیق زخوار تمام کړم
اول شرط د تفسیر صحت او عافیت دی
ددي شرط حصول د عاجز و خدای ته خواست دی
زما د فتنو خدایه جاري ده
له فتنو څخه حفاظت د درویش لویه دعا ده
خدای زما دا تفسیر مه کړه یتیم وبل چا ته
بلکې زما په ګوتو سره یې ورسوه پای ته
هغه ورځ به زما اختر او خوشحالي وي
چي تفسیر پر تمام باندي جاري وي

اللهم وفقني لما تحب وترضی واجعل آخرتي خیراً من الدنیا وما فیها، اللهم هذا التفسیر المکمل نهایة رجائي فحصل هذا الرجأ نعبدک العاصي بالخیر والعافیة والصحة والسلامة آمین آمین آمین یا رب العالمین، والصلوة والسلام علی سید المرسلین وآله وصحبه اجمیعن.

الجزء الثامن

وَلَوْ أَنَّنَا

تفسير اليوبي حنفي

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الكندهاري الحنفي النقشبندي

مكتبة القرآة والتجويد

كاسي روڈ کوئٹہ بلوچستان

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

تفسير الجزء الثامن "ولو اننا آه" رب سهل على عبدک المسکين، تفسير هذا الجزء المتين، بفضلک وکرمک يا ارحم الراحمين.

وَلَوۡ أَنَّنَا نَزَّلۡنَآ إِلَيۡهِمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ

پوه سه: چي دا تفصيل د هغه اجمال دی چي نژدې تېر سو، بقوله تعالى وما يشعر کم الآية، که چېري موږ نازل کړي وای ملکې لکه چي دوی سوال کړی ؤ په دې قول کي "لو انزل الينا الملائکة فنراهم الآية" او هغو ملکو ستا د صدق نبوت ددوی په مخ کي شاهدي ادا کړې وای.

وَكَلَّمَهُمُ ٱلۡمَوۡتَىٰ

يا خبري کړي وای ددوی سره مړو يعني وروسته تر احيا د هغو او ستا تصديق د نبوت يې کړی وای لکه ددوی چي په دې آيت کي مراد فات بآية آه دغه احيا الموتى وه.

صاحب تيسير وايي چي که موږ ټول مړي را ژوندي کړي وای او د دوی سره يې خبري کړي وای او ستا د نبوت تائيد يې کړی وای که څه هم دوی د مړو د احيا طلب کړی ؤ خو مطلب ددوی، قصى بن کلاب او جدعان بن عمرو چي دا دوه کسان ددوی ډېر غټ مشران وه او ددوی په عقيده رشتيا گويه وه، ولي چي دوی عليه الصلوٰة والسلام ته داسي ويلي وه که تا دغه دوه کسان را ژوندي کړه او ستا د نبوت شاهدي يې ادا کړه موږ هم ټوله ستا د نبوت شاهدي ادا کوو.

وَحَشَرۡنَا عَلَيۡهِمۡ كُلَّ شَيۡءٖ قُبُلٗا

او موږ جمع کړو پر دوی باندي کل شئ هر شی ضامن د نبوت د عليه الصلوٰة والسلام.

پوه سه: چي "قبل" جمع د قبيل ده په معنى د کفيل، او يا قبل جمع د قبيل ده او قبيل جمع د قبيله ده بمعنى جماعات من الناس لصحة دعوة نبوة عليه الصلوٰة والسلام پره هر تقدير قبلاً حال دی له کل شئ څخه.

مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾

نه دي دوی چي ایمان راوړي لماسبق علیهم القضأ الهي انهم لا یؤمنون باختیارهم.

پوه سه: چي "الا ان یشأ الله" مستثنٰی مفرغ ده یعني في حال من الله الا حالة مشیته الله ایمانهم بان سبق منه تعالی القضأ الالهي في العلم الاذلي بما یمانهم الاختیاري.

پوه سه: چي ضمیر د "یجهلون" راجع دی ومسلمانانو ته یعني اکثره مسلمانان په دې نه پوهېږي چي دا کافران په وخت کي د ظهور د هغو آیتو چي دوی غوښتل هم ایمان نه راوړی لجهلهم بعدم تعلق مشیة الله بذالک الایمان، نو ځکه دغه مسلمانان تمنٰی ددې کوي چي کاشکي دغه آیات ددوی ښکاره سوی وای نو دوی به هم ایمان راوړی وای، ولي دا کافران ابوجهل وغیره تجربه سوه چي د شق القمر معجزه هم دغه ابو جهل وغوښتله په ښوونه د یهودانو چي دده مېلمانه وه او ابو جهل دوی ته وویل چي په موږ کي دده په خوله یو سحر گر پیدا سو چي دی د نبوت دعوه کوي تاسي ته يې درک نه معلومېږي چي دی سحر گر دی او که رشتیا نبي دی، هغو یهودانو ورته وویل چي موږ ته درک معلومېږي، ولي چي د ساحر سحر پر اسمان نه چلېږي صرف پر مځکه يې تاثیر چلېږي، نو که دا سړی په موږ ووینې موږ له هغه څخه اسماني معجزه غواړو، نو که يې پر ځای کړه نو نبي دی او که نه کړه نو جادوگر دی، راوي وايي چي د میاشتي څورلس تاریخ و، نو ابوجهل و هغو یهودانو ته وویل چي دستي به هغه سړی یعني محمد ﷺ په تاسي ووینم، نو ابوجهل ورته وویل چي که تا دغه معجزه چي دا اهل کتاب د تاسه وغواړي که تا پر ځای کړی زه او دوی به په گډه ایمان راوړو، نو هغو د شق القمر معجزه د علیه الصلوٰة والسلام څخه وغوښتل په روایت د بخاري، علیه الصلوٰة والسلام چي په سبابه گوته اشاره وسپوږمۍ ته وکړه قمر دوې ټوټې سوه چي نیمه د جبل ابي قبیس د مکې وخواته سوه او بل نیمی يې د غره وشاته سوه او بیر ته سره جوته سوه، علیه الصلوٰة والسلام وویل اشهدوا، نو هغو دوو

یهودانو ایمان راوړی او ابو جهل رهي سو او داسي يې وويل چي د دا نورو ساحرانو سحر پر اسمان نه چلیږي او د مکې د ساحر دده په خوله سحر پر اسمان هم وچلیدی ایمان يې را نه وړی، نو تاسي مسلمانان ځرنګه ددوی وایمان ته طمع لرئ، او تمنی ددوی کوئ چي علیه الصلوٰة والسلام دغه د کافرانو د غوښتني آیات راوړی وای نو دوی به هم ایمان راوړی وای.

درویش وایي: چي حاصل د آیة مذکوره یعني "ولو اننا نزلنا الآیة" دادی چي آیت او معجزه چي هر څو لوړ وي لکن سړی و ایمان ته نه سي مجبوره کولای.

سعدي شیرازي وایي

زو حشی نیاید که مردم شود بسعی اندرو تربیت گم شود

وقال حافظ شیرازي

گرجان بدهد سنگ سیه لعل نگردد باطینت اصلی چه کند بدگهر افتاد

مثنوي معنوي میګوید

گر تو سنگ خاره مرمر شوی چون بصاحب دل رسی گوهر شوی

درویش میگوید که دربیت مولوی معنوی رحمة الله علیه بعض کسان نافهمان دروی شک وتردید می آرد ومیگویند که دل ابوجهل که از سنگ خاره بدتر بوده ودر عالم اولاد آدم عليه السلام از رسول کریم ﷺ صاحب دل برتر بلکه برابر هم نه بود، ابوجهل چند سال باصاحب دل اعظم ﷺ سپری نمود مگر ابوجهل گوهر نه شد جواباً درویش میگوید که مراد مولوی معنوی آنست که کسیکه سنگلاغ قلب خود به او معلوم شود وبرای ازاله گنه بصاحب دل برسد گوهر میگردد، وابو جهل اینچنین نبود زیراکه او قلب خود را که به محبت بتان ومعبودان باطل مالامال داشته وصدر سیاه خودرا پر از نور گمان داشته بود، ومعهذا از بودن آنحضرت ﷺ را صاحب دل نمی شناخت بلکه خود را از علیه الصلوٰة والسلام صاحب دل بزرگ گمان میکرد که بر دین آبأ واجداد باقی هستم، و او علیه الصلوٰة والسلام را که دین آبأ واجداد پدر ودکرده از خود کمتر میدانست پس چه جای انکه ابوجهل بملاقات او ﷺ گوهر گردد واز الایش سیاهی کفر بیرون

بر آید به غور سخن معنوی رسیده باشی ان شأ الله تعالی.

درویش میگوید که قیاس حال آنحضرت ﷺ وابوجهل از حال آدم علیه السلام وابلیس بفکر شما خواهد رسید چراکه خدای تعالی که امر کرد ابلیس را که به آدم سجده بکنید ودرین ملائکه هم وهمه شامل بودند ملائکه کلهم اجمعون به آدم علیه السلام سجده بعمل آوردند وچون وچرا نه گفتند، ابلیس از آن سجده امتناع ورزید پسان که خدای ﷻ از ابلیس فرسان نمود که توچیرا سجده بآدم نکردید اذ امرتک او خبیث گفت انا خیر منه خلقني من نار وخلقته من طين الى اخير القصة همچنان چون خدای ﷻ کفار را بشمول ابوجهل بایمان بر محمد ﷺ امر فرمودند ابوجهل ودیگر هم خبیثان وی گفتند که ماها از محمد خیر میباشم زیرا که مایان بر طریقه ابأ واجدا میباشیم یعني شرک ومحمد آنرا مردود نمود وطریقه نوین توحید اختیار کرد فافهم، از گلستان من قیاس گیر بهار مرا.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيٰطِيْنَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ

لکه تالره چي موږ گرځولي دي کفار د مکې دښمنان چي زهیروي دي او ستا له امره مخالفت کوي داغه رنگه موږ گرځولي هر نبي لره دښمنان.

پوه سه: چي د "عدوا" اطلاق پر یوه او پر ډیرو کیږي دلته مراد ډیر دي بقرينة مابعده شیطان د جن او انس.

پوه سه: چي عداوت د کفارو د انبیا کرامو سره په فعل د خدای ﷻ د حکمت لپاره دی.

فائده: شياطين الجن والانس آه بدل دی له عدواً څخه او یا اول مفعول د جلعنا دی او عدواً مفعوله الثاني دی، او "لکل" متعلق په "جعلنا" پوري دی.

فائده: مراد له شیطانانو څخه هغه سرکښه دي د دواړو ډلو، قتاده، حسن او مجاهد رحمهم الله تعالی وايي چي په انسانانو کي هم شیطانان سته لان الشيطان هو العاصي المتمرد من کل شئ او دوی وايي چي شیطان اصلي چي عاجزه سي له اغوا څخه د مؤمن نو دی ورسي و یو گمراه مؤمن ته، نو یې مؤمن ته ورشکاري چي په یوه فتنه کي یې واچوي وهذا هو الشيطان من الانس، ویدل

علیه هغه حدیث چي ابوذر رضی الله عنه یې روایت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ هل تعوذت بالله من شیاطین الجن والانس" ما ورته وویل چي په انسانانو کي هم شیاطین سته؟ علیه الصلوٰة والسلام راته وویل هو! "هم شر من شیاطین الجن" مالک بن دینار رحمة الله علیه وایي چي شیاطین الانس اشد دي علي من شیاطین الجن ولي چي زه اعوذ بالله ووایم شیاطین الجن زما څخه لېري کېږي، او شیطانان د انسانانو زاځي ما وګناه ته کشوي عیاناً او په اعوذ بالله سره دفع هم نه کېږي.

درویش وایي: چي ویشهد لذالک سورة قل اعوذ برب الناس اخیر السورة.

يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا

پوه سه: چي وحي په اصل کي کلام خفي او قول سریع ته وایي او دلته په معنی د یوسوس دی له دې سببه چي وسوسه هم کلام خفي دی چي د زړه شی دی که د شیاطین الجن له خوا څخه ؤ، او قول سریع دی که د شیاطین الانس له خوا ؤ وسوسه وراچوي شیاطین الجن وشیاطین الانس ته د زړو له لاري، او داغه رنګه وسوسه وراچوي شیاطین الانس یو وبل ته د خبرو له لاري، او هغه خبره چي مظهري کېږده چي بعض شیاطین الجن وه نورو ته وسوسه ور اچوي فبعید.

پوه سه: چي "زخرف" هغه قول ته وایي چي په ظاهر ښائسته او د خواهشات نفسانیه ؤسره برابر وي لکن په معنا کي باطل وي لکه زنی، شراب نوشي وغیرها.

درویش وایي: چي ګاهي داسي هم کېدای سي چي ما القی الشیطان في قلب المؤمن ظاهراً د شرع شریف سره برابر وي لکن په اخیر زهر قاتل وي مثلاً شیطان د تهجد پر وخت مسلمانان بیداره کړي او ورته ووایي چي ننه شپه ښه ډېر رکعته لمونځ وکړه، خیر په اخیر کي وسوسه ور واچوي چي ډېر ستړی سوې لږ ګړی سېېدو ته پاته دی او هغه سړی چي څنګ ووهي پسي بیده سي، نو یا د سهار لمونځ ځني قضا کړي او یا د جماعت لمونځ ځني تېر سي.

پوه سه: چي "غروراً" علت دی لپاره د خطایستولو، نو د "غروراً" نصب له دې سببه دی چي مفعول له دی د ماقبل، او یا مفعول مطلق دی د فعل محذوف والتقدیر یغرونهم غروراً یعني افعال قبیحه شرعیه ورته ښائسته کړي کمامر مثاله.

وَلَوۡ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ

او که د خدای ﷻ اراده وای دا کارونه به دوی نه کولای.

پوه سه: چي ضمیر مفرد د فعلوه راجع دی وعداوت ته د انبیأ واو ایحاده د ذخارفو او غرور د خلگو لکن په تاویل د ماذکر فلایرد مایتوهم.

درویش وایي: چي معتزله وایي چي خالق د افعالو د بندگانو بندگان دي او اهل السنة والجماعة وایي چي خالق د افعالو د بندگانو خدای ﷻ دی او بنده کاسب دی، والفرق بین الخلق والکسب دقیق مذکور في شرح العقائد وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني وذکره محب الله البهاري ایضاً في مسلم الثبوت فلیراجع، والحاصل چي دا آیت رد دی پر معتزله وو او حجت دی د اهل سنتو.

فَذَرۡهُمۡ وَمَا يَفۡتَرُونَ ﴿۱۱۲﴾

نو پرېږده دوی او ددوی دروغ چي پر ما هم دروغ وایي چي خدای لره شریکان سته او ملائکه بنات الله دي، او پر تا هم دروغ وایي چي ته نبي نه یې کاهي وایي چي کاهن یې گاهي وایي چي ساحر یې او گاهي وایي یعلمه الشر یعني القرآن، ددې حاصل دادی چي خدای پاک علیه الصلوٰة والسلام ته وایي چي د دوی په دروا‌غو باک مه کوه، ولي چي زه پوره مجازات ورکوم یعني په ورځ د قیامت.

وَلِتَصۡغَىٰٓ إِلَيۡهِ أَفۡـِٔدَةُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ وَلِيَرۡضَوۡهُ

او ددې لپاره چي میل وکړي ودغه زخرف القول ته زړونه د هغه کسانو چي ایمان نه لري پر ورځ د آخرت، چي دوی خوښ کړي دا زخرف القول د خپلو ځانو لپاره.

پوه سه: چي "ولتصغٰی" عطف دی پر "غروراً" باندي که هغه مفعول له وي او که غروراً مفعول مطلق د فعل محذوف وي، نو "لتصغی" متعلق په محذوف پوري دی ای فعلنا ذالک لتصغی.

وَلِيَقۡتَرِفُواْ مَا هُم مُّقۡتَرِفُونَ ﴿۱۱۳﴾

او چي دوی کسب کړي یعني په غرور القول سره هغه شی چي دوی یې کسب کوي من الکفر والمعاصي.

پوه سه: چي قريشو به عليه الصلوٰة والسلام ته ويل چي ته ستا او زموږ تر منځ يو محكم وټاكه چي هغه محكم به فيصله وكړي چي ته پر حق يې يعني په دعوه كي د توحيد او كه موږ پر حق يو په دعوه كي د شركا لله، نو دا آيت نازل سو.

اَفَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْتَغِيْ حَكَمًا وَّهُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتٰبَ مُفَصَّلًا ؕ

پوه سه: چي دا آيت په تقدير د قول دی ای قل لهم يا محمد آيا غير له خدايه زه طلب كړم حكماً يعني قاضي بيني وبينكم چي هغه فيصله د حق او د باطل وكړي زما او ستاسي تر منځ.

پوه سه: چي د "غير" لفظ د "ابتغٰی" مفعول دی او حكماً حال منه، او خدای هغه ذات دی چي نازل كړی يې دی وتاسي ته كتاب يعني قرآن عزيز چي مخبر په غيبو كارو موافق د نورو كتب منزله وو سره مفصلاً يعني تفصيل واره بيان د حق او د باطل په هغه كي موجود دی او ټوله جمله د وهو الذي حال ده له لفظ الله.

وَالَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْلَمُوْنَ اَنَّهٗ مُنَزَّلٌ مِّنْ رَّبِّكَ بِالْحَقِّ

او هغه كسان چي موږ وركړی ؤ دوی ته كتاب يعني التورات وهم اليهود پر دې علم لري چي دا قرآن نازل كړی سوی دی له جانبه څخه د خدای ﷻ متلبساً بالحق، ولي چي اهل كتاب يهودان قرآن مبارك بولي مطابق ددوی د كتاب سره او دا قرآن پر هغه سي چا نازل سوی دی چي نعوت د هغه ددوی په كتاب تورات كي وه او صاحب د روح البيان يهود او نصاری دواړه راوړي دي.

فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿۱۱۴﴾

نو ته مه ګرځه د شك كونكو ډلي څخه.

درويش وايي: چي مظهري رحمة الله عليه په "لاتكونن" كي مخاطب مطلق سامع ګرځولی دی حيث قال فلاتكونن ايها السامع من الممترين في ان القرآن من عندالله، او امام برسوي رحمة الله عليه يې مخاطب عليه الصلوٰة والسلام ګرځولی دی حيث قال من الشاكين في انهم ای اهل يعلمون بحقيقة القرآن.

درويش وايي: چي كه څه هم په ظاهره عليه الصلوٰة والسلام دی لكن امت

ځني مراد دی اذ لا يتصور الامترا في القرآن منه عليه الصلوٰة والسلام ومثل هذا الخطاب كثير في القرآن المجيد كما لايخفٰى.

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا ۚ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمٰتِهٖ ۚ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۱۱۵﴾

پوه سه: چي كلمه د خداى ﷻ يعني اخبار قرآنيه او وعد وعيد د خداى امر او نهي د خداى چي په قرآن كي راغلي دي، او مراد له تمام څخه بلوغ الى الغاية القصوٰى، صدقاً يعني په اخباراتو كي چي هغه ټوله صادق دي او په حلال سره چي احكام يعني په احكامو كي د خداى ﷻ ظلم نسته، او صدقاً وعدلاً منصوبان دي على التميز او يا حال دي، والمعنى حال كون كلمته صادقة وعادلة، والحاصل فيها تمت دی او بدلونكی نسته د كلماتو د خداى ﷻ او هيڅ څوک د خداى ﷻ كلمات نه سي بدلولاى، وقال ابن عباس رضي الله عنه لاراد لقضائه ولامغير لحكمه، او يا معنا داده چي تر عليه الصلوٰة والسلام وروسته نبي نسته او نه كتاب سته چي دين د نبي كريم ﷺ او قرآن عزيز دي منسوخه كړي، او خداى ﷻ اورېدونكی د مايقولون او عالم دی په احوال باطنه د خلګو.

پوه سه: چي اشرف الرسل بالاجماع هو محمد ﷺ، واعظم الكتب الالٰهية هو القرآن العزيز، يو محقق شاعر په مدح كي د آنحضرت ﷺ داسي وايي

الا اى احمد مرسل شود هر مشكل از توحل
كنم وصف ترا مجمل تو يى سلطان هرمولى
شريعت از تو روشن شد طريقت هم ميرهن شد
حقيقت هم خود معين شد توئى سلطان بى همتا

قال علي رضي الله عنه من افتى الناس بغير علم لعنه السمأ والارض.

فائده: د علي بلخي رحمة الله عليه لور د خپل پلار څخه پوښتنه وكړه عن القئ الى خرج الى الحلق پلار يې ورته وويل اودس به راګرځوي، ماښام يې عليه الصلوٰة والسلام په خوب وليدى فقال يا علي لاحتى يكون ملئ الفم، نو زه پوه سوم چي هره فتوى و عليه الصلوٰة والسلام ته پېښېږي.

حكايت: د شعبي رحمة الله عليه څخه يو چا د يوې مسئلې پوښتنه وكړه، ته ورته

وویل چي زه نه یم په خبر، هغه سړي ورته وویل چي ته نه شرمېږې چي وایه نه یم
په خبر سره ددې چي ته د عراق لوی فقیه یې؟ شعبي رحمة الله عليه ورته وویل چي زه
ولي وشرمېږم له هغه شي څخه چي ملکي نه ځني شرمېدلې حیث قال سبحانک
لاعلم لنا الا ماعلمتنا، د درویش مقصد په دې حکایاتو کي دادی چي بې علمه
سړی باید چاته فتوٰی ورنه کړي، او که یې فتوٰی غلطه وه نو خپل پر غلتیا
باندي قانع سي او په متقضی د نفس اماره پر هغه غلطې فتوی اصرار ونه کړي،
ولهذا قال العلماء لا ادري نصف العلم.

وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ

او که ته محمد ﷺ متابعت وکړې د ډېرو کسانو چي په مځکه کي دي،
والمراد الکفار، ولي چي په عصر نبوي کي کفار ډېر وه تر مسلمانانو، نو به دوی
تا گمراه کړي له صراط مستقیم څخه چي اسلام دی.

إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾

دوی یعني کفار مکه متابعت نه کوي مگر نه گمان باطل یعني ان آلهتنا
شفعائنا عندالله او نه دي مگر په اټکل خبري کوي اټکلي خبري هغه چي دلیل
صحیح شرعي یا عقلي نه وي باندي.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾

په تحقیق ستا خدای خبر دی یعني پر اکمله وجه په هغه چا چي گمراهي کوي
له لاري څخه د خدای جل جلاله، او خدای خبر دی په ښه وجه چي پر هدایت باندي وي
یعني په یجازي اهل الضلال بالنار والمهتدین بالجنة دار الابرار.

پوه سه: چي کلمه د "من" یا موصوله او موصوفه ده او منصوب ده په فعل
محذوف سره چي اعلم دلالت پر کوي یعني یعلم او په خپله اعلم نه ده منصوب
ولي چي اسم تفضیل په اسم ظاهر کي عمل نه سي کولای کماتقرر في النحو، او
یا کلمه د من منصوب په نزع د حرف جر ده چي هغه متعلق په اعلم سره دی ای
اعلم بمن یضل آه، روی الترمذي عن ابن عباس رضي الله عنه چي بعض کافران

ونبي ﷺ ته راغله فقالوا لرسول الله ﷺ يا رسول الله انت تاكل ما تقتل ولاتاكل مايقتل الله يعني الميتة فنزلت هذه الآية.

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِاٰيٰتِهٖ مُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۱۸﴾

نو تاسي خوراک کوئ د هغه حیوان د غوښو چي ذکر سوی وي نوم د خدای ﷻ پر هغه باندي یعني په وخت کي د ذبح که چېري تاسي یاست پر آیاتو باندي د خدای پاک ایمان راوړونکي.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ

او څه سبب دی چي تاسي خوراک نه کوئ د هغه حیوان له غوښو څخه چي ذکر سوی وي نوم د خدای ﷻ پر هغه باندي یعني په وخت کي د ذبح، و خدای پاک تاسي ته تفصیلاً بیان کړی دی د هغو شیانو چي خدای ﷻ وتاسي ته حرام ګرځولي دي یعني في قوله تعالی "حرمت علیکم المیتة والدم الی اخیر الآیة.

پوه سه: چي ما استفهامي په محل کي د رفع مبتدأ ده او "لکم" یې خبر دی وقد فصل جمله حالیه ده.

فائده: مقدام المفسرین الامام الهمام فخر الدین رازي رحمة الله عليه په تفسیر کبیر کي وایي چي مشرکانو ماذبح علی اسم الله خوړی او د مسلمانانو سره یې په دې ذبیحه کي اختلاف نه درلودی، او نزاع ددوی او مسلمانانو په دې کي وه چي مشرکانو میتته هم خوړل او مسلمانانو اکل د میتته حرام باله واذا کان کذالک کان ورود الامر باباحة ماذکر اسم علیه بې فائدې سو، ولي چي هغه خو کافرانو هم خوړله لانه اثبات الحکم في المتفق علیه یعني ماذکر اسم الله علیه وترک الحکم في المختلف فیه یعني المیتة، او امام رازي رحمة الله عليه ددې سوال جواب داسي ورکړی دی چي معنی د کلوا مما ذکر اسم الله الآیة اجعلوا اکلکم محصوراً ومقصوراً علی ماذکر اسم الله علیه ومعنی قوله تعالی ومالکم ان لا تاکلوا تحریم المیتة فقط انتهی في بعض المواضع بعبارته وفي البعض بالترجمة.

درویش وایي: چي ما چي تفصیل د ماحرم په هغه آیت سره وکړی حرمت

علیکم المیتةالآیة تبعاً لبعض المفسرین، لکن صحیح داده چې آیت د حرمت علیکم المیتة خو مدني دی او دا سورت خو مکي دی، بلکې مراد د قد فصل لکم آه تفصیل دی په دې سورت کي یعني قوله تعالی قل لا اجد فیما اوحي الي الآیة.

سوال: صیغه د فصل خو ماضي ده او مذکوره آیت خو وروسته رائحي؟

ځواب: روح البیان وایي چې وروسته والی د مذکوره آیت په تلاوت ددې نه دی مقتضٰی چې په نزول کي دي وروسته وي، او بل جواب یې دا ورکړی دی چې مراد له فصل څخه دی تفصیل په وحي غیر متلو سره وي، او دا جواب سعدي چلپي المفتي رحمة الله علیه مختاره کړی دی والله اعلم بالصواب.

إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ

یوه سه: چې ضمیر د الیه "ماحرم علیکم" ته راجع دی یعني دغه ماحرم علیکم حلال دي په وخت کي د ضرورت چې حال دی د غایت لوږي چې مخمصه یې بولي، نو پر دي تقدیر استثناً متصله ده او مستثنی منه یې ما "ماحرم علیکم" ده او کلمه د ما مصدریه ده په معنی د وخت او مدې ای وقد فصل علیکم الاشیأ التي حرمت علیکم في جمیع الاوقات الاحال الاضطرار الیها، او که کلمه د ما موصوله سي بیا نو استثناً منقطع ده ولي چې ما اضطر الیه خو حلال دي نو تر ماحرم علیکم نه سي لاندي کېدای.

وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

او ډېر له کافرانو څخه گمراه کوي نور خلگ په خپلو خواهشاتو مثل تحلیل المیتة وغیرها من الاشیأ المحرمة بیله علمه یعني چې مستند و وحي ته وي یعني مثل الشریعة المطهرة لنا، او په تحقیق خدای جل جلاله ستا ښه خبر دی په هغو کسانو چې له حقه وباطل ته او له حلاله و حرام ته تجاوز کوي.

حکایت: بهلول دانا چې خلگو به لېونی باله وایي چې یوه ورځ په کوڅو کي د بصرې تېرېدم ډېر کوچنیان وه چې په جوزو او بادامو یې سات تېراوه، یو کوچنی گوښه ورته ناست دی د نورو کوچنیانو ساتېري ته گوري او ژاړي، بهلول وایي چې زما دا خیال سو چې دا کوچنی پر دې ژاړي چې دده سره جوز او بادام نسته چې د

نورو کوچنیانو سره سات په تېر کړي، نو ما و هغه کوچني ته وویل اې زویه جوز او بادام درته رانسم چي د کوچنیانو سره سات په تېر کړې؟ دې کوچني سر راپورته کړی او ماته یې وکتل او دا یې راته وویل یا قلیل العقل ما للعب خلقنا ای کم عقله موږ د سات تېرولو لپاره خدای ﷻ نه یو پیدا کړي، نو ما ورته وویل اې زویه موږ خدای ﷻ د کوم شي لپاره پیدا کړي یو؟ ده په جواب کي راته وویل للعلم والعبادة، ما ورته وویل ای بارک الله فیک چي تا دا علم له کوم ځایه زده کړی دی؟ ده راته وویل چي من قوله تعالی "افحسبتم انما خلقناکم وانکم الینا لاترجعون.

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ

او تاسي پرېږدئ ظاهر د گنهو چي اعمال د جوارح دي او باطن د گنهو چي گنهونه د قلب او نفس دي لکه کبر حب الدنیا نفاق حسد الی غیر ذالک، او کلبي او اکثره مفسران وایي مراد له ظاهر الاثم ښځه زنی ده په ښکاره او له باطنه ښځه زنی ده په پټه، قال الدرویش و الاول هو الاشمل لجمیع المعاصي.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

په تحقیق هغه کسان چي کسب کوي د گناه یعني په دنیا کي ژر دی چي جزأ به ورکړه سي یعني په آخرت کي د هغه گناه چي دوی یې اقتراف کاوه یعني کسب یې کاوه په دنیا کي په اندازه د هغې گناه چي خدای پاک ورته ټاکلې ده

بیت..... جمله میدانند اگر تو نه گروی هرچه میکاریش روزی بدوری
عروسی بود نوبت ما تمت اگر نیک روزی بود خاتمت
الهی بحق بنی فاطمه که برقول ایمان بود خاتمه

درویش وایي: چي حقیقت دادی چي د شریعت مطهره ټوله اوامر باید پر ځای کړل سي، او له ټولو منهیاتو ښځه پرهېز وکړل سي، نو به نجات کامل اخروي د سړي نصیب سي، پیر انصاری قدس سره درین باب چنین فرموده.

ایکه جویایی راه حق شده ای از خطر د رپناه حق شده ئی
گر بخواهی سوی حقیقت راه بې شریعت مشو حقیقت خواه
تاشریعت نمیکنی حاصل درحقیقت نمیشوی کامل

با شر یعت ره حقیقت جوی.....راه تاریک بې چراغ میوی
تا ندانی ره حرام وحلال.....نشمرد کس ترا از اهل کمال
دین اسلام شریعت مصطفویست..... جز بدین راه رفتن همه دربدریست

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ

تاسي خوراک مه کوئ د هغه شي چي په وخت کي د ذبح نوم د خدای ﷻ نه وي پر ذکر سوی یعني بسم الله الله اکبر.

پوه سه: چي مذهب د امام احمد رحمة الله عليه دادی چي متروک التسمية که عامداً وي او که ناسیاً وي خوراک یې نه دی روا واستدال بظاهر هذه الآية، وتبع احمد داؤد ظاهري وابو ثور، وشعبي ومحمد بن سيرين، او امام مالک او امام اعظم متروک التسمية ناسیاً له دې آیته مستثنی بولي، صاحب الهدایه وایي چي موږ وایو چي ددې آیت په ظاهري تعمیم کي متروک التسمية ناسياً هم داخلول حرج عظيم لان الانسان كثير النسيان والحرج مدفوع في الدين والمسموع يعني الآية المذكورة غير محمول على ظاهره، اذ لو اريد به العموم لجرت المحاجة بها في الصدر الاول يعني في عهد الصحابة رضي الله عنهم فارتفع الخلاف في الصدر الاول انتهٰی.

درویش وايي: چي امام مظهري رحمة الله عليه چي چنداني پابندي د مذهب نه لري وروسته تر نقل د قول د صاحب الهداية داسي ويلي دي ولا يخفٰی ضعف هذا القول انتهی، او وجه د ضعف یې هیڅ نه ده بیان کړې، او صاحب د روح البیان په تفسیر کي ددې آیت داسي وايي ای عمداً اذ الناسي حال نسيانه لا يكون مكلفاً وايضاً ذكر الله في قلب كل مؤمن كما ورد في الحديث النبوي ﷺ، واما العامد فلانه لما ترک التسمية عامداً فكانما نفى ما في قلبه من ذكر الله.

فائده: میتة په دې آیت کي اتفاقاً داخله ده وكذا ما ذبح على اسم غير الله تعالى انفراداً او اجتماعاً من الاصنام وغيرها.

درویش وايي: چي علامه بغداد السيد محمود الآلوسي په روح المعاني کي وایي چي تارک التسمية ناسياً ليس بتارک التسمية بل هي في قلبه على ما روى انه عليه الصلوٰة والسلام سئل عن متروک التسمية فقال كلوه فان تسمية

الله في قلب كل مؤمن، او صحيح مذهب د امام احمد رحمة الله عليه هم دغه دى لكه د امام اعظم مذهب چي دى انتهى قول علامة بغداد رحمة الله عليه.

درويش وايي: چي محمود آلوسي رحمة الله عليه چي اشاره وحديث ته وكړه هغه دوه حديثه دي چي د يوه روايت دار قطني په سند سره د ابو هريره رضي الله عنه قال سئال رجل فقال يا رسول الله خبر راكړه چي يو سړى زموږ څخه يو حيوان ذبح كړى او نوم ذكر كول د خداى جل جلاله يې هېر سي، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اسم الله في فم كل مسلم، او بل حديث د ابن عباس رضي الله عنه دى چي هم يې دارقطني روايت كړى دى ان النبي صلى الله عليه وسلم قال المسلم ان نسي ان يسمى حين يذبح فيسم ثم لياكل لكن له بده مرغه مظهري رحمة الله عليه وايي چي دواړه حديثونه ضعيف دي او بيا يې له كتابو څخ د مخالفينو د مذهب حنفي وجه د ضعف بيان كړيده.

درويش وايي: چي امام مظهري رحمة الله عليه چي ځان هم حنفي المذهب بولي داسي وايي، نو له ښكاره مخالفينو څخه څه گله.

پوه سه: چي ضمير د "انه" يا راجع دى و اكل ته د متروك التسمية عامداً او يا راجع دى و ترك د تسمية اسم الله عمداً ته، ومعنى الفسق هٰ خروج الى مايحل.

پوه سه: چي مشركانو و عليه الصلوٰة والسلام ته مجادلةً داسي وويل چي هغه حيوان چي تاسي يې په چاړه ذبح كړئ خورئ، او د هغه حيوان غوښي نه خورئ چي خداى جل جلاله قتل كړى وي، يعني ميتة نو دا آيت نازل سو.

وَإِنَّ الشَّيٰطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰٓ أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَٰدِلُوكُمْ

پوه سه: چي مراد له وحي څخه په دې ځاى كي وسوسه بالباطل ده او مراد له اولياً څخه د شيطانانو مشركان دي، والمعنى په تحقيق شيطانان وسوسه ور اچوي وخپلو دوستانو ته چي مشركان دي لكه په دې موضوع كي د اكل مذبوحې وعدم اكل الميتة كمامر.

وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

او كه تاسي مؤمنان ددوى اطاعت په حلال گڼلو كي د حرام چي دلته ميتة ده په تحقيق تاسي هم مشركان ياست ولي هغه څوک چي اطاعت د خداى جل جلاله

پرېږدي چي خدای ﷻ میتة حرامه ګڼلې ده او اطاعت د غیر د خدای وکړي چي مشرکان دي یعني میتة حلاله وبولي فقد اشرک بالله غیره بل فضله علیه تعالی عن ذالک علواً کبیراً.

أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَٰهُ وَجَعَلْنَا لَهُۥ نُورًا يَمْشِى بِهِۦ فِى ٱلنَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِى ٱلظُّلُمَٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا

آیا هغه څوک چي مړ وي یعني کافر وي زړه یې له خدایه غافله وي، نو موږ یې ژوندي کړو یعني په زړه کي نور د ایمان پیدا کړو او موږ وګرځول ده لره نور یعني نور باطني چي په هغه تمییز د حق او باطل کولای سي چي په هغه سره دی ګرځي په خلګو کي چي دې نور ته فراست وایي کما ورد في الحدیث اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله داسي کېدای سي لکه هغه سړي چي صفت دده په تاریکیو کي دی له دې تاریکیو څخه نه سي وتلای.

فائده: په صحیح حدیث کي د ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چي یوه ورځ ابو جهل علیه الصلوٰة والسلام په خوشایي وویشتی، سیدنا حمزه ﷺ په ښکار پسي تتلی و او کمان ورسره و او تر دغه وخته حضرت حمزه هم نه و مسلمان، نو حضرت حمزه ﷺ ته چا دا قصه وکړه چي ابو جهل نن علیه الصلوٰة والسلام په خوشایي وویشتی، حمزه ﷺ ته ډېر درد ورغلی، نو ابو جهل چي یې ولیدی پر ککری یې په کمانه وواهه، ابو جهل ورته وویل چي ولي دي ووهلم؟ حمزه ورته وویل چي تا ولي محمد په خوشی ویشتلی دی، ابوجهل ورته وویل چي محمد څرنګه خبري کوي، موږ بې عقلان بولي او زموږ خدایانو ته ښکنځل کوي، حمزه ﷺ ورته وویل رشتیا وایي تاسي عبادت د ډبرو کوئ من دون الله حمزه وویل اشهد ان لا اله الا الله وحده لاشریک له واشهد ان محمداً عبده ورسوله فنزلت هذه الآیات.

فائده: همزه لپاره د انکار او نفي دی، قانون قرآني هر ځای چي په قرآن پاک کي تر همزه وروسته واو عاطفه او یا فا او یا ثم راسي د هغه عطف پر همزه دمخ کلام باندي نه سي کېدای لفوات صدارة همزة الاستفهام بلکې په منځ کي د همزه او واو فأ وغیره معطوف علیه مناسب ده مقام سره محذوف دی، نو دلته

هم ومن کان میتاً چي جمله اسمیه ده پر جمله اسمیه چي له مقام څخه فهمېږي معطوف ده ای انتم ایها المؤمنون مثل المشرکین یاست ومن کان میتاً آه.

فائده: مثله" مبتدأ ده او "في الظلمات" یې خبر دی او ټوله جمله صله د "من" ده.

پوه سه: چي آیت یعني او من کان میتاً ترپایه پوري وارد پر طریقه د تمثیل دی یعني تشبیه ده حال ده حمزه رضي الله عنه چي په حال کي کفر و، د مړه سره یې وکړی او تشبیه د حال دده چي ایمان یې راوړی په دې سره وکړه لکه مړه چي ژوندی سي، او تشبیه د حال دده په وخت کي د ایمان او نوري قلبي دده په نور ظاهر سره لکه یو څراغ چي د چا سره ورسره وي او په خلګو کي ګرځي، او تشبیه د حال د ابوجهل یعني کفر قلبي دده او نور معاصي دده لکه په قرآن بې استهزأ وهله او علیه الصلوٰة والسلام چي یې په خوشایي وویشتی الی غیر ذالک په ظاهري تاریکو سره او په صیغه د جمع یې راوړی، او تشبیه د حال د ابوجهل چي تر وخت د مرګ پر هغه کفر باقي وه په دې سره وکړه چي سړی همېشه په ظاهري تاریکي کي وي او وتلای نه سي.

درویش وایي: چي دا مجموع تشبیهات په حال کي د مؤمن چي حمزه رضي الله عنه ؤ او داغه رنګه دا مجموع تشبیهات چي په شان کي د کافر وي چي ابوجهل ؤ هر یوه ته په اصطلاح د علم بیان استعاره تمثیلیه وایي چي معنا یې داده چي تشبیه د یو هیئت منتزعه من مجموع مرکب مع هیئته اخری چي هغه هم منتزع ده بل مجموع مرکب څخه وي، کما في قولهم للشخص المتحیر في امر من الامور، رئیتک به تقدم رجلاً وتؤخر اخری، ولهذا الاستعارة التمثیلیة امثلة اخری مذکورة في علم البیان.

پوښتنه: په دې استعاره تمثیلیة څوک پوهېږي له زده کونکو څخه ستا د تفسیر؟

ځواب: عوام که نه په پوهېږي علمأ او بعض طالبان خو په پوهېږي او ما مکرراً ویلي دي چي زما تفسیر پښتو دی په دې معنا نه دی چي د عوام الناس لپاره دی.

سوال: باعث د راوړلو د بیان د تمثیلیه پر تاڅه ؤ؟

ځواب: تفسیر مظهري ددې آیت په تفسیر کي "اومن کان میتاً آه" داسي ویلي دي استعارة تمثیلیة وکذا في قوله کمن مثله في الظلمات یعني په هغه کي هم استعاره تمثیلیة ده او ددې استعارې نور هیڅ بیان یې نه دی کړی.

كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكٰفِرِيْنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

لکه ابوجهل ته چي خپل کفر او معاصي دده په دماغ کي ښائسته کړه سوې وه او دده پوچ ذهن او دماغ ته دا ښائسته کړل سوې وه چي زه افضل یم تر مؤمنانو، داغه رنګه ټولو کافرانو ته علی اختلاف انواعهم ښائسته کړل سوي وه هغه چي دوی کول من الکفر والمعاصي.

درویش وايي: چي پر عکس د حال د کافرانو مسلمان باید په زړه کي محبت او عشق ته د لوی خدای ﷻ ځای ورکړي، حافظ شیرازي قدس سره وايي

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق ثبت است برجریده عالم دوام ما

قال علیه الصلوٰة والسلام المؤمن حي في الدارین، وباین معنی اشاره نموده یک شاعر عارف.

نمیرد هرکرا جانش تو باشی خوشاجانی که جانانش توباشی

اگر کسی میخواهد که باخدا باشد لازم است که از مردم انقطاع کلی بعمل آرد یک بزرگی باین معنی اشاره نموده ومیگوید

برروی خلائق درصحبت مکشای میباش بکلی متوجه بخدای

غافل مشو از ذوق دل وذکر زبان تازنده جاوید شوی دردوسرای

من هماندم که وضو ساختم از چشمه عشق

چار تکبیر زدم یکسره برهر چه که هست

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِيْ كُلِّ قَرْيَةٍ اَكٰبِرَ مُجْرِمِيْهَا لِيَمْكُرُوْا فِيْهَا

یعني لکه موږ چي په مکه کي رئیسان ددوی مجرمان ګرځولي وه چي خلګ یې خطایستل او و کفر ته یې دعوت ورکاوه، داغه رنګه موږ ګرځولي دي په هره قریه کي رئیسان مجرمان یعني کافران د هغې قریې تاچه مکر وکړي په هغه قریه کي له نورو قریه والا وو څخه یعني پر کفر او اضلال او پر دین د آباؤ یې

باعث وګرځوي لکه رئیسانو د مکې چې ورته کارونه کوله.

درویش وایي: چې "جعلنا" په آیت کي په معنا د صیرنا دی چې دوه مفعوله غواړي مفعول اول یې في کل قریة او مفعول ثاني یې اکابر دی او "مجریها" د هغه بدل دی، او یا مفعولان اکابر ومجریمها دی ای في کل قریة ظرف لغو متعلق د جعلنا دی، او چې في کل قریة مفعول یې مفعول اول سي کما قلنا سابقاً فهو ظرف مستقر ای کائناً في قریة، وفي بعض التفاسیر وان کان جعلنا بمعنی مکنا آه فهو خلاف ماهو المشهور ان الجعل اما بمعنی التصییر او الخق جمل معترضه، د درویش قصیده.

که ثنا د خدای پاک وایمه شرمېږم
که یې نه وایم له خدایه سه بېرېږم
نعمتونه د خدای پاک پر ما عاصي
دونه ډېر دي په حساب یې نه رسېږم
هر نعمت چې زما له حاله مناسب وي
خدای راکړی دی وماته زه پوهېږم
ددې دومره نعمتو ثنا په خوله زما
نه کېدونکی ده نه زه پسې رسېږم
که نعمت د خدای یاد کړم زه په خوله
څوک مې هېر دی اوبعض یادلرم په زړه
دثنا ویل نعمت هم دخدای پاک دی
پر ثنا ثنا ویل طاقت د چا دی
بیا دا زما جزوی ثنا دي خدای منظور کړي
د کریم په لوی دربار کې دي مقبول کړي
چونکه عجز د بنده د خدای پاک خوښ دی
زما عجز او مسکنت دي خدای پاک خوښ کړي

کریمه د لئن شکرتم چي رایاد کړم
له اخیر څخه مي زړه په لرزه راسي
د عبید د خوشحالۍ ورځ به هغه وي
چي د نفس مطمئنه زېری پري کېږي
پس له حمده درود وایم پر احمد مجتبیٰ
چي سید المرسلین او محمد مصطفیٰ
شفاعت د ټول امت به کوي څوک
هغه څوک چي دی محمد مرتضیٰ
پس له خدایه غیرت مند سړی دی څوک
هغه څوک چي دی حامد مقتدیٰ
په سجده کي د امت غم به کي څوک
هغه څوک چي د نبیانو دی پیشوا
د یا ایها الذین آمنوا صلوا زېری د چا
هغه څوک دی چي اول دی په ویلو د بلیٰ
محبت د هغه چا سره کړه وروره
چي په سخت حالت کي ستا دی رهنما
د عبید د خوشحالۍ وخت به هغه وي
چي قبول سي په دربار کي د پېشوا
محبت د محمد به په ښه درسي
چي یوه د ېوال ته مخ وبل ته شا

وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾

او دوی چم او مکر نه کوي مگر نه د خپلو ځانو سره، ولي عذاب د مکر ودوی ته راجع دی په دنیا او آخرت کي.

پوه سه: چي ابو جهل چي سرسخته دښمن د علیه الصلوٰة والسلام ؤ ویل به یې چي زموږ سره مزاحمه او سیالي کوله بنو عبد مناف حتیٰ چي موږ او

دوی پر یوه اندازه سود شرف او عزت په مکه کي یو ، نو دوی دا ناري شروع کړې چي په موږ کي خو نبي سته، نو په دې سبب شرف زموږ لوړ سو ترتاسي، ابو جهل وویل والله لانؤمن به ولا نتعبه احداً الا ان یائتینا وحي کماتیه یعني چي بیرته به شرف سره برابر سي ، او ولید بن المغیرة بیا داسي ویله که نبوت حق وي ، نو زه اولٰی یم تر تا یا محمد ، ولي زه تر تا بالا یم په عمر کي او په مال کي هم تر تا بالا یم فانزل الله هذه الآیة.

وَإِذَا جَآءَتْهُمْ ءَايَةٌ قَالُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ رُسُلُ ٱللَّهِ ۘ

او چي راسي و کفارو ته د مکې یو آیت قرآني یا معجزه چي دلالت کوي پر صدق د دعوې د نبوت د علیه الصلوٰة والسلام دوی وایي چي موږ هرگز ایمان نه راوړو پر نبوت د محمد ﷺ تر هغو چي موږ ته رانه کړل سي مثل د ما اوتي رسلان ته خدای ﷻ یعني من الکتاب المنزل او المعجزات، نو جواباً دغه خبر ددوی رد کړه په دې آیت سره.

ٱللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُۥ ۗ

خدای ﷻ ښه خبر دی په ځای یعني په شخص چي خدای رسالت ورکوي یعني رسالت نه مال دی نه په مشرتوب دی او نه په نسب دی بلکي رسالت فضل الهي دی ددې درانه بار د رسالت په محل خدای ﷻ خبر دی، صاحب التیسیر وایي چي دا غایت ناپوهي د سړي چي وده ته وویل سي چي ایمان راوړه! دی ووایي چي زه تر هغو پوري ایمان نه راوړم چي زه نبي نه سم.

سَيُصِيبُ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ صَغَارٌ عِندَ ٱللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

ژر دی چي وبه رسېږي هغه کسانو ته چي جرم یې کوی یعني اکابر د کفارو د مکې ذلت او سپکاوی عند الله یعني من عند الله في الدنیا والآخرة او عذاب شدید په سبب د هغه چي دوی مکرر کاوه په دنیا یعني چي خلگ بې له ایمان څخه منع کول او دا به یې ورته ویل چي د پلار او نیکه دین مه پرېږدئ.

یوه سه: چي دغه ذلت او هوان اکابرو ته د مکې په ورځ د بدر ورسېدی چي اویا کسه په شمول د ابوجهل ورمردار سوه او اوویا (۷۰) کسان ژوندي په حصارت ونیول سوله.

فَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَّهْدِيَهٗ يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِۚ

نو هغه څوک چي اراده وکړي خدای ﷻ چي و هغه ته هدايت وکړي، نو يې سينه فراخه وه اسلام ته.

پوه سه: چي دا آيت چي نازل سو خلګو پوښتنه وکړه د عليه الصلوٰة والسلام څخه چي شرح صدر څه شی دی؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل نور يقذفه في قلب المؤمن چي په هغه نور سره حق او باطل سره وپېژني يعني اختياراً لا اجباراً بلکې په زړه کي دومره استعداد پيدا کړي چي حق او باطل سره جلا کړي.

وَمَنْ يُّرِدْ اَنْ يُّضِلَّهٗ يَجْعَلْ صَدْرَهٗ ضَيِّقًا حَرَجًا

او هغه چاته چي اراده د خدای ﷻ وي چي ګمراه يې کړي کړي له لاري څخه د خدای وګرځوي سينه دده تنګه د حرج معنا داده چي نو اباکوي له قبوله څخه د حق.

پوه سه: چي "حرجاً" مصدر دی حمل يې مبالغةً دی.

پوښتنه: په دې آيت کي نسبت د اضلال وخدای ﷻ ته سوی دی، نو د کافر په کفر او ضلال کي څه ګناه ده؟

ځواب: د "يضل" معنا داده يخلق فيه الضلال بناءً على ان الخالق هو الله لكن بسبب صرف اختيار الكافر وارادته الى الكفر مثلاً د قرآن اورېدو ته غوږ نه نسي او معجزاتو د نبي په نظر د سحر ګوري.

والحاصل: بنده په ايمان او کفر کي او په طاعت او عصيان کي مختار دی او هر څه عمل چي په بنده پيدا کېږي بنده يې کاسب دی او خدای يې خالق دی.

درويش وايي: چي فرق په منځ کي د خلق او کسب ډېر دقيق او صعب دی ددغه صعوبة له وجهي معتزله وايي چي خالق د اعمالو د بندګانو بنده ګان دي او جبريه وايي چي بنده په کفر او اسلام او طاعت او عصيان کي مجبور محض دی تړوله خدای ﷻ په کوي، او زموږ د اهل السنة والجماعة متوسط په منځ کي د افراط د معتزله وو په باره کي د بندګانو چي نسبت د خلق ودوی ته کوي او په منځ د تفريط د جبر يې چي په حق د بندګانو کي کوي چي بندګان تړوله مجبور محض بولي لا اختيار لهم في شئ من اعمالهم الكفر والاسلام والطاعة

والعصيان فتدبر في فهم الخلق والكسب والتمييز بينها.

درويش وايي: چي ددې دقيقي مسئلې فهم او د خلق او كسب امتياز علامه تفتازاني رحمة الله عليه په شرح العقائد او شرح المقاصد كي كړی دی، او داغه رنګه قاضي عضد الملة والدين رحمة الله عليه په مواقف كي كړی دی او سيد جرجاني رحمة الله عليه په شرح كي د مواقف كړی دی، محقق بهاري په مسلم الثبوت كي په زړه پوري بيان كړی دی والله اعلم بالصواب.

پوښتنه: ددې مشار اليه كتابو چي تا حواله ورته وكړه فهم به ستا د تفسير د مطالعه كونكو لپاره ډېر ګران نه وي؟

ځواب: مطالعه كونكي خو يوازي عوام نه دي او علمأ ووته د دغي مسئلې څېړنه په مشار اليه كتابو كي مشكله نه ده.

كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ ؕ

يعني زړه يې داسي تنګ سي لكه اسمان ته چي خېژي.

پوه سه: چي بعض قرأ دا كلمه "يصعد" وايي يعني له بابه د مجرد، او بعض قاريان يې يصاعد بالالف وتشديد الصاد چي اصل يې يتصاعد و، تا صاد سوله او په صاد كي مدغمه سوه، او موجود قرائت چي متعارف په مصاحفو كي دی يصعد چي اصل يې يتصعد دی.

پوه سه: چي دا تشبيه مبالغه ده په ضيق كي دده، يعني لكه يو څوك چي مكلف كړل سي په ختو سره اسمان ته، دا ضرب مثل دی په هغه كار كي چي له قدرت څخه وتلی كار وی، نو په دې تشبيه چي ايمان د من اضل الله ممتنع دی لكه ختل و اسمان ته چي ممتنع دی عادة للناس عموماً، فلا يرد الاعتراض بصعود الملائكة ولا بصعود النبي صلى الله عليه وسلم في ليلة المعراج فافهم.

كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٢٥﴾

يعني مثل مايضيق وما يبعد قلبه عن الايمان ګرځوی خدای جل جلاله رجس پر هغو كسانو چي ايمان نه راوړي.

پوه سه: عطأ رحمة الله عليه وايي چي رجس په معنا د عذاب دی، او زجاج رحمة الله عليه وايي

چي رجس په معنی د لعنت دی په دنیا کي او د عذاب في الآخرة، او کلبي رحمة الله عليه وايي چي معنا د رجس گناه ده، او مجاهد رحمة الله عليه وايي چي الرجس ما لا خير فيه، او ابن عباس رضي الله عنه وايي چي رجس شيطان ته وايي يعن يسلط عليه الشيطان.

درويش وايي: چي دا ټول قولونه سره متناسب دي بالقرب واللزوم.

سوال: ځای خو د عليهم يعني ضمير ولي چي مرجع دمخه ذکر دی، نو څه حکمت دی چي ځای د الذين لايؤمنون ذکر کړی؟

ځواب: لپاره د بيان د علت د رجس پر دوی.

وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيْمًا ط

هذا ای البيان الذي جابه القرآن کشرح صدر من أراد هدايته وجعله ضيقاً لمن اراد اضلاله، يعني دا لار د خدای ده چي حکمت د خدای جل جلاله يې مقتضی دی او عادت د خدای جل جلاله په جاری دی، او بعض مفسران يې داسي تفسير کوي چي دغه طريقه چي ته پر روان يې او قرآن راتگ په کړی دی لار د موصل و خدای جل جلاله ته، "مستقيماً" حال دی له صراط څخه او عامل يې الاشارة المفهومة من هذا کما في قول القائلة هذا بعلي شيخاً، پر اول تقدير د مستقيماً معنی عادلاً ده او پر دوهم تفسير يې معنا سمه لار ده چي کږوالی نسته پکښې.

قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿١٢٦﴾

موږ تفصيل د آيتو کړی دی د هغه چا لپاره چي له قرآني آيتو څخه پند اخلي لانهم هم المنتفعون بها، او مظهري رحمة الله عليه د قوم يذکرون څخه اهل السنة والجماعة مراد کړي، او پر معتزله روافض وسائر اهل الاهواء يې رد بولي.

درويش وايي: چي په وخت کي د نزول قرآن خو دا فرق نه وې، نو څرنگه آيات قرآنية رد پر هغو کېدای سي بلکې حق داده چي د قوم يتذکرون څخه ټول هغه کسان چي عمل په آياتو د قرآن کوي په اول کي د نزول د قرآن کريم ورته آيتونه رد پر مشرکينو او يهودانو باندي ؤ.

لَهُمْ دَارُ السَّلٰمِ عِنْدَ رَبِّهِمْ

پوهه: چي "سلام" يا مصدر دی يعني دار السلامة منع جميع الآفات وهي

الجنة، او یا سلام نوم د خدای ﷻ دی اضافت د دار چي یې ورته وکړی تشریفاً للمضاف ای الجنة کبیت الله، او یا مراد تحیة دار السلام علیکم لان الملائکة وقت دخول اهل الجنة یقولون سلام علیکم فادخلوها خالدین، وایضاً یقول الرب تعالی سلام قولاً من رب رحیم، ویعلمون بعضهم علی بعض.

"عندربهم" په نېز د خدای ﷻ له عندیت څخه عندیت د تصرف دی یعني په تصرف کي د خدای ﷻ دی چي د مؤمنانو لپاره یې مهیا کړی دی چي په هغه دار السلام کي مالاعین رئت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر یعني بالتفصیل.

وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

او خدای ﷻ دوست دی ددوی او متولي د امورو ددوی دی چي په دار الدنیا توفیق د اسلام ورکړي او په قبرو کي خدای ﷻ د سوال کي د نکیر او منکر قناعت بخشه جواب ورته الهام کړي او په اخرت کي به د جناتو علاوه درجات د قرب ورکړي، او دا ټوله په زړه پوري شیان په سبب ددې دی چي دوی به عمل کاوه یعني په دنیا کي من الایمان والاعمال الصالحة، د تاریخ اسلامي په پاڼو کي په صحیح روایت راغلي دي چي امیر المؤمنین عمر ابن الخطاب رضي الله عنه یو فوج څلور زره د اسانو سپاره لپاره د فتح د بعضو ښارو د عجمو امیر د لښکر یې خپل زوی عبدالله رضي الله عنه وګرځاوه، عبدالله رضي الله عنه وایي چي موږ روان سوو او یوه قلعه چي د لوړ غره پر سر جوړه وه محاصره کړه چي زموږ سلاح یعني غشی ولینده ونېزه هغې قلعې ته هیڅ نه سوای رسېدلای، او په دغه قلعه کي لښکر هم ؤ او ملکه ددوی ښځه وه ډېره ښائسته وه، نو یوه ورځ دغي ملکې زموږ عسکرو ته تر دریچې د قلعې وکتل، یو ځوان یې ولېدی له ځوانانو څخه د عربو چي پر آس سپور ؤ او ډېر خوش رنګه ښائسته، نو دې ملکې سوړ ساه وکښی، نو مینځیانو یې ورته وویل چي ولي دي سوړ ساه وکښی سره ددې چي ته په محکمه قلعه کي ناسته یې او خپل عسکر هم لرې، ملکې ورته وویل دا زما قلعه او مستحکم ځای به هغه ځوان چي پر آس سپور دی فتح کوي، مینځو ورته وویل چي څرنګه به یې فتح کوي؟ ملکې ورته وویل چي ته یو ساعت صبر وکړه، نو ملکي یو سړی ور واستوی د ملاقات طمعه لرم نو زه به

ستا یم ته به زما يې، ځوان ورته وويل چي نعم په دوه شرطه اول به ستا قلعه موږ ته تسليموې، او د حصن داخل به ده ته تسليموې، ملكې بير ته سړى ورته راواستاوه چي د حصن داخل په معنى نه سوم پوه، نو ځوان وقاصد ته وويل چي له حصن داخل څخه مراد زړه دى هغه به زړه ته سپاري او ته به اقرار په وحدانيت د خداى ﷻ كوې، نو ملكې ورته وويل يعني د قاصد په خوله چي زما د قلعې دروازه در ته خلاصه ده ستا ته او فوج تهوله راسئ، دوى چي قصر ته د ملكې داخل سوه، نو هغه پردې اسلام عرض كړى، دې ورته وويل زه ملكه خداى لوى همت راكړى نو تر تا بالا سړى به فوج لري چي هغه پر ما اسلام عرض كړي؟ ځوان ورته وويل نعم كبيرنا وابن كبيرنا يعني عبد الله بن عمر ﷺ، نو يې ملكه راوستل وسړ لښكر ته يعني عبد الله بن عمر ﷺ ته، نو عبد الله ﷺ اسلام پر عرض كړى ملكې ورته وويل چي تر تا لوړ سړى په مسلمانانو كي سته چي زه د هغه پر لاس ايمان راوړم؟ عبد الله ﷺ ورته وويل نعم والدي امير المؤمنين عمر ﷺ ملكي ورته وويل ما هغه ته واستوه چي د هغه پر لاس اسلام قبول كړم، نو عبد الله ﷺ ملكه سره د ډېرو اموالو چي ددې له قلعې يې راايستلي وه او عسكر يې هم ورسره كړه د مدينې منورې پر خوا يې روان كړه، حتى چي ملكه سره د اموال جزيله او خزانو مدينې منورې ته ورسېدله او امير المؤمنين عمر ﷺ ته پېش كړل سوه او د ورسره عسكرو تهوله صورت حال يې د ملكې و حضرت عمر ﷺ ته بيان كړى، نو عمر ﷺ ايمان پر عرض كړى، ملكې ورته وويل تر تا لوړ سړى سته چي د هغه پر لاس ايمان راوړم، عمر ﷺ ورته وويل نعم محمد ﷺ چي رسول د خداى ﷻ دى وهذا قبره الشريف واشار الى الروضة الشريفة، نو ملكه ورغله روضه مطهره ته په ډېر ادب يې سلام ووايه او په ډېر احترام ورته كښېنستله او د قاره سره يې وويل اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً عبده ورسوله، وروسته يې وويل خرجت من الظلمات الى النور وانا اخشى يا رسول الله ان يدنس ايماني بالمعاصي فاسئل ربک الذي ارسلتني الينا بالحق ان يقبض روحي قبل ان اعصى مرةً اخرىٰ فوضعت رأسها على العتبة الشريفة فتوفيت ساعتها، عمر او نورو صحابه كرام ﷺ چي حاضر وه تهولو پر وژړل او ښځي يې راوغوښتلې چي

غسل ورکړي او کفن يې ورکړي او صلوٰة جنازه په خپله عمر ورکړی او په جنت البقيع کي يې د صحابه کرامو په منځ کي خاورو ته وسپارل فرحمة الله عليها وحق القول ان الله يهدي من يشآء.

تنبیه: درویش وايي: چي عرب د قوم نوم دی دا يې معنا نه ده چي عربي ژبه به وايي، ولي چي ډېر عرب و مختلفو ملکو ته کډه سوي دي او نسل پر نسل يې عربي ژبه نه وي زده لکن په نسب عرب وي، او عجم ماسوا ته د عربو وايي لکه ترک، افغان (پښتون)، تاجک، بلوخ الی غير ذالک من القبائل دا يې معنا نه ده چي عربي ژبه به نه وايي بلکې پښتو يا بلوخي به وايي مثلاً، ولي چي ډېر عجم د مختلفو قومو عربستان ته په کډه تللي دي او نسل پر نسل هغه عجمي ژبه ځني هېر سوې وي او سليسه عربي وايي.

درویش وايي: چي په دې تنبيه ډېر توهمات د عصري ملايانو چي فکر نه لري دفع سوه فتامل.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا

هغه ورځ چي خدای ﷻ حشر او ژوندي کړي انسانان او جنات يعني په ورځ د قيامت.

پوه سه: چي دلته اذکر چي عامل د نصب د يوم دی مقدر دی او مخاطب په اذکر سره عليه الصلوٰة والسلام دی والتقدير اذکر يا محمد ﷺ اهل مکة او نورو ته هغه ورځ آه.

يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِّنَ الْاِنْسِ

اې ډلي د شيطانانو تا ډېر کسان د انسانانو وځان ته جلب او گمرهان موکړه

پوه سه: چي د لفظ "جن" اطلاق پر پېرانانو هم کېږي او پر شيطانانو هم کېږي، ولي د جن معنا پټوالی دی او دغه دواړه د انسانانو له سترگو څخه پټ دي.

وَقَالَ اَوْلِيٰٓـؤُهُمْ مِّنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ

او وايي دوستان د شيطانانو يعني اتباع ددوی په انسانانو کي چي اې زموږ ټولو ربه نفع اخستل بعض زموږ له بل بعض څخه.

درویش وايي: چي نفع د انسانانو له شيطانانو څخه داده چي دوی و انسانانو ته سحر ورښيي او کهانت، غيب گويي ورښيي او شهوات ورته ښائسته کوي او د هغو شهواتو د رسېدلو لاري چاري ورښيي، او د شيطانانو نفع د انسانانو چي دوی انسانان په ضلال او معاصي او د حق له لاري څخه لېري کوي چي اخير درجه يې کفر بالله وعداوت اوليأ الله ده.

وَبَلَغْنَآ أَجَلَنَا ٱلَّذِىٓ أَجَّلْتَ لَنَا ۚ

او مونږ دي ورسولو اجل موعود ته، يعني يوم القيامة مطلب ددوی اقرار پر خپلو گنهو او اظهار د افسوس او تحسر کوي، لکن لاينفعهم لان وقت الندامة على الضلالة قد مر وهو الدنيا، قال الشيرازي قدس سره.

کنون باید ای خفته بیدار بود.. چومرگ اندر آرد ز خوابت چه سود
چه خوش گفت باکودک آموزگار.. که کاری نه کردم و شد روز گار

قَالَ ٱلنَّارُ مَثْوَىٰكُمْ خَٰلِدِينَ فِيهَآ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

خدای جل جلاله وايي ودوی ته چي اور ستاسي د اوسېدلو ځای دی همېشه به ياست تاسي په اور کي، مگر نه چي د خدای جل جلاله اراده سي په تحقيق ستا رب په هر کار کي حکمت لري او په هر شي ښه علم لري.

درویش وايي: چي ددې استثنأ په باره کي اقوال دي په تاويلات نجميه کي وايي چي دا استثنأ راجع ده واهل توبه ته په دنيا کي فلاتکون النار مثواه لا الى اهل الخلود في النار، او بعض مفسران وايي چي کلمه د ما مصدريه ده او مضاف ورسره محذوف دی کما في قولهم آتيک غروب الشمس ای وقت غروبه فالاستثنأ من مضمون الجملة التي قبله کانه قيل النار مثواکم خالدين فيها الا وقت مشيته تعالى ان ينقلوهم من النار الى الزمهرير چي ډېر يخ ځای دی، او په زړه پوري ترجمه يې داده الا مدة سبقت على وقت دخلوهم النار چي هغه مده د حساب او د صدور د حکم الهي په دخول سره د ډوی اوږخ ته، او بعضو مفسرانو د تعجب وړ ترجمه کړی دی وايي چي الا په معنا د سوی دی نو معنا يې داسي کېږده خالدين فيها سوی ماشأ الله من انواع العذاب يعني ماسوی له اور څخه

نور عذابونه هم دوی ته سته، د تعجب ځای دادی چي الا په معنی د سوی چېري مستعمل سوی دی په عربي ژبه کي، مظهري رحمة الله عليه بې سنده له ابن عباس رضي الله عنه څخه يو روايت کړی دی چي فهم يې ډېر مشکل دی او ده په قلت سره يوه داسي توجيه ورته کړې ده چي حاصل دده په ذهن کي دی.

درويش وايي: چي ددې استثنا په باب کي علامه بغداد سيد محمود آلوسي رحمة الله عليه په ج٦ ص٢٧/٢٦ کي ډېر ښه بيان کړی دی چي د بعضو توجيهاتو نقض او جواب يې هم ښکي راوړی دی چي تو له نقل مفضي و تطويل ته ګرځي.

وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

او دغه رنګه لکه عصات الجن والانس يو پر بل ګمارلي او مسلط کړی دی حتی چي جن د انس نفع اخلي او انس له جن څخه موزير ګماشته کړی دی بعض ظالمان پر بعض باندي ددوی په سبب د هغه چي دوی يې کسب کاوه من الکفر والمعاصي.

درويش وايي: چي قتاده رحمة الله عليه ويلي دي په تفسير کي ددې آيت يجعل بعضهم اولياً بعض المؤمن ولي المؤمن يعينه على الخير والکافر ولي الکافر ويبعثه على الشر انتهى.

درويش وايي: چي دا خبره خو په واقع کي صحيح ده لکن په آيت کي خو بعض الظالمين بعضاً دی، نو مؤمن راوړل په تفسير کي د آيت مذکوره بې ځايه خبره ده، بلکې صحيح تفسير هغه دی چي کلبي رحمة الله عليه له ابي صالح رحمة الله عليه او هغه له ابن عباس رضي الله عنه څخه نقل کړی دی چي هم مظهري او هم برسوي په روح البيان کي او هم آلوسي په روح المعاني کي او نورو ګڼ شمېر مفسرينو هم چي خدای جل جلاله چي ويو قوم ته د خير، نو متولي د امورو ددوی خيار يعني عدل پرسته په دوی کي وګرځوي، او چي اراده د شر يې ورته وسي يعني په سبب د ګنهو د دوی، نو متولي ددوی شرار ددوی يعني ظالمان وګرځوي، نو له ده څخه کسات په ظالم اخلي، ددې تفسير تائيد هم هغه حديث د ابن عباس رضي الله عنه کوي دی

وايي چي امير المؤمنين علي رضي الله عنه چي ابن ملجم په خنجر وواهه چي د هغه تپ له سببه په شهادت ورسيدی، نو مسلمانانو ده ته وويل چي ته موږ ته خليفه وټاکه، نو علي رضي الله عنه ورته وويل ان يعلم الله فيكم خيراً يولي عليكم خياركم، لکه هغه وخت چي عليه الصلوٰة والسلام وفات سو فعلم الله فينا خيراً فولي علينا ابابكر رضي الله عنه، وقد ورد عمالكم اعمالكم، يعني عاملان ستاسي د امورو ستاسي عملونه دي يعني که مو عملونه د خير وه عامل به مو هم د خير او عادل سړی وي او که مو عملونه ګنهونه وه عامل به مو بې زړه سوی ظالم سړی وي.

حکايت: تاريخ وايي چي په يوه زمانه کي له يو مملکت څخه چي بادشاه يې ظالم ؤ، يو بل مملکت مجاور ته چي امام يې عادل ؤ ځني خلګ ورکډه سوه چي د سلو په شاوخوا کي کورونه وه، د منقول اليها مملکت سلطان چي په خبر سو، نو دوی يې ورو غوښتل دربار ته او پوښتنه يې ځني وکړه چي تاسي ولي د خپل مملکت څخه زما مملکت ته راغلاست، دوی ورته وويل چي زموږ سلطان ډېر ظالم ؤ په موږ به يې کارونه کول او مزدوري به يې نه راکولې، او ستا په مملکت کي عدالت ؤ، نو له دې سببه موږ ستا مملکت ته هجرت وکړی، د ملک سلطان ورته وويل چي زه په تاسي يو امتحان کوم، نو يو څو غټي غټي د توتانو درختي يې وروښولې چي دا درختي به په ننه شپه کي کارئ له بېخه څخه بېله دې چي بيلچه يا کولنګ يا اره پر استعمال کړئ که مو نه وکښې صبا ټوله بنديانوم او عسکر يې پر مقرر کړه، خير دوی چي سره کښېنستل په خپلو کي يې سره وويل چي تر دې ظالم خو زموږ خپل د ملک ظالم ښه ؤ، ولي که به يې کار راباندي کاوه آلات خو يې هم راکوله، نو يې مشوره پر دې وکړه چي دا توتان بېله آلاتو موږ څرنګه راکښلای سو بېله قدرته د خدای جل جلاله دا کار امکان نه لري، نو نرانو او ښځو يې اودسونه تازه کړل د قرآن په تلاوت په ذکر او غيرهما ولوی دربار ته د قادر مطلق متوجه سوه او د ژړا او بغارو اور يې ولګاوه چي قادر متعال چي لايعجز شئ دا توتان خو ته په خپل قدرت سره له بېخه وکاږې ټوله شپه پر دغه ډول روڼه کړه، کله چي سپېدې راچاودلې د توتانو خرپی سو ټوله پر

مځکه غځار سوه او دوی خوشحاله سوه چي لمر راوختنی نو عسکر دوی خپل شاه ته بوتله او د توتانو د بېخ ختولو قصه یې تولـه شاه تـه وکړه، نو شاه ورتـه وویل چي تاسي بیرته خپل ملک ته ولاړ سئ او تاسي خپل ځانونـه وخدای ﷻ تـه سم کړئ لکه بېګاه شپه نو هیڅ بادشاه بـه پر تاسي ابداً ظلم نـه کوي خلګ یې بیرته وخپل وطن تـه ستانه کړلـه، دا یـوه تائیدي تـاریخي قصـه وه چي تائید د قول د ابن عباس رضي الله عنه او تصدیق د قول د علي رضي الله عنه یې وکړی. قال السعدي رحمة الله عليه

خبر داری از خسران عجم	که کردند بر زیر دستان ستم
نه آن شوکت وپادشاهی بماند	نه آن ظلم بروستایی بماند
مکن تاتوانی دل خلق ریش	وگر میکنی میگنی بیخ خویش

وفي المثنوي

چونکه بد کردی بترس ایمن مباش	زانکه تخمست وبریاند خداش
چند گاهی او بپو شاند که تا	آیدت زان بد پشیمانی وحیاً
بارها پو شد پی اظهار فضل	باز گیرد ازپی اظهار عدل
تاکه این هردو صفت ظاهر شود	آن مبشر گردد این منذر شود

يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ

اې ډلې او جماعتـه د پېرانانو او د انسـانانو آیا خدای ﷻ نـه دی دراستولي وتاسي ته رسولان ستاسي له ډلي او جنس څخـه، استفهام انکاري دی او نفي د نفي اثبات دی یعني دراستولي یې دي.

دروېش وایـي: چي دا آیت معرکـة الآرآ دی پـه منځ کي د اهل نقل منشـأ د اختلاف فقط دایو ځای دی چي پر اناثو د جنسه ودوی تـه رسولان استولي دي لکه د انسانانو له جنسه وه انسانانو ته رسولان بالاتفاق ثابت دی او استیناس د جنس لـه هـم جـنس څخـه ډېره ښکاره خبـره ده، لـه امام ضحاک رحمة الله عليه څخه چا پوښتنه وکړه چي رسل له جنسه د جن ددوی له جنسه وراستول سوی دی ده ورتـه وویل هو! او استدلال یې هم پـه دغه آیت ووایه.

پوهـ سه: چي جن او انس ټوله مکلف دي په احکام الهيه وو سره من العقائد المشترکة والاعمال المتفاوتة، لکن رسولان ددوی دا احتمال هم سته چي د هري ډلي له جنس څخه ددوی لکه جبرائيل وغيره رسل دی د ملائکه او ددوی له جنسه هم دی، او خوص البشر رسل دي د انسانانو او د جنس ددوی دی، او دا احتمال هم سته چي رسل د جن دي له غير جنس څخه ددوی وي يعني بشر دي وي.

پوښتنه: جن به له بشر څخه د دين زدکړه څرنگه کوي؟

ځواب: کېدای سي چي خواص د جن دي له رسل څخه د بشر استفاده او زدکړه وکړي، او دغه خواص الجن دي بيا رسل د رسل بشر وي وخپل قوم ته يعني عمومي جنياتو ته، ددې دليل دادی چي اجماع الامة منعقده ده پر دې باندي چي نبينا محمد ﷺ رسول الثقلين دی او عليه الصلوٰة والسلام هم دعوت د ايمان ودواړو ډلو ته کړی دی بالايمان بالله بالتوحيد واليوم الآخر وغير ذالک اما الی الانس فظاهر واما الی الجن فيدل عليه الاحاديث الصحيحة في البخاري وغيره.

درويش وايي: چي بعض علمأ چي دا وايي بعثت د سليمان عليه السلام هم عام وانس او جن ته ؤ هغه غلطه ده، ولي چي سليمان عليه السلام لپاره د دعوت وجنياتو ته نه ؤ مبعوث، بلکې جن يې په ضبط او ملک او په سياست سره مسخر وه چي په دوی به يې سخت سخت کارونه کول کما نطق به القرآن في موضوع آخر، او ضحاک رحمة الله عليه چي وايي لامعنی للعدول عن ظاهر الآية يعني چي جن او انس دواړو ته رسولان خدای جل جلاله راستولي دي، فالجواب عنه چي آيت خو په دې مقيد نه دی چي کل وقت وزمان او پر دې اجماع ده چي جن په خلقت تر انس مقدم وه، نو هغه وخت چي تعمير د مځکي ددوی په لاس کي ؤ دوی مکلف هم وه، نو په هغه وخت کي رسل ددوی ددوی له جنسه ؤ، فصح يا معشر الجن والانس الآية" او وروسته تر بعثت د رسل البشر جن ته ددوی له جنسه رسل نه دی راغلی لکن چي جن يې د انس سره جمع کړه في الخطاب صح ذالک برسل البشر کما في قوله تعالی "يخرج منهما اللؤلؤ والمرجان مع ان المرجان يخرج لمن بحر الملح دون العذب، او بعض مفسران وايي چي رسل په آيت کريمه کي

وه رسل ته د رسل هم شامل دی، نو بعض جنیاتو چي به کلام د رسول البشر واوریدی هغه به یې تر خپل قومه رساوه.

درویش وايي: چي دا و پوره تحقیق ددې مبارک آیت چي له تفاسیرو متعدده وو څخه ماخوذ سو او ستاسي په حضور کي پېش سو، ولا یری هذا التحقیق مجتمعاً في تفسیر آخر غیر التفسیر الایوبي وماتوفیقي الا باللہ ومع هذا الصواب في علم منزل الكتاب.

يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِيْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ۗ قَالُوْا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا

پوه سه: چي جمله د "یقصون" صفت دی د "رسل" والمعنی یقرئون علیکم کتبي المنزلة، او تاسي یې بېرولي وای له ملاقات او راتګ څخه ددې ورځي، یعني د قیامت نو دوی به په جواب کي د استفهام انکاري الهي داسي ووايي چي موږ شاهدان یو پر خپلو ځانو چي موږ ته انبیأ خو راغلي وه او موږ د هغو تبلیغ رد کړی او کفر ته مو ادامه ورکړه.

سوال: په بل ځای کي د قرآن کریم راغلي دي والله ماکنا مشرکین؟

ځواب: دا اقرار دوی هلته کوي چي وروسته تر انکار جوارح او اعضاؤ ددوی پر کفر او شرک ددوی شاهدي ادا کړي کما جأ في جزء ۲۴ سورة فصلت شهد علیهم سمعهم وابصارهم وجلودهم بما کانوا یعلمون کذا قال مقاتل رحمة الله علیه.

وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ ﴿۱۳۰﴾

او دوی خطا یستلي او غولولي وه ژوند د دنیا حتی چي ایمان یې نه راوړی، او دوی شاهدي ادا کړه پر خپلو ځانو چي موږ کافران وو.

پوه سه: چي په دې آیت کي ذم دی ددوی پر اختیار د کفر په دنیا حتی چي نتیجه یې داسوه مجبور سوه وه اعتراف او اقرار سره په استحقاق کي د عذاب النار.

ذٰلِكَ اَنْ لَّمْ يَكُنْ رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَّاَهْلُهَا غٰفِلُوْنَ ﴿۱۳۱﴾

پوه سه: چي "ذالک" خبر د مبتدأ محذوفي دی ای الامر ذالک یعني ارسال الرسل او وروسته یې تعلیل د حکم دی، والمعنی چي دغه ارسال الرسل ددې سببه خدای جل جلاله کړی دی چي نه دی عادت د رب ستا هلاک کونکی د قریو

يعني اهل د قريو په ظلم سره او اهل د هغو قريو دي غافله وي چي رسول دي نه ور استولي چي دوی ته دعوت د ايمان او ترک الشرک ورته وکړي.

پوه سه: چي "يظلم" حال دی له فاعل څخه د مهلک يعني متلبساً بالظلم ای ظالماً، حسن بصري رحمة الله عليه وايي چي خلگ په دنيا کي پر پينځه قسمه دي.

(۱) علمأ چي ورثة الانيأ دی.

(۲) زاهدان او مشائخ دي چي دوی دلائل د لاري د خدای جل جلاله دي.

(۳) غازيان دي چي توري د خدای جل جلاله دي.

(۴) تاجران دي چي دوی آمنان د خدای جل جلاله دي په مځکه کي.

(۵) پادشاهان او په بل عبارت رئيسان جمهور د هر مملکت دي، نو څه وخت چي عالم طامع وي او د مال جمع کونکی وي، نو په ده پسي به اقتدأ خلگ او مسلمانان څرنگه وکړي، يو شاعر وايي.

شيخ چون مائل بمال آيد مريد او معاش.. مائل دنيا هرگز مالک ديدار نيست

او چي زاهد په بل عبارت مرشد يا پير چي راغب د جاه وجاهلال وي او درهم او دينار وي نو په هغه سره به خدای جل جلاله ته لار څرنگه پيدا کوي مريدان دده.

از زاهدان خشک طمع راهم دار مدار	سيل ضعيف واصل دريا نميشود

او چي غازيان يا مجاهدين ريأ کاره وي، وقد قيل المرائي لاعمل له" نو څوک به پر دښمن کافر فتح او بری مومي. بيت

عبادت باخلاص نيت نکوست	وگرنه چي آيد زمغز پوست

او تجاران چي خائنان، درواغ گويه وي، نو به څوک سړی امين وگڼوي

ع...... درين زمان مگر جبرئيل آمين باشد

او چي رئيس جمهور لېوه وي، نو څوک رمه او پسونه ساتي،،،، ابيات

پادشاهی که طرح ظلم افگند	پای د ېوار خويش بکند

نکند جور پيشه سلطاني	که نه يايد زگرگ چوپانی

په اخير کي حسن بصري رحمة الله عليه وايي والله ماهلک الناس الا العلمأ الطامعون يعني ملايان چي د غوړمالی لکی ومقتديانو ته ښوروي، والزهاد الراغبون او

هغه پیران چي راغب وي په جمع کولو کي د مال، او هغه غازیان مجاهدین چي ریا کاره وي، او هغه تاجران چي د خلګو سره خیانت کوي او هغه پادشاهان رئیسان جمهور چي ظالمان وي، قال الله تعالی وسیعلم والذین ظلموا ای منقلب ینقلبون.

وَلِكُلٍّ دَرَجَٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوا۟ۚ

او هر مکلف ته درجې د قرب او بعد سته د خدای ﷻ سره.

پوه سه: چي اصل د مما من ما ؤ، نو نون په میم کي مدغم سو او مما ځني جوړ سو، او من سببي دی او ما مصدري دی یعني په سبب د اعمالو ددوی او یا کلمه د ما موصوله او عائد محذوف دی ای من الذي علموه.

وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾

او نه دی ستا خدای ﷻ اي محمد ﷺ غافله له هغه شیانو څخه چي دوی عمل کوي یعني هر سړي ته به موافق دده د عمل جزا ورکړي په ورځ د آخرت کي.

پوه سه: چي اصل د عما عن ما ؤ پسله ادغامه عما سو، او احتمال د ما مصدریه یا موصوله دلته هم سته کمامر عنقریب، او کلمه د بأ زائده ده لپاره د تاکید د نفي.

وَرَبُّكَ ٱلْغَنِىُّ ذُو ٱلرَّحْمَةِۚ

او خدای ستا اي محمد ﷺ د بندګانو او ددوی له عبادت څخه بې پروا دی او ارسال د رسولانو او انزال د کتابو او امر او نواهي د یو غرض لپاره نه دی چي وخدای ﷻ ته راجع وي بلکې ددې سببه دی چي خدای ﷻ خاوند د رحمت کامله دی پر بندګانو، نو لپاره د تکمیل د بندګانو یې اوامر او نواهي وراستولي دي او دا هم د خدای ﷻ د رحمت کامله یوه ځانګه ده چي بنده په ګناه ژر نه سي بلکې مهلت د توبې ورکوي.

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنۢ بَعْدِكُم مَّا يَشَآءُ كَمَآ أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ ءَاخَرِينَ ﴿١٣٣﴾

که د خدای ﷻ اراده سي تاسي به هلاک کړي یا اهل مکه او په عوض کي ستاسي به هغه مخلوق چي د خدای ﷻ خوښه وي او تر تاسي فرمانبرداره د

خدای ﷻ وي پیدا کړي لکه تاسي چي يې پيدا کړي ياست اولاد د نورو قومو چي ستاسي آبا او اجداد وه لکن سره له قدرته پر ايجاد د قوم آخرين تاسي ته يې مهلت درکړی دی ترحما عليکم لعلکم تؤمنون.

فائده: له دې څخه دا معلومه سوه چي کلمه د ما مختص په غير ذوی العقول پوري نه ده کما هو المشهور لان المراد من مايشأ مکلفين، ولاتکليف الا بالعقل کما لايخفى.

إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۖ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

په تحقيق هغه څه چي د تاسي سره يې وعده من البعث والحساب والثواب والعقاب لاهلها، خامخواه راتلونکي دی بلاشبهة، او تاسي نه ياست عاجزه کونکي د خدای ﷻ له دغو کارو څخه اينما کنتم ياتوبکم الى يوم الحساب والمجازات.

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ

پوه سه: چي "مکانة" يا مصدر ميمي دی په معنی د تسلط پر يو شي، فالمعنى ووايه ای محمد ﷺ کفاروته د مکې چي اې قومه زما، نواصلي يا قومي وه يا حذف سول او کسره د ميم په دليل "چي تاسي عمل کوی د شرک او معاصي وو په نهايت قدرت او استطاعت ستاسي زه عامل يم يعني "على مکانتي" چي ثبات پر اسلام دی، او پر تبليغ د امر ربي من التبليغ اليکم بالتوحيد او يا "مکانة" اسم ظرف دی لکن دلته مستعار دی دپاره د حال لکه يو سړی چي بل ته ووايي على مکانتک ای اثبت على حالک الذي انت عليه والمعنى ظاهر او پر دواړه تقديره دا امر د تهديد چي موږ پيش رو ورته وايو ای اثبتوا ايها الکفار على کفرکم وعداوتکم للرسول والقرآن المنزل عليه.

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

نو ژر دی چي تاسي به خبر سئ او درمعلوم به سي هغه کسان چي دوی لره عاقبت حسنه په دار الآخرة والعاقبة للمتقين وهي لي ولمن على ديني الاسلام لان للکفار في الدار الآخرة النار ليس الا، په تحقيق سره چي فلاح او خلاصون نه سي

پیدا کولای ظالمان چې عبادت چې حق د خدای ﷻ دی دوی بې ځایه استعمال کړې یعني عبادت د بتانو کما هو معنی الظلم، حکایة عن بعض اهل الله چې دده کره بعض فقرأ ورغله او دده په کور کې یې هیڅ متاع او کمبله نالي او بالښت وغیره نه ولیدل، نو فقراؤ ورته وویل اما لکم شیٔ؟ هغه ورته وویل چې هو شیان ډېر لرم لکن زما دوه سرایونه دي یو دار امن دی او بل دار خوف دی، نو موږ ټوله متاع فاخره په دار امن کې ایږدو یعني په دار آخرت کې چې هورې یو متاع نه ورکېږي، نو فقراؤ ورته وویل چې دا دارخو هم یو متاع غواړي هغه ورته وویل چې زه ددې په غم کې نه یم، ولې چې دا دار مستعار دی د یو څو ورځو لپاره انتهی.

پوه سه: چې بغوي رحمه الله وایي چې مشرکانو د مکې نیمه برخه د خپلو کښتو او د څارپایانو او د نورو مالو به یې د خدای ﷻ لپاره ګرځول، او نیمه برخه به یې د بتانو لپاره ګرځول نو د خدای ﷻ برخه به یې پر مسکینانو او مېلمنو صرفوله، او د بتانو برخه به یې پر خادمانو صرفول، او یو شی چې به د بتانو له برخې څخه د خدای په برخه کې ولوېدی هغه به یې بیرته ځني راواخستی دوی به ویل چې بتان محتاجه دي، او که به د خدای ﷻ له برخې څخه یو شی د بتانو په برخه کې ګډ سو هغه به یې نه را اخستی ویل به یې خدای ﷻ خو غني دی، او که به د بتانو له برخې څخه یو حیوان هلاک سو د خدای ﷻ له برخې څخه به یې جبیره ورکوله، او که به د خدای ﷻ له برخې یو حیوان هلاک سو د بتانو له برخې څخه یې جبیره نه ورکوله فنزلت هذه الآیة في ذالک.

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ

او ګرځولي دي مشرکانو د مکې خدای ﷻ لره بعض له شیانو څخه، نو چې خدای ﷻ هغه پیدا کړي دي، نو "مِن" د مما تبعیضي دی او ما موصوله دی عائد یې محذوف دی کما اشرنا الیه.

مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيْبًا فَقَالُوْا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَآئِنَا

له کښت څخه او له چارپایانو څخه لکه پسونه، اوښان وغیره.

پوه سه: چې دلته دا جمله محذوفه ده ولشرکائهم نصیباً لظهورها بالمقابلة

نو دوی وايي چي دا برخه د خدای ﷻ ده ددوی په زعم سره يعني خدای دوی په دې سره نه دي امر کړي.

او دا برخه زموږ د شرکاؤ د چي اصنام ځني مراد دي چي موږ يې د خدای ﷻ شريکان بولو په عبادت کي.

فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَآئِهِمْ ۗ

او هغه چي د شرکاؤ ددوی ؤ هغه خدای ﷻ ته نه رسېدی يعني چي دوی به د خدای ﷻ د شي مصرف گرځولی کمامر في شان النزول، هغه د شرکأ برخه يې به هغه کي نه حسابول، او هغ شی چي به د خدای ﷻ لپاره ټاکلی و هغه به ددوی شرکاؤ ته رسېدی، يعني څه وخت چي به د شرکاؤ په مصارفو کي کمبود راغلی وای د خدای ﷻ له ماله به يې هغه پوره کاوه.

سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾

بد دی دا حکم ددوی ولي چي خالق الحرث والانعام او د نور مخلوقات خدای ﷻ دی او دوی جمادات چي پر هيڅ شي قدرت نه لري شريک گرځول بلکې په بعض احيانو کي به يې ترجيح ورکړه وجماداتو ته پر خالق السموات باندي کما صرح به الآية الكريمة فما كان الآية.

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ

يعني لکه چي ښائسته کړی سوي ؤ ودوی ته يعني کافرانو ته د مکې تقسيم د حرث او د انعام په منځ کي د خدای ﷻ او ددوی د بتانو، ښائسته کړی ؤ ډېرو ته د مشرکينو د مکې قتل د اولادو ددوی چي مراد ځني لوڼې دي چي يا به يې ژوندۍ په قبر کي اچولې او يا به يې د بتانو لپاره ذبح کولې شرکأ ددوی "شرکائهم" فاعل د "زين" دی.

پوښتنه: شرکأ ددوی خو بتان جمادات وه نو هغو څرنگه قتل الاولاد ودوی ته ښائسته کاوه؟

ځواب: مجاهد رحمة الله عليه وايي چي مراد دلته له شرکاؤ څخه شيطانان دي يعني

هغو به دا قتل ودوی ته ښائسته کاوه خیفة الفقر یعني له بېري د مسکنت.

فائده: شیطانانو ته يې شرکاً ددوی وويل ددې سببه چي دوی به د هغو اطاعت کاوه په معاصیو کي د خدای ﷻ، او کلبي رحمه الله وايي چي مراد له شرکاً څخه هغه خادمان د بتانو دي چي هغو به قتل الاولاد ودوی ته ښائسته کاوه په دې بهانه چي که ډېر اولاد وساتئ بيا تږلو ته ډوډۍ له کومي خوا ورکوئ نو ښه داده چي ښځينه اولاد دي وژنه، او بعض مشرکانو به دا نذر کاوه که زما لس زامن سوه زه به لسم ذبح کوم، لکه عبدالمطلب چي د علیه الصلوٰة والسلام نیکه و، خوب ولیدی چي د زمزم څاه پراخه کړه او ښه يې جوړ کړه، نو عبدالمطلب چي شروع په وکړه په هغه وخت کي دده یو زوی حارث نومیده، نو هغه نذر وکړی چي که خدای ﷻ ماته لس زامن راکړه او ټوله ځوانان سوه زه به لسم زوی قرباني کوم د خدای ﷻ شپې او ورځي تېرېدلې عبدالمطلب ته خدای ﷻ لس زامن ورپوره کړه چي د لسم زوی نوم يې عبدالله ؤ چي د علیه الصلوٰة والسلام پلار کېږي، لکن تاریخ دا نه ده په ګوته کړې چي دا لس زامن يې د یوې مایني وه او که له ډېرو ماینو څخه وه، نو څرنګه چي ټوله ځوانان سوه عبدالمطلب خپل ځان نذر ته تیار کړی او په ټولو زامنو کي يې عبدالله ښه رنګ او سکه درلوده.

درویش وايي: چي ولي به نو عبدالله ښائسته نه و خو دده سره نور محمدي ملګری ؤ، اخیر چي عبدالمطلب د عبدالله د ذبح اراده وکړه، نو د قوم مشران ورته راټول سوه چي عبدالله به نه ذبح کوې، ده ورته وويل چي ما خو نذر ایښی دی، بعض راوایان وايي سدنه وو یعني خادمانو ته د بتانو ورغله، او بعض وايي چي یوې ښځي ته چي عرافه یعني فال اچونکې وه ورغله، هغو یا هغې ورته وويل چي تاسي پر لسو اوښانو او عبدالله باندي قرعه کشي وکړئ نو که د اوښانو قرعه وختله نو معلومه سوه چي خدای ﷻ د عبدالله تر ذبح د اوښانو په ذبح راضي دی او که د عبدالله قرعه وختل لس اوښان نور پر زیات کړئ بیا قرعه کشي وکړئ ثم وثم الی ان ینتهی القرعة الی الابل، دوی دغسي وکړل خو اخیراً پر سلو اوښانو د اوښانو قرعه وختل، نو دوی په خپلو کي سره وويل چي د

عبدالله تر ذبح د خدای ﷻ د سلو اوښانو ذبح خوښه سوه، نو عبدالمطلب سل اوښان خیرات کړه چي تقریباً د ټولو خلګو د مکې کافي سوه هرچا چي هر څومره غوښې وړلې اجازه وه، په حدیث شریف کي راغلي دي علیه الصلوٰة والسلام وایي انا ابن الذبیحین یعني چي یو اسماعیل علیه السلام ؤ چي د ابرهیم علیه السلام له ذبح څخه د جنت د پسه په ذبح سره خلاص سو، والقصة مشهورة، او بل د علیه الصلوٰة والسلام پلار عبدالله ؤ چي د سلو اوښانو په ذبح له ذبح څخه خلاص سو.

لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ

پوه سه: چي لام لپاره د تعلیل د فعل سابق دی یعني تاچي شیطانان دوی هلاک کړي بالاغوا، او تاچي پردوی باندي ګډوډ کړي هغه دین چي دوی پر وه یعني دین د اسماعیل علیه السلام کذا قال ابن عباس رضي الله عنه.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ

او که د خدای ﷻ اراده وای چي دوی دي دا لبس ونه کړي او یا تذیین د شیطان دي نه کړي قبول او دوی اولادونه نه وژني او یا دي بتانو ته نصیب من الحرث والانعام نه کړي ور، نو دوی به دا مذکوره کارونه نه کولای یعني کل من تلک کان بمشیته تعالی واراته وان لم تکن برضاه ومحبته کذا قال علمأ اهل السنة والجماعة.

فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

نو پرېږده ای محمد ﷺ دوی او هغه کار چي دوی پر خدای ﷻ درواغ ویل، ولي چي دوی به د مذکوره افعالو په باره کي ویله والله امرنا بهذا.

وَقَالُوا هَٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ ۖ

او کفارو د مکې به ویل چي دغه چي دوی به د خدای ﷻ لپاره او د بتانو لپاره یعني من الانعام الحرث کمامر دا هغه انعام او حرث دی چي حرام دی.

پوه سه: چي حجر مصدر په معنی د مفعول دی ای محجور ممنوع په دې لفظ کي مفرد تثنیه جمع مذکر او مؤنث ټوله برابر دي.

لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ

نه به يې خوري مگر هغه کسان چي زموږ ورته اراده سي چي خادمان د بتانو وه نر نه ښځي، او برخه د خدای ﷻ به مېلمانه خوري کمامر "بزعمهم" په باطل گمان سره د دوی چي خدای ﷻ دوی په دې سره نه وه امر کړي بل کانوا يفترون على الله حيث قالوا والله امرنا بهذا.

وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا

دوی به ويل چي دا انعام دي چي شاوي ددوی حرامي دي يعني څوک به نه پر سپرېږي چي دوی به په نامه د سوائب او د بحائر او د حوامي بلله کمامر بيانه.

وَأَنْعَامٌ لَّا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِم بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ١٣٨

او دا انعام دي چي د خدای ﷻ نوم به نه پر وايي په وخت کي د ذبح بلکې نومان د بتانو به پر واياست په وخت کي د ذبح، چي دوی به درواغ ويل پر خدای ﷻ ژر دی چي خدای ﷻ به جزا ورکړي په سبب د افترا ددوی پر خدای ﷻ.

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا ۖ وَإِن يَكُن مَّيْتَةً

او دوی به ويله چي دغه چي په نسونو کي ددې انعامو يعني حمل وي، يعني البحائر والسوائب يعني ژوندي پيدا سي خالص د نرانو زموږ او حرام دي پر ښځو زموږ.

فائده: خالصة معنی داده چي هيڅ چا گډون نه وي پکښي کړی، او کلمه د تا يې لپاره د مبالغې او تاکيد ده، او کسائي رحمه الله وايي چي د خالص او خالصة معنی يوه ده، او فرا رحمه الله وايي چي تا له جهته د تانيث د انعام ده لان ما في بطونها مثلها يعني هغه هم انعام دي.

پوه سه: چي بعض قرا "ميتة" په رفع سره وايي چي فاعل د يكن يې بولي او كان تامه بولي اى وجدت ميتة.

پوښتنه: مسند اليه خو پر دغه تقدير ميتة دی نو يكن ولي باليا وايي؟

ځواب: د میتة لفظ که څه هم مونث دی لکن ذکر او انثی دواړو ته شامل دی نو تذکیر د لفظ یکن بنأ پر تغلیب دی د مذکر پر مؤنث باندي، او بعض قاریان بالتأ مؤنث وایي نظراً الی اللفظ ای لفظ المیتة او اکثر قاریان میتة په نصب سره وایي او یکن باقصه بولي او ضمیر د یکن راجع دی ما موصوله ته.

فَهُمْ فِيهِ شُرَكَآءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾

نو دوی نر او ښځي په خوراک کي سره برابر دي ژر دی چي، خدای ﷻ به جزأ ورکړي دوی ته د وصف ددوی.

سوال: ضمیر د فیه خو راجع دی و میتة، نو د تذکیر وجه یې څه ده؟

ځواب: د میتة په لفظ کي نر او ښځه سره برابر دي.

پوه سه: چي وصفهم منصوب دی بنزع الخافظ ای بوصفهم مراد له وصف څخه ددوی دغه عقائد فاسده دي د دوی او بیانات باطله ددوی دي.

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوٓا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

په تحقیق ډېر تاوان کوي چي وژني اولاد خپل له بې عقلیه، بغوي رحمة الله علیه وایي چي دا آیت نازل دی په شان کي د قوم د ربیعه او مضر، او بعضي نور عرب چي دوی به لوڼې ژوندۍ په خوارو کي دفن کولې د مسکنت له ېېري او یا له ېېري ددې چي څوک به یې په سبب کي راڅخه بوزي او یا له دې سببه چي دا نجوني چي پېغلي سي مړونه غواړي او د لور مېړه دوی د ځان عار باله.

درویش وایي: چي په باب کي د لوڼو د ژوندي ښخولو یوه دلسوزه قصه واورئ چي یو سړی له اصحابو رضي الله عنهم څخه د علیه الصلوٰة والسلام په حضور کي به همېشه غمجن او دېغ ناست و، نو علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل "مالک تکون محزوناً" څه سبب دی تا لره چي همېشه خوابدی او غمجن یې؟ نو هغه سړي ورته وویل چي ما یوه لور ژوندۍ په خاورو کي پټه کړې ده زه ېېرېږم چي سره د اسلامه ماته تر هغه گناه خدای ﷻ راتېر نه سي که څه هم گناه خو د جاهلیت په وخت کي وه، علیه الصلوٰة والسلام چي د هغه وژولو قصه ماته وکړه، نو هغه سړي ورته وویل چي زه په جاهلیت کي له هغو کسانو څخه وم چي

لوښي به يې ژوندۍ تر خاورو لاندي کولې يو وخت مي يوه لور پيدا سوه، ماينې مي ډېري زارۍ راته وکړې چي دا يوه لور خو راپرېږده مه يې وژنه، نو زما زړه پر وسو هغه لور مي ورپرېښوله حتٰی چي لويه سوه بلوغ ته ورسېدله، نو ډېره ښائسته پېغله ځني وختله، نو خلګو به مرکې راته کولې اخير ماته د جاهليت غيرت ودرېدی يعني چي زما لور تر بل چا لاندي پرته وي، نو ماينې مي راته وويل چي زه د بعضي قريبانو کره ځم او دا نجلۍ هم ډېره ديغه ده زما سره به زما د قريبانو کره ولاړه سي، نو مور يې ډېر ښه کالي په واغستل او زېور يې هم ور په غاړه کړه، او مور يې ډېري زارۍ راته وکړې او ډېره سخته وعده يې راڅخه واخستله چي دا لور رامړه نه کړې، نو ما يو څاه (کوهی) نوښاني کړی چي دغه څاه ته به يې اچوي، نو ما چي دا څاه ته وکتل نجلۍ پوه سوه چي دا څاه ته مي وراچوي او وژني مي، نو زه يې تر کالو ټينګ ونيولم او په بغارو سوه او وه يې ويله ای شئ ترید بي، ته په ما څه کوې؟ بيا زما زړه پر وسو، بيرته مي هغه غيرت په ياد سو، نو بيا مي وڅاه ته وکتل بيا زه دې په غېږ کي ټينګ کړم، او راته وه يې ويل چي زه د مور امانت يم نو ته څرنګه ما وژنې، بيا مي يو وار وڅاه ته وکتل او بيا مي ددې بغارو ته وکتل نو رحم به مي راغلی، اخير شيطان غلبه راباندي وکړه، نو مي په غېږ کي واخستل او سره د بغارو مي وڅاه ته ور وغورځول، بيا به يې له څاه څخه ناري راباندي وهلې چي ما دروکاږه چي زه مرمه، نو يو ګړی ورته ولاړوم چي ددې آواز ورک سو، نو زه پوه سوم چي دا مړه سوه نو ځني را رهي سوم، نو رسول الله ﷺ ډېري اوښکي توی کړې، او هغه سړي ته يې وويل که د خدای ﷻ امر سوی وای چي د جاهليت قصاص هم اخله ما به تاته سخت عذاب درکړی وای لکن څه وکړم چي اسلام یجب ماقبله.

درویش وايي: چي حکايت پر غلطو ډولو نقل سوی دی او دا مذکوره قصه تر ټولو نورو اخصره وه.

وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَآءً عَلَى اللّٰهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿۱۴۰﴾

او دوی حرام ګرځولي وه يعني کفارو د مکې پر ځانو باندي هغه شيان چي

دوی ته په رزق ورکړي وه خدای پاک یعني البحیرة او سائبة او وصیله او حام چي دوی درواغ ویل پر خدای ﷻ چي نسبت ددې حرمت یې وخدای ﷻ ته کاوه.

پوه سه: چي نصب د افترا په سبب د مفعول له والي دی او یا مفعول مطلق دی د فعل محذوف یعني یفترون علی الله افتراءً او یا حال دی نو مصدر په معنی د فاعل دی ای مفترین علی الله، نو په تحقیق دوی گمراهان وه او نه وه دوی پر لار د حق برابر.

پوه سه: چي جمله د ما کانوا مهتدین تاکید دی د قد ضلوا.

وَهُوَ الَّذِیْٓ اَنْشَاَ جَنّٰتٍ مَّعْرُوْشٰتٍ وَّغَیْرَ مَعْرُوْشٰتٍ

او خدای ﷻ هغه ذات دی چي ایجاد او پیدا کړي یې دي باغونه چي پرمخ د مځکي پراته او اوار وي لکه د انگورو تاکان چي منا یې نه وي ورته جوړه کړې او کدو، بادرنگ، چمبرخیال، هندوانه وغیرذالک او غیر معروشات چي ساق او تنه ولاړ وي لکه انار، زردالو، خورما، زیتون وغیره.

وَّالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهٗ

او خورما او کښت یا د غنمو یا د ورجو الی غیر ذلاک په داسي حال کي چي سره مختلفي دي مېوې ددوی په رنگ او په خوند او په هیئت کي.

پوه سه: چي دا تخصیص بعد التعمیم دی، ولي چي خورما غیر معروش ده او کښت معروش او غیر معروش دواړه پکښې دي، او ضمیر د اکله راجع دی وتوله ماقبل ته په تاویل د کل واحد منها.

وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَّغَیْرَ مُتَشَابِهٍ

او د زیتون او آنارو باغونه چي بعض افراد یې سره متشابه وي یو د بل سره په رنگ او خوند او په هیئت کي یعني بعض افراد لکه دوه انار چي دواړه په یوه مقدار وي او دواړه خواږه وي او غیر متشابه وي بعض افراد یې لکه غټ انار او کوچنی غټ انار او تریو الی غیر ذالک من الاختلاف، وهذا دلیل قدرته التامة وقس علی الرمان الزیتون في جمیع ماذکرنا، په حدیث شریف کي راغلي دي که تاسي چي انار خوری تولي د انار داني خورئ چي په هر انار کي یوه دانه د جنت ستته.

كُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ حَصَادِهٖ

او تاسي خوراک له مېوې څخه کوئ، او ورکوئ حق د مېوو په ورځ کي د پرېکولو د هغو مېوو.

پوه سه: چي ضمير د "ثمره" راجع دی په تاویل د کل واحد ټولو اشجارو ته شامل دی چي مېوهِ يې وکړه يعني که څه هم پخه نه وي لکه د انګورو غوره وغيره من ثمرات الاشجار المذکورة.

پوه سه: چي په دې حق کي اختلاف دی ابن عباس رضي الله عنه او نور ګڼ شمېر تابعين وايي چي مراد دي له حقه څخه زکوٰة مفروضه وي چي عشر يا نصف العشر دی دوی وايي چي امر د آتوا لپاره د وجوب دی او د لفظ حق غالب استعمال هم په واجب کي دی وقد اجمع الامة انه لا واجب في المال ثماراً کان او غير ذالک الا الزکوة، نو پر دې تقدير دا آيت مدني دی لان الزکوٰة فرضت في المدينة کما روی البخاري ومسلم چي يو سړی راغلی د عليه الصلوٰة والسلام څخه يې سوال وکړی د اسلام په باره کي يعني د خصال د اسلام، نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي پينځه لمونځونه دي په شپه او ورځ کي، او يوه مياشت روژه ده او زکوٰة دی، نو هغه سړي ورته وويل هل علي غيرها قال لا الا ان تطوع.

مسئله: نو دا آيت دليل د قول د ابي حنيفة رحمه الله چي په ټولو مېوو کي زکوٰة واجب دی خلافاً لمالک والشافعي چي دوی وايي چي هغه مېوې چي قوت نه په حاصلېږي لکه انار اينځر شوتالو وغيره په هغه کي زکوٰة نسته، او بعض صحابه او تابعين وايي چي دا آيت مکي دي او زکوٰة په مدينه منوره کي فرض سوی دی، نو له دې حقه مراد غير الزکوٰة دی، نو بعض وايي چي مراد له دې حقه څخه وړې د غنمو دي چي خلګ لو وکړي او يو څه وړې پر مځکه څني توی سي، نو د هغه له ټولو لو څخه دي څوک نه منع کوي دا يې حق دی، او بعض وايي چي مدينه والو چي به خورما ورسېدله هر چا به يو وانګی د خورما راوړی او په مسجد کي به يې وځړاوه، نو چي يو مسکين به راغلی په لکړه به يې وواهه هغه پخې پخې داني به څني راتوی سوې هغه به يې وخوړلې دا قول د مجاهد رحمه الله

دی او ددې قول تائید هغه حدیث د فاطمې بنت قیس رضي الله عنها کوي، دا وايي چې علیه الصلوٰة والسلام وویل ان في المال لحقاً سوی الزکوٰة.

وَلَا تُسْرِفُوْا ۚ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿١٤٢﴾

او تاسي اسراف مه کوئ په صدقاتو کي یعني النفلیة، ولي د خدای جل جلاله نه دي خوښ اسراف کونکي.

پوه سه: چي اسراف تجاوز دی تر حد په هر فعل کي چي وي کذا في الصحاح او اسراف ضد د قصد دی یعني میانه روي کذا في القاموس، او بیضاوي وايي چي دا آیت مثل د هغه آیت دی خطاباً للنبي علیه السلام "ولاتبسطها کل البسط" ابن عباس رضي الله عنه وايي چي ثابت بن قیس بن شماس رضي الله عنه د پینځو سوو (۵۰۰) درختو خورما ټوله کړه او په یوه ورځ یې ټوله خیرات کړه او کورته یې هیڅ شی را نه وړی فانزل الله تعالی هذه الآیة، وقد قال رسول الله ﷺ وابدأ بمن تعول، او بغوي له سدي څخه روایت کړی دی چي مه ورکوئ خپل ټوله مالونه په خیرات کي چي په اخیر کي په خپله فقیران سئ او فقر ته اړ سئ، او بعض مفسرین وايي چي دا خطاب دی وه بادشاهانو ته چي تاسي له رعائیت څخه مه غواړئ بالا ترحد شرعي چي تاسي په امر سوي یاست یعني د بیت المال لپاره.

درویش وايي: چي دا تفسیر له مقام سره هیڅ مناسبت نه لري کمالا یخفی.

مسئله: انفاق الکل هلته اسراف منهي عنه دی چي د خدای جل جلاله نه دی خوښ چي عیال ته او هغه چاته چي حق د نفقې پرده لري هیڅ شی نه پرېږدي مثلاً د سړي ذوی القربی یا وروڼه یا خوندي یا اخوال یا خالات فقیران او مسکینان وي دی هغو ته شی نه ورکوي او پردیو مسکینانو ته ټوله مال ورکړي دا سړی نو ریاً کاري کوي، نو داسي کول د خدای جل جلاله نه دي خوښ.

درویش وايي: چي بعض مفسرینو ضد او نقیض روایتونه راوړي چي څه یې مراد دی والله اعلم.

وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُوْلَةً وَّفَرْشًا ۚ

پوه سه: چي من الانعام متعلق دی په فعل مقدر سره ای انشأ من آه او حمولة

مفعول به دی د انشأ او حموله هغه حیوان ته ویل کېږي چي بار پر وړل کېږي لکه اوښ، غویی وغیره، او فرش هغه حیوان ته وایي چي بار نه پر وړل کېږي لکه فرش مځکي ته نژدې دی لکه جونګیان د اوښانو یا ګیلګیان د غویو یا پسونه یا بزې.

كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ

تاسي خوراک کوئ د امر اباحت یعني درته مباح دي که یې خورئ.

پوه سه: چي "من" په مما کي تبعیضي دی ولي چي ټول اجزأ د حلال اشیأ او حیواناتو خو نه خوړل کېږي له هډوکي، ذکر، فرج مثلاً چي تاته یې په رزق کي درکړي دي خدای ﷻ دا امتنان د خدای ﷻ پر بندګانو باندي.

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾

او تاسي متابعت مه کوئ د ګامو د شیطان یعني د لارو د شیطان او د وسوسو دده چي یا حلال شی حرام بولئ لکه سائبه او وصیله وغیر ذالک چي ځان ته حرام بلله، او یا یې حرام شی ځان ته حلال بلی لکه ماذبح علی اسم الصنم چي مشرکانو به ځان ته حلال باله، ولي چي شیطان ستاسي دښمن دی او بین العداوت دی.

پوه سه: چي "انه لکم" علت دی د لاتتبعوا کما هو ظاهر.

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ۚ

دا بدل دی له حمولة وفرشاً ځخه یا مفعول د کلوا دی، ولا تتبعوا پر دې تقدیر جمله معترضه ده او زوج په لغت کي هغه ته وایي چي دده سره بل دده له جنس ځخه موجود وي او مجموع دوو متجانسینو ته هم وایي او مراد دلته اوله معنی ده، ولي چي پر دوهمه معنا ثمانیة ازواج نه پوره کېږي کما لایخفٰی.

مِّنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۗ

د پسو په جنس کي دوه زوجه دي نر چي په عربي یې کبش بولي، او ښځه چي په عربي یې نعجه بولي، او په پښتو کي نر ته پسه وایي او ښځي ته مېږ وایي، او د بزو له جنسه هم دوه زوجه سته، بغوي رحمه الله وایي چي معز جمع ده او مفرد له لفظ

ځخه نه لري او صحيح داده چي معز په سکون د عين جمع د ماعز ده چي په پښتو کي نر غټ وزګړي ته وايي چي و ښځي ته بزه وايي، او که کوچني وي سېرلي يا سېرلکۍ ورته وايي.

قُلْ ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ ٱلْأُنثَيَيْنِ

ته ورته ووايه يا محمد ﷺ کفارو ته چي خدای ﷻ ددغو دوو جنسو نر حرام ګرځولي دی، او که يې ښځي حرام کړي دي.

درويش وايي: چي اصل د الذکرين اا لذکرين ؤ چي اول همزه د استفهام او دوهم د وصل دی او هر ځای چي دا دوه همزه سره يو ځای سي همزه د وصل په الف بدلېږي نحو االله امرک بهذا کما ورد في حديث البخاري.

أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۖ نَبِّـُٔونِى بِعِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿١٤٣﴾

او هغه حيوان خدای ﷻ حرام کړی دی چي پر هغه مشتمل رحمونه د ښځو ددې دوو قسمو چي ضان او معز دي، تاسي ما خبر کړئ په يو امر معلوم د خدای ﷻ چي هغه دلالت کوي پر تحريم د ما تحرمونه که تاسي صادق ياست په تحريم مذکور کي.

وَمِنَ ٱلْإِبِلِ ٱثْنَيْنِ وَمِنَ ٱلْبَقَرِ ٱثْنَيْنِ ۗ قُلْ
ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ ٱلْأُنثَيَيْنِ أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۖ

درويش وايي: چي ددې آيت ترجمه بعينه لکه د ماقبل فلاحاجة الی الذکر وحاصل الآيات المذکورة انه ليس شئ من هذه الازواج الثمانية بحرام کما زعمتم.

فائده: ددوی يعني د قريشو د کفارو لکه وړاندي چي تېره سوه ګمان دا ؤ هذه انعام حرمت ای حجر، او دا به يې هم ويله چي په بطونو کي ددوی انعام وي خاص په نرو پوري زموږ دي او حرام دي زموږ پر ښځو باندي، او بحيره او سائبه او وصيله يې هم حرام ګڼل بعضها علی النسأ فقط وبعضها علی الرجال والنسأ جميعاً.

درويش وايي: چي په حديث شريف کي راغلي دي چي اسلام چي منځ ته راغلی او ددې ثمانية ازواج حکم د تحليل يې اعلان کړی کمامر، نو مالک بن

عوف چي يو مشرک ؤ راغلی و عليه الصلوٰة والسلام ته ودرېدی او ورته وه يې ويل يا محمد موږ ته دا خبره رسېدلې ده چي ته هغه شيان حرام بولي چي زموږ پلرو او نيکه گانو به کوله؟ نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي تاسي بعض اصناف د نعم حرام گڼلي دي بې له کوم دليله او خدای ﷻ دا اته صنفه لپاره د خوراک او نفع اخستلو پيدا کړي دي، نو دغه تحريم چي تاسي يې واياست يعني بحيره او وصيله او غيرهما له څه درکه دي که د نروالي له سببه يې واياست نو بايد ټوله نر حرام وبولئ، او که يې په سبب د ښځي والي واياست بايد ټولي ښځي حرامي وبولئ او که يې له سببه د اشتمال رحم الانثٰى واياست ينبغي ان يحرم الکل يعني من الذکر والانثٰى، ولي چي ذکر او انثٰى خو دواړه له رحم څخه پيدا کېږي، نو تحريم د يوازي ولد خامس يا سابع او يا تحريم د بعض دون البعض له څه درکه تاسي واياست، نو مالک مذکور حيران پاته سو، نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل مالک څه سبب تالره دی چي خبري نه کوې مالک مذکور ورته وويل چي ته خبري کوه زه يې اورم.

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ وَصّٰكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا

آيا واست تاسي اې اهل مکه "شهدا" جمع د شاهد ده په معنی د حاضر يعني تاسي حاضر واست هغه وخت چي خدای ﷻ وصيت کاوه يعني حکم يې کاوه په دغه تحريم چي تاسي واياست، ولي تاسي خو ايمان پر يو نبي او يا کتاب نه لرئ او نه هم خپل کتاب لرئ، نو تاسي بله لار د معرفت نه لرئ بېله اورېدلو له خدای ﷻ څخه "ام" منقطعه دی په معنی د بل او کلمه د بل للانتقال والهمزة للانکار، نو څوک دی لوی ظالم يعني نسته لان الاستفهام للانکار تر هغه چا چي په قصده ووايه درواغ پر خدای ﷻ باندي لکه چي تاسي اهل مکه چي د مذکوره تحليل او تحريم نسبت وخدای ﷻ ته کوئ،

لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ﴿١٤٥﴾

چي دوی گمراه کړي دي خلگ يعني له لاري څخه د خدای ﷻ بېله علمه بلکي په تقليد سره د آبا او اجداد، په تحقيق خدای پاک هدايت نه کوي و هغه قوم ته چي

ظالمان وي، په حديث شريف کي راغلي دي چي کفارو د مکې و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل فما المحرم فنزل هذه الآية.

قُل لَّآ أَجِدُ فِى مَآ أُوحِىَ إِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥٓ

ته ورته ووايه زه نه سم پيدا کولای په هغه شي چي ماته يې وحي کړه سوي دي، حرام پر خوړونکي باندي چي خوري يې، مګر نه مرداره وه يعني ذبح شرعي يې نه وه سوې "على" په "محرماً" پوري متعلق دی.

پوه سه: چي د ما اوحي اليه څخه يوازي قرآن نه دی مراد بلکې مراد معنی عامه ده که قرآن وي او که وحي خفي وي لکه حديث نبوي والمقصود ان التحليل والتحريم نه پېژندل کېږي په هوٰی نفسي لکه کفار د مکې به کاوه، بلکې ددې پېژندل په وحي سره کېږي يا جلي يا خفي.

پوه سه: چي مفسران پر دې رايه دي چي "محرماً" وصف د موصوف دی ای طعاماً محرماً، نو چونکه سرکوزی هم طعام دیَ، نو استثنأ يې د محرماً څخه استثنأ متصل ده،

درويش وايي: چي اکثره قرأ پر دې دي چي يکون په صيغه د غائب مذکر ده او ضمير يې چي پکښي مستتر دی راجع دی وطعام مقدر ته کما قلنا او ميتة خبر د يکون دی، او ابن عامر رحمة الله عليه تکون په صيغه د مؤنث وايي او ميتة په رفع سره وايي فاعل د تکون يې بولي او کان تامه بولي او ابن کثير يې تکون په تانيث وايي په سبب ددې چي خبر يې مؤنث دی، او ميتة په نصب وايي خبر د تکون يې بولي او اسم د تکون ضمير راجع دی وطعاما ته بولي.

فائده: مجموع جمله استثنأ په محل کي د نصب ده على الحالية والتقدير لا اجد طعاماً محرماً في حال من الاحوال الا حال کونه ميتة.

درويش وايي: چي ميتة هغه حيوان دی چي بېله صنع د صانع په خپله مړ سي چي موږ يې په پښتو کي مرداره بولو، نو موقوذة چي په لرګي يې ووهي او مړ سي او مترديه چي له لوړ ځايه راولوېږي او مړ سي، او نطيحه چي يو حيوان بل حيوان په ښکر ووهي او هغه مړ سي او چي درنده يې وداړي او مړ سي تهوله له

میتة ځخه خارج دي، ولي خو توله په خپله نه دي مړه سوي بلکې صنع دخل پکښي لري کما لایخفٰی، او علامه بغداد رحمة الله عليه په جلد ۸ صفحه ۴۴ کي وايي چي میتة هغه حیوان دی چي ذبح يې شرعي نه وي کړل سوې ثم قال فیدخل فیه المنخنقة والموقوذة وغیرهما.

درویش وايي: چي رایه او تفسیر د مظهري رحمة الله عليه صحیح دی، ولي چي په سورت مائده کي په دې آیت "حرمت علیکم المیتة آه" دا نور یعني موقوذة وغیره پر عطف سوي دي والعطف یقتضی التغایر، او حرمت د موقوذه وغیرها په نورو آیتو سره ثابت دی، او بل دلیل د صحت د تفسیر مظهري په تعریف کي د میتة دادی چي کافرانو او مشرکانو د مکې به علیه الصلوٰة والسلام ته ویل چي ته وایه اې محمده چي ته يې مړ کړې یعني ذبح يې کړې هغه حلال دی، او یا ښکاري سپی یا ښکاري تعلیم یافته باز وغیره يې مړ کړي هغه حلال دی او چي خدای جل جلاله يې مړ کړي ته وایه چي هغه حرام دی او ددوی مراد ځني میتة وه چي په خدایي مرگ حیوان مړ سي.

إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا

او یاویني جاري چي له حیوان ځخه په وخت کي د ذبح له ښارگو ځخه ووزي د هغو وینو خوراک هم حرام دی.

مسئله: کبد یعني اینه او توری که څه هم ویني دي لکن چونکه جامد ویني دي نو په شرع کي يې خوراک حلال گڼل سوی دی، او چي په غوښو کي د حیوان ویني ویه هغه هم حلالي دي ولي چي هغه جاري ویني نه دي.

أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ

او یا غوښي وي د سرکوزي، ولي چي سرکوزی مردار دی، نو له دې آیت ځخه دا ثابته سوه چي سرکوزی نجس العین دی، نو انتفاع د سرکوزي په هیڅ جز تر وېښتانو پوري نه ده روا، او نه يې بیع د یو اجزا دده روا ده.

پوه سه: چي "اوفسقاً" معطوف دی پر لحم خنزیر او خدای جل جلاله دې ذبیحې ته

چي په وخت کي د ذبح نوم د بت پر واخستل سي نفس فسق وباله لتوغله في الفسق او معنی د اهلال رفع د صوت ده په نېز د ذبح نو که په وخت کي د ذبح نوم د غير الله پر ويل سو هغه مردار دی.

فائده: که يو سړی ددې لپاره چي ثواب ددې مذبوح دي روح انور ته د عليه الصلوٰة والسلام او يا وه روح ته بل ولي الله او يا وه روح ته د مور او پلار ورسېږي لکن په وخت کي د ذبح صرف بسم الله الله اکبر پر ووايي دا ذبيحه ما اهل لغير الله نه ده کما يعزعمه الفرق الضالة المعلومة الحال باسماً مختلفة الذين ليس لهم علم بالقرآن الكريم وهم يزعمون انهم من علماً القرآن الكريم.

درويش وايي:

روز محشر که حاضر میشود تصویر جانان دربغل

من نېز حاضر میشوم تفسیر قرآن دربغل

اللهم وفقني لاتمام تفسير القرآن الى اخيره بالخير والعافية والصحة والسلامة واجعله ذخراً في يوم القيامة وصدقة جارية الى يوم القيامة امين.

تنبيه: درويش وايي: چي يو قصد د زړه دی او يو ذکر د ژبي دی د ذبح په باره کي قصد ته د زړه اعتبار نسته بلکې اعتبار ذکر لره لساني دی مثلاً د يو سړي په زړه کي قصد او نيت ددې وي چي زه دا حيوان خاص د الله تعالی لپاره ذبح کوم لکن په وخت کي د ذبح بېله هېري بلکې عمداً بسم الله الله اکبر وه نه وايي دا ذبيحه مرداره ده بالاجماع ويدل عليه قوله تعالی ولاتاكلوا ممالم يذكرالله عليه نو دغه رنګه که د سړي قصد او نيت وي بلکې که په خوله هم ووايي چي دا حيوان زه د وصول د ثواب وروح انور ته د عليه الصلوٰة والسلام او يا د بل ولي الله د روح د ثواب لپاره ذبح کوم لکن چي ځای د ذبح راسي فقط ووايي اسم الله الله اکبر دا حيوان هم حلال صرف، کراهت هم نسته پکښې لان الشرط الذي يحل به الذبيحة هو الذكر اللساني وقد جابه، او په حديث شريفه وو کي راغلي دي باسناد صحيحة ان رسول الله ﷺ كان يضحى بكبشين ويقول هذالي ويذكر اسمه المبارک وهذا لمن لم يضحٰى من امتي ثم يذبحها فقد ثبت الذبح لغيره

مع ذكره لكن قبل امرار السكين على رقبة المذبوح وعند الامرار يقول في كليها بسم الله الله اكبر.

درويش وايي: چي دا بيان ما لپاره د عمومي ورونو وكړي چي د هغو ضاله وو ډلو په خبرو خطانه وزي لا لاقناع هؤلاء المضلين، علما گفته اند.

آن كس كه نداند وبداند كه بداند درجهل مركب ابد الدهر بماند
وآن كس كه نداند وبداند كه نداند اواسپ خود از گنبد فيرژه جهاند

پوښتنه: دې آيت مبارک خو محرمات حصر كړه په څلور كي (۱) الميتة (۲) الدم المسفوح (۳) لحم الخنزير (۴) والذي احل لغيرالله به او سره ددې چي محرمات خو نور هم سته لكه سباع البهائم وغيرها؟

ځواب: علامه بغداد رحمة الله عليه په روح المعاني ج۸ ص۴۵ كي وايي چي معنى ددې آيت داده لا اجد محرماً مما كان اهل الجاهلية يحرمونه من البحائر والسوائب وغيرها لكن اجد الاربعة محرمة ولا دلالة فيها على حصر المحرمات في هذه الاربعة فالاستثنأ منقطع والاستثنأ المنقطع ليس كالمتصل في الحصر قطب الدين رازي رحمة الله عليه دا جواب صحيح نه بولي ولي چي په سورة بقره او سورة النحل كي خداى پاک داسي وايي انما حرم عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما احل لغير الله به، او كلمه د "انما" لپاره د حصر ده بالاجماع، او بل جواب د اشكال مذكور يې دا وركړه سوى دى چي دا آيت خو پردې دلالت كوي چي عليه الصلوٰة والسلام نه دي پيدا كړي فيما اوحي اليه الى تلک الغاية محرماً غير مانص عليه في هذه الآية وذالک لاينافي التحرمي في شئ آخر بعد هذه الآية، دا جواب قاضي بيضاوي رحمة الله عليه وركړى دى وروسته يې ويلي دي چي انه لايلزم نسخ القرآن بالاخبار الاحاد.

درويش وايي: چي بعض علمأ وايي چي تحريم پر دې څلورو شيانو حصر دى لانحصار التحريم فيها بنص القرآن، او ددې قول روايت د عائشي رضي الله عنها او ابن عباس رضي الله عنه څخه سوى دى وبه قال مالک رحمة الله عليه، ولي چي امام مالک ددې څلور په ماسوىٰ كي چي په احديث نبويه وو كي يې له خوراكه نهي راغلي دي مكروه

بولي په کراهت تحريم سره بولي، لکن اکثره امامان صاحب المذهب لکه امام ابو حنيفه او امام محمد بن ادريس شافعي او امام احمد رحمهم الله تعالى وايي چي تحريم په دغو څلورو شيانو کي نه دی حصر کما نص عليه البيضاوي.

سوال: تحريم د نورو شيانو خو په اخبار احاد کي راغلی دی، نو نسخ د قرآن په احاد سره نه لازميږي؟

ځواب: تخصيص په اخبار الاحاد سره د قرآن نه لازميږي ولي چي ددې آيت تخصيص په قطعي کتاب سره سوی دی يعني په منخنقه او موقوذة واخواتها او دغه رنګه تخصيص د آيت يې يو وار په بل قطعي آيت سره چي په باره کي د تحريم الخمر وارد سوی دی.

سوال: خمر خو له مطعوماتو څخه نه دی بلکې له مشروباتو څخه دی او زمونږ بحث په مطعوماتو کي ؤ؟

ځواب: بلکې له مطعوماتو څخه دی بدليل قوله تعالى وليس على الذين آمنوا وعملوا الصالحات جناح فيما طعموا لانه ورد في الخمر، او په اصول الفقه کي وايي چي عام مخصوص بالبعض يا لقطعي يجوز تخصيصه ثانياً بالاخبار الاحاد بل بالقياس.

سوال: په تخصيص مقارنت شرط نه دی؟

ځواب: يا نه دی شرط بلکې بعض افراد چي له عام څخه په کلام مستقل سره ووزي هغه تخصيص دی سوا متراخياً او مقارناً، وايضا نقول أن حل جميع الحيوانات سوى الاربعة الثابت بهذا النص يعني قل لا اجد فيما اوحي الي الآية منسوخ بتحريم الخبائث الثابت بقوله تعالى ويحل لهم الطيبات ويحرم عليهم الخبائث لكن لفظ د خبائث چونکه مجمل ؤ يعني چي له خبائث څخه څه شی مرا دی نو هغه احاديث چي وارد دي په تحريم کي د سباع البهائم يا په حمر اهليه وو کي وغيرها بيان د خبائث وارد في القرآن دی فالناسخ الكتاب الكتاب والاحاديث بيان للكتاب، وايضاً نقول چي احاديث مذكوره في التحريم وان كانت احاد في الارض لكن چونکه ټوله امت دا احاديث قبول کړي دي فيجوز النسخ بها لكونها قطعية باجماع الامة المرحومة على قبولها.

Scanned by CamScanner

پوښتنه: امام مالک رحمة الله علیه خو تحريم د سباع ونحوها نه وايي بلکې مکروه تحريمي يې بولي؟

ځواب: امام مالک رحمة الله علیه خو کراهت تحريم په دغو احاديثو سره وايي فلا شبهة في قبول مالک رحمة الله علیه تلک الاحاديث فصارت بجمع عليها لکن دده به گمان شايد داوي چي احاديث که څه هم مجمع عليها دي تحريم نه په ثابتېږي بلکې کراهت تحريم په ثابتېږي لکن الحق خلافه يعني يثبت بالاجماع عليها من الاحاديث التحريم بتةً، والعلم عندالله.

درويش وايي: چي دا ؤ تفصيل د آيت مبارکه قل لااجد فيما اوحي الي الآية بالنقل من التفاسير المعتبرة ولعلک لاتجد هذا التفصيل مجموعاً في مطاوي التفاسير الکبار والله الموفق زنه ويم چي زه يم بلکې زه وايم چي ته يې.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

نو که څوک مجبوره سو په حالت کي د سختي لوږي چي پر مرگ بېرېدی وخوراک ته ددغو محرماتو مذکوره وو په داسي حال کي چي بغاوت يې پر بل مضطر نه کاوه يعني چي بل مضطر دغه محرم شی پيدا کړی و، چي فقط دده د حفظ حيوٰة لپاره کافي ؤ، نو ته يې له هغه څخه په زوره اخلې او په خپله يې خورې او هغه ومرگ ته سپارې، او نه عاد يعني تجاوز کونکی تر سدرمق و، نو خدای جل جلاله ستا اې محمد صلی الله علیه وسلم غفور بخښونکی او مهربان دی يعني په تناول او خوراک کي د محرم دا مضطر نه نيسي.

درويش وايي: چي ددې مزيد تفصيل په تفسير کي د سورة بقره ددې کتاب تېر سوی دی فارجع.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ

پوه سه: حرف جر يعني "وعلی آه" متعلق دی پر "حرمنا" پوري او تقديم يې لپاره د حصر دی والمعنی خاص پر هغو کسانو چي دين د يهوديت چلوي موږ حرام کړی ؤ هر حيوان چي نوک لري يعني چي گوتي لري کالابل والسباع والطيور، او کلبي رحمة الله علیه وايي چي ذی ظفر هغه حيوان دی منگول لري له مرغانو

څخه او حافر لري له حیواناتو څخه، او کلبي رحمه الله دا روایت له بعضو مفسرینو څخه کړی دی.

پوه سه: چي د ظفر اطلاق دلته مجازي دی ولي چي ظفر په حقیقت کي نوک ته وایي او مراد دلته گوتي دي خواه منځ د گوتو سره جلا وي لکه ټول اقسام د درندگانو او د سپو او پیشانو، او یا جلا نه وي لکه اوښ و شتر مرغ او هیلۍ وغیرها.

فائده: بعض ذات ظفر ودوی ته حلال وه، نو چي دوی ظلم شروع کړی ټول ورته حرام سوه، نو د ټولو حرمت په یهودانو پوري خاص دی، ورنه بعض د ذی ظفر پر موږ باندي هم حرام دي لکه درندگان، سپیان او پشیاني.

وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَآ إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَآ أَوِ الْحَوَايَآ أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ

او د غوایي له جنس څخه، او د پسه له جنس څخه موږ حرامي کړي دي وازگي، مگر نه هغه سپیني چي پر شا ددوی وي او یا هغه وازگي چي پر کولمو ددوی وي چي په ښتو یې بچلکمي بولي، او یا هغه سپیني وازگي چي هډوکي پکښې وي لکه د پسه لم چي لمجونډی پکښې دی، نو باقي بعد الاستثنا د نس وازگي چي تروب یې بولي او هغه وازگي پر ښتورگو راگرځېدلي وي.

ذَٰلِكَ جَزَيْنَٰهُم بِبَغْيِهِمْ

دغه تحریم زموږ دوی ته جزا او عقوبت مو ورکړی په سبب د ظلم ددوی لکه قتل د انبیا لکه زکریا او یحیٰ علیهما السلام او خلگ منع کول له لاري څخه د خدای جل جلاله او اخستل د رشوتونو او د سود او اکلهم اموال الناس بالباطل.

پوښتنه: هغه کسان لکه یهود چي مذکوره کارونه کوي نو هغه خو په اکل سره د ماحرم علیه څه باک کوي، نو په دې تحریم کي پر دوی څه تنگي راځي او څه خوابدي؟

ځواب: ددې تحریم فائده داده چي دوی ته به عذاب په اخرت کي ددغو محرماتو هم ورکول کېږي لکه د نورو معاصیو ددوی.

وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿۱۴۶﴾

او موږ صادق یو په ټولو اخبارو او په وعد او وعید کي، له جابر ﷛ څخه روایت دی چي علیه الصلوٰة والسلام وویل په کال د فتح د مکې چي "ان الله ورسوله حرم بیع الخمر والمیتة والخنزیر والاصنام" خدای ﷻ او رسول دده حرام ګرځولي دي خرڅول د شرابو او د مرداری او د سرکوزي او د بتانو "قیل ارئیت شحوم المیتة فانه یطلی بها السفن ویدهن بها الجلود ویستصبح بها قال لا هو حرام شحومها" یو چا ورته وویل چي خبر راکړه د میتة د وازګو یعني چي هغه هم حرامي دي، ولي چي شان دادی چي په شحومو د میتة د کښتی تختې غوړیږي او پوستکي په غوړیږي او په څراغانو کي لګول کیږي، یعني د فائدې پر اخستل روا دی؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل یا د فائدې اخستل هم نه دی پر روا "هو حرام شحومها" بیا علیه الصلوٰة والسلام وویل لعنت د خدای ﷻ دي وي پر یهودانو چي خدای ﷻ دوی ته حرامي کړي وې وازګي یعني کما في الآیة نو دوی به دغه وازګي ویلولې او خرڅولې به یې او د وازګي ثمن به یې خوړی یعني دا حیله به یې ورته کول، رواه البخاري وغیره.

فَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَٰسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُۥ عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿۱۴۷﴾

نو که چیري تکذیب وکړي یعني یهودان ستا یعني فهما او حیث لک په هغو آیتو چي ماتاته وحي کړي دي ددوی په باره کي یعني وعلى الذین هادوا الخ، نو ته ودوی ته ووایه چي رب ستاسي خاوند د رحمت فراخه دی چي سره د تکذیبه یې وتاسي ته مهلت درکړی دی، نو تاسي په دې مهلت الهي مه غره کیږي، ولي چي دا امهال دی اهمال نه دی، او نه رد کول کیږي عذاب د خدای ﷻ له هغه قوم څخه چي مجرم وي یعني چي وخت د عذاب یې ورسیږي لان کل شئ عنده بمقدار واجل معلوم.

سَيَقُولُ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟

ژر دی چي وه به وایي هغه کسان چي دوی شرک کوي یعني خدای ﷻ لره شریک وایي.

پوه سه: چې دا اخبار بالغیب دی او معجزه د قرآن کریم ده چې وروسته مشرکین داغسې هم وویل، صورت حال دادی چې څه وخت چې مشرکان په دلائلو کې ملزم سوه د علیه الصلوٰة والسلام له خوا وروسته یې دا خبرې شروع کړې.

لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكْنَا وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ

که د خدای ﷻ اراده وای موږ به شرک نه کولای او نه به زموږ پلرو، او موږ به حرام نه بللای هغه شی چې موږ یې حرام بولو لکه سائبه، بحیره، حام وغیره، ددوی د استدلال حاصل دادی چې خدای ﷻ خو قادر ؤ چې زموږ مخ یې له شرک څخه راګرځولی وای او داغه رنګه له تحریم څخه، نو چې خدای ﷻ داغسې ونه کړه نو معلومه سوه چې زموږ په شرک راضي دی او مانحن فيه حق والا لحال بيننا وبين مانحن فيه من الشرک وتحريم الاشياء.

درویش وایي: چې دا ددوی دلیل غلط دی او ددوی پر جهل باندې مبني دی چې دوی د مشیت په معنی د ارادې او په منځ کې د رضی الهي فرق نه دی کړی او سره ددې دوو په منځ کې فرق دی، ولې چې اراده د خدای ﷻ په خیر او شر پورې مربوطه ده لانه ورد ماشاء الله کان ومالم یشأ لم یکن، او رضا د خدای ﷻ په کفر پورې مربوط نه ده لانه ورد لایرضٰی لعباده الکفر وعلی هذا فقس الطاعة والعصیان.

كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوْا بَاْسَنَا

یعني لکه چې کفارو د مکې ستا تکذیب کاوه په دې کې چې خدای ﷻ منع له شرک څخه کړې ده او په شرک راضي نه دی ولم یحرم ما حرموه بالاستدلال المذکور الفاسد من قوله تعالی سیقول الذي اشرکواؕ، تکذیب کړی دی تر دوی دمخه د رسولانو تر هغو پورې چې زموږ عذاب ودوی ته ورسېدی.

قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوْهُ لَنَا

ته ورته ووایه آیا ستاسې په یوه علم سته یعني چې مستنبط وي له کتاب او وحي څخه چې تاسې ته یې دا درښولي وي چې خدای ﷻ منع له شرک څخه نه ده کړې او په شرک راضي دی ولم یحرم ماحرموه، نو که وي هغه تاسې موږ ته ښکاره کړئ چې ستاسې مدعٰی په ثابته سي ولیس کذالک بلکې داسې ده.

Scanned by CamScanner

إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾

تاسي متابعت نه کوئ مګر په ګمان باطل بتقليد الآبآ او نه تاسي ياست مګر درواغ واياست په هغه خبرو کي چي خدای ﷻ زموږ په شرک او په تحريم د ماحرمنا راضي دی کمامر في تفسير قوله تعالی سيقول الذين اشرکوا.

قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ

ته ورته ووايه چي خدای ﷻ لره دی حجت تامه او کامله پر خپلو او اوامرو او منيهاتو او تاسي لره حجت پر مشيت او ارادې دی ولي چي مشيت د خدای ﷻ مستلزم رضا لره دده نه دی يفعل مايشآ ويحکم مايريد ، ولي چي خدای ﷻ حکم په مقتضیٰ د حکمت کوي لايسئل عما يفعل وهم يسئلون ، او تاسي مشيت د خدای ﷻ مستلزم رضا لره د خدای ﷻ بولي کما يظهر من قولکم السابق.

فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾

که د خدای ﷻ اراده سي تاسي ټولو ته به يې هدايت کړی وای يعني بالاجبار والاکراه لکن داسي مشيت خدای پاک ونه کړی تاچي مؤمن بالاختيار او کافر بالاختيار سره جلا سي، مثلاً د ابوبکر صديق ﷺ او د ابوجهل سره جلا سي، ولي چي په صورت کي د مشيت الکل د هدايت دا فرق له منځه پورته کېدی کما لايخفیٰ.

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ فَإِن شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ

ته ورته ووايه اې محمده ﷺ چي تاسي حاضر کړئ ستاسي مقتدايان په دې قول کي د تحريم د اشيآ مذکوره وو تاچي د هغو سره د لائل ووايم او هغه ملامت کړم لکه تاسي، هغه مقتدايان چي شاهدي ادا کړي په دې سره چي خدای ﷻ دغه شيان حرام ګرځولي دي که چېري هغه مقتدايان دا شاهدي ادا هم کړي بالباطل لانهم لايبالون بتلک الشهادت ته ددوی تصديق مه کوه په دغه شاهدۍ بلکې ودوی ته يې فساد بيان کړه او ارشاد الی الحق ورته وکړه کما هو وظيفتک ايها الرسول.

پوه سه: چي "هلم" فعل دی يقال للواحد والتثنية والجمع ومعناه احضروا.

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ۝١٥٠

او ته متابعت مه کوه د خواهشاتو زائغه وو د هغو کسانو چي تکذیب کوي په آیتو سره زموږ یعني الآیات القرآنیة او د هغو کسانو چي ایمان نه لري پر ورځي د اخیرت او دوی د خدای ﷻ سره برابروي نور شیان لکه آلهه ددوی.

سوال: خدای ﷻ داسي نه وویل اهوائهم او سره ددې چي مختصر به هم وای بلکې په ځای کي د ضمیر یې اسم ظاهر راوړی حکمت یې څه دی؟

ځواب: حکمت یې دادی چي دلالت وکړي پر دې چي تکذیب کونکی د آیاتو متبع د هوٰی نفساني دی.

پوه سه: چي مشرکانو سوال وکړی له رسول الله ﷺ څخه د ماحرمه الله تعالی نو دا آیت نازل سو.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ

تاسي راسئ چي زه تلاوت وکړم یعني تاسي ته د هغو شیانو چي خدای حرام کړي.

پوه سه: چي اصل د تعالوا دا معنا ده چي لوړ سړی چي پر بام ولاړ وي کښته سړي ته ووایي چي لوړ راسه، لکن وروسته په دې لفظ فراخي وکړل سوه، چي اوس یې معنا داده چي دلته راسه که کښته وي او که لوړ.

فائده: دغه درې آیتونه یعني تر لعلکم تتقون پوري مشتمل دي پر لس خویونو چي جامع دي د هر خیر، او دا آیات نه دي منسوخه سوي په هیڅ کتاب کي د کتب الهیه وو فهي محرمات علی بني آدم کلهم، او په دې لسو خویونو کي اختلاف نسته په اختلاف سره د اممو او د زمانو که څوک عمل وکړي په دغو لسو خویو سره دخل الجنة ومن ترکهن یعني جمیعاً دخل النار ابداً.

أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا

چي تاسي په نه شریکوئ د خدای ﷻ سره هیڅ شی په عبادت کي، نو ابتدأ یې خدای ﷻ له شرک څخه وکړه لانه اعظم المحرمات چي د سره هیڅ عبادت که مالي وي او که بدني وغیر ذالک هیڅ فائده نه لري.

پوه سه: چي شرک دوه قسمه دی، جلي وهو عبادة الاصنام، وخفي وهو الریأ

والسمعة، په حدیث شریف کې راغلي دي چې روایت یې اصحاب السنن کړی دی چې علیه الصلوٰة والسلام وويل چې ابتدأ د دوزخ د مسلمانانو په ډله کې په درو کسو سره کېږي (١) یو عالم یا قاري چې خدای پاک وده ته خپل نعمتونه ورښيي په دنیا کې، نو خدای ﷻ به ورته ووایي چې تا ددې نعمتو شکر څرنګه ادأ کړی؟ دی به ورته ووایي چې ما خپل عمر ټوله په تعلم او تعلیم کې صرف کړی ستا د رضأ لپاره، نو ده ته به وويل سي چې یا بلکې تا چې تعلم او تعلیم کاوه ددې لپاره دي کاوه چې فلانی دومره لوی عالم دی یا مقري دی، وقد قیل ثم امربه فسحب الی النار کش کړه سي وه دوزخ ته (٢) او بل هغه غني سخي سړی دی چې په ورځ د قیامت به خدای پاک ته حاضر کړه سي او خدای پاک په خپل نعمتونه وده ته وشمېري چې یو له هغو څخه غنٰی مالي ده، نو خدای ﷻ به ورته ووایي چې تا نو څه وکړه سره د غنٰی مالي؟ دی به ورته ووایي چې ما هیڅ یوه لار د خیر نه ده پرې ایښې چې په هغه کې دې مې مال نه وي مصرف کړی ستا د رضأ لپاره، خدای ﷻ به ورته ووایي چې کذبت یعنې په دغه جمله کې چې ستا د رضأ لپاره، تا خوددې لپاره مالي مصرفونه په لارو کې د خیر کوله چې خلګ ووایي چې فلانی ډېر سخي او نان ده سړی دی وقد قیل او هغه خو درته وويل سوه ثم امربه فسحب الی النار (٣) او بل غازي او مجاهد في سبیل الله دی چې په غزأ کې شهید سوی وي، نو خدای ﷻ ته حاضر کړل سي او خدای پاک خپل نعمتونه وده ته بیان کړي او ورته ووایي چې تا نو څه وکړه؟ دی ورته ووایي چې ما خپل شرین روح ستا د رضأ لپاره له لاسه ورکړی، خدای پاک ورته ووایي کذبت یعني په دغه خبره کې چې ستا د رضأ لپاره، ستا خو دا نیت ؤ چې خلګ ووایي چې فلانی ډېر دلاور او جنګیالی سړی ؤ، وقد قیل ثم امربه فسحب الی النار، او کما قال رسول الله ﷺ حکایت غریبة في باب الریأ.

د تاریخ په پاڼو کې وایي چې یو حاکم په اصطلاح د یو شیخ یا پیر مرید او عقیدت مند ؤ او د پیر زیارت او ملاقات ته به همېشه ورتلی، یوه ورځ حاکم پیر ته وويل چې ماښام زما مېلمه یې، پیر دعوت قبول کړی، ماښام پیر یو نابالغه زوی

هم د حاکم مهمانۍ ته د ځانه سره بوتلی خیر وخت چي د ډوډۍ خوړلو سو حاکم ورجي او غوښي او نور رقم رقم خواړه پخکړي وه سترخوان چي اوار سو نعمتونه پر کښېښول سوه، پیر صاحب په صرف درو ګوتو یو دوې ګولې د ښوروا او یو دوې ګولې د ورجو الی غیر ذالک په خوله کړې، نو تر شا سو خوراک یې پرېښو، حاکم ورته وویل چي صاحب موږ ګرده ورځ زه او کور والا ددغه نعمتو په پختیا اخته وو او تا داڅو ګولې وخوړلې او خوراک دي پرېښو، ته مهرباني وکړه یو څو ګولې زموږ د خوشالۍ لپاره وخوره، پیر ورته وویل چي زما همېشه هم دومره خوراک دی که چېري نس ډک کړم نو بیا شب بیداري او ذکر د خدای ﷻ نسم کولای، ولي چي بیا خوب راځي خیر خو د پیر زوی مضبوطه په هر نعمت تر پزي ځان موړ کړی سترخوان چي ټول سو، نو حاکم ورته وویل چي تبرکاً به د ماخستن لمونځ زما په کور کي په جماعت راکړې، پیر صاحب دمخه او حاکم او د حاکم نوکران او د پیر زوی پسي ودرېدله جماعت یې وکړی، او پیر صاحب له حاکم څخه رخصت واخستی، نو کور ته چي راغلي ماینې ته یې وویل هله سترخوان راواخله داسي وږی یم، ماینې یې ورته وویل چي د حاکم مېلمه وې خو هورې به دې ځان موړ کړی وای، پیر صاحب ماینې ته وویل چي ډېره بېعقله یې کما د حاکم کره دومره ډوډۍ، ورجي او غوښي وغیره خوړلي وای په ډک نس، نو د حاکم عقیده زما څخه بدلېدله او دا به یې عقیده سوې وای چي دا څه خېټور پیر دی خیر خو هغې سترخوان ورته راواخستی، پیر صاحب په وچه ډوډۍ خېټه ښه ډکه کړه، نو د پیر زوی ورته وویل چي بابا لمونځ هم راوګرځوه ولي چي تا خو په دومره خشوع او خضوع لمونځ نه کاوه لکه د حاکم په کور کي چي دي وکړی، وهذا حال المرائي.

وَّ بِالۡوَالِدَيۡنِ اِحۡسَانًاۚ

دا عبارت په حذف د امر دی یعني واحسنوا، نو عطف د انشاً امري دی پر انشأ د نهي یعني لاتشرکوا.

سوال: چي لاتسیئوا بالوالدین ویل سوی وای، نو معطوف او معطوف علیه به په انشأ کي د نهي سره برابر سوی وای، نو څه حکمت دی په احسنوا کي؟

ځواب: خدای پاک تنبیه وکړه پر دې چي د مور او پلار په باره کي یوازي ترک الاسائة کافي نه دی بلکې احسان به ورسره کوئ یعني دا په حق د والدینو کفایت نه کوي چي بد نه ورسره کوم.

پوه سه: چي دا دویم امر دی د احکام عشره وو څخه.

حکمت: خدای پاک وروسته تر تحریم الشرک به تعالی تحریم عقوق الوالدین ذکر کړی ولي چي والدین سببان قریبان دي د وجود او تربیه د مولود کما ان الله تعالی خالق المولود وموجده نو سستي د ولد په اداکي د حقوق د والدینو عقوق فهو اکبر الکبائر بعد الشرک.

دروېش وایي: چي په ننۍ زمانه کي عقوق الوالدین یو عمل جاري دی په عموم خلګو کي الا ماشذ وندر وکذا عقوق الاساتذة هغه هم عام دی.

وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَوْلَٰدَكُم مِّنْ إِمْلَٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۖ

او تاسي مه وژنئ اولاد خپل من املاق په حذف د مضاف والاملاق الفقر والمسکنت یعني من خشیة الفقر.

پوه سه: چي نحن نرزقکم آه تعلیل دی د نهي مذکور بسبب مذکور یعني موږ رزق درکوو تاسي ته او دوی ته.

دروېش وایي: چي که څه هم لفظ د اولاد خو عام دی نر او ښځي دواړو ته شامل دی لکن مراد دلته ځني ښځي دي بقرینة الحال، ولي عادت د ډېر مشرکانو دا ؤ چي ښځینه اولاد به یې پیدا سو دستي به یې په خاورو کي ژوندی ښخاوه چي دې ته عربي کي وأد البنات وایي کما في قوله تعالی "واذا الموءدة سئلت بای ذنب قتلت.

دروېش وایي: چي دا ؤ د قرآن مجید عظمت او د دین اسلام برکت چي تر شرک علاوه یې د داسي ظلمونو او جهالاتو او ظلماتو لکه وأد البنات څخه یې عالم ته نجات ورپه برخه کړی، دا له احکام شرعیه وو څخه درېیم دی.

وَلَا تَقْرَبُوا۟ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۖ

او تاسي مه نژدې کېږئ ګناه کبائرو ته مثل الزنأ واللواطة وغیرهما من اعمال

الجوارح، هغه چې ښکاره وي يعني په علانيه، يا دغه مذکوره افعال جوارح لکن په پټه يا له افعالو څخه د زړه وي لکه نفاق او حب المعاصي ورزائل النفس.

پوه سه: چې ماظهر ومابطن بدل دی له فواحش څخه.

درویش وايي: چې دا څلورم حکم دی له احکام شرعيه وو څخه.

سوال: فواحش به حرام وي نو په نهي د قربان د هغو کي څه حکمت دی؟

ځواب: نهي له قربان څخه مبالغه ده، او تاکيد دی په نهي کي د فواحش کما في قوله ولاتقربا هذه الشجرة خطاباً لآدم عليه السلام وحوا رضي الله عنها مثلاً تقرب وزناته دادی چي بېگانه ځواني ښځي ته په نظر شهوت وګوري او يا خبري او مجلس ورسره کوي، او قربان ولواطت ته دادی چي د ښائسته بالغ يا نابالغه څخه مچه واخلي او يا په شهوت بانداز ورسره کوي. بيت

اين نظر ازدور چون تيرست وسم عشقت افزون ميشود صبر تو کم

له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي شيطان د نارينه له دروځايو څخه کار اخلي، عينيه، قلبه وذکره، او د ښځي هم له دروځايو څخه کار اخلي، عينها، قلبها وعجزها، په حديث شريف کي راغلي دي چي نه سره کښېني نامحرم نر او ښځه په خلوت کي مګر درېيم يې شيطان وي، يعني د هر يوه په زړه کي د شهوت تخم پاشي.

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

او تاسي مه وژنئ هغه سړی چي خدای جل جلاله حرام ګرځولی وي قتل دده مګر نه متلبسا بالحق.

پوه سه: چي په حرمت کي د قتل مؤمن او اهل ذمه او معاهد سره برابر دي.

فائده: په حق وژل څو قسمه دي (۱) مرتد والی له دين څخه د اسلام العياذ بالله واوړي په هر دين کي چي داخل سي (۲) قصاصاً قتل (۳) زناً چي سړی محصن وي يعني نر ماينه لري يا ښځه مېړه لري چي په رجم د ډبرو وژل کېږي (۴) او يا کافر معاهد وي او نقض د عهد وکړي (۵) او يا حکومت اسلامي ته باغي سي (۶) او يا قطاع الطريق وي، دا پنځم حکم دی له احکام شرعيه وو څخه، وفي الحديث النبوي صلى الله عليه وسلم ملعون من هدم بنيان الرب يعني بغير حق کما في هذه الآية.

ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿١٥١﴾

"ذالكم" اشارة الى ماذكر من التكاليف الخمسة يعني په دغه سره امر کړی دی خدای ﷻ امر مؤکد په ساتنه سره ددغو پنځو محارمو يعني ددوی په مقتضی عمل کوي "لعلكم تعقلون" ای تستعملون عقولكم في حفظها والعمل بها.

وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ

او تاسي مه نژدې کېږي ومال ته د يتيم فضلاً من ان تاكلوه او تضيعوه بفعلكم وهذا النهى مثل قوله تعالى لاتقربوا الزنى بحال من الاحوال وخصلة من الخصال وفعلة من الافعال.

اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ

مگر نه په هغه خصلت سره فالاستثنا مفرغ، چي هغه خصلت ښه وي چي ورسايي او گټه په تجارت غير محتمل للخسران والضياع ورکوي، دا شپږم حکم دی د احکام عشره ؤ څخه.

فائده: يتيم په انسانانو کي هغه دی چي پلار نه لري او په حيواناتو کي هغه دی چي مور نه لري او په جواهراتو کي هغه دی چي مثل نه لري كما قالوا في الدرة اليتيمة.

حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ

تر هغه وخت پوري چي دی رسېږي وخپل کمال قوت ته د عقل، امام اعظم رحمة الله عليه زمانه د اشد پينځه ويشت كاله ټاكلې ده، نو كله چي يتيم هغې زمانې ته ورسېدی بيا دي دده مال په لاس ورکړي كه معتوه نه ؤ يعني دماغ يې خراب نه ؤ چي په ښتو يې باله وبولي، او جوهري وايي چي زمانه د اشد په منځ کي د اتلسو كلو څخه بيا تر دېرشو كلو پوري ده.

پوه سه: چي اشد مفرد دی لكن پر وزن د جمع دی لكه انک وهو الاسرب ولانظير لهما، او مظهري رحمة الله عليه وايي چي جمع د شد ده لكه فلس او افلس، والمراد به صفات كماله بعد البلوغ والرشد.

فائده: قید د یبلغ اشده اتفقي دی او خارج مخرج العادة دی لپاره د تاکید ولي چي عادة د اهل جاهلیت دا و چي په مال کي د یتیم به یې تصرف کاوه په وخت کي د کوچنوالي دده چي یتیم به اشد ته ورسېدی، نو نور وصیان به یې له تصرف څخه بند کړه خپل مال به یې په خپله قضبه کي واخستی، نو خدای ﷻ به له عادت سره موافق حکم وکړی "ولاتقربوا مال الیتیم الا بالتي هي احسن ابداً حتی یبلغ اشده واما بعد ذالک فلا یمکن لکم التصرف فیه لممانعة الیتیم ایاکم عن التصرف.

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ

او تاسي پوره ورکوئ پېمانه که د پیمانې شی ؤ لکه غنم، جواري او خورما، او په تراوز که د ترازو شی ؤ لکه وسپنه، سره زر او سپین زر په عدالت سره یعني په برابرۍ سره.

پوښتنه: دا مخني آیتونه په صیغه د نهي وه، دلته څه حکمت دی چي په ځای کي د صریح نهي یعني لاتنقصوا المکیال والمیزان امر راوړی، یعني اوفوا الکیل آه؟

ځواب: لپاره د قصد د کمال اهتمام په ایفأ سره فان الامر بالشئ یقتضي حرمة ضده التزاماً.

له مالک بن دینار رحمة الله علیه څخه روایت دی، دی وایي چي زه د یو همسایه پوښتني ته ورغلم چي قریب الموت ؤ، نو ناجوړي سړي راته وویل چي یا مالک دوه غرونه دي د اور زما په حضور کي دي ما مکلف یو ځوک چي دغو دوو غرو ته وخېژم، نو د ماینې څخه مې پوښتنه وکړه چي ده څه چم درلودی، هغې راته وویل چي ده دوه منه درلوده د ډبرو یو لوی ؤ چي په هغه به یې له خلګو څخه شیان په رانیول او بل کوچنی ؤ چي په هغه به یې پر خلګو شی خرڅاوه وهذا هو الحکم السابع من العشرة.

لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

موږ تکلیف نه کوو پر هیڅ چا مګر نه د طاقت سره برابر، په دې جمله کي اشاره ودې ته ده چي سړی دي په کیل او میزان کي خپل وسع او طاقت مبذول کي نو که

چېرې څه نقصان پکښې واقع ؤ غاړي نه دي په بندي لان التكليف بحسب الوسع لكن افضله داده چي تر حق دي لږ بالا ورکړي تاچه توهم د لږ والي دفع سي بالكلية.

پوه سه: چي زيات والی تر قدر واجب په کيل او وزن کي ډېر ښه کار دی په حديث شريف کي راغلي دي چي روايت يې احمد، ابوداؤد، ترمذي او حاکم کړی دی، چي عليه الصلوٰة والسلام د يو چا آس رانيولی ؤ، نو يو صحابي ﷺ ته يې وويل "زن وارجح" يعني زر وروتله او يو څه زيات ورکړه.

درويش وايي: چي دا د هغه زماني خبره ده چي سره او سپين زر په تول ورکول کېده يعني عددي نه وه لکه په اوسنی زمانه کي، او په بخاري او مسلم کي راغلي دي چي پر عليه الصلوٰة والسلام د يو چا پور باندي د اوښ يعني ده مبارک اوښ په پور رانيولی ؤ، نو هغه سړی راغلی خپل د اوښ پور يې غوښتلی يو څه سختي يې وکړه (داسي سختي نه وه چي موجب د اهانت او د کفر وگرځي) داسي يې وويل چي اوس نو زه خپل پور خامخا غواړم، او يا دا پوروړی کافر ؤ لکه بعض محشيان د بخاري چي وايي، نو اصحابو قصد وکړ چي تغليظ کونکي ته سزا ورکړي، نو عليه الصلوٰة والسلام اصحاب کرامو ﷺ ته وويل "دعوه فان لصاحب الحق مقالاً" يعني څه مه ورته واياست ولي چي صاحب الحق لره زياتي خبره کول سته، بيا عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل يعني اصحابو ﷺ ته چي مثل دده د پور سِن اوښ ورکړئ، صحابه وو ورته وويل چي زمونږ سِن اوښان دده تر سِن اوښ افضل دي، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي هغه ښه وزکړي فان خيركم احسنكم قضاءً، له ابو هريره ﷺ څخه روايت دی چي يو سړی و عليه الصلوٰة والسلام ته راغلی چي نيم وسق خورما يا بل شی يې پر عليه الصلوٰة والسلام باندي ؤ، نو عليه الصلوٰة والسلام پوزه وسق ورکړی او ورته وه يې ويل چي نيم وسق ستا پور دی او نيم وسق زما له خوا احسان دی.

پوه سه: چي وسق شپېته کاسې دی، او بيا يوه ورځ بل پوروړی راغلی چي يو وسق پور يې پر عليه الصلوٰة والسلام باندي ؤ عليه الصلوٰة والسلام دوه وسقه ورکړه او دا يې ورته وويل وسق لكم ووسق من عندي رواه الترمذي بسند صحيح.

فائده: مندوب داده چي سړی دي په بيع او شرأ او پور ورکولو کي او غوښتولو کي سماحة يعني جوانمر دي کوي، عن جابر ﷺ قال قال رسول الله ﷺ رحم الله رجلاً سمحاً اذا باع واذا اشتري" يعني ډېري چنې دي په بيع او شرأ کي نه کوي "واذا اقتضٰی" او پر چا چي يې پور باندي وي په غوښتولو کي دې ډېره سختي نه کوي.

درويش وايي: چي لکن مع ذالک خدای ﷻ زياتوب ورکول تر ما وجب عليه اونه راضي والي په کم سره تر پور واجب نه دی گرځولی لانه شاق علی الاناسي ولذالک قال لايکلف الله نفساً الا وسعها.

وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ

او چي تاسي خبره کوئ په يو حکم کي او يا په يو شهادت کي، نو عدل کوئ يعني يوه طرف ته ميل مه کوئ، که څه هم وي مقول له يا مقول عليه خاوند د قرابت ستاسي، ولي چي د شريعت مبارک حکم دادی چي سړی دي متابعت د حق کوي، او طلب د رضأ د خدای ﷻ دي کوي، نو په دې د قريب او اجنبي څه فرق دی.

پوه سه: چي شهادت دي سړی په ظن او تخمين نه ادأ کوي بل عند کمال العلم بالمشهود به او شهادت په دروا غو خو گناه کبيره ده، قال رسول الله ﷺ عدلت شهادة الزور بالاشراک بالله" درې واره يې دا خبره وکړه، رواه ابو داؤد وابن ماجه حديث اوږد ؤ او درويش مختصر کړی، او داغه رنگه حکم او قضأ په عدالت قاضي کوي ته به مراعات او رشوت نه ورکوي کما قال الزمخشري.

قضات زماننا صاروا لصوصاً عموماً في القضايا لاخصوصاً
نخاف منهموا لو صافحونا للصوا من خواتمنا فصوصاً

وهذا من بلاغاته ومبالغاته، ابو داؤد رحمة الله عليه له بريده ﷺ څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل "القضات ثلثة واحد في الجنة واثنان في النار، فاما الذي في الجنة فرجل عرف الحق فقضٰی به، ورجل عرف الحق فجار في الحکم فهو في النار، ورجل قضی للناس علی جهل فهو في النار" قاضيان درې قسمه دي يو په جنت کي دی او دوه په اور کي پس هغه چي په جنت کي دی هغه سړی

يعني قاضي دی چي حق وپيژني يعني عالم په احکامو د شريعت وي، نو حکم هم په هغه حق سره وکړي، او هغه رجل يعني قاضي چي حق خو پيژني لکن په حکم کي ظلم وکړي يعني يا په مراعات د قرابت وغيره او يا په رشوت نو دغه قاضي په اور کي دی، او بل هغه قاضي دی چي د خلګو تر منځ قضاوت کوي سره د جهله په مسائلو د شريعت فهو في النار.

وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوْا ۚ

يعني په هغه سره چي خدای ﷻ وتاسي ته عهد کړی دی ای عهد کان من ملازمة العدل في الشهادة والقضاء، او مراعات کول د احکام د شرع شريفي من الاوامر والنواهي وغير ذالک، نو پر دې تقدير اضافت دی د مصدر وفاعل ته او يا معنی داده چي هغه عهد چي تاسي د خدای ﷻ سره وعده کړې ده لکه قسمونه، نذرونه وغيرها، نو پر دې تقدير اضافت د مصدر ومفعول ته دی.

پوه سه: چي جار او مجرور متعلق په اوفوا پوري دي تقديم يې لپاره د اهتمام او تعظيم دی.

درويش وايي: چي بعض مفسرينو که څه هم دا احتمال بعيد بيان کړی دی چي مراد د عهد دي په منځ کي د دوو انسانانو وي، لکن مع هذا فهذا الاحتمال صحيح.

سوال: نو اضافت يې وخدای ﷻ ته ولي وکړی؟

ځواب: په دې سبب چي خدای ﷻ يې امر په ايفاء او محافظت يعني اضافت لپاره د ملابست دی، بيت

وفاء عهد نکوباشد اربیاموزی | وگر نه هرکه توبینی ستمگری داند
از دم صبح ازل تا آخرشام ابد | دوستی ومهر بریک عهد ویک بقا باشد

وهذا هو الحکم التاسع.

درويش وايي: چي "عهدالله" عرض عريض لري د هم دې سببه بايد مسلمان د شبهاتو څخه پرهيز وکړي، ولهذا ورد في الحديث الصحيح الذي رواه البخاري ومسلم من حديث نعمان بن بشير رضي الله عنه قال رسول الله ﷺ الحلال بين والحرام بين" يعن صريح حلال لکه اوبه مثلاً ظاهر دی او صريح حرام لکه شراب مثلاً هم ښکاره

دی "وبينهما مشتبهات لايعلمها كثير من الناس" لكه بعض بيوع فاسدة المروجة في المسلمين في العصر الحاضر كالبيع بالشرط الذي لايقتفيه العقد المذكور في الفقة، نو هغه څوک چي له مشتبهاتو څخه ځان وساتي، نو د خپل ابروي او دين پاک وساته يعني څوک په منت نه پر کوي چي دا کار خو ناروا دی تا ولي وکړی او دين یې هم پاک وساتی کما في المثال المذكور الى اخير الحديث.

ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿۱۵۲﴾

دا مذكورات منهيات يا اوامر صورة هغه دي چي خدای ﷻ تاسي په امر کړي ياست ددې لپاره چي پند واخلئ او دغه کارونه ونه کړئ که منهيات وه که اوامر وه.

وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِى مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ

او دا مذكوره زما لار ده يعني ماته موصل لار ده سمه، نو تاسي یې متابعت وكړئ.

پوه سه: چي بعض قرأ لفظ د "ان" په كسره د همزه وايي او جمله مستانفه يې بولي، او جمهور قرأ يې په زور د همزه وايي كما في المصاحف المروجة، قرأ رحمهم الله يې وجه د فتح داسي بيان کړې ده تقديره واتل عليكم ان هذا الخ، او بعض قاريان ان په تخفيف وايي، نو مخفف د مثقل يې بولي اسم يې ضمير شان محذوف بولي اى انه يعني شان دادی چي هذا الخ، او قاضي بيضاوي او روح البيان لام د تعليل ورسره مقدر بولي او علت مقدم د فاتبعوه يې بولي.

پوه سه: چي مشار اليه د هذا بوله ماذكر في هذه السورة من التوحيد والنبوة والشرائع، او بعض وايي چي مشار اليه ما في هذه الايات، بغوي رحمه الله وايي چي تېر سوي آيتونه محكم دي هيڅ شي نه دي منسوخ کړي وهي محرمات في جميع الشرائع على بني آدم وهن ام الكتاب من عمل بهن دخل الجنة ومن تركهن دخل النار انتهى.

وَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ

او تاسي متابعت مه كوئ د نورو لارو، نو زائل به کړي دغه لاري او لېري به مو کړي له لاري څخه د خدای ﷻ چي ستا متابعت دی د قرآن كريم او ستا متابعت دی د سنت نبوي وسير الصحابة الكرام رضي الله عنهم فان مقتضى متابعت الكتاب والسنة فيما ادركه العقل وفيما لايدركه، او مقتضى د ارأ فاسده وو داده چي كه ددوی له رايو

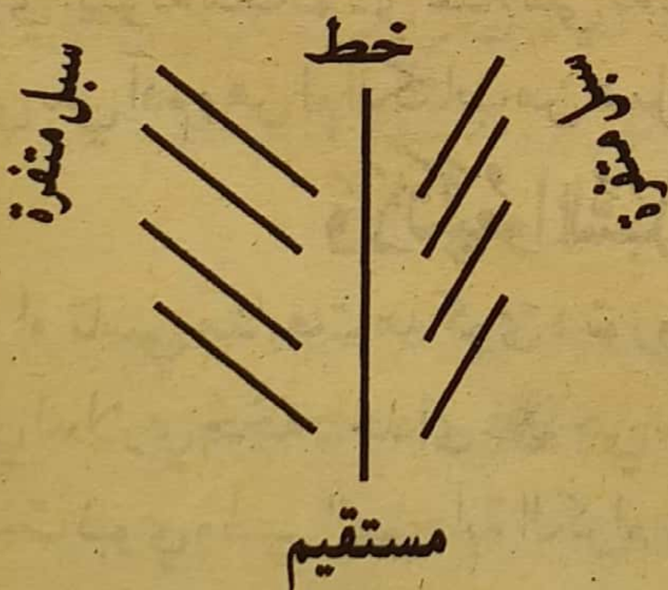
سره قرآن او سنت برابر وه هغه قبلوي او که نه وه برابر هغه نه قبلوي او د سنت رسول الله ﷺ تاويل کوي او د خپلو فاسدو رايو سره يې برابروي کيف کان التأويل يقبله العقل السليم اولا، وهذا هو السر في اختلاف الأمة الى فرق كثيرة كالروافض والخوارج والشيعة والجبرية والمجسمة والقدرية وغيرهم من الفرق المذكورة في كتاب الملل والنحل لعبد الكريم الشهرستاني.

درويش وايي: چي دا يو په زړه پوري کتاب دی په بيان کي د فرق الحق والضلال لکن په اوسني زمانه کي يې پيدا کېدل ډېر مشکل دی، ولي چي کتاب فروشان د داسي بې رواجه کتاب له چاپولو څخه ډډه کوي لکن هو انفع من تفاريق العصى.

ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۵۳﴾

په دغه اتباع د وحي خدای ﷻ امر او وصيت کوي ددې لپاره چي تاسي له خدای ﷻ وبېرېږئ له ضلال او تفرق څخه، له عبد الله بن عمر ؓ څخه روايت دی ده وويل چي رسول الله وويل لايؤمن احدكم حتى يكون هواه تبعاً لماجئت به رواه البغوي في شرح السنة.

درويش وايي: چي له عبد الله بن مسعود ؓ څخه روايت دی چي احمد او نسائي او دارمي راوړی دی چي عليه الصلوٰة والسلام موږ ته يو خط مستقيم يعني په گوته مبارکه وکښی او وه يې ويل هذا سبيل الله، او بيا يې خطونه وکښل پر يمين او شمال د هغه خط مستقيم ډېر خطونه او وه يې ويل چي دا لاري دي چي پر هره لار شيطان دی چي خلگ وربولي آه.

سعدي شيرازي رحمه الله وايي

خلاف پيمبر کسی ره گزيد
که هرگز بمنزل نخواهد رسيد
محالست سعدی که راه صفا
توان رفت جز درپی مصطفی

که و خدای ﷻ ته رسېده غواړي عبیده تېنګوه لمن د مصطفی
بېله دې رسېده نسته نه وخدای نه وجنت ته دا خبره به معلومه سي صبا

ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ

بیا مونږ ورکړی دی موسٰی علیه السلام ته کتاب، دا جمله عطف ده پر "وصکم" باندي او ثم لپاره د تراخي ده في الاخبار یعني ثم اخبرکم انا اتینا موسی الکتاب، او یا عطف دی پر "قل هلم آه" باندي پتقدیر قل ای ثم قل آتینا موسی الکتاب آه، او یا ثم په معنی د واو عاطفه دی، کما قال النحاة الحروف العاطفة یجئ کل واحد منها بمعنی الآخر لمناسبة المقام کما في قوله تعالی ثم الله شهید آه.

تَمَامًا عَلَى الَّذِيْٓ اَحْسَنَ

تماما ای للنعمة والکرامة فهو مفعول له، علی الذي احسن ای القیام بالشرائع المقدمة، ولي هغه څوک چي ایمان پر خدای وحده نه لري او شرائع مذکوره نه پر ځای کوي فلا انتفاع له في التوراة ولا بالقرآن ولم یتم النعمة علیه والمراد بالذي احسن موسی علیه السلام دی.

وَتَفْصِيْلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ

او تورات تفصیل او بیان د هر شي چي په امورو کي د دین حاجت ورته وي.

پوه سه: چي "تفصیلاً" عطف دی پر "تماماً" عطف العلة علی العلة ویمکن الحالیة في المعطوف علیه والمعطوف.

وَّهُدًى وَّرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٥٤﴾

عطف دی یا پر قریب یا پر بعید وحکمه في الاعراب حکمه، او د هدایت او رحمت.

پوه سه: چي لعل په معنی د لام کی دی یعني ددې دپاره چي په ملاقات د رب ددوی چي مراد ځني یوم القیامة ایمان به راوړي، نو به له عذاب څخ د هغې ورځي هم وبېرېږي، ولي څوک چي ورځ د قیام نه مني لکه مشرکین، نو له عذاب يې هم نه بېرېږي لان یوم القیامة ظرف للعذاب فمن ینکر الظرف ینکر المضروف ایضاً کما لایخفی.

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ فَاتَّبِعُوْهُ وَاتَّقُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۱۵۵﴾

او دا قرآن کتاب دی چي موږ نازل کړی دی یعني بعد کتاب موسٰی کثیر البرکة دی نو تاسي متابعت وکړئ ددې کتاب او له خدایه وبېرېږي په عدم متابعت کي د قرآن کریم لپاره ددې چي پر تاسي به رحم وکړل سي په سبب د متابعت د قرآن مبارک.

اَنْ تَقُوْلُوْٓا

درویش وایي: چي "ان تقولوا" خطاب دی واهل مکې ته بلکې وټولو مشرکانو ته د عربو قیاساً، دا علت دی د "انزلناه" په حذف د مضاف ای کراهته ان تقولوا یعني تاسي به وایاست یا اهل مکة او یا په حذف سره د لئلا یعني لئلا تقولوا.

اِنَّمَآ اُنْزِلَ الْكِتٰبُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا ۪ وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغٰفِلِيْنَ ﴿۱۵۶﴾

یعني چي نه ؤ نازل سوی کتاب مگر نه پر دغو قومو یعني یهود او نصارٰی، والحصر المفهوم من انما لان الكتب السماوية الاخر لم يعرفوها اهل مكة بلکې دوی دغه دوه کتابه چي تورات او انجیل دي په نامه پېژندل.

پوه سه: چي کلمه د "ان" مخفف ده له مثقل څخه او اسم چي ضمیر شان دی محذوف دی یعني شان دادی چي موږ وو له راست یعني ژبي څخه ددوی یعني یهود او نصاری غافله، یعني نه پوهېدلو چي بیا نو تورات او انجیل مطالعه کړی وای او د خدای ﷻ په احکامو مو ځان پوه کړی وای، ولي چي امت امي یو.

سوال: دمخه خو طائفتین تثنیه ذکر سوه، نو ضمیر د جمع یې په "دراستهم" څرنگه ورته راجع سو؟

ځواب: دغه دوې طائفې په معنی کي ډېر کسان دي، نو په ضمیر کي یې مراعات د معنی وکړی وهذا شائع، نو لپاره ددغه عذر د دفعي خدای ﷻ علیه الصلوٰة والسلام چي ژبه یې عربي وه او قرآن پاک یې د عربو په مورنۍ ژبه نازل کړی او ددوی عذر یې زائل کړی فيكون هذا الرسول وهذا القرآن حجةً على اهل مكة وغيرهم من العرب.

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتٰبُ لَكُنَّا أَهْدٰى مِنْهُمْ ۚ

دا عطف دی پر تقولوا سابق باندي والتقدير او كراهة ان تقولوا كه چېري نازل سوی وای پر موږ كتاب موږ به پر هدايت وای تر يهودو او نصاری وو، د مكې د كفارو دا عقيده وه چي موږ په فهم كي د خبرو او په متابعت كي د حق تر يهودو او نصاری وو بالا يو.

فائده: دوی په خپلو اشعارو او قصيدو او په اخبارو د اعاجمو لكه رستم او اسفنديار ډېر غره وه ولهذا قالوا لكنا آه.

فَقَدْ جَآءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ ۚ

پوه سه: دا جمله بيان ده يعني جزأ د شرط محذوف يعني ان صدقتم فيما قلتم يعني لو انا اننزل علينا الكتاب الآية، نو هغه دی راغلی تاسي ته حجت واضحه چي هم په پوهېږي ولي چي ستاسي په ژبه سره دی له جانبه څخه د خدای ستاسي.

پوه سه: چي قرآن مبارك ته يې په دې حجت ووايه چي تاسي د راتبګ د كوچني سورت عاجزه كړاست كمامر في سورة البقرة وان كنتم في ريب ممانزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله الآية او دا كتاب لارښوونه ده د هغه چا لپاره چي په غور بلا عناد وتعصب فكر پكښي وكړي، او دا كتاب رحمت دی د هغه چا لپاره چي عمل په مقتضٰی ددې كتاب وكړي في الدنيا والآخرة.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ

پوه سه: چي استفهام انكاري دی يعني لا احد لوی ظالم تر هغه چا چي تكذيب وكړي د آياتو د خدای جل جلاله يعني دروغ يې وبولي، او روی ګرداني يې له قبول څخه وكړي لكه كفار د مكې او نور لكه يهود او نصاری.

سَنَجْزِي الَّذِيْنَ يَصْدِفُوْنَ عَنْ اٰيٰتِنَا سُوْٓءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوْا يَصْدِفُوْنَ ﴿۱۵۷﴾

ژر دی چي موږ به وهغو كسانو ته چي اعراض يې كړی وي او كوي يې له آياتو څخه په عدم قبول سره بد عذاب يعني په ورځ د اخيرت يا په دنيا كي كما في يوم بدر په سبب ددې چي دوی وه يصدفون.

پوه سه: چي اضافت د سوء العذاب اضافت دی د صفت وموصوف ته ای العذاب السئ.

پوښتنه: الذين يصدقون خو دمخه ذکر سوي وه، نو څه حکمت دی د خدای ﷻ چي داسي يې نه وويل سنجزيهم، بلکې اسم ظاهر يې په ځای کي د ضمير راوړی؟

ځواب: حکمت يې مبالعه ده په ذم کي ددوی.

فائده: په حديث کي د بخاري وغيره راغلي دي "انزل القرآن على سبعة احرف" واختلف العلماء في المراد بسبعة احرف، صحيح داده چي مراد اووه لغته د عربو دي چي مشهور په فصاحت سره وه (١) قريش (٢) هذيل (٣) هوازن (۴) اهل يمن (۵) بني طی (٦) ثقيف (٧) اهل البادية، لپاره د تسهيل او اسانی پر دوی تاچه هر طائفه يې په مايوافق لغتهم ووايي لكن بشرط السماع من النبي ﷺ، او په دې کي حکمت دادی چي که ټوله عرب مکلف سي په يوه لغت سره لشق عليهم، ولي چي د مالوفه شي څخه جلا کول سخت دی، او دا معنا د حديث مذکور هم صحيح ده چي له سبعه احرف څخه دي مراداووه قرائته وي چي له عليه الصلوٰة والسلام څخه په شهرت رانقل سوي دي او امت ضبط کړي دي واضافت كل حرف الى من كان اكثر قرائته على ذالک الحرف من الصحابة رضي الله عنهم اوبيا ضبط کړل سوي دي الى من اختارها من القرأ السبعة وهم نافع رحمة الله عليه وابن كثير رحمة الله عليه وابو عمرو رحمة الله عليه وابو عامر رحمة الله عليه وعاصم رحمة الله عليه وحمزة رحمة الله عليه والكسائي رحمة الله عليه.

مسئله: منکر له قرآتو سبعه وو څخه کافر دی، او منکر له باقي څخه چي قرآت شاذه يې بولي مبتدع دی او گناه کاره د ی.

درویش وايي: چي اصل مقصود عمل دی لامجرد القرائة كما هو المشهور في هذا الزمان،،،، دو بيت

نقد عمرت زفکرت معوج	خرج شد دررعايت مخرج
صرف کردش همه حيات سره	د رقرآت سبعه و عشره

له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت دی "من قرأ القرآن وهو قائم في الصلوة

كانت بكل حرف حسنة ومن قرأ على غير وضوء يعني من حفظه بدون المس فعشر حسنات.

هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأۡتِيَهُمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ

انتظار نه کوي اهل مکه في ایمانهم بالقرآن وبالنبي عليه السلام مگر چي ودوی ته راسي ملکي يعني ملائكة الموت او ملائكة العذاب او ملائكة يشهدون عياناً بصدق الرسول ﷺ وحقيقة القرآن كما قالوا هلاجأ معه الملائكة يعني د شاهدۍ لپاره "هل" استفهام انکاري دی.

پوه سه: چي چونکه ملائکه مؤنث غير حقيقي دی نو تذکير يأتيهم او تانيث د تأتيهم مروي د قرأ سبعه وو يعني بعض به تذکير وايي او بعض يې تانيث كما هو القانون النحوي في المونث الغير الحقيقي حيث جوزوا تذكير الفعل اليه وتانيثه، والحاصل چي د قريشو تمنا خو پر ځای سوه يعني رسول عربي والقرآن العربي بيا هم دوی ايمان نه راوړی، نو شايد دوی په ايمان راوړلو کي انتظار د ملکو لري مع ان الايمان وقت مجئ الملائكة غير مفيدلهم لان المقبول عندالله هو الايمان بالغيب.

أَوۡ يَأۡتِيَ رَبُّكَ

يا به راځي خدای جل جلاله بلاکيف لپاره د فصل د قضأ بين العباد في موقف القيامة، او هغه ايمان هم بې فائدې دی.

درويش وايي: چي ما په يو کتاب کي وليدل چي لايدخل النار الا المؤمنون فتحيرت فالهمني الله جل جلاله ان المراد المؤمنون في يوم القيامة فقط وهذا صحيح لان جميع طوائف الكفار يؤمنون يومئذ بماينكرونه في الدنيا.

أَوۡ يَأۡتِيَ بَعۡضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ

او يا به راځي بعض آيات د قدرت الهي چي د عظيم د اشراطو څخه د قيامت دي وفسره اکثر المفسرين بطلوع الشمس من مغربها او په هغه وخت کي هم ايمان فائده نه لري.

درویش وایي: چي که څه هم مظهري رحمه الله د اشراطو د قیامت په بیان کي علحده فصل مشتمل پر درو صفحو وضع کړی لکن داسي الفاظ سته چي مبتدي یې ادارک نه سي کولای لکن مالایدرک کله لایترک کله زه به مجملاً خوی او بوی د قرب القیامة بیان کړم، الدخان في جو السمأ ودابة الارض وخسف بالمشرق وخسف بالمغرب وخسف بجزیرة العرب، والدجال وطلوع الشمس من مغربها ویأجوج ومأجوج ونزول عیسٰی علیه السلام ونار تخرج من عدن، او تر دې تولو آیاتو دمخه ظهور د مهدي کېږي، روی ابن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ که نه سي پاته له دنیا څخه مګر یوه ورځ خدای جل جلاله به هغه اوږده کړي تر هغو چي بعث کوي به خدای جل جلاله یو سړی مني اومن اهل بیتي شک د راوي دی چي برابر به وي نوم د هغه سړي زما د نامه سره یعني محمد ﷺ او برابر به وي نوم د پلار د هغه سړي د نامه سره زما د پلار یعني عبدالله چي مځکه به ډکه کړي په قسط یعني عدالت سره لکه دمخه تر دې چي ډکه وه له ظلم او جور څخه.

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا

هغه ورځ چي راسي بعض آیاتونه د خدای جل جلاله ستا نفع نه کوي هیڅ نفس ته ایمان د هغه.

پوه سه: چي جمله د "لم تکن" صفت د نفساً ده والمعنی هغه نفس چي نه یې راوړي ایمان تر دغو آیاتو دمخه او یا یې کسب نه وي کړی په ایمان کي د خیر د کار.

پوه سه: چي په دغه آیت سره دلیل وایي هغه طائفه چي وایي چي ایمان مجرد له عمل څخه اعتبار نه لري، دوی وایي چي د آیت معنا داده انه لاینفع الایمان حینئذ نفساً لم یؤمن قبل ذالک الیوم ولانفساً لم تکسب قبل ذالک الیوم خیراً في ایمانها، وهذا خلاف مذهب اهل السنة، ولي چي مذهب د اهل سنتو خو دادی چي ایمان مجرد له عمل څخه نافع دی، ولي د خلود في النار څخه خو یې خلاصوي.

درویش وایي: چي حضرت الشیخ الشهر بالهدائي الاسکندرائي قدس سره په واقعات کي وایي چي ماته ښکاره سوی په توفیق ددې آیت د مذهب سره د

اهل سنت والجماعة دوې وجهې، اول دا چې دا قول او كسبت معطوف دی پر آمنت المقدر باندي نه پر آمنت مذكور باندي، والتقدير لاينفع نفعاً ايمانها لم تكن آمنت من قبل سواً كان ايماناً مجرداً او كسبت في ايمانها خيراً، والثاني ان يكون معطوفاً پر آمنت مذكور باندي لكن يعتبر في اللف مقدراً فيكون النشر على ترتيبه، والتقدير لايعتبر نفساً ايمانها ولاكسبها خيراً لم تكن آمنت من قبل او كسبت في ايمانها خيراً انتهٰى، وهذان الجوابان ينبغي ان يكتبا بمداد الذهب على قرطاس الاذهان والله اعلم بمراده تعالى في كتابه.

او مظهري رحمة الله عليه داسي جواب ورکړی دی چې دا آیت پر دې دلالت نه کوي چې ایمان د من لم یکسب خیراً مطلقاً نفع نه کوي یعني لافي الدنیا ولا في الآخرة بلکې پر دې دلالت کوي چې په دغه ورځ چې بعض آیات د خدای جل جلاله راسي ایمان مجرد عن کسب الخیر فائده نه کوي او په اخیرت خو یې کوي، ولې چې د خلود في النار څخه خو خلاصېږي چې ایمان مجرد یې دمخه تر دغه یوم وي که څه خیر نه وي ورسرهٔ وهذا یوافق مذهب اهل السنت.

قُلِ انْتَظِرُوْٓا اِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ فَرَّقُوْا دِيْنَهُمْ وَ كَانُوْا شِيَعًا

ته ورته ووایه اهل مکه ته تاسي انتظار کوئ موږ هم انتظار کوو، یعني د هغې ورځي چې موږ لره فوز بالجنة وي او تاسي لره عذاب النار وي.

یوه سه: چې بعض قرأ کلمه "فرقوا" فارقوا وایي له باب څخه د مفاعله، والمعنى خرجوا من دينهم وتركوه وهم المرتدون، او بعض قرأ يې فرقوا وايي له باب څخه د تفعيل يعني آمنوا ببعض وكفروا ببعض، او بعض مفسرين يې پر تقدير د باب د تفعيل يې دا ترجمه کوي صاروا فرقاً مختلفة باهوائهم الزائعة من هذه الامة كما جأ في الحديث النبوي المروي عن عبدالله بن عمرو قال قال رسول الله ﷺ ليأتين على امتي كما آتى على بني اسرائيل خذوا النعل بالنعل حتٰى من دانوا منهم آتى امه علانية لكان من امتي من يضع ذالك.

ترجمه: علیه الصلوٰة والسلام وویل چې هر آئینه راسي زما پر امت لکه چې پر بني اسرائیلو راغلي و لکه یوه چوته چې پر بلې چوتي سرې برابروي حتی که

څوک له بني اسرائيلو څخه خپلې مور ته علانيةً ورتلی يعني زنا يې ورسره کوله زما په امت کي به هم داسي څوک پيدا کېږي چي د مور سره به علانيةً زنا کوي "وان بني اسرائيل تضرقت على ثنتين وسبعين ملة وتفرق امتي على ثلث وسبعين ملة كلهم في النار الا واحدة منهم"

ترجمه: بني اسرائيل دواووياډلي سوي دي او زما امت به درواوويا متفرقي ډلي سي ټوله فرق به په اور کي وي مګر نه يوه ډله "قالوا من هي يا رسول الله ﷺ قال ما انا عليه واصحابي رواه الترمذي.

درويش وايي: چي په مثل ددغه حديث سره د اختلافه د بعض الفاظو نور ډېر احاديث راغلي دي چي عمده په هغو کي د عرباض بن ساريه رضي الله عنه قال صلى بنا رسول الله ﷺ ذات يوم ثم اقبل بوجهه فوعظنا موعظة بليغة (عليه الصلوٰة والسلام يوه ورځ موږ ته لمونځ راکړی بيا يې موږ ته مخ راواړوی نو موږ ته يې وعظ او نصيحت وکړی داسي نصيحت چي د بلاغته ډک ؤ) وزرفت منها العيون ووجلت منها القلوب، فقال رجل يا رسول الله كان هذا موعظة مودع (چي تر سترګو د سامعينو اوښکي توی سوې او زړونه ددوی ېږېدل، نو يو سړي وويل چي يا رسول الله چي دا وعظ ستا ګويا وعظ دی د رخصت اخستونکي) فاوصنا فقال اوصيكم بتقوى الله والسمع والطاعة وان كان عبداً حبشياً (نو موږ ته وصيت وکړه، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي وصيت کوم تاسي ته په ېره د خدای جل جلاله او اورئ به خبره د امير او په خوله به يې کوئ که څه هم دا امير حبشي مريی وي) فان من يعش منكم بعدي فسيرى اختلافاً كثيراً فعليكم بسنتي وسنة الخلفأ الراشدين المهديين وعضوا عنها بالنواجز (ولي هغه څوک چي خدای جل جلاله ژوند ورکړي وده ته زما وروسته، نو ژر دی چي هغه به ويني ډېر اختلاف يعني په امت کي نو پر تاسي لازمه ده چي زما سنت او طريقه او طريقه د خلفاً راشدينو يعني چي پر تاسي آمران وي، اشاره ده وه خلافت ته د ابوبکر، عمر، عثمان او علي رضي الله عنه چي دوی پر هدايت دي او بل ته هم هدايت کوي، او ټينګ کړئ دغه زما او خلفاً راشدينو مهدیينو سنت د زامي

په غابښو سره) وایاکم ومحدثات الامور فان کل محدث بدعة وکل بدعة ضلالة، رواه احمد وابو داؤد والترمذي وابن ماجه (او ځان ساتئ له محدثو کارو او لارو څخه یعني چي نه په شریعت نه په صریح قرآن او نه په اشاره د قرآن او نه په دلالة النص سره ثابت وي او نه په حدیث نبوي سره که څه هم خبر واحد وي او نه قول د خلفأ راشدینو او نه په اجتهاد د څلورو امامان د دین ابوحنیفه نعمان بن ثابت، محمد بن ادریس شافعي، امام مالک بن انس او امام احمد بن حنبل رحمهم الله تعالی ثابت وي، ولي چي محدث په معنا مذکور سره بدعت دی یعني له شریعت نبوي څخه خارج او هر بدعت گمراهي ده.

درویش وایي: چي بدعت هغه فعل نه دی لکه بعض جاهلان چي وایي چي دعأ بالهیئة الاجتماعیة او یا دعأ بعد السنن بدعت او گمراهي ده بلکې هر فعل او قول چي په شریعت غرأ کي اصل ولري ولو مرةً هغه نه بدعت دی او نه گمراهي.

پوښتنه: په حدیث شریف کي کمامر تېره سوه چي زما امت به درواوویا (۷۳) ډلي سي ټوله به په اور کي وي یعني په دوږخ کي مگر نه یوه ډله الی اخیره، له حدیث څخه مراد دادی چي ابدي به یې ځای دوږخ وي او که څرنگه!؟

ځواب: هر هغه بدعت د یوې ډلي ددغو دواوویا ډلو څخه یعني چي هغه ناجیه ځني وباسي که مفضي وکفر ته وه لکه غلاة الروافض او یا د خوارجو وامثالهم د هغو خو ابدي ځای دوږخ دی او که یې بدعت وکفر ته مفضي نه ؤنو هغو لره ابدي دوږخ نسته لکن د بدعت د عقیدې عذاب ورته سته، حاصل دادی چي فرقه ناجیه چي ټوله عمل د شرع شریف سره برابروي هیڅ عذاب النار ورته نسته، او د نورو ډلو عمل که څه هم د شرع شریفي سره برابر وي لکن د عقیدې د مخالفت موقت دوږخ ورته سته فتامل في الفرق المذکور.

لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ۚ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾

ته نه یې اې محمد ﷺ له دوی څخه په هیڅ شي یعني ته له دوی څخه بېزاره یې دوی له تا څخه بېزاره دي، په تحقیق سره ددوی امر یعني جزأ او مکافات مفوض وه خدای ﷻ ته دي یعني په قدر ددوی له حق څخه به جزأ ورکړي او

وروسته به دوی خبر کړي په هغه شیانو چي دوی یې فعل او عمل کاوه، یعني چي دوی به په ورځ د قیامت حاضر کړه سي اولاً به د تفرق په دین کي وسوأ اعتقادهم جزأ ورکړل سي، وروسته به بیا جزأ د معاصیو ددوی ورکول کیږي.

درویش وایي: چي ددې آیت مضمون مامر منا قریباً یعني په ځواب کي د پوښتنې.

فائده: ټوله عذابونه چي موعود دي مربوط په مشیت پوري د خدای ﷻ دي یعني ان شأ عفی عنه لان العفو من الکرم، مګر په عذاب کي د کافر امید د عفوه نسته بدلائل من القرآن الکریم وبدلائل من الآحادیث المشهورة البالغة حد التواتر وباجماع الامة المرحومة.

درویش وایي: چي په روح البیان کي راغلي دي جزٔ ثامن سورة الانعام ص١٢٥ قال الشیخ الشهیر بافتاده افندي مخاطباً لحضرة الهدائی قدس الله اسرارهما اشکر الله علی عدم اقترانک بالملاحدة فان الالحاد کمرض الجزام بعید عن الاصلاح قال واظن انهم لایخرجون من النار لانهم في دعوی المقال دون الحال انتهی قول الشهیر بافتاده، وروسته روح البیان ویلي دي ومن المدعیین القلندریة وهم الذین یحلقون لحاهم وشعورهم قال الحافظ الفارسي

قلندری نه بریشست و موی ویابرو
حساب راه قلندر بدانکه موی بموست
گذشستن ازسر مو درقلندری سهلست
چو حافظ انکه زسر بگذر قلندر اوست

ومن الفرق المبتدعة الجوالقیة دا هغه کسان دي چي ږیري خریي او بورياوي یا نور خیرن کالي اخوندي، وقد نهی النبي ﷺ عن لباس الشهرة سوأ کان من جنس الرقیق او الغلیظ بقصد الشهرة وامتیازه عن المسلمین قال علیه الصلوٰة والسلام کن کواحد من الناس آه ولاینفع الجوالق والکسأ الغلیظ اذا کان المرء صاحب الریأ، قال السعدي قدس سره

بروی وریأ خرقه سهلت دوخت — گرش باخدا درفروشی نکوست

گر آوازه خواهی دراقلیم خاش — برون حله کن گو درون حشوه باش
ور غزا کند مرد باید بود — بر مخنث سلاح جنگ چه سود

درویش وايي: چي حاصل د کلام دادی چي عمل که لږ وي او که ډېر وي بايد خالصتاً لله وي، لکن په اوسنی زمانه کي ریأ او سمعه دومره عامه ده چي نه عالم ځني خالي دی نه عامي الا ما شاالله تعالی ومن الله التوفيق.

مسئله: که يو چا کوم عبادت شروع کړی په اخلاص د نيت په منځ کي د عبادت خلګو وليدی او ده ته يې په زړه کي خوند ورکړی يعني شائبه د ریأ يې په زړه کي پيدا سوه، دا عبادت يې پر اول نيت باقي دی ریأ عارضه تاوان نه ورته کوي.

مسئله: که يو سړي يو څو ورځي د ریأ لپاره عبادت کاوه په اخير کي يې ریأ له زړه څخه ووتله او هغه عبادت يې عادت وګرځېدی اخيري عبادت يې مقبول دی.

مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهٗ عَشْرُ اَمْثَالِهَا

که چا راتګ وکړی په يو نېک خصلت سره نو دلره ثواب د لس مثله د هغه خصلت حسنه سته وذالک ادناه، نو په عبارت کي حذف د مضاف سته وهو لفظ الجزأ ای جزأ عشر امثالها کما اشرنا اليه في ترجمة عبارة الآية، او ما ادنی ذکر کړی ولي د ثواب په اخلاص پوري د نيت اړه لري او دغه رنګه په وخت پوري، نو د چا دا مثل په لس مثل سره وي رفته رفته الی سبعمائة الی ماشأ الله.

پوه سه: چي له "من جأ بالحسنة" څخه مراد مؤمن دی اذ لاحسنة بدون الايمان کالصلوة بغير وضوء، قاضي عياض رحمه الله وايي چي اجماع د امت پر دې ده په هره نوع چي کافر وي که مشرک وي او که دهري او که نصاری وي يا يهودي وغيرهم لاتنفعهم اعمالهم ولايثابون عليها ولايخفف عنهم العذاب، لکن بعضهم اشد من بعض عذاباً بحسب جزائهم انتهی بزيادة، لکن اذا اسلموا يثابون علی اعمالهم وقت الکفر لما ورد في الحديث النبوي ﷺ حسنات الکفار مقبولة بعد اسلامهم.

فائده: الزيادة المذکورة في الحسنات فضل من الله تعالی.

درویش وايي: چي حکمت الهي په تضعيف کي د حسنات دادی چي مؤمن

مفلس نه سي چي خصماً پر جمع سي، یعني سب هذا وضرب هذا وسرق مال هذا وامثال هذه فیدفع الیهم من المضاعفات العشرة الی غیر نهایت حسب مشیة الله تعالی لان التضعیف فضل من الله واصل الحسنة الواحدة عدل منه، وفي الحدیث ویل لمن غلب احاده علی عشراته.

وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿١٦٠﴾

که چا راتګ وکړی په سیئاتو سره هر څوک چي وي او هره سیئه چي وي، نو هغه ته جزأ نه ورکول کېږي مګر نه په مثل سره د هغه شي د عمل.

پوښتنه: کفر د کافر خو یو څو کاله وي، نو دی مستحق د عذاب ابدي ولي دی، نو به څرنګه ترجمه موږ کوو ددغه آیت ومن جا بالسیئة آه، او مسلمان چي تر مرګه پوري په یوه ګناه اخته وي او بې توبې مړ سي، ولي که خدای ﷻ دوږخ هم ورکړي او وه یې نه بخښي عذاب یې منقطع دی؟

ځواب: د کافر خو دا عزم ؤ په دنیا کي که تر ابده زه ژوندی یم پر دغه کفر به یم، نو چي عزم دده مؤبد ؤ نو جزأ في النار یې هم مؤبده سوه او مسلمانان که څه هم ګناه کوي لکن په زړه کي یې داوي چي صبا به توبه کاږې هفته وروسته به توبه کاږې، وهکذا دده په زړه کي د توبې نیت سته، نو ځکه یې جزأ في النار منقطع کېږي، وهذا ماذهب الیه اهل السنة والجماعة رحمهم الله تعالی.

بغوي رحمة الله عليه په سند سره د ابي ذر رضي الله عنه وایي چي علیه الصلوٰة والسلام وایي چي خدای ﷻ ویلي دي "من جا بالحسنة فله عشر امثالها وازید" یعني تر لس یې وربالا کوم تر اوویا پوري تر اووه سوه پوري الی ماشا الله ومن جا بالسیئة فجزأ سیئة مثلها واغفر یعني یوه جزأ د سیئه وربخښم یعني ان شئت ومن تقرب الي شبراً تقربت منه ذراعاً" که ماته نژدې سي یوه لوېشت زه وهغه ته یو ګز ورنژدې کېږم.

درویش وایي: چي دا ټوله تمثیلات دي ددې چي قرب د خدای ﷻ و بنده ته ډېر دی تر قرب د بنده وخدای ﷻ ته "ومن تقرب الي ذراعاً تقربت منه باعاً" که بنده نژدې سي وماته یو ګز زه وده ته نژدې کېږم یو باع یعني په قدر د مد الیدین

درویش وایي: چي وقس هذا علی ماقبله یعني في کونه تمثیلاً ومن آتاني یمشي آتیته هرولة" که څوک ماته راروان سي په عادي تګ سره زه په ځغاسته ورځم، دا هم محمول پر تمثیل دی والا فالهرولة انما یتصور في الاجسام والله تعالی منزه عن الجسمیة ولوازمها "ومن یأتیني بقراب الارض خطیئة لایشرک بي لقیته بمثلها مغفرة" که څوک راسي ماته یعني په ورځ د قیامت په دومره ګنهو سره چي ځمکه په ډکېږي زه ورسره په مثل د هغه راځم په بخښنه سره.

درویش وایي: چي په اتفاق د مفسرینو او د محدثینو داسي حدیثونه مقید دي په ان شئت سره فافهم.

درویش وایي: چي یوه ډله چي مرجیه یې بولي دغه احادیث پر ظاهر حمل کوي یعني د ان شئت قید نه ورسره وایي ددوی مذهب دادی چي سره د توحیده یعني عدم الشرک هیڅ ګناه که ترکه اوامروي او که ارتکاب د منهیاتو په ورځ د قیامت سبب د دخول النار ولو موقتاً او مانع د دخول الجنة نه ګرځي، دا مذهب باطل دی په آیاتو د وعید په قرآن مجید کي او په احادیثو سره چي متواترة المعنی دي چي پر ترک د مأموراتو او پر فعل د منهیاتو عذاب سته، وایضاً باطل باجماع الامة المرحومة فلابد في الحديث المذكور وامثاله من قيد ان شئت.

قُلْ اِنَّنِیْ هَدٰىنِیْ رَبِّیْٓ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ۚ دِیْنًا قِیَمًا مِّلَّةَ اِبْرٰهِیْمَ حَنِیْفًا ۚ وَ مَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِیْنَ ﴿۱۶۱﴾

ته ووایه اې محمده ﷺ وکفارو ته د مکې چي په تحقیق ماته هدایت کړی دی زما رب ولاري سمي ته چي توحید او دین د اسلام دی په دلائل عقلیه وو سره او په وحي او ارشاد سره او په عقل سلیم سره ثابت دی.

پوه سه: چي "دیناً" بدل دی له محل څخه د "الی صراط" ولي د دیناً معنا داده چي هداني صراطاً مستقیماً.

پوه سه: چي بغوي رحمة الله علیه وایي چي معنا د قیماً او مستقیماً یوه ده چي هغه ملت د ابراهیم علیه السلام دی "ملة ابراهیم" عطف بیان دی د "دیناً" او نه ؤ ابراهیم له مشرکینو څخه او د حنیفاً معنا مائل له باطل څخه چي شرک دی وحق ته چي توحید دی.

پوه سه: چي په دې آيت سره رد دی پر مشركينو د مكې، ولي چي دوی دا دوعوه كوله چي موږ پر ملت ابراهيم يو.

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾

ته ووايه اې محمده ﷺ چي په تحقيق زما لمونځ كول او زما نسك، بعض مفسرين وايي چي مراد له نسك څخه ذبيحه د حج او عمرې ده، او مقاتل رحمة الله عليه وايي چي مراد ځني حج دی او بعض وايي دين دی وقيل عباداتي كما في القاموس والصحاح او حيوٰة يعني ژوند زما او مرگ زما خدای جل جلاله لره دي چي رب د ټولو عالميانو دی لانه تعالى هو يحي ويميت.

لَا شَرِيكَ لَهُ

چي شريک نسته ده لره، او هغه ترجمه چي مظهري رحمة الله عليه كړې ده يعني لا اشرک به احداً غيره معنى د لفظ قرآن نه ده، ولي چي عبارت د قرآن خو جمله اسميه ده او لا اشرک به آه خو جمله فعليه ده الا ان يقال انه تفسير باللازم فافهم.

وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

او په دغه دين زه امر كړه سوی يم، او زه اول د مسلمانانو يم يعني ما تاسي اهل مكې ته هغه خوښ كړی چي د ځان لپاره مي خوښ كړی دی، او دا قانون دی چي د هيڅ چا پر ځان بده نه ده پېرزو نو پر تاسي مي هم بده نه ده پېرزو.

ع،،، بنده راسه د خدای خپل سه لکه پر ځان داسي پر بل سه

بغوي رحمة الله عليه وايي چي كفارو د قريشو و عليه الصلوٰة والسلام ته دا دعوت وركړی چي د خپل آبا او اجداد دين ته راسه فانزل هذه الآية.

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ

ته ووايه و كفارو ته د مكې چي آيا زه غير طلب كړم رباً يعني بتان د خدای جل جلاله سره شريک وګنم، استفهام انكاري دی يعني داسي خو نه سم كولای، او حال دادی چي خدای جل جلاله رب د هر شي دی،

پوه سه: چي دا جمله حاليه ده قائمقام د علت د انكار ده والحاصل ان كل

ماسواه مربوب لا يصلح للمعبودية فكيف اتخذه رباً، بغوي رحمة الله عليه له ابن عباس رضي الله عنه
څخه روايت کړی دی چي وليد بن المغيرة به قريشو ته ويل اتخذوا سبيلي يعني
عبادة الاصنام زه به ستاسي ګنهونه ټوله پر ذمه واخلم فانزل الله تعالى هذه الآية.

وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا

کسب او عمل نه کوي يعني ګناه مګر نه پر خپل ځان يعني چي هغه ګناه اثم
او عذاب دده پر ذمه دی، نو نفع نه سي رسولای يو کافر به بل کافر ته په عبادت
کي د غير الله حتیٰ چي متحمل سي د شرک د هغه په ورځ کي د قيامت.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

او نه سي اخستلای يو نفس وازرة يعني ګناه کاره ګناه د بل نفس ګناه کاره
لان کل نفس رهينة بماکسبت وروسته يعني په ورځ د قيامت ورب ته ستاسي
رجوع ستاسي ده، نو خدای جل جلاله به تاسي خبر کړي په هغه شي چي تاسي به
اختلاف درلودی من الاديان المختلفة، نو خدای جل جلاله به سره جلا کړي محق له
مبطل څخه او هر يوه ته به جزأ مناسبه ورکړي يعني حق والا ته به جنت ورکړي او
مبطل ته به دوزخ ورکړي.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ

او خدای جل جلاله هغه ذات دی چي تاسي يې ګرځولي یاست خليفه ګان په ځمکه
کي فالاضافة بمعنی في، يعني اهل د قرون ماضيه ؤ يې هلاک کړه او ځمکه
يې په ميراث تاسي ته درکړې ده يا امت محمد صلی الله علیه وسلم.

وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ

او پورته کړي يې دي بعض ستاسي لوړ تر بعض ستاسي، چي ستاسي امتحان
وکړي مع العلم الازلي په هغه کي يې تاسي ته درکړي دي من الجاه والغنی
والرياسة وغير ذالک من الامور الدنيوية هل تشرکون اولا او هل تطيعون اولا.
پوه سه: چي "درجات" منصوب دی علی التمييز من النسبة في رفع فکانه

قیل رفع درجات فوق درجات بعض یعني غني پر مسکین په مال کي او شریف پر وضیع په جاه کي او مطیع پر عاصي په قرب الی الله کي.

إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ

او په تحقیق خدای ﷻ ژر عذاب ورکونکی دی لاعداه یعني که یې چېري اراده د سرعت سي، فلا یرد ان بعض الاعدأ یعیشون طول الحیوٰة بلا عقاب، وجه الرد ان سرعة العقاب مقید بارادة الباري ﷻ، او یقال چي عذاب د دښمنانو که څه هم په قبر کي بعد الموت دی اوپه ورځ کي د اخرت دی لکن ماآت فهو سریع، مثلاً یوم القیامة قریب من امس لان یوم القیامة طال او قصر مدة اتیانه والامس الماضي لایعود ابداً.

وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ

په تحقیق خدای ﷻ بخښونکی د ګنهو دی وه مؤمنانو ته او مهربانه هم دی پر دوی زائد تر مغفرت د ګنهو.

نکته: عقاب خدای ﷻ په سرعت سره موصوف کړی او اضافت یې ځان ته ونه کړی او د مغفرت نسبت یې وځان ته وکړی او رحمت یې هم ورضم کړی، او غفور یې په صیغه د مبالغې د لام مؤکد راوړی لپاره ددې چي غفران صفت ذاتي د خدای ﷻ دی او ذات د خدای ﷻ خو کثیر الجود دی او عقاب صفت عارضي د خدای ﷻ دی په سبب د کفر او معاصي د بندګانو کذا قال بعض محققي اهل التفسیر، وجأ في الحدیث القدسي سبقت رحمتي علی غضبي انتهی سورة الانعام، له ابن عمر ﷺ څخه روایت دی قال قال رسول الله ﷺ انزلت سورة الانعام جملة واحدة یعني په یوه شپه کي په همراهي د اوویا زرو ملکو چي دوی لره ورږورږ و په تسبیح ویلو کي او په حمد ویلو کي رواه الطبراني وابو نعیم

سوال: په شان نزول کي د بعضي آیتو د سورة انعام په تفسیر کي داسي راغلي دي چي دا آیت په فلانی موضوع کي نازل سوی دی او فلانی آیت په فلانی قصه کي نازل سوی دی کمامر في هذا التفسیر نو دا متفرق شان نزوله به منافي نه وي د نزول سره جملةً واحدةً؟

ځواب: چونکه دغه واقعات چي په شان نزول کي ذکر سوي دي په نږدې

ورځو کي د سورة الانعام پېښي سوي دي، نو دا منافات نه لري د نزول سره د سورة جملة واحدة والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي لله الحمد والمنة والتوفيق تفسير د سورة الانعام په ورځ د جمعې لس بجې په اوائل د سنه ۱۴۲۸ هـ يعني په اخير کي د ربيع الاول وپايه تکميل ته ورسېدی وارجو منه عزوجل ان يوفقني لاتمام هذا التفسير الى اخيره بالصحة والسلامة ويجعله لهذا الفقير خيراً باقياً الى يوم القيامة انه تعالى على کل شئ قدير وبالاجابة جدير.

التماس درويش از مطالعه کنندگان اين است و از دانشوران زمان ودقيقه شناسان دوران اميد درويش همان طور است که عدم رعايت دربعض از فقرات تفسير وتساهل درتقديم وتاخير برخي از عبارات اين تفسير دل پذير است دست رد برسينه پرکين نگذارند وبرجهل ونادانی حمل ننمانيد بلکه از سهو ونسيان شمارند که اين عقود لآلی را از بحور تفاسير متفرقه وکنوز صفائح متشته بدست آورده وبمشقت تمام دررشته انتظام درآورده است والعذر عند کرام الناس مقبول تفسير قرآن کريم از بس کارگران بوده لکن خالق لايزال درويش را برين کار گماشته، کريمه والله خلقکم وماتعملون گواه قول درويش است.

گر توخواهی دردوعالم زندگی — بنده گی کن بنده گی کن بندگی
کارکن تامزد يابی بر مزيد — کان ترا از بهراين کار آفريد

الٰهی بيزارم از طاعتی که مرا بعجب آورد
وبنده آن معصيتی که مرا بعذر آورد
الٰهی صحبت دوستان تو آب جانست
وصحبت غير ايشان تاب جانست
الٰهی گل بهشت درچشم عارفان خار است
وجوينده تو بابهشت چه کار است
الٰهی شب فراق اگرچه تاريک است
دل خوش داريم که صبح وصال نزديکست

درويش ميگويد که تام تفسير من تفسير حنيفي ايوبي است حنيفي ازين

جهت که معتقد مذهب امام المسلمین ابو حنیفه رحمه الله علیه میباشم وایوبي ازین سبب است که خودرا بپدر بزرگوار خود محمد ایوب رحمه الله علیه منسوب کرده است یاسني مرحوم چه خوش گفته است.

ای سواری توخود بمرکب لنگ — که خبرداری از منازل سنگ
کی رسی سوی آستان حبیب — که تو دوری هزار هافرسنگ
پیشوا یی بگیر راه شناس — تا بمنزل رسی بغیر درنگ
مانده باشی بدست بی ره ورو — گرت آید از پیشوائی ننگ
و رتو کیش امام بگذاری — شیشه عمر را ازنی برسنگ
باآئمه نفاق گرداری — بررخ خود زدین نداری رنگ
غیر تقلید راه سنت نیست — تو ازین راه میشوی دل تنگ
تو کجا راه امام کجا — لافها میزنی چو روبه لنگ

سُوْرَةُ الْاَعْرَافِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَتَانِ وَسِتُّ اٰيَاتٍ وَاَرْبَعٌ وَعِشْرُوْنَ رُكُوْعًا

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

رب یسر ولا تعسر بیدک الخیر

الٓمّٓصٓ ۝١ كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ

صحیح داده چي دا له حروف مقطعیه وو څخه دی الذي لایعلم تأویله الا الله وحظنا منه، الاعتقاد بان کل ما اراد الله به حق ثابت.

درویش وایي: چي تفصیل او بیان د حروف مقطعه وو په سورة بقره کي تیر سو "کتاب" خبر د مبتدأ محذوف دی ای هذا کتاب، والمراد به القرآن العزیز چي نازل کړه سوی دی وتاته یعني له جانبه څخه د رب العالمین.

فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ

نو نه دي سي پیدا په سینه کي ستایعني قلبک تنګي له دې کتاب څخه.

پوه سه: چي مراد له ضیق الصدر څخه په قول د مجاهد رحمة الله علیه شک دی او د شک تعبیر یې په لازم سره وکړی، ولي شکمن سړي ته ضیق الصدر هرومرو ورپېښیږي لکه متیقن سړی انشراح الصدر ورته حاصلیږي.

فائده: دا آیت مثل د هغه آیت دی فإن کنت في شک مما انزل الیک مثلیت په دې معنا چي ظاهراً په دواړو آیتو کي خو مخاطب علیه الصلوٰة والسلام دی لکن مراد ځني امت دی ای لاترتابوا ولاتشکوا في حقیة القرآن وکونه من عندالله، او ابو العالیة رحمة الله علیه وایي چي مراد له حرج څخه حقیقت ضیق الصدر دی یعني ته سینه مه تنګوه په تبلیغ کي د قرآن پاک ومشرکینو ته د مکې مخافة ان یکذبوک فانه علیه الصلوٰة والسلام یخاف تکذیب قومه ایاه واعراضهم عنه، وجه النهي ان الانکار علی الرسل من جانب الکفار عادة قدیمة، نو د یو شل سره موافق چي بلا چي عامه سي نو اسانه سي او کلمة د فأ یا لپاره د عطف ده پر "انزل الیک" او یا جواب د شرط محذوف ده یعني اذا انزل الیک فلاتکن آه.

لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ۝٢

چي ته وبېروې په دغه كتاب سره كافران او پند به سي د مؤمنانو لپاره.

پوه سه: چي "لينذر" متعلق دى په "انزل" پوري او يا په "فلا يكن آه" پوري، والثاني اولى لانه اذا ايقن من عند الله دلاور كېږي پر انذار باندي، او دغه رنگه چي دى نه بېرېږي د كافرانو څخه او يا په دې چي خداى ﷻ توفيق دركوي پر اداً د رسالت او انذار.

پوه سه: چي "ذكري" مرفوع دى تقديراً عطف دى پر كتاب باندي، او يا خبر د مبتدأ محذوفي دى اى هذا ذكرٰى للمؤمنين او يا منصوب په اضمار د فعل اى تذكر ذكري للمؤمنين والى هذا اشار صاحب روح البيان بقوله ولتذكر المؤمنين تذكيراً وصرح به المظهري رحمة الله عليه وصاحب روح البيان.

اِتَّبِعُوْا مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ

او تاسي متابعت وكړي د هغه كتاب چي نازل كړل سوى دى تاسي ته يعني له جانبه څخه د خداى ﷻ په واسطه د رسول كريم ﷺ، او بعض مفسرين وايي چي له ما انزل څخه مطلق مراد دى يعني كه وحي جلي وي لكه قرآن او كه وحي خفي وي، نو سنن نبويه ته هم شامل دى لكن درويش وايي چي تعميم د سياق سره مناسب نه دى ولي چي له "كتاب انزل" څخه تر دې ځايه پوري خبره ټوله په قرآن كي وه چي وحي جلي دى.

وَلَا تَتَّبِعُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ۝٣

او تاسي متابعت مه كوئ پرته د خداى ﷻ د اوليا يعني د دوستانو كه انسانان وي او كه شيطانان وي چي تاسي په معصيت او شرك سره امر كوي.

پوه سه: چي "من دونه" حال دى له "اوليا" څخه وانما قدم الحال لكون ذى الحال نكرة كما هو القانون النحوي، او فائده د "من" د قيد داده چي هغه كسان به ووزي چي ولايت په جانب كي د خداى ﷻ وي كالانبيأ عليهم السلام والعلمأ الحقانيين، او "قليلاً" يا مفعول مطلق دى اى تذكراً قليلاً يا ظرف زمان دى اى زماناً قليلاً او كلمة د ما زائده ده لپاره د تاكيد د قلت، وهذان التقديران جاريان

في جميع القرآن في امثال ماههنا مثل قليلاً ماتشكرون وغير ذالک.

پوه سه: چي د "تذكرون" اصل تتذكرون ؤ يوه تايې ځني حذف کړه.

وَكَمْ مِّنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنٰهَا

پوه سه: چي "كم" خبريه دی مفيد د كثرت دی مبتدأ ده "من قرية يې تميز دی او اهلكناها يې خبر دی، او دېر لـه اهل قريـه ؤ ځخه چي مور يې اراده د هلاک کړې ده يعني وروسته تر ارسال الرسل واتمام الحجة عليهم او هلاک يې هم بالاستيصال وي.

فَجَآءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَآئِلُوْنَ ﴿٤﴾

نو راسي وه اهل ته د قرٰی عذاب زمونږ هر نوع د عذاب چي ؤ د شپې.

پوه سه: چي "بياتاً" مصدر دی من البيوته شپه تېرول كه په خوب وي او كه په وينه او دا مصدر دلته په معنی د بائتين دی حال دی له ضمير ځخه د جائها، داسي عذاب پر قوم د لوط عليه السلام مسلط کړه سوی دی او يا دوی قائلون دي داخل وي په قيلولة وهي استراحة نصف النهار سوأ كان معه نوم اولاً لكه قوم د شعيب عليه السلام.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر "بياتاً" عطف الجملة على المفرد او دا عطف روا دی چي جملې لره محل د اعراب وي كما ههنا لان الجملة منصوب محلاً فهي في حكم المفرد حال دی من القرية په معنی د اهل قريه.

سوال: واو عطف يې ولي نه راوړی يعني او وهم؟

ځواب: اجتماع د دوو حرف عطف چي او واو دی ممتنع دی په نحو كي، وحاصل الآية انه جائها العذاب في وقت غفلتهم غير منتظرين او ذكر ددغو وختو يې ددې لپاره وكړی چي دغه دوه وختـه د سخت غفلت دي فالعذاب فيها اشد من غيرهما كما لايخفٰى.

فَمَا كَانَ دَعْوٰىهُمْ إِذْ جَآءَهُمْ بَأْسُنَآ إِلَّآ أَنْ قَالُوْٓا إِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿٥﴾

نو نه وي دعـأ ددوی او تضرع ددوی هغـه وخت چي راسي ودوی تـه عـذاب زمونږ مگر دا قول ددوی چي په تحقيق مونږ ؤ ظالمين يعني اقرار پـه ظلم او كفر سره او اظهار د پښېماني. ولاينفعهم ذالک في دفع العذاب، شېرازي مرحوم وايي

تو پيش از عقوبت درعفوه كوب — كه سودی ندارد فغان زيرچوب

فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِيْنَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِيْنَ ۙ۝۶

هر آينه به موږ پوښتنه وکړو له هغو کسانو څخه چي رسولان دوی ته استول سوي وه په دې معنا چي تاسي قبول د قول د رسولانو وکړی او که مورد او انکار وکړي، او هر آينه به موږ پوښتنه وکړو له راستول سوي کسانو څخه چي انبيأ عليهم السلام دي په دې معنا چي تاسي وظيفه د تبليغ او د انذار ددغو کسانو چي تاسي وراستول سوي واست پر ځای کړه او که نه.

پوه سه: چي غرض له دې پوښتنې څخه الزام د کفارو دی او استحقاق ددوی د عذاب الهي، له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي بيهقي په خپل کتاب کي راوړي دي في تفسير هذه الآية نسأل الناس جميعاً عما اجابوا المرسلين ولنسألن المرسلين عما بلغوا، عبدالله بن المبارک رحمة الله عليه له وهب بن منبه څخه داسي روايت کړی دی چي ورځ چي د قيامت سي اسرافيل عليه السلام به وبلل سي يعني د خدای جل جلاله له خوا څخه په داسي حال کي د خوب چي د وږو غوښي به يې رېږدي چي تا څه وکړه په هغه چي لوح محفوظ تاته سپارلي وُ؟ اسرافيل عليه السلام بهووايي چي هغه ما جبرائيل ته ورساوه، بيا به جبرائيل عليه السلام راوغوښتل سي يعني د خدای جل جلاله له خوا څخه ترعد فرائصه چي تا څه وکړه په هغه چي اسرافيل تاته سپارلي وُ؟ جبرائيل به ووايي چي ما و رسولانو ته ورساوه بيا به له رسولانو څخه پوښتنه وکړل سي چي تاسي څه وکړه په هغه شي چي جبرائيل تاسي ته سپارلی وُ رسولان به ووايي چي موږ هغو خلګو ته ورساوه يعني فقبله بعضهم ورده اکثرهم الخ، مسلم له جابر رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوٰة والسلام په خپله خطبه کي چي په حجة الوداع کي يې ايراده کړه مسلمانانو ته وويل انتم تسئلون عني فهل انتم قائلون، قالوا نشهد انک قد بلغت واديت ونصحت، فقال عليه الصلوٰة والسلام اللهم اشهد.

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَّمَا كُنَّا غَآئِبِيْنَ ۝۷

او موږ به بيان وکړو و رسولانو ته او مرسل اليهم ته په هغه وخت کي چي امتيان د انبيأ عليهم السلام له تبليغ څخه د رسولانو منکر سي او امت د عليه الصلوٰة والسلام شاهدي پر ادا کړي "بعلم" يعني زموږ په معلوماتو سره، نو

مصدر په معنا د مفعول دی او یا معنا داده متلبسین بعلم یعني عالمین بظواهرهم وبطوانهم، او موږ نه وو غائب په تبیلغ کي د رسولانو او نه له امتو څخه غائب وو فیما انکروا علی الانبیأ او دغه رنګه فیما شهد علیهم امة محمد ﷺ.

پوښتنه: نو د سوال کولو له رسولانو څخه او له مرسل الیهم څخه چي خدای غائب نه ؤ څه فائده؟

ځواب: مقصود په سوال کي سرزنش د کافرانو دی او اظهار د شرف د انبیأ علیهم السلام دی او تفضیل د امت د علیه الصلوٰة والسلام دی چي ددوی په شهادت کفار محکوم سوه په دوږخ سره.

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ

او تلل د عملو په ترازو کي للتمییز بین جیدها وردیها وثقیلها وخفیفها.

پوه سه: چي "الوزن" مبتدأ ده "یومئذ" یې خبر دی ای کائن یومئذ، او مراد له یومئذ څخه هغه ورځ ده چي پوښتنه له رسولانو څخه او د مرسل الیهم څخه وکړه سي او الحق خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هو الحق لاشبهة فیه او دا له اجزاؤ څخه د مؤمن به دی، بیهقي په باب البعث کي د ابن عمر رضی الله عنه او هغه له عمر رضی الله عنه څخه داسي روایت کړی دی په هغه طویل حدیث کي چي جبرائیل علیه السلام له علیه الصلوٰة والسلام څخه سوال وکړی یا محمد ما الایمان" نو علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل الایمان ان تؤمن بالله یعني بالتوحید وملائکته چي د هغه بندګان دي او د خدای جل جلاله لوڼې نه دي لکه مشرکانو چي به ویل الملائکة بنات الله، او ایمان دی پر رسولانو د خدای جل جلاله چي ټوله پر حق دي او ته به ایمان لرې پر جنت او نار، او ایمان به لرې پر مېزان باندي او ته به ایمان لرې بعث بعد الموت او ته به ایمان لرې چي ټوله خیر او شر له جانبه د خدای جل جلاله دی، جبرائیل علیه السلام ورته وویل اذا فعلت هذا فانا مؤمن؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل نعم جبرائیل علیه السلام وویل صدقت.

درویش وایي: چي دا حدیث په غایت طول سره بخاري روایت کړی یعني مالایمان ثم مالاسلام ثم مالاحسان، لکن په هغه حدیث کي لفظ د میزان نسته

والله اعلم بالصواب، عبدالله بن المبارک رحمه الله په صحیح روایت له ابن عباس رضي الله عنه
څخه داسي روایت کړی دی في المیزان انه له لسان وکفتان لکن قدیماً وحدیثاً
په کیفیت کي د وزن الاعمال بالمیزان اختلاف موجود دی، مشهوره په نېز د
جمهور داده چي صحیفه د اعمال حسنه په یوه پله کي ایښول کېږي او صحیفه د
اعمال سیئه وو یې په بله پله کي د ترازو ایښول کېږي بیا نو هره یوه که درنه سوه
که د حسنه وو دا درنه سوه فهو من اهل الجنة او که د سیئه وو دا یې درنه سوه فهو
من اهل النار ان لم یغفرله العزیز الغفار ولم یشفعه النبي المختار، او بعض علماً
وایي چي هر یوه ته د ښه عمل او د بد عمل خدای جل جلاله صورت حسنه او صورت
سیئه ورکوي بحسب علمه نو دا صور چي اجسام دي سره تلل کېږي.

درویش وایي: چي سبب ددې توجیهاتو دادی چي خودي اعمال خو اعراض
دي والوزن مختص بالاجسام، والدلیل علی قول الجمهور هغه حدیث دی چي
ترمذي، ابن ماجه، ابن حبان او حاکم یې روایت کړی دی له ابن عمر رضي الله عنه ده وویل
چي رسول الله ﷺ وویل چي یو سړی به زما له امت څخه په حضور د خلگو
راوستل سي په ورځ د قیامت، نو هغه ملکي نشر او خلاص کړي نهه نیوي
(۹۹) کاغذه چي هر یو به دومره اوږد وي لکه مد البصر او دا نهه نیوي کاغذه
ټوله د سیئاتو وي نو هغه سړي ته وویل سي چي په دغو کاغذو چي نوشته دي
ته انکار څني لرې، آیا پر تا ظلم کړی دی حافظانو د اعمالو یعني ملکو چي ستا
ښه او بد یې نوشته کول دی ورته وویل لا یارب یعني نه انکار لرم او نه چا ظلم
راسره کړی دی، نو خدای پاک ورته وویل چي هو ته یوه حسنه لرې او ننه ورځ
ظلم نسته، نو یوه کوچنۍ پارچه په لاس ورکړي چي په هغې کي صرف اشهد ان
لا اله الاالله واشهد ان محمداً رسول الله نوشته وي او ورته وویل چي ورسه په
مېزان کي یې سره وتله هغه سړی خدای پاک ته وویل چي زه پوهېږم چي نه
نیوي (۹۹) کاغذان د بدو عملو پر دې کوچني کاغذ باندي ډېر او بېخي بالا دي
نو مېزان ته څه ضرورت سته، الله تعالیٰ ته ورته وویل ننه ورځ هیڅ ظلم نسته ته
به لاچاره دا نهه نیوي سجلات او کوچنی کاغذ سره تلې په مېزان کي، نو

چونکه د خدای ﷻ له قدرته څو څوک مخالفت نه سي کولای په ورځ د قیامت، نو سړی زړه نازړه ورسي کوچنی کاغذ د مېزان په یوه پله کي او نهه نیوي سجلات په بله پله کي سره کښېږدي، نو د کوچني کاغذ پله پر مځکه پرته وي او نهه نیوي سجلات په هوا کي وي لانه لایثقل مع اسم الله شئ.

درویش وایي: چي دا خو ډېر د امید حدیث ؤ او ددې په ویاړ باید هیڅ څوک د امت محمدي چي منافق نه وي که هر څو ګناه کاره هم وي دوږخ ته به ولاړ نه سي، ولي چي د هر مؤمن سره شهادتین لساناً او قلباً ورسره وي لکن په حدیث صحیحه مشهوره کي راغلي دي چي بخاري او نورو کتابو یې روایت کړی دی چي بعض افراد د امت د علیه الصلوٰة والسلام په سبب د ګنهو موقتاً دوږخ ته ځي فما وجه التوافق بین الحدیث الطویل المذکور وهذه الاحادیث المرویة؟ ددې ځواب دادی چي دا حدیث د خدای ﷻ په مشیت سره مقید دی هذا ما عندي في جواب السوال المذکور والعلم عند الله.

نصیحت: امام زین العابدین رحمه الله الذي مرت في اخیر الجلد السادس مناجاته وبعض الابیات التي قالها تحت استار الکعبة المبارکة بروایة الاصمعي

عجبت للمتکبر الفخور الذي کان بالامس نطفة
ویکون غداً جیفة
وعجبت کل العجب لمن شک في الله وهو یری خلقه
وعجبت کل العجب لمن انکر انشاة الآخرة
وهو یری النشتائة الاولی
وعجبت کل العجب لمن یعمل لدار الفناً وترک دار البقاً

انتهی بعبارته المضیئة المبارکة.

درویش وایي: چي دلیل د بعضو د قول چي دمخه تېر سو چي ښه عمل خدای پاک یو صورت حسنه ورکوي آه، هغه اخیر حدیث د بخاري د کتاب دی چي روایت یې ابو هریره رضي الله عنه کړی دی قال قال رسول الله ﷺ کلمتان خفیفتان علی اللسان ثقیلتان في المیزان حبیبتان الی الرحمٰن (دوې کلمې دي چي

سپکې دي پر ژبه او درنې دي په ترازو کې او د خدای ﷻ په نیز ډیري محبوبې دي "سبحان الله وبحمده سبحان الله العظیم" وجه الاستدلال بهذه الحدیث لقول البعض ان نفس الکلمة لایکون لها ثقل، فعلم انه یعطی لهاتین الکلمتین صورتین حسنتین ثقیلتین في المیزان، وایضاً یدل علی مذهب ذالک البعض ماروی مسلم عن ابي مالک الاشعري رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ الطهور شطر الایمان والحمد لله یملأ المیزان آه لان الملئ انما یکون بالجسم.

درویش وایي: چي والمعتزلة انکروا المیزان وتأولوا الآیة المذکورة والتفصیل مذکور في کتب علم الکلام.

فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ

که د چا درنې سي حسنات دده التي توزن فالموازین جمع الموزون ویحتمل چي موازین دي جمع د میزان وي والجمعیة باعتبار اختلاف الموذونات هذا ماقاله صاحب روح البیان، او مظهري چي وایي که جمع د میزان سي نو جمعیت یې پر دې دلالت کوي چي هر سړي لره جلا میزان دی فهو لیس لشئ ولم ینقل من احد ممن یعبأبه.

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ⑧

نو هغه کسان دي فائز په ثواب او نجات سره.

پوه سه: چي جمع راوړل د "اولئک" په اعتبار د معنا د من دی او "هم" ضمیر فصل دی لپاره د تخصیص د مسند دی چي فلاح د په مسند الیه پوري چي اولئک دی.

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ⑨

او د چا چي سپک سي موذونات دده، نو دا هغه کسان دي چي په تاوان کي واقع کړي خپل ځانونه یعني په ضائع کولو سره د فطرة سلیمه التي فطر الله الناس علیها کما في الحدیث النبوي کل مولود یولد علی فطرة الاسلام آه چي دوی وه چي زموږ پر آیتو ظلم کاوه چي په ځای کي د تصدیق بها یې تکذیب کاوه.

پوه سه: چي "من خفت موازینه" که څه هم عام دی کافر لره چي حسنه اصلاً نه لري لعدم شرط الحسنة فیه وهو الایمان وللمؤمن الذي ترجحت حسناته علی سیئاته،

لکن مراد ځني دلته کافران دي په قرینه ددې چي غالباً عادت الهي د خدای ﷻ په قرآن کي دادی چي کفار وروسته تر ابرار ذکر کوي هذا ماقاله المظهري رحمة الله عليه.

درویش وایي: چي قطع نظر له عادت الهي څخه د من شرطي جزا چي په فاولئک آه پر مذکوره تفسیر ده فاولئک الآیة پر مؤمن چي سیئات یې تر حسناتو بالا وي نه صادقیږي ولي چي مؤمن مذکور خو په ماکانوا بآیاتنا یظلمون نه دی داخل، ولي چي مراد د ظلم بالآیات سره تکذیب د آیاتو دی او دا تفسیر د فاولئک الایة متفق علیه دی د مظهري، برسوي او سید آلوسي بغدادي فتامل.

فائده: په حدیث صحیح کي راغلي دي ما وضع في المزان احسن من حسن الخلق" ولي حسن الخلق له اخلاق څخه د رب العالمین دی والعباد مامورون بالتخلق باخلاقه تعالی کما ورد في الحدیث الصحیح تخلقوا باخلاق الله.

فائده: نقل دی چي یو سړی به وي چي پله د حسناتو به یې ډېره سپکه وي نو د وریځي په شکل به یو شی راسي په پله د حسناتو کي به ولوېږي، نو ملکي به ورته ووایي دا فضیلت د هغه علم دی چي تا خلگو ته ښووی.

سوال: تعلیم خو له جملې څخه د حسناتو دی، نو ولي اولاً په پله کي د حسناتو نه ایښووی؟

ځواب: اظهاراً لفظیلة التعلیم عند کافة الناس الحاضرین عند المیزان.

فائده: تعلیم د علم عام دی که په خوله وي او که په کتابت او که تصنیف في العلوم الدینیة.

فائده: په احوال د آخرت داسي راغلي دي چي که د یو سړي د حسناتو او د سیئاتو پله سره برابره وي، نو خدای پاک ورته ووایي یعني په ذریعه د ملکو لست من اهل الجنة ولا من اهل النار، نو یوه ملکه راسي چي ببخي کوچنی کاغذ راوړي چي فقط اُف پکښي نوشته وي اشارةً الی قوله تعالی ولاتقل لهما اُفٍ یعني مه وایه مور او پلار ته کلمه د اف چي په عربي لپاره د زجر ده دا کوچنی کاغذ یې په پله د سیئاتو کي ورواچوي د سیئات پله یې ډېره درنه سي، نو خدای پاک امر وکړي ملکو ته چي دوږخ ته یې بوزئ، دی چي د دوږخ وخواته روان کړي، نو دی ملکو ته

ووايي چي ما يو وار خداى پاک ته ورولئ خداى پاک ملکو ته ووايي چي رايې ولئ، نو خداى پاک ورته ووايي ياايها العاق لاى ماتطلب الرد؟ دا سړى ورته وايي چي زه اور ته روان وم ولابد لي منها او زه عاق د پلار وم، نو زما پلار هم ملکو د اور پر خوا روان کړې ؤ نو زما د پلار عذاب هم پر ما واچوه چي زما عذاب مضاعف سي خو زما پلار جنت ته بوزئ، د حديث لفظ خو داسي دى "فيضحک الله" لکن حقيقةً ضحک مراد نه دى بلکې مراد ځني اظهار د ضأ دى نو خداى پاک وزوى ته ووايي چي عققته في الدنيا وبررته في الآخرة خذ بيد ابيک والطلقا الى الجنة.

وَلَقَدْ مَكَّنّٰكُمْ فِي الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيْهَا مَعَايِشَ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۰﴾

لام موطئه د قسم محذوف دى، په تحقيق موږ قدرت درکړى دى تاسي ته پر استوګني پر ځمکه کي والتصرف فيها بانواع التصرفات "معائش" جمع د معيشت ده يعني اسباب د ژوندانه د چارو لکه کښت د انواعو د حبوب او لکه مېږي غواوي د خوراک مواد د څښلو اوبه او کسبونه او تجارت "قليلاً ماتشکرون" اى شکراً قليلاً، نو قليلاً مفعول مطلق دى د تشکرون او زماناً قليلاً، نو قليلاً ظرف دى د تشکرون.

وَلَقَدْ خَلَقْنٰكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنٰكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ ۖ

يعني موږ اندازه کړي ياست في العلم الازلي چي ستاسي به اعيان ثابته جوړېږي، بيا مي تاسي ته صورتونه درکړه يعني صورنا آباکم آدم جعل تصوير آدم تصوير الکل لان تصوير آدم کانه تصوير الکل، او ابن عباس رضي الله عنه وايي اى صورنا اصولکم وآبائکم وصورناکم في ارحام امهاتکم.

پوه سه: که مراد له ضمير څخه د خطاب يوازي آدم عليه السلام وي فلا کلام في التراخي المفهوم من کلمة ثم، ولي چي امر د سجدې متراخي تر خلق د آدم عليه السلام ؤ، او که مراد په ضمير کي د خطاب ذرية وي فلا موقع لتاخير الامر بالسجود من خلق الذرية فکلمة ثم بمعنى الواو فافهم.

پوه سه: چي شرح ددې آيت په کمال تفصيل سره په تفسير کي د سورة بقره تېر سوى دى.

پوه سه: چي مراد له سجدې څخه تحیه ده او تکریم چي صرف سر کښته کول دي لا السجود الشرعي وهو وضع الجبهة بقصد العبادة لان هذا السجود لغيره تعالى شرک او که مراد سجوده شرعي وي نو دا سجده خدای ﷻ ته ده آدم يې صرف جهت دی، لکه کعبه شريفه د مسلمانانو لپاره.

فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿١١﴾

نو ملکو ټولو بېله درنگه سجده وکړه مگر نه ابليس چي دی نه سو له سجده کونکو څخه و آدم علیه السلام ته.

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ۖ

دا جمله مستأنفه بيانيه ده کانه قيل فماذا قال الله حينئذٍ يعني چي ابليس سجده ونه کړه، نو معنا دا چي خدای پاک ورته وويل چي ته څه شی منع کړې له دې څخه چي تا سجده کړې وای، نو کلمه د لا صلة يعني زائده ده ولي که زائد نه سي نو معنا خو داسي کېږي څه شي ته منع کړې له عدم سجده څخه منع له عدم سجده څخه خو سجده ده او ده سجده نه وکړه چي ما ته امر کړې په سجده سره.

قَالَ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِى مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُۥ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾

شيطان وويل چي مانع له سجدې څخه د آدم دا ؤ چي زه تر آدم افضله وم په دې دليل چي زه تا له اوره پيدا کړی يم او آدم دي له خټو څخه پيدا کړی دی، او اور جوهر مضئ دی او خټې يو حقير مظلم جوهر دی، نو چي زه افضل وم تر آدم نو افضل نه ښايي چي مأمور دي په سجده سي و مفضول ته، نو ابليس امر ته د خدای ﷻ د حقارت او اهانت په سترگو وکتل وکان ذالک سبباً للعنة الابدية لابليس لانفس عدم السجود بعد الامر الآلهي لانّ من المؤمنين من لا يصلی فانه لا يصير بذالک ملعوناً وان کان ترک الصلوة معصية لکن دی ملعون خطأ وتی چي افضليت په اعتبار د عنصر او ماده وباله بل الافضلية باعتبار الاطاعة، قال ابن عباس رضي الله عنه اول چا چي قياس وکړی او په قياس کي خطاوتی هغه ابليس ؤ نو څوک چي قياس د ديني امورو په رأيه سره هغه به د ابليس ملگری وي.

پوښتنه: ائمه اربعه پر دې متفق دي چي قياس يو له ادله اربعه وو څخه د احكام شرعيه وو دی، نو له انكار څخه پر قياس د شيطان نفي د قياس شرعي نه لازمېږي؟

ځواب: قياس شرعي خو هلته حجت دی چي په هغه حكم يا مسئله كي نص آيت يا حديث نه وي موجود د شيطان په قياس كي نص موجود ؤ وهو قوله تعالى قال ما منعک الآية، او ابليس سره د امر الهي قياس وكړی بقوله خلقتني من نار آه، فما قلنا حكم بتخطية قياس لابنفي القياس.

درويش وايي: چي په تخطيه د قياس د ابليس اهل الظواهر وغيرهم من منكري القياس ډېر خوشحاله دي، دوی وايي چي خدای ﷻ په قرآن كي عمل بالقياس د ابليس باطل وباله، نو معلومه سوه چي قياس په شرعه كي حجت نه دی، ع، ، ، ببين تفاوت راه تاكجا به كجا.

سوال: د فقهي شريفي په كتابو كي راځي چي خطأ د مجتهد معفو ده؟

ځواب: خطأ د هغه مجتهد معفو ده چي دی طالب د حق وي او بازل د خپل جهد وي په طلب كي د حق لاخطأ اجتهاد الباغي المتكبر الطالب للعلو كابليس عليه اللعنة، او دليل پر دې باندي دادی چي خدای ﷻ پاک چي ملكو ته وويل "اني جاعل في الارض خليفة" ملكو قياساً على الجن ورته وويل "اتجعل فيها من يفسد فيها الآية" نو چونكه دا استفهام او قياس د ملكو د رد د حكم الهي لپاره نه ؤ بلكې خپل ځانونه يې پوه كول په حكمت الهي په خلق كي د ابو البشر صلى الله عليه وسلم، نو ځكه خدای ﷻ دوی مردودي نه كړې لكه ابليس بلكې صرف اشارةً يې دا جواب وركړی "اني اعلم مالا تعلمون"

درويش وايي: چي ډېر ښه ويلي دي هغه چا چي دا شعر يې ويلی دی

صورت خاک ارچه دارد تيره گی
نيک بنگر كزره معنا صفا اند ر صفا است
اين همايو ن خاک كاندر وصف او صاحبدلی
نكته گفتش كه ازوی ديده جانرا صفا است
جستن گو گرد احمر عمر ضائع كردنست
روی برخاک سياه آور كه يكسر كيميا است

وفي المثنوي

گفت نار از خاک بی شک بهتر است — من ز نار او ر خاک اکدراست
پس قیاس فرع بر اصلش کنیم — او ز ظلمت من ز نور زوشنیم
گفت حق بلکه لا انساب شد — زهد وتقوی فضل را محراب شد
این نه میراث جهان پانی است — که بانسا بش بیا ن جانیست
بلکه این میراث های انبیأ است — وارث اینحال جانهای اتقیاست
پور (ای زوی) آن بوجهل شد مؤمن عیان — پو ر آ ن نوح بنی از گمرهان
زاده خاکی منور شد چو ماه — زا ده آتش توئی ای روسیاه

پوه سه: چي پور و زوی ته وايي چي له پور ابوجهل څخه عکرمه بن ابوجهل رضي الله عنه مراد دی چي مؤمن و" د پور نوح څخه کنعان بن نوح مراد دی.

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا

خدای جل جلاله وابلیس ته وویل چي ده استکبار مختار کړی، کښته سه له جنت څخه یعني جنت ځای د مستکبرینو نه دی، وقیل من السمأ یعني چي په اسمان کي ملائکه کرام اوسېږي نه مستکبر شیطان، وکلمة الفأ لجواب قوله انا خیر منه یعني ان کنت متکبراً فاهبط منها فانها للمتواضعین المطیعین.

فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا

نه وه وړ او نه وه صحیح تا لره چي تکبر دي کولای په جنت یا په اسمان کي، نو له دې څخه دا معلومه سوه چي تکبر د اهل جنت سره ښایي فانه من خواص الکبیر المتعال جل جلاله، او دا هم معلومه سوه چي ابلیس چي خدای جل جلاله وشاړه له خپله درباره په سبب د تکبر، قال السعدي الشیرازي

تکبر عزازیل راخوار کرد — بزندان لعنت گرفتار گرد

له عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي مسلم راوړی دی قال قال رسول الله ﷺ "لایدخل الجنة احد في قلبه مثقال ذرةٍ من خردل من ایمان (نه سي داخلېدای وجنت ته هیڅ څوک چي په زړه کي یې په مقدار د یوې ذرې د سپلني وي) فقال رجل الرجل یحب انیکون ثوبه حسناً ونعله حسناً (یو سړي و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چي د هر سړي دا خوښه ده چي کالي یې ښائسته وي او

چوتې يې ښائسته وي مطلب دا چې ددې سائل په خيال کې دا وه چې دا به کبر وي) قال عليه الصلوٰة والسلام ان الله جميل يحب الجمال (عليه الصلوٰة والسلام وويل چې په تحقيق خداى ﷻ جميل دى يعني په ښوو صفاتو د جمال، نو جمال د بنده يې هم خوښ دى، يعني ښه جامې او ښې چوتې) الکبر بطر الحق وغمط الناس (کبر دادى چې هغه شى چې خداى ﷻ يې حق بولي او دى باطل بولي کتوحيد الله وعبادته لکه ابليس چې خداى ﷻ سجده وه آدم عليه السلام ته حق وګڼل او ابليس غلطه وبلل، او د متکبر خوى دادى چې خلګو په نظر د استهانت او استحقار ګوري يعني په سپکاوي.

درويش وايي: چې پر دې تقدير د تفسير د کبر چې عليه الصلوٰة والسلام وکړى بعض ملايان چې وايي چې دا حديث صرف لپاره د تشديد دى حقيقت يې نه دى مراد غلطه خبره ده، ولي چې پر تفسير مذکور خو داسي سړى کافر دى، نو خود او يقيناً جنت ته نه سي داخلېداى، په متفق عليه حديث کي يعني چې بخاري او مسلم دواړو راوړي دي راغلي دي چې عليه الصلوٰة والسلام وويل چې زه تاسي ته خبر نه درکړم په اهل جنت سره هغه څوک دى چې ضعيف وي يعني بېچاره او خوار وي او خلګ هم د خوارۍ او بېچارګۍ په سترګه ورته ګوري لکن لو اقسم على الله لابره که پر خداى ﷻ قسم واخلي يعني زما دي قسم وي په خداى چې فلانى کار به کېږي يا به سږ کال ښه بارانونه کېږي الى غير ذالک، خداى ﷻ په قسم کي دى حانثوي بلکې هغه کار هغسي کوي، بيت

بر فلک برتر بود اسرار او شيئاً لله شيئاً لله کار او

عليه الصلوٰة والسلام زياته کړه الا اخبرکم باهل النار کل عتل جواظ مستکبر (زه خبر درنه کړم په اهل النار سره هر جفا کاره يعني ظالم، جواز چې جمع کونکى يعني د مال له لاري چې وي او منع کونکى يعني د زکوٰة وي او متکبر وي.

فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصّٰغِرِيْنَ ﴿١٣﴾

ووځه له جنت څخه چې ته له ذليلانو او سپکو څخه يې يعني چې پر خداى ﷻ او پر اولياؤ د خداى سپک او ذليل يې چې ستاذم به کوي هر انسان او

پرتا به لعنت وایي هر لسان، په حدیث شریف کي راغلي دي چي روایت یې بیهقي کړی دی له عمر رضي الله عنه څخه که چا تواضع او عاجزي مختاره کړه لپاره د خدای جل جلاله یعني د خدای جل جلاله له مخلوقه سره رفعه الله فهو في نفسه صغیر یعني حقیر وفي اعین الناس عظیم ومن تکبر وضعه الله (که چا ځان غټ سړی باله یعني په جامعه کي د انسانانو خدای جل جلاله به یې کښته کړي "فهو في اعین الناس صغیر" یعني دی په سترګو کي د خلګو حقیر او سپک سړی وي "وفي نفسه کبیر" دده په نفس کي ځان ډېر غټ او محترم سړی ورځي "حتی لهو اهون علیهم من کلب وخنزیر" حتی هر آئینه به دی سپک وي پر خلګو تر سپي او تر سرکوزي.

حکایت: یو قاضي یوه ورځ ابو یزید بسطامي قدس سره ته ورغلی، او ورته وه یې ویل چي زه هغه شیان پېژنم چي ته یې پېژنې یعني توحید د خدای جل جلاله، جنت او دوږخ الی غیر ذالک لکن په تاثیر یې نه پوهېږم؟ بایزید رحمة الله علیه ورته وویل چي یو اندازه جوز مثلاً یو یا دوه کېلو په توبره کي واچوه او په غاړه یې وځړوه او په ښار کي ناری وهه چي هر چا چي زه یوه چپلاخه ووهلم یو جوز ورکوم، تر هغو پوري چي جوز خلاصېږي که دي داسي وکړه نو په تاثیر به یې پوه سې، قاضي وویل استغفر الله، بایزید ورته وویل دا استغفار دي بله ګناه وکړه، زه تاته هغه شی درښیم چي تا له کبره خلاص کړي وانت تستغفر من ذالک لکمال کبرک، ابو جعفر بغدادي رحمة الله علیه وایي چي شپږ خویه دي چي د شپږ قسمه خلګو سره نازیبا دي (۱)طمع په علماؤ کي (۲)تلوار په حکم کي د امیرانو سره (۳)بخل د اغنیاؤ سره (۴)کبر د فقراؤ سره (۵) بې عقله خبري کول د مشائخ سره (٦)لوم پر چا ویل د خاوندانو سره د حسب او رتبې.

درویش وایي: چي دا شپږ سره خویونه په ډکه پیمانه په مسلمانانو کي مروج دي الا من عصمه الله سبحانه وتعالی، وفي المثنوي.

علتی بدتر ز پندار کمال	نیست اندر جانت ای مغرور وضال
ارذل واز دیده بس خون رود	تا زتو این معجبی بیرون شود
علت ابلیس انا خیر بد است	این مرض در نفس هر مخلوق هست

گرچه خود را بس شکسته بینداو آب صافی دان وسرگین زیر جو
چون بشو رانی مراورا زامتحان آب سرگین رنگ گردد درزمان
درنگ جوهست سرگین ای فتی گرچه جو صافی نماید مر ترا

والمقصود ان پند ار الکمال درهر نفس ودل موجود است اگرچه او خودرا صاف از پندار گمان وعجب وتکبر صاف می نماید لکن بامتحان حال او پندار کمال درنفس ظاهر میشود چناچه سرگین زیر جو بشوریدن آب جو ظاهر میشود درویش میگوید والامر کک الامن عصمه الله.

قَالَ أَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾

وویل ابلیس هغه چي خدای ﷻ دی له جنت څخه وشړی چي ماته مهلت راکړه یعني اوس مي مه وژنه تر هغه ورځي پوري چي اولاد د آدم ؑ بعث کېږي یعني له قبرو څخه غرض یې داو چي تر نفخه ثانیې پوري ما مه وژنه.

قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾

خدای پاک ابلیس ته وویل چي ته له منظرینو څخه یعني اوس دي نه وژنم.

پوه سه: چي په بل آیت کي د ابلیس د مهلت په باره کي داسي راغلي دي انک من المنظرین الی یوم الوقت المعلوم، وهو النفخة الاولی ده چي په هغه کي به ټوله ژوندي انسانان او ذی روح شیان مري، نو ددې معنا داده چي ابلیس به هم په هغه ورځ مري.

سوال: ابلیس خو په دمخه آیت کي مهلت غوښتی ؤ الی یوم یبعثون پوري چي نفخه ثانیه وه او په هغه بل آیت کي خو مهلت تر نفخه اولی پوري ورکړه سو نو ددې دوو آیتو تر منځ به منافات نه وي؟

ځواب: د شیطان خو غرض په دې مهلت کي داؤ چي وروسته به راسي چي اولاد د آدم گمراه کوم او د حق له لاري به یې د باطل ولاري ته راکاږم، نو په نېز د نفخه اولی چي انسانان ټوله له منځه ولاړ سي، نو شیطان په منځ کي د نفختین څوک گمراه کوي، نو د نفخه اولی او د نفخه ثاني پر ابلیس څه فرق دی، نو خود په نفخه اولی کي به ابلیس هم مري، نو گویا د ابلیس مراد له الی یوم یبعثون

وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ ﴿١٧﴾

نو ته به نه کړې پیدا اې خدایه ډېر د بني آدم په قول د ابلیس شاکران یعني مسلمانان.

پوښتنه: ابلیس خو علم غیب نه درلودی نو له څه درکه ده ویل ولاتجدن آه؟

ځواب: د علم او یقین څخه دا خبري نه دي کړی بلکې له ظن څخه لقوله تعالی ولقد صدق علیهم ابلیس ظنه.

سوال: ظن خو منشأ غواړي نو منشأ د ابلیس د ظن څه وه؟

ځواب: ابلیس په ادمیانو کي اسباب د شر ډېري ولیدلې منها الشهوة او د شهوت څخه زنأ، لواطت پیدا کېږي، او بل غضب چي له هغه څخه قتل وقتال پیدا کېږي وحب المال چي له هغه څخه سود، رشوت، سرقه، قطع الطریق وغیره پیدا کېږي او امید د خیر ؤ چي عقل سلیم دی نو ځکه یې دا ظن وکړی ولاتجد اکثرهم الآیة، سعدي شېرازي وايي.

ابلیس درحق ما طعنه زد	کز ایشان نیاید بجز کاربد
فغان ازبدیها که درنفس ماست	که ترسم شود ظن ابلیس راست
چو ملعون پسند آمدش قهرما	خدایش بر انداخت از بهرها
کجا سربر آریم ازین عارو ننگ	که با او به صلحم وباحق بجنگ

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا ۖ لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾

خدای جل جلاله ابلیس ته وویل چي ووځه له جنت څخه په داسي حال کي چي محقر او ذلیل به یې یعني عندالله وعند الملائکة وعند الناس، او په داسي حال کي چي ترټلی او لېري به یې د خدای جل جلاله له رحمت عامه څخه، لام موطئه د قسم دی یعني قسم په ذات زما دی چي زه به ډکوم جهنم له تاسي څخه، یعني ستا او ستا له اتباعو څخه، په منکم کي یې تغلیب د حاضر وکړی چي ابلیس ؤ پر غالب باندي چي دده اتباع وه.

پوښتنه: څه حکمت الهي دی چي ابلیس ته یې مهلت ورکړی او سره ددې چي شیطان وخدای جل جلاله ته داسي موجب د غضب الهي الفاظ استعمال کړه ولاتجد اکثرهم شاکرین؟

سوال: من فوقه‌خو هم سړی مدعي وژلای سي چي له طياري ځخه دي بمباري پر وکړي او لاندي تر پښو يې هم وژلای سي چي په لاره کي مين ورته ښخ کړي؟

ځواب: دا مثل د پخوانۍ زماني پر رواج رواره سوی دی، او بعض مفسرين وايي چي من فوقهم يې نه دی وایه له دې سببه چي فوق محل د رحمت الهي دی ابليس يې مانع نه سي کېدای، او من تحت ارجلهم يې نه دی وایه چي په دې کي د ابليس ذلت دی.

درویش وايي: چي بغوي رحمه الله وايي په روايت د علي، بن طلحه عن ابن عباس رضي الله عنه چي له من بين ايديهم ځخه اخرت مراد دی چي زموږ ټولو ورته مخ دی يعني د اخرت په باره کي شکوک په زړو کي وراچوم يعني چي اخرت نسته، او له من خلفهم ځخه مراد دنيا ده چي د ټولو خلګو ورته شا ده يعني د دنيا په جمع کولو کي من حرام به رغبت ورکوم لکه رشوت، شراب فروشي الى غير ذالک، او له عن ايمانهم ځخه مراد دادی چي زه به امور د دين پر دوی مشتبه کوم، او د "عن شمائلهم" مراد دادی چي زه به د معاصيو شهوت ددوی په زړو کي پيدا کوم كل ذالک بالوساوس.

درویش وايي: چي که څوک داسي دعا هره ورځ کوي "يارب العالمين اعيذ بوجهک الكريم من وساوس الشيطان الرجيم، امن من تلک الوساوس بعون الله الكريم، او عطيه او قتاده په روايت د ابن عباس رضي الله عنه داسي تفسير کړی دی من بين ايديهم د دنيا له لاري چي هم دا اوس حاضره ده، يعني دنيا به ددوی په سترګو کي ښائسته کوم تاچه د حلال او حرام فرق نه کوي، او له من خلفهم ځخه مراد اخرت دی چي اوس غائب دی لکه د سړي شا يعني دا به يې په زړه کي وروا چوم چي نه بعث بعد الموت سته او نه جنت او نه اور، او له "من بين ايديهم" ځخه مراد حسنات دي يعني له حسناتو ځخه به يې مانع ګرځم، او له "عن شمائلهم" ځخه مراد سيئات دي يعني پر سيئاتو به يې باعثه کوم چي اخير يې کفر دی.

درویش وايي: چي دا ټول له تفاسير صحيح او محتمل د عبارت د قرآن عظيم دي والعلم الحقيقي عند من انزل القرآن وذكر فيه هذه العبارة ويعد امثال هذه العبارات من معجزات القرآن الكريم كما لا يخفى.

ځخه یوم النفخة الاولی ده، فتامل فهذا سانح عزیز قل من تعرض له، او یا ځواب دادی لکه صاحب د روح البیان چي اشاره ورته کړې ده چي د سوال د ابلیس انظرني الی یوم یبعثون بعض د سوال دده قبول سو یعني النفخة الاولی کمابین في الآیة الاخری لانه تعالی یعلم غرض ابلیس په دې مهلت اغوا د بني آدم او په مابین النفختین کي خو بني آدم نسته چي ابلیس یې ګمراه کړي فیتم مرام ابلیس عند النفخة الاولی پوره سو فلهذا یموت هو ایضاً عند النفخة الاولی.

پوه سه: چي مابین النفختین څلوېښت کاله دی چي په منځ کي یې هیڅ موجود نسته من الانس والجن والملک کما حکی الله تعالی اشارةً الی ذالک لمن الملک الیوم ثم یجیب نفسه للواحد القهار.

قَالَ فَبِمَآ أَغۡوَيۡتَنِي لَأَقۡعُدَنَّ لَهُمۡ صِرَٰطَكَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ﴿١٦﴾

پوه سه: چي کلمه د "فا" لپاره د تعقیب ده یعني بعد امهلتني وکلمة البا للسببیة یعني بسبب اغوائک ایای په واسطه د ادمیانو اقسم بک وبعزتک زه به کوشش کوم په اغوا کي د آدم د اولاد په هره طریقه چي اغوا وماته ممکنه وي "لاقعدن" جواب للقسم المحذوف یعني زه به لکه قطاع الطریق چي وقافلې ته منتظر وي زه به هم دوی ته داغسي منتظر یم "صراط" یعني په لار کي چي ایمان او اسلام دی.

پوه سه: چي د "صراطک" نصب علی الظرفیة دی في صراطک چي مستقیمه لاره ده یعني له سلوک ځخه د هغې لاري مستقیمي به یې راګرځوم وکفر او ضلالت ته.

ثُمَّ لَأٓتِيَنَّهُم مِّنۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ وَعَنۡ أَيۡمَٰنِهِمۡ وَعَن شَمَآئِلِهِمۡ

او وروسته به زه ورځم بني آدم ته لپاره د اضلال ددوی له بین ځخه د لاسو یعني د مخ د خوا او د شا د خوا او د رسته لاسو ددوی او د چپه لاسو ددوی یعني د ټولو جهتو له خوا لپاره د ګمراه کولو ددوی.

پوه سه: چي دا عبارت بعض مفسرین حمل کوي پر مثال باندي یعني یو سړی چي ده لره مدعي وي نو له هر جهته ځخه چي لار پر پیدا کړي وژني یې او د داسي دښمن لاري دغه څلور دي، نو ځکه یې من فوقهم ومن تحت ارجلهم ونه وایه، ولي چي د لوړې خوا او د ښنو لاندي د خوا ځخه څوک پر مدعي برې نه سي پیدا کولای.

ځواب: ابلیس ته یې مهلت لپاره د امتحان د خلگو ورکړی چي په علم ظهور سره چي په منطقو کي یې علم تفصیلي بولي چي څوک به متابعت د حق ثابت من عندالله علی السنة الرسل سره د معجزاتو متوافره سره کوي او څوک متابعت د کاذب مطلق په صرف وسوسه بلا حجت کوي مثلاً په ابلیس فرق راغلی په منځ کي د صدیق اکبر رضي الله عنه او په منځ کي د عدو مطلق د خدای جل جلاله یعني ابوجهل لعنة الله وهکذا بین جمیع المؤمنین المتبعین للرسل ولکتب الله وبین جمیع الکافرین التابعین لابلیس لعین وهم الکفار باجمعهم، او دغه رنگه د دار الابرابر چي جنت دی او دار الاشرار چي جهنم دی د خلگو امتیاز وسي وهذه هي الحکمة للحکیم المطلق.

وَيَٰٓـَٔادَمُ ٱسۡكُنۡ أَنتَ وَزَوۡجُكَ ٱلۡجَنَّةَ فَكُلَا مِنۡ حَيۡثُ شِئۡتُمَا وَلَا تَقۡرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ١٩

والتقدیر وقلنا یا آدم اوسېږه ته او ستا زوج چي حوأ ده په جنت کي، نو خوراک کوئ په جنت کي له هر هغه ځای څخه چي ستاسي خوښ وي، او مه نژدې کېږي تاسي وذغې درختي ته، نو تاسي به وگرځي د ظالمانو له ډلې څخه.

پوه سه: چي دا وینا و آدم علیه السلام ته هغه وخت خدای جل جلاله وکړه چي ابلیس یې له جنته وشاړه، اسکن معنا داده چي لازم الاقامة والسکنی لکن پر طریقه د اباحت او د تکریم لاوجه الوجوب.

فائده: د "انت" لفظ لپاره د تاکید د ضمیر مستتر دی په اسکن کي، ولي چي نحات وایي چي عطف پر ضمیر مستتر نه دی روا بې له تاکیده په ضمیر منفصل سره او یا په فصل سره.

فائده: زوج نر او ښځي دواړو ته شامل دی او په مؤنث کي یې تا راوړل مخالفت دی له قرآن څخه کما ههنا لانه تعالی اراد بالزوج حوأ ولم یورد بالتأ.

فائده: له جنت څخه جنت متعارف مراد دی چي دار الخلد دی په نېز د اکثر اهل العلم ودلائله مذکورة في کتبهم، او بعض مفسرین وایي چي یو باغ وُ په اسمان کي چي آدم او حوأ یې له دار الخلد جنت څخه و هغه ته راکښته کړه او یا په ځمکه

کي چي هغه ډېره لوړه وه تر بقاعو په هغه ځکه کښ یو باغ ؤ ذات اشجار مثمرة وظلال ونعیم ونضرة وسرور، دا جنت خدای ﷻ جوړ کړی ددوی د امتحان لپاره.

درویش وایي: چي بعض محققان د علم ظاهر او باطن پردغه رایه دي، دلیل دوی دا وایي چي دوی خدای ﷻ مکلف په تا تاکلوا من هذه الشجرة ولا تکلیف في الجنة المعروفة في الشرع، او دغه رنګه په حدیث شریف کي راغلي دي چي پر آدم السَّلَام خدای ﷻ خوب مسلط کړی حتٰی چي یوه چپه پښتۍ یې ځني وکښله او د حوأ انا ماده یې وګرځول، ولانوم في الجنة المعروفة او له هغه جنته خدای ﷻ وه ایستی، له جنت معروفه وروسته دخول اخراج نسته او دغه رنګه ابلیس ورغلی و هغه جنت ته او ددوی سره یې خبري وکړې بقوله هل ادلکما علی شجرة الخلد الآیة او ابلیس خو وروسته تر طرد جنت ته نه سي ورتلای.

درویش وایي: چي هغه چي علمأ او مفسرینو د دخول د شیطان وجنت معروفه ته بیان کړی دی عقل یې مني کذا في روح البیان.

فائده: خدای پاک لاتقربا ووایه او مقصود خو خوراک للمبالغة في النهي عن الاکل کما في قوله تعالی ولاتقربوا الزنی.

فائده: د شجره مشهوره معنا خو داده چي د غنم درخته وه، څوک وایي اینځر وه څوک وایي انګور وه، لکن په اکام المرجان کي وایي چي دا درخته خدای ﷻ په ابهام سره راوړه که یې په تعین سره یو مصلحت وای خدای ﷻ به معینه کړې وای، نو ښه داده چي هره درخته چي وه مقصود ابتلاد د حوأ او د آدم وه فلا حاجة الی الاختلاف في تلک الشجرة.

سوال: که دا جنت په ځکه کي وای نو ددې آیت به څه معنا وای چي "اهبطوا" ولي چي هبوط له لوړ ځایه کښته ځای ته ورتلو ته وایي؟

ځواب: علمأ کرام وایي چي موږ دمخه وویل چي دا باغ د ځمکي پر یو لوړ ځای ؤ، نو د هبوط معنا داده چي ارض الهند ته ولاړ سئ.

فائده: د "تکونا من الظالمین" تاسي به وګرځئ له ظالمانو څخه پر خپلو ځانو چي له نعیم الجنة څخه به محروم سئ.

درویش وایي: چي د راتلونکو آیتو تفسیر پر مذهب د جماهیرو د مفسرینو دی او ددوی د تأویلاتو او توجیهاتو موږ په تفسیر کي د سورة بقره په تفصیل ذکر کړی اوس صرف ترجمه د آیتو بیانېږي.

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطٰنُ

پوه سه: چي وسوسه حدیث النفس والشیطان ته وایي مما لانفع فیه کذا في القاموس او لام په لهما کي لپاره د اجل دی یعني لاجل تخطیتهما بالوقوع في اکل الشجرة المنهی عنه.

لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وٗرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا

چي ښکاره کي شیطان هغه ځای چي پټ کړه سوی ؤ له عوراتو څخه ددوی.

پوه سه: چي عورت ته سوئت وایي په دې سبب چي لڅوالی د عورت سړی په غم کي اچوي، او آدم او حوا نه هر یوه وخپل عورت ته او نه یې یو د بل عورت ته سره کتل لپاره د آدب.

مسئله: له دې آیت څخه دا معلومه سوه چي کشف د عورت په خلوت وعند الزوج من غیر حاجة لکه خریل په خلوت یا عند الزوج وقت الجماع بد کار دی طبعاً وعقلاً، اوس بیان د شیطان د وسوسې کوي.

وَقَالَ مَا نَهٰكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُوْنَا مِنَ الْخٰلِدِيْنَ ۝

تاسي نه یاست نهي کړي رب ستاسي له دې درختي څخه یعني له اکل څخه د مېوې ددې درختې، مګر نه ددې لپاره چي خدای مکروه بولي چي تاسي دي ملکي سئ او دا معنی د الا أن تکونا ملکین، او یا ددې لپاره چي تاسي به همېشه ژوندي یاست مری به نه، ولي چي دا درخته شجرة الخلد بولي چي څوک خوراک څني وکړي هغه په همېشه ژوندی وي مري به نه.

پوښتنه: ملکیت څه د رغبت شی ؤ چي شیطان ودوی ته پېش کړی او سره ددې چي آدم عليه السلام خو په دې پوهېدی چي زه تر ملکو افضل یم چي ملکې خدای جل جلاله ماته په سجده مأموري کړې؟

ځواب: د ملکو بعض کمالات سته چي په انسان کي نسته لکه په خپلو وزرو

سره هر ځای تلل کوي في ادنی وقت وغیر ذالک لکن دا تفضیل جزي دی تفضیل په کثرة الثواب په عبادت کي او په اقربیت الی الله ﷻ وخواص البشر افضل دی تر خواصو د ملکو في هذا الباب کما تقرر في کتب العقائد، نو شیطان دا تفضیل جزوي د آدم په زړه کي ښه وروا چاوه.

وَقَاسَمَهُمَآ إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النّٰصِحِينَ ﴿٢١﴾

او ابلیس قسم بالله ورته واخستی چي په تحقیق زه تاسي لره هرو مرو نصیحت کونکی یم.

پوه سه: چي شیطان د آدم علیه السلام د خطا ایستلو لپاره څومره مؤکده خبره ورته وکړه، اول قسم بالله بیا تاکید په ان سره بیا لام د ابتدائیه ذکر کړی تاچي د آدم او د حوا وزړه ته ولوېږي دده خبره.

پوه سه: چي "لمن الناصحین" جواب د قسم دی قال قتاده رحمه الله علیه چي ابلیس په قسم بالله سره آدم او حوا خطا ایستله او مؤمن ګاهي په قسم بالله سره خطاوزي، او شیطان دا هم ورته وویل چي زه تر تاسي دمخه پیدا سوی یم او زه د هري درختي د مېوې په خواصو خبریم تاسي زما متابعت وکړئ په خورک کي د مېوې د شجرة الخلد.

فائده: ابلیس چي قسم بالله کاذباً اخستی دی او د آدم علیه السلام دا خیال سو چي قسم بالله کاذباً هیڅ څوک نه اخلي ځکه یې د شیطان په خوله وکړه.

فَدَلّٰىهُمَا بِغُرُورٍ ۚ

دوی یې خطا ایستل په باطل قول سره، او بعض مفسران وایي چي فَدَلّٰىهُمَا دوی دوی راکښته کړه له خپلي درجه عالیه څخه ودرجه سافل ته یعني من مقام الطاعة الی مقام المعصیة.

فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا

چي دوی صرف خوند وڅکی او د اکل یې نوره اراده وه او پوره اکل یې نه ؤ کړی یعني ځانونه یې نه وه په ماړه کړي چي عقوبت پر راغلی او شوم د معصیت دوی ونیوله چي کالي ځني توی سوه او بربنډ سوه دواړه کالي ځني توی سوه. او ښکاره

سول ودواړو ته فرجين ددوى يعني رئ كل واحد فرجه وفرج الآخر نو دوى وشرمېدله.

وَطَفِقَا يَخْصِفٰنِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَّرَقِ الْجَنَّةِ ؕ

نو دوى شروع وكړه چي پټول يې عورات خپل ويلزقان عليهما له درختې ځخه د جنت چي د اينځر بلگونه وه حتى چي فرجين يې په پټ كړه.

وَنَادٰىهُمَا رَبُّهُمَآ اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَّكُمَآ اِنَّ الشَّيْطٰنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۲﴾

وناداهما يعني نعره وكړه خداى ﷻ پر دوى آيا ما نه واست تاسي نهي كړي له دغي درختي ځخه يعني له خوركه، او ما تاسي ته نه وه ويلي چي په تحقيق شيطان ستاسي دښمن دى او بين العداوة يعني ولي مو خورک كاوه او ولي مو د شيطان په خوله كوله يعني شيطان داسي نه وه ويلي لاقعدن لهم صراطک المستقيم.

پوه سه: چي په دې آيت كي عتاب او سرزنش دى و آدم او حوأ ته پر مخالفت د نهي، او توبيخ دى چي په قول د دښمن مبين مو ولي كول.

فائده: په دې آيت دليل دى چي نهي مطلق لپاره د تحريم دى والا لما تترتب على فعل آدم وحوأ مايترتب يعني بدئت لهما سوأتهما آه هذا ماقاله المظهري.

درويش وايي: چي حفظ د مراتبو د مرتكب د منهي عنه يې په كار دى چونكه مرتبه د آدم ؑ په نيز د خداى ﷻ ډيره لوړه وه چي ملكي يې وده ته په سجده سره امر كړې، نو دداسي شخصيت مكروه تنزيهي هم سبب د ماجرى عليه كېداى سي ولهذا ورد حسنات الابرار سيئات المقربين.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا ٚ وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۲۳﴾

آدم او حوأ وويل اې زموږ ربه ظلم وكړى موږ پر خپلو ځانو يعني ضرر د معصيت موږ ته راجع دى كه ته موږ ته بخښنه ونه كړې او پر موږ رحم ونه كړې، نو هر آئينه موږ به وگرځو له هغو كسانو هالكينو ځخه په سبب د معصيت.

پوه سه: چي مظهري دمخه ويلي وه چي دا آيت ددې دليل دى چي نهي مطلق لپاره د تحريم دى، او اوس يې داسي ويلي دي فيه دليل على ان الصغائر معاقب

علیها ان لم تغفر، نو صغائر گنهونه خو په نهي تحريمي سره نه وي ثابت، ولي که نهي د تحریم وي خو بیا گناه کبیره وي بل غاية امر الصغائر النهي التنزيهي.

تبصره: بعض ناپوهان خلگ وايي چي آدم علیه السلام چي اکل من الشجرة نه وای کړی، نو اولاد به يې د دنيا په خوارۍ نه وای اخته لکن دا خبره غلطه ده، ولي چي جنت ځای د توالد او تناسل نه دی، نو نور انسانان به چېري وای.

پوښتنه: حکمت الهي څه ؤ چي آدم او حوا يې اکل څخه د شجرة منع کړل، بیا چي له دوی څخه دا ذلت صادر سو، نو امر د اهبطوا يې ورته وکړی؟

ځواب: د آدم علیه السلام تر خلقت دمخه خدای جل جلاله د ملکو سره په مشوره کي ویلي وه "انی جاعل في الارض خليفة قالوا اتجعل" نو که دا ذلت له آدم علیه السلام څخه نه وای صادر سوی، نو ډېره به آدم او حوا ته گرانه تمامه سوې وای، چي له جنت غوندي ځایه څخه به سپېرې مځکي ته راشوه کېدای، او وروسته تر ذلت په امید د مغفرت ومځکي ته په ډېره خوشالۍ راکښته سوه چي د اهبطوا امر ورکړه سو لکه پښتانه چي وای په مرگ يې ونیسه په تبه يې راضي کړه، او آدم ؤحوا ومځکي ته په راکښته کېدو کي څه تاوان وکړی که په جنت کي وای خو دوه په دوه به وای چي له جنت څخه را وو تله بیر ته په ورځ د آخرت به د کروړو او ملیارو اولادو سره چي په جمله کي د هغو به یو لک او څلیرویشت زره زیات او کم پیغمبران وي، او د نورو جنتیانو یوازي خدای جل جلاله علم لري، له یو عارف څخه چا پوښتنه وکړه چي آدم علیه السلام ولي په جنت کي د غنم دانه وخوړل؟ عارف ورته وویل چي آدم علیه السلام نه ؤ خبر چي زما په اولاد کي به نور محمدي هم وي، نو که خبر وای غنم به يې د درختي سره خوړلای وای.

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

خدای پاک وویل آدم او حوا ته چي کښته سئ له اسمانه څخه ومځکي ته چي بعض ستاسي به دښمن وي د بل بعض.

پوښتنه: چي مخاطب په دې امر سره آدم او حوا دي او جمعیت د ضمیر د اهبطوا په اعتبار د اشتمال ددې دوو پر اولاد د دوی، او بعض مفسرین وايي چي خطاب و آدم، حوا او ابلیس ته دی دا خبره نازیبا ده، ولي چي ابلیس خو دمخه په

اهبطوا امر سوی او چا چي توجيه د معيت د ابليس کړې ده بقوله کرر الامر تبعاً آه عقل يې نه مني.

پوه سه: چي "بعض کم عدو لبعض" په تأويل د مفرد حال دی له ضمير څخه د اهبطوا ای متعادين.

درويش وايي: چي عداوت د اولاد د آدم عليه السلام دده په ژوند شروع سوی دی چي د هابيل او قابيل تر منځ ؤ کما نص به القرآن چي قابيل هابيل مړ کړی هغه وخت چي آدم عليه السلام حج ته تللی ؤ، ثم وثم الی يوم القيامة، اول عداوت خو د مسلمانانو او کافرانو تر منځ دی، بيا وروسته په مسلمانانو کي قبيله وي او عقيده وي او حزبي او وطني عداوتونه موجود دي کل ذالک ظاهر لادنی عاقل.

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾

او تاسي لره په مځکه کي استقرار سته، که مستقر مصدر ميمي وي او يا ځای د قرار سته که ظرف وي او تمتع او نفع اخستل سته تر يو وخته پوري الی ان قضأ آجالکم.

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

خدای پاک وويل چي تاسي به په مځکه کي ژوند تېروئ او په مځکه کي به مرئ او له مځکي څخه به راوزئ للجزأ يعني يوم القيامة، بغوي رحمه الله وايي چي عربو به د جاهليت په دور کي پر بيت الله شريفي باندي طواف نر او ښځو په لڅه سره کاوه او دوی به ويل چي موږ په هغو کالو کي طواف نه کوو چي موږ معصيت پکښي کړی وي لکن نرو به د ورځي طواف کاوه او ښځو به د شپې فنزلت هذه الآية.

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا

ته ووايه اې محمد صلی الله عليه وسلم اې اولاده د آدم موږ نازل کړی دی يعني پيدا کړی مو دی په اسباب سماويه سره لکه باران چي وسي پسونه وړی وکړي يا کتان راشنه سي، نو له هغو تاسي جامې جوړوئ، نو ځکه يې انزلنا ووايه کالي چي پټوي دا کالي ستاسي عورت نو تاسي ولې په لڅ بدن طواف کوئ.

درویش وايي: چي له خلق څخه تعبير په نزول پہ بل ځای کي د قرآن کريم هم راغلی دی، کما في قوله تعالی وانزلنا الحديد، وانزلنا لکم من الانعام، نو وسپنه يا انعام خو له اسمانه نه دي نازل سوي بلکې معنا يې داده چي خلقنا لکم الحديد وخلقنا لکم من الانعام.

پوه سه: چي "وريشاً" عطف دی پر لباساً باندي "ريش" په لغت عربي کي ملبوسات فاخره ته وايي يعني د ښېنت کالي چي اغوستونکی يې فخر په کوي، موږ نازل کړی دی داسي لباس چي ستاسي صرف عورت په پټېږي يعني د فخر نه وي، او نازل کړی مو دی داسي لباس چي تاسي فخر په کوئ او ځانونه په ښائسته کوئ په اعناد وغيره کي.

وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ

پوه سه: چي "لباس التقوی" اضافت دی مشبه به ومشبه ته، يعني تقویٰ چي لکه کالي داسي دي له "لباس التقوی" څخه بېره د خدای ﷻ ده، او قتاده رحمة الله عليه وايي چي مراد ځني عمل دی يعني لکه په جامه چي سړی د حر وبر څخه ساتل دغه رنگه په تقوی يا عمل صالح سړی د حر د جهنم او د بر د زمهرير ساتل کېږي

فائده: لباس التقوی مبتدأ ده او جمله د "ذالک خير" يې خبر دی لان الرجل الفاجر وان کان لابس الثياب الفاخرة ولکن عريان في الحقيقة، بيت

قلندر ان حقيقت به نيم جو بخرنډ قبای اطلس آن کس که از هنر عاريست

ذٰلِكَ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ﴿٢٦﴾

دغه انزال اللناس د آياتو د فضل او رحمت د خدای ﷻ دی ددې لپاره چي خلگ به ددې نعمت الهي شکر ووايي.

فائده: اصل د "يذکرون" يتذکرون ؤ تأ په ذال کي مدغمه سوه.

مسئله: لڅ والی د عورت په خلوت کي هم مکروه دی، او مېړه او ماينه چي جماع سره کوي چي دواړه عريان وي وي هم مکروه دی، او حمام ته ورتله بېله لنگه وهلو هم مکروه دی که څه هم جلا خونه وي، او يا که په وياله کي لمبېږي که څه هم وياله تر نامه پوري وي، بېله لنگه مکروه دی.

يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطٰنُ كَمَآ اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا

ای اولاده د آدم، ذکر بني دی مراد ځني مطلق اولاد دی که نر وي او که ښځي په فتنه کي وانه چوي تاسي شيطان يعني تاسي دي خطأ نه باسي او گمراهان، کافران او عاصيان چي د جنت د دخول مانع مو نه سي لکه په فتنه کي چي واقع کړی ستاسي پلار او مور، نو په لفظ کي ابويکم تعليب دی د اب پر ام باندي او له جنته يې راويستل په سبب د خوړلو د درختي منهي عنها څخه لان المخرج من الجنة وان کان هو الله لکن السبب هو وسوسة الشيطان کمامر، نو ځکه يې نسبت د اخراج وه شيطان ته وکړی چي شيطان کالي ځني وکښل په سبب د خوراک د درختي منهي څخه چي سبب يې وسوسه د شيطان وه وان کان منزع الثياب هو الله تعالى تاچه په دوی ووينې عورات يو د بل وقدمر من قبل قريباً.

پوه سه: چي په "کما اخرج" غايت تحذير دی د اولاد د آدم عليه السلام من اغوأ الشيطان، ولي چي شيطان چي قادر سو پر اغوأ د ابويکم نو ستاسي پر اغوأ خوښه قدرت لري "ينزع لباسهما" حال دی من ابويکم.

اِنَّهٗ يَرٰىكُمْ هُوَ وَقَبِيْلُهٗ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ

په تحقيق شيطان تاسي ويني په سبب د غلظت او د کثافت ستاسي د اجسام لفظ د هو تاکيد دی د ضمير مستتر په يراکم کي ليعطف عليه وقبيله کما هو القانون النحوي، او مراد له قبيل څخه ذريت او اولاد د شيطان دی له تاسي څخه تاسي دوی نه وينئ لغاية رقة ولطافة اجسامهم کمالا يرى الهوا لغاية اللطافة. قال ذو النون المصري قدس سره هو ای الشيطان من حيث لا تراه يا ابن آدم فاستعن، نو ته کومک وغواړه پر شيطان باندي په هغه چا سره چي شيطان ويني وهو الواحد الستار.

فائده: که څوک داسي دعأ ورد وگرځوي يارب العالمين اعوذ بوجهک الکريم من الشيطان الرجيم أمن من وساوس الشيطان.

درويش وايي: چي وقد جربته في عين حال الوسوسة فرد الله تعالى تلک الوسوسة الواقع انا فيها بعونه تعالى والشرط حضور القلب.

فائده: كه شيطان او جن په خپل صورت اصلي كي وي خو موږ يې نه وينو او كه دوی صورت بدل كړی يعني په صورت كثيف كي سوه بيا يې موږ هم ليدلای سو كمايدل عليه الحديث الذي رواه البخاري وغيره ان رسول الله ﷺ وظف اباهريرة رضي الله عنه على جميع صدقات الفطر ای حفظها في شهر رمضان قال ابو هريرة رضي الله عنه بينا انا نائم انتبهت بان رجلاً يأخذ من صدقة الفطر في وعائه فاخذته الى اخير الحديث الطويل.

إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَٰطِينَ أَوْلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾

موږ گرځولي دي شيطانان دوستان د هغو كسانو چي ايمان نه راوړي، ولي چي د شيطانانو او انسانانو تر منځ تناسب سته په اتباع كي د باطل والنافر من الحق، او يا په دې معنا چي شيطانان مسلط دي او خدای ﷻ تمكين او قدرت وركړی پر كافرانو.

وَإِذَا فَعَلُوا۟ فَٰحِشَةً

او چي كفار مكه وكړي فاحشه، فاحشه هغه گناه ته وايي چي نهايت ته د قبيح رسېدلې وي وذالک هو الشرک، او ابن عباس او مجاهد چي فاحشه طواف عرياناً ته وايي او ظاهره داده چي مراد ځني مطلق كبيره گناه ده.

قَالُوا۟ وَجَدْنَا عَلَيْهَآ ءَابَآءَنَا وَٱللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ

دوی وايي چي ناصح نصيحت ورته كوي او له هغې فاحشې څخه يې منع كوي چي موږ پيدا كړی دی پر دغه فاحشه باندي خپل اباءُ، مراد له اباءُ څخه معنی د شامل و اجدادو ته، او خدای ﷻ موږ امر كړي يو په دغه فاحشه سره، اول دليل يې تقليد د آباؤ دی او دوهم دليل افتراءُ على الله ده، او خدای پاک په جواب كي د اول دليل څخه دده په دې ځای كي اعراض وكړی، او د دوهم دليل يې جواب وركړی كه څه هم په بل ځای كي د اول دليل هم جواب وركړی دی بقوله اولوكان آبائهم لايعقلون شيئاً ولايهتدون الآية او د وهم جواب دادی.

قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ

ته ورته ووايه چي خدای ﷻ سړی نه امر كوي په فحشاً سره لانها قبيحة والامر بالقبيح قبيح والله تعالى منزه عن الافعال القبيحة.

أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۲۸﴾

آیا تاسي وایاست پر خدای ﷻ هغه شی چي تاسي علم نه پر لرئ والاستفهام للانکار ای لاتفعلوا ذالک، والدلیل علیه دادی چي طریق د علم یا اوریدل دي له خدای ﷻ ځخه ابتدأ بیله وساطته د رسول ﷺ، وانتفائه ظاهر لان مع الله بدون واسطة الرسول والملک عسیر جداً لم تیسیر الا الاحالد من الانبیاً فکیف مع هو‌لاً الکفرة والفجرة، او یا په واسطه د نبي وي وهولاً الکفرة المشرکین نبوة علی الاطلاق فکیف یقولون والله امرنا بها.

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ

ته ورته ووایه کفارو ته د مکې چي زه امر کړی یم خدای زما په قسط سره، ابن عباس رضي الله عنه او ضحاک رحمة الله علیه د "قسط" ترجمه په لا اله الا الله اعني توحید سره کړې ده، او بعض رواتو یې ترجمه په عدل سره کړې ده یعني التوسط بین طرفي الافراط والتفریط.

وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ

دا آیت یا مقوله د قول محذوف ده ای قال اقیموا او یا مقوله د قول مذکور ده یعني "وقل اقیموا وجوهکم آه" په هر صورت مراد اخلاص دی په سجده کي من قبیل ذکر الجز وارادة الکل ای الصلوة کله په نبز د هر وخت لمانځه او عند کل مکان السجود، یعني مسجد یا ظرف زمان دی یا ظرف مکان دی والاقامة المذکورة هـ هو المعبر بالاحسان علی ماجاً في الحدیث الطویل المروي في البخاري الاحسان ان تعبد الله کانه تراه فان لم تکن حاضر سو، نو په دغه مسجد کي به لمونځ کوئ دا به نه وای چي ځم په خپل مسجد کي لمونځ کوم وبه قال ابو حنیفة رحمة الله علیه لکن که دغه سړی امام و د خپل مسجد او یا داسي سړی و چي دده په حضور سره لمونځ د بل مسجد خلل پیدا کاوه نو هغه خروج روا دی.

وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ

او تاسي عبادت کوئ د خدای ﷻ په داسي حال کي چي اخلاص درلودونکي یاست د خدای ﷻ سره په دین یعني په عبادت کي یعني عبادت به مو خلاص وي له شرک جلي او شرک خفي څخه چي ریاً او سمعه ده، بیت

بروی وریاً خرقه سهلست دوخت		وگر باخدا درفروشی نکوست

كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ۝٢٩

لکه په ابتدأ کي چي تاسي من تراب ثم من نطفة پیدا کړي یاست تاسي به راګرځئ احیأ بعد الموت فیجازیکم باعمالکم، وقیل کما بدأناکم حفاة عرات ناسنته کړي بیرته به هغسي ژوندي کېږي، دلیل د قیل د مذهب هغه حدیث د عائشې رضي الله عنها دی چي روایت یې بخاري او مسلم کړی دی، دې وویل چي رسول الله ﷺ وویل چي تاسي به حشر کېږي په ورځ د قیامت حفات "لڅي پښې" "عرات" لڅ پڅ "قالت الرجال والنسأ" نر او ښځي دواړه "ینظر بعضهم الی بعض" چي نر او ښځي به یو د بل عورت ته سره ګوري "قال علیه الصلوٰة والسلام یا عائشة الامر یومئذٍ اشد من ذالک" حال د ورځي د قیامت سخت دی تر دې چي نر دي د ښځي عورت ته وګوري یا دي ښځه د نر عورت ته وګوري یعني هر سړی په خپل غم اخته وي.

فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ۗ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ۝٣٠

یوه ډله به پر هدایت وي په سبب د هدٰی د خدای ﷻ او اعمال صالحه به وي په توفیق د خدای ﷻ یعني په دنیا کي، او بله ډله به ثابته پر ګمراهي او کفر به مقتضي د قضأ الهي په دنیا کي، دې دویمي ډلي شیطانان خپل خپل دوستان ګرځولي وه ماسوی له خدایه یعني په قول د شیطانانو یې کفر او شرک مختاره کړی او توحید د خدای ﷻ یې نه کاوه او دوی ګمان کاوه چي موږ پر هدایت یو په بت پرستی او په عصیان کي د خدای ﷻ.

پوه سه: چي جهل د کافر عذر نه سي کېدای، او مخطئ او عامد سره برابر

دي په استحقاق د دوږخ کمایدل علیه الآیة المذکورة، په روایت کي د مسلم راغلي دي چي یوې ښځي په جاهلیت کي طواف کاوه ټوله بدن یې لڅ ؤ صرف پر فرج باندي یې یو ټوکر ؤ او دې به دا شعر وایه.

اليوم يبدؤ بعضه او كله وما بدأ منه فلا احله

نو دا آیت نازل سو.

يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ

اې اولاده د آدم علیه السلام ذکر خاص مراد ځني عام دی یعني که ابن وي او که بنت تاسي اخلئ خپل د زینت کالي په نیز د هر مسجد که په مسجد کي طواف کوئ او که لمونځ.

درویش وایي: چي مراد له زینت څخه دومره کالي دي چي عورت په پټ وي باجماع أهل التفسیر که څه هم یو اوږد قمیص وي.

وَكُلُواْ وَٱشْرَبُواْ وَلَا تُسْرِفُوٓاْ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾

او خورئ غوښي او نور حلال شیان او څښئ او اسراف یعني تر حدود د خدای تجاوز مه کوئ په تحریم د ما احل الله لکم من اللحم والدسم وزینة اللباس وغیر ذالک، په تحقیق خدای جل جلاله خوښ نه لري مسرفان خلگ الذین یفعلون ذالک ای لن یریضی الله بفعلهم ذالک، قال ابن عباس رضي الله عنه کل ما شئت والبس ماشئت ما اخطائتک خصلتان شرک ومخیلة اخرجه ابن ابي شیبة، یو روایت راغلی دی چي هارون رشید یو شخصي طبیب درلودی چي په دین نصاری ؤ او ډېر حاذق طبیب ؤ، او هغه طبیب و علي بن الحسین بن الواقد ته وویل الیس في کتابکم شئ من علم الطب مع ان العلم علمان علم الادیان وعلم الابدان فقال له علی قد جمع الله في کتابه في نصف آیة الطب کله وهو قوله تعالی کلوا واشربوا ولا تسرفوا، نصراني طبیب ورته وویل چي آیا ستاسي له رسول څخه په علم طب کي یو شی مروي سته؟ فقال علي رحمه الله قد جمع رسولنا الطب کله في الفاظ یسیرة، حیث قال المعدة بیت الدأ، والحمیة یعني پرهېز کول رأس کل دوأ، واعط کل بدن ماعودته، فقال النصراني الطبیب ماترک کتابکم ولانبیکم لجالینوس شیئاً.

پوه سه: چي بعض قريش وبني عامر بن صعصعة وبعض بطون بني كنانة لايأكلون اللحم ولا يأتون البيوت الا من ادبارها، او د زينت كالي يې هم نه اغوستله، فنزلت هذه الآية.

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِیْٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ

ته ورته ووايه اې محمد ﷺ انكاراً على هؤلاء المذكورين چي چا حرام كړې دی زينت د خدای ﷻ اي الثياب الفاخرة وسائر مايتجمل بها هغه كالي چي خدای را ايستلي دي يعني اصول د هغو ثيابو كالقطن والكتان من الارض والصوف من الغنم والقر يعني وريښم من الدود، او را ايستلي يې دي طيبات د رزق والطيبات المستلذات لكه خرما، انار، انگور وغيرها يعني لم يحرم خالقها ومالكها او هيڅ قدرت پر تحليل او تحريم هيڅ څوک بې له خدايه نه لري فما لهؤلاء يحرمون الثياب في الطواف واللحم والدسم في الحج والسوائب والوصيلة وغير ذالک.

فائده: له دې آيت څخه چي اصل في المطاعم والمشارب والثياب الحل دي مالم يثبت تحريمها من الله ورسوله لكه د ميتة غوښي او يا د ما احل لغيره في المطاعم او يا خمر په مشاربو كي يا وريښمينه جامه د نرو لپاره الى غير ذالک.

قُلْ هِیَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِی الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً

ته ورته ووايه اې محمد ﷺ چي دغه زينت او طيبات لپاره د هغو كسانو دي چي ايمان يې راوړی وي په دنيا كي خالصتاً حتى چي دوی نفع پر واخلي او شكر د خدای ﷻ ووايي پر دغو شيانو او پر عبادت د خدای ﷻ قوت پيدا كړي.

سوال: كافران خو هم په شيانو كي ورسره شريكان دي بلكې بعض كافران په دغو شيانو كې تر مؤمنانو زيات دي، نو دا شيان څرنگه خالص دي د مسلمانانو لپاره؟

ځواب: خدای ﷻ كفار هم ورشريكان كړي دي تبعاً للمؤمنين د ابتلا او امتحان ددوی.

پوه سه: چي "خالصةً" په نصب سره حال مقدرة يعني مقدرين الخلوص من الغم والامراض.

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۳۲﴾

د قيامت په ورځ، واما في الدنيا فهذه النعم منغصة بالآلام ومشوبة بالمصائب، داغسي موږ تفصيل د آياتو کوو، يعني جلا والی د حلال او حرام کوو حيث امرنا باتيان الحلال وترک الحرام ومنع الاسراف وسائر الاحکام الدينية د هغه قوم لپاره چي دوی پوهېږي چي خدای ﷻ يو دی شريک نه لري.

قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ

ته ورته ووايه اې محمد ﷺ نه دي حرام کړي رب، مگر حرام کړي يې دي هغه گنهونه چي قباحت يې ظاهر وي کطواف الرجل عرياناً بالکعبة، وقيل کالزنا علانية، او که باطن وي کطواف الکعبة ليلاً النسوة وقيل کالزنا سراً.

وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ

ای مايوجب الاثم والمعصية کسائر المعاصي، او ظلم يا کبر بې له حقه.

پوه سه: چي دا تعميم بعد التخصيص دی، او ضحاک رحمه الله وايي چي اثم هغه گناه ده چي حد شرعي نه لري.

سوال: ظلم او کبر خو په اثم کي داخل وه، نو د جلا راوړلو يې څه فائده؟

ځواب: لپاره د مبالغې في النهي عنه، او بعض مفسرين وايي چي مراد له بغي څخه ياغي کېدل دي و سلطان عادل ته، او "بغير الحق" تاکيد دی د "بغي"

وَاَنْ تُشْرِكُوْا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا

او دا يې حرام کړی دی چي تاسي شريکوئ د خدای ﷻ سره هغه شی چي بتان دي چي د هغه پر اشراک باندي کوم دليل نه وي.

پوه سه: چي دا قيد اتفاقي دی احتراز د هغه نه دی چي پر اشراک يې دليل وي چي هغه اشراک روا دی، ولي چي اشراک د خدای ﷻ ممتنع دی ولا دليل على الممتنع.

وَّاَنْ تَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۳۳﴾

او دا چي تاسي وایاست پر خدای ﷻ باندي هغه شی چي تاسي علم نه پر لرئ کالولد وتحريم مالم يحرم څوک چي پر شي دليل نه لري او په هغه حکم کوي دې ته تحکم وايي.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾

او هر امت لره د کافرانو اجل معين په علم کي د خدای جل جلاله لپاره د نزول د عذاب پر دوی، نو امت کفار مکه دي هم پوه سي چي دوی لره هم اجل معلومه سته د عذاب لکه په بدر کي چي پر دوی نازل سو چي اوويا کسه صناديد د دوی په قتل ورسېدله په شمول د طاغي اعظم يعني ابوجهل.

چي اجل معلوم في علم الله راورسېږي نه سي دوی ځنډېدلای يو ساعت يو اقصر او کوتاه وخت که څه دوی مهلت وغواړي، او نه د مخه کېدای سي دا اجل تر خپل وخته پوري که څه هم دوی دمخه والی وغواړي لکه دوی چي به ويل که دا دين د اسلام حق وي مونږ خو يه نه منو، نو پر مونږ دي ډبري ووربېږي د اسمان له خوا څخه، او يا دي يو بل عذاب اليم راباندي مسلط کړي.

يَٰبَنِىٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِى

اې اولاده د آدم که چېري راسي وتاسي ته رسولان ستاسي له نوع څخه يعني هغه هم انسانان وي او بيان درته کوي زما د آيتو پر تاسي.

پوه سه: چي اصل د "اما" انما" ؤ او ان شرطيه دی، او ما زائده دی لپاره د تاکيد د نون شرط، نو يې ځکه فعل شرط مؤکد کړی په نون ثقيله سره.

سوال: ايتان الرسل خو يقيني ؤ، نو څه حکمت دی چي خدای جل جلاله په ان شرطيه چي د شک دی راوړی؟

ځواب: تنبيه يې پر دې وکړه چي ارسال الرسل پر خدای جل جلاله واجب نه دی بلکي دا يې تفضل او احسان دی پر بندګانو باندي.

فَمَنِ ٱتَّقَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾

پوه سه: چي "فمن اتقی" جواب دی د شرط، يعني هغه څوک چي ځان وساتي له شرک څخه او له تکذيب څخه د رسولانو او عمل صالح وکړي يعني خالصاً لپاره د خدای جل جلاله، نو بېره نسته پر دوی حين يخاف الناس في القبر او يوم القيامة، او نه به دوی غمجن وي چي کفار دوږخ ته استوي.

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاسْتَكْبَرُوْا عَنْهَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٣٦﴾

او هغه کسان چي تکذيب وکړي د آيتو زموږ چي په کتاب کي مو نازل کړي دي او طلب د کبر وکړي له آياتو څخه يعني عن الايمان بها، نو دغه کسان ملازمان د دوږخ دي، او دوی به په دوږخ کي همېشه وي يعني ابداً.

پوه سه: چي په دمخه آيت کي ضمير د جمع په "عليهم" کي په اعتبار د معنی د "من" دی که څه هم لفظ مفرد دی.

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِهٖ ؕ

الاستفهام للانکار، يعني نسته لوی ظالم تر هغه چا چي په قصد دروا‌غ وايي پر خدای ﷻ.

پوه سه: چي کذباً مفعول مطلق دی د افتری، وذالک الافتراً يا داده چي خدای پاک لره شريک يا ولد ووايي يا ملائکه بنات الله وبولي، او يا دادی چي تحريم د سوائب وامثالها د خدای ﷻ په امر وبولي يا طواف عرياناً مأمور به د خدای ﷻ وبولي يا عيسیٰ ابن الله وبولي.

فائده: دا يت په عموم سره شامل دی روافضو ته هم چي دوی وايي چي د قرآن لس جزٔ نور هم وه چي صحابه وو له قرآن څخه ساقط کړي دي.

مسئله: قائلين ددې قول کافران دي بالاجماع لقوله انا انزلنا القرآن وانا له حافظون، او بل چي موجود قرآن کريم دی د اصحاب کرامو ﷺ په اجماع سره ثابت دی الی يومنا هذا.

اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيْبُهُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ ؕ

دغو کسانو ته به ورسېږي في الدنيا برخه د کتاب يعني مماکتب لهم في صحف الملائکة الموکل بهم من الارزاق والتمتعات والاعمال والمکاسب والمصائب والآجال، او بعض مفسرين وايي چي مراد له کتاب څخه لوح محفوظ دی والله اعلم بمراده في کتابه.

حَتّٰٓى اِذَا جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوۡنَهُمۡ ۙ قَالُوۡٓا اَيۡنَ مَا كُنۡتُمۡ تَدۡعُوۡنَ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ ؕ

تر هغه وخته پوري چي ودوی ته راسي رسولان زموږ يعني ملک الموت واعوانه چي قبض د روحانو ددوی کوي "قالوا آه" جواب د "اذا" دی يعني عزرائيل او اتباع دده به ووايي دغه کافرانو ته.

پوه سه: چي "اين" استفهاميه دی او کلمه د "ما" موصوله ده بايد جلا سره ليکل سوي وای لکن په ټولو مصاحفو کي متصل نوشته دي متابعة لرسم المصحف العثماني، استفهام لپاره د سرزنش دی، والمعنى چېري دي هغه خدايان چي تاسي يې عبادت کاوه ماسوٰی له خدای ﷻ څخه من الاصنام.

قَالُوۡا ضَلُّوۡا عَنَّا وَشَهِدُوۡا عَلٰٓى اَنۡفُسِهِمۡ اَنَّهُمۡ كَانُوۡا كٰفِرِيۡنَ ﴿۳۷﴾

کافرانو وويل په ځواب کي د ملکو چي زموږ خدايان چي موږ يې عبادت کاوه غائب دي زموږ څخه، او کافران پر خپلو ځانو شاهدي اداکړي يعني په نېږ د ليدلو د عذاب چي موږ کافران يعني مشرکان وو.

قَالَ ادۡخُلُوۡا فِىۡۤ اُمَمٍ قَدۡ خَلَتۡ مِنۡ قَبۡلِكُمۡ مِّنَ الۡجِنِّ وَالۡاِنۡسِ فِى النَّارِ ؕ

يعني خدای پاک ودوی ته ووايي په ورځ د قيامت، او هغه احتمال چي مظهري رحمة الله عليه راوړی دی چي يا ملک الموت ورته په وخت کي د توفٰی آه هغه ترجمه به هلته صحيح وايي چي له وخت څخه د توفٰی دوی بالفور دوږخ ته ورتلای، وليس کذلک الا ان يقال انه قال عليه الصلوٰة والسلام القبر روضة من رياض الجنان او حفرة من حفر النيران"

ترجمه: ودوی ته ووايي خدای ﷻ چي داخل سي في امم ای حال کونکم داخلين في جملة چي هغه تېر سوي وه تر تاسي دمخه من الجن والانس ای الکفار منهم في النار متعلق په ادخلوا پوري دی.

پوه سه: چي تقديم د جن پر انس باندي يا په اعتبار د خلقت دی او يا له دې سببه چي دا مقام د اهانت دی.

كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَا

هر وخت چي داخل سي يو امت و اور ته لعنت وايي پر اخت خپل په دين کي مراد له امت اخت څخه هغه مقتدايان ددوی دي چي دوی يې گمراهان کړي وه باقتدائها بهم واطلاق الاخت مجاز دی وذکر الاخت دون الاخ اعتبار تانيث امة دی فيلعن اليهود المتاخرين اليهود الذين أسسوا بنيان الکفر لهم وهکذا يلعن النصاری النصاری ويلعن الاتباع علی القادة يعني مشران.

حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا

چي سره جمع سي په اور کي ټوله اتباع او متبوعين.

پوه سه: چي اصل اذا تدارکوا ؤ، نو تأ يې په دال واړول او په دال کي يې مدغمه کړه.

قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ

نو ووايي هغه کسان چي اخير دوږخ ته داخل سوي وي چي اتباع دي و اولو ته دخولاً چي متبوعين او قاده د دوی وه فان المتبوعين يدخلون اولاً يعني رؤسأ الکفر.

پوه سه: چي دوی يعني اتباع ومتبوعينو ته دا خبره کوي نه دي مراد ولي په دې خبره کي د اتباع څه فائده سته بلکې معنی داده چي تابعان خدای پاک ته ووايي په باره کي د متبوعينو کما يدل عليه الآية المتصلة.

رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ

يا ربه زموږ هؤلاً يعني دغه کسان چي زموږ رئيسان وه، موږ يې گمراهان کړو له هدايت څخه چي دوی به دعوت راکاوه او موږ يې پر کفر مجبور کولو، نو ته خدايه ورکړې ودغو مشرانو ته د ضلال عذاب دوه چنده د اور.

فائده: د اتباع غرض په دې قول کي دا وو چي زموږ عذاب هم پر دوی واچوه او موږ برئ الذمة کړه، ولي چي موږ خو دوی مجبور کړي وو پر ضلال، او يا دا و چي زموږ زړونه په ساړه سي.

قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَّا تَعْلَمُوْنَ ﴿٣٨﴾

خدای پاک ووايي چي د هري ډلي د متبوعينو او د تابعينو عذاب متضاعف دی لکن تاسي نه په پوهېږي اما الرؤسأ ددوی عذاب چي مضاعف دی په سبب د ضلال او اضلال او د تابعينو دا چي مضاعف دي په سبب د ضلال او تقليد في الباطل، او نه پوهنه ددوی په سبب ددې ده چي د يوه په عذاب بل څه پوهېږي، ښتانه وايي چي مځکه هغه سوځي چي اور پر بلېږي.

وَقَالَتْ أُوْلٰىهُمْ لِأُخْرٰىهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ

او ووايي اوله ډله چي رئيسان وه دوهمي ډلي ته چي تابعان وه هغه وخت چي اخری پر اولی دعوه وکړه ربنا هؤلاء اضلونا الآية، او هغه وخت چي رئيسانو د خدای ﷻ جواب هم واورېدی حيث قال لکل ضعف، او معنی د آيت داده چي اولی گروپ وتابعانو ته وويل نسته تاسي لره پر موږ من فضل يو بالاتوب په عذاب چي ستاسي عذاب دی، نصف زموږ د عذاب وي، ولي چي خدای ﷻ وويل "لکل ضعف" نو موږ او تاسي په عذاب کي سره برابر يو، او بعض مفسران وايي چي اولی واخری ته ووايي چي موږ تاسي پر ضلال نه ياست مجبوره کړي بلکې تاسي په خپل هوأ نفساني کفر مختاره کړی دی، نو تاسي فضيلت نه لرئ چي ستاسي عذاب نيم زموږ د عذاب وگرځي بلکې موږ او تاسي په کفر کي اختياري او په هوأ نفساني سره برابر يو، نو په عذاب کي به هم سره برابر يو.

درويش وايي: چي دا ؤ حاصل د مخاصمې د رئيسانو د کافرانو او د تابعانو په ورځ د قيامت عند رب العزة.

فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُوْنَ ﴿٣٩﴾

نو ورئ او برداشتوئ عذاب د دوږخ اې تابعينو او متبوعينو په سبب د کسب ستاسو، نو ما مصدريه دی، او که ما موصوله سي نو عائد محذوف دی ای بالذي کنتم تکسونه، او په هر تقدير مراد ځني کفر دی او دا قول د خدای پاک وتابعينو او متبعينو ته په واسطه د ملکو دی لا بالذات ولي کلام د خدای ﷻ بالذات لوی نعمت دی والکفار محرمون منها.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ

په تحقیق هغه کسان چي تکذیب یې کاوه د آیاتو زموږ چي په قرآن کریم کي نازل وه یعني چي کلام الله نه دی بلکې د علیه الصلوٰة والسلام خود ساخته کتاب دی او کبر یې کاوه له ایمان راوړلو څخه پر هغو، نه خلاصېږي ودوی ته دروازې د اسمان یعني نه ددوی و روحانو ته او نه د دوی عملو ته، ابن عباس رضي الله عنه وایي لارواحهم لانها خبیثة، نو اسمان ته یې صعود نه سي کېدای بلکې سجین ته یې غورځوي.

درویش وایي: چي په یو حدیث طویل کي په روایت د براء بن عاذب رضي الله عنه چي روایت یې مالک او نسائي کړی دی چي په قول کي د علیه الصلوٰة والسلام په بیان کي د عبد کافر وویل چي ملکي چي تور مخان یې وي چي قبض کي روح د کافر وه یې پېچي په کراستو کي او ولاړېږي له هغه روح څخه د کافر لکه بدبویي د لوی جیفې "لاښې" چي د مځکي پر مخ وي، نو ملکي دا روح پورته کړي د اسمان وخوا ته، نو دا ملکي نه تېروي پر یو جماعت د نورو ملکو مګر هغه ملکي وایي چي دا څه خبیث روح ؤ، نو ملکي وایي چي دا روح د فلان بن فلان ؤ په ډېر بد نامه یې یاد کړي هغه بد نوم چي دی په دنیا کي په یادېدی، حتی چي وه یې رسوي و اول اسمان ته او هغه ملکي چي دا روح یې راختستی دی طلب د خلاص والي د دروازې د اسمان وکړي، دروازه ملکي نه ورخلاصوي، ثم قرأ رسول الله ﷺ لا یفتح لهم ابواب السمأ، نو خدای پاک ووایي اکتبوا کتابه في سجین في الارض السفلی نو دا روح د کافر ملکي ور وه غورځوي هغه سجین ته الحدیث.

وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ

تر هغو چي نه سي داخلېدای وجنت ته چي داخل نه سي اوښ په سوري د ستنې، دا تعلیق بالمحال دی، ولي اوښ چي ډېر غټ حیوان دی په سوري د ستنې چي ډېر کوچنی دی څه رنګه به امکان پذیره وي والمعلق بالمحال محال فدخول الکافر في الجنة محال.

درویش وايي: چي د عربو دا قانون دی چي د یو شي په نفي چي نهايت مبالغه کوي، نو يې معلق وګرځوي په داسي شي سره چي هغه محال وي، لکه یو شاعر چي په نفي کي د ورتلو خپل کور ته او خپل اهل ته مبالغه کوي او وايي

اذا شاب الغراب آتيت اهلي   وصار القار كاللبن الحليب

ترجمه: چي تک سپين سي کارګه نو زه به خپل اهل وعيال ته ورسم، او يا وګرځي ډامبر چي لوک يې هم بولي لکه شيدې چي له غوا څخه ولوشل سي.

وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُجْرِمِيْنَ ۝

او دغه رنګه جزا ناامیده کونکې له رحمت عامه څخه د خدای ﷻ موږ جزا ورکوو کافرانو ته.

لَهُمْ مِّنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَّمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الظّٰلِمِيْنَ ۝

دوی لره له اوره د جهنم فراش دی او که له لوړې خوا څخه پوټونکي شيان لکه تلتکان د اور دي يعني ان النار محيطة بجوانبهم.

فائده: اصل د "غـواش" غواشي ؤ، نو يا چي حذف سوه تنوين عوض د يأ محذوفي دی په نيز د سيبويه، يعني اوس هم غير منصرف دی، ولي د يأ عوض چي تنوين دی پاته دی ګويا يا پاته ده، نو وزن يې فواعل دی چي منتهی الجموع ده قائم د دوو سببو دی، او په نيز د غير د سيبويه دا تنوين صرف يعني لفظ د غواش اوس منصرف دی لعدم بقأ وزن منتهى الجموع.

درویش وايي: چي خدای پاک بيان د حال د مؤمنانو کوي پس له بيان څخه د حال د کافرانو كما هو عادته في القرآن، او وايي.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

او هغه کسان چي ايمان يې راوړی وي او اعمال صالحه يې هم کړي وي لکه پينځه وخته لمونځ او يوه مياشت روژه چي دا د نر او ښځي غني او فقير شريکه وظيفه ده، او يا زکوٰة او حج چي دا بيا په اغنيأ پوري مخصوصه ده او نور نفلي ددغو عباداتو.

پوه سه: چي "والذين آمنوا الخ" مبتدأ ده او جمله د "اؤلئک اصحٰب الجنة" تر پايه پوري خبر دی او جمله د لاتكلف جمله معترضه ده لپاره د دفع د توهم ددې چي په نحو كي قانون دی چي جمع محلي باللام له الفاظ څخه د عموم ده، نو بنا ً علی هذا القانون توهم ددې كېدی چي وعده د جنت مخصوصه په هغو خلگو پوري دی چي ټوله اعمال صالحه يې كړي وي، يعني مسكين به هم زكوٰة وركړي وي او حج به يې هم كړی وي، نو لپاره د دفع د توهم مذكور خدای پاک داسي وويل.

لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَآ

موږ تكليف نه دی وركړی هيڅ نفس ته مگر مطابق دده د توان او طاقت سره، مثلاً مسكين د زكوٰة توان نه لري او نه هم دی طاقت لري د حج، نو دی موږ نه دی مكلف كړی په وركړه د زكوٰة او يا په ادأ د حج بخلاف الغني فانه مطيق لهما فكلف بهما.

اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۴۲﴾

دغه كسان دي اصحاب د جنت يعني مالكان د جنت او اقامت كونكي په جنت كي يعني حسب مراتبهم او دوی په جنت كي همېشه لايخرجون منها ابداً الآبدين.

وَنَزَعْنَا مَا فِيْ صُدُوْرِهِمْ مِّنْ غِلٍّ

او موږ به وه باسو له سينو څخه ددوی يعني له زړو څخه هغه شی چي ددوی په سينو كي وُ د "غل" معنی حسد او عداوت دی چي ددوی په سينو كي وُ په دنيا كي.

فائده: نزعنا ماضي ده او دا نزع خو په جنت كي ده چي هغه مستقبل دی دا ددې لپاره چي يو شی كه په مستقبل واقع كېږي لكن متيقن الوقوع وي لكه امر ماضي داسي دی، والحاصل ان اهل الجنة لايبقی في صدروهم الا التودد والمحبة وان كان في صدورهم غل وعداوة في الدنيا.

تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهٰرُ

بهېږي به لاندي تر دوی يعني تر قصورو ددوی ولې، شيدې، اوبه، عسل او شراب.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَدٰىنَا لِهٰذَا ۚ وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰىنَا اللّٰهُ ۚ

او وایي به جنتیان حمد دي وي خدای ﷻ لره هغه خدای لره چي موږ ته یې هدایت وکړی دې جنت ته، وقیل للاعمال الموجبة للجنة یعني په دنیا کي او موږ نه ؤ په خپل توان او طاقت سره چي موږ دي هدایت پیدا کړی وای که چېري خدای ﷻ هدایت موږ ته نه وای راکړی او توفیق یې نه وای راکړی، ولنعم ماقیل.

گر بدرقهٔ لطف تو ننماید راه — از راه تو هیچکس نگردد آگاه
آنگه که بره رسند وباید رفتن — توفیق رفیق نه شد واویلاه

له سدي رحمه الله ځخه روایت دی ددې آیت په تفسیر کي چي اهل جنت چي روان کړه سي وجنت ته په نېز د دروازې د جنت یوه درخته چي په اصل ددې درختي دوې چینې وي فشربوا من احدهما فینزع مافي صدورهم من غل وهو الشراب الطهور کما جأ في القرآن في موضع آخر، واغتسلوا من الآخر فجرت علیهم نضرة النعیم او د سر وېښتان یې صاف سي رنگونه یې تازه سي او زېری ورته وکړي ملکي د جنت دمخه ددوی داخلېدلو وجنت ته یعني داسي ورته ووایي "ان تلکم الجنة اورثتموها بما کنتم تعملون کما ورد في موضع آخر من القرآن.

پوه سه: چي لام په "لنهتدی" کي لام حجود او انکار لپاره د تاکید د نفي دی او چونکه نهتدي فعل دی او حرف جر په قانون نحوي سره پر فعل نه داخلېږي، نو وروسته تر "لام" ان مصدري مقدر دی والمصدر المأول په معنی د فاعل دی خبر د کان دی، والتقدیر ماکنا مهتدین.

فائده: د لولأ جواب محذوف دی دل علیه ماقبله، یعني لولأ هدایة الله ماکنا مهتدین قاله المظهري رحمه الله بزیادة.

لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۭ

لام موطئه د قسم محذوف دی په تحقیق راتگ کړی ؤ رسولانو د خدای ﷻ په حق سره چي ددوی په ارشاد سره یې لار پیدا کړه، دا خبره دوی صرف د خوشالۍ لپاره وکړه چي ما وعدهم الرسل یې په سترگو ولیدل.

وَنُودُوٓا۟ أَن تِلْكُمُ ٱلْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

او نعره وكړل سي وجنتيانو ته يعني ملائكه ندا ورته وكړي، بعض مفسران وايي چي ندا لـه لېري ځخه پر وكړي چي دوى لا جنت تـه نـه وي رسېدلي كما يشعربه لفظ ندا، او بعض وايي چي جنتيـان چي جنت تـه داخل سي، نو دا ندا ورتـه وكړل سي، واختـار السيوطي رحمه الله عليه ويدل عليـه تلك چي اسم اشاره ده، والمعنى نعره بـه وكړل سي وجنتيـانو تـه پـه دې سره چي دغـه جنت پـه ميراث دركړل سوى دى په سبب د اعمالو ستاسي، نـو كلمـه د ما مصدريه او كلمـه د ان پلا پېنځه سره ځايه كي تفسيريه دى.

صاحب المدارک وايي چي جنت ته ميراث وويل سول پـه دې سبب چي عمل سبب ظاهري دى جنت محض فضل د خداى جل جلاله دې چي خداى پـاک يې وعـده كړې ده پر طاعاتو، او ترک د منهياتو كالميراث من الميت ليس بعوض عن شئ بل هو صلة خالصة انتهى، مسلم له ابي سعيد الخدري رضي الله عنه او لـه ابـو هريره رضي الله عنه ځخه روايت كړى دى چي جنتيـان چي جنت تـه داخل سي يـو نعره كـونكى ندا وكړي يعني يوه ملكه لپاره د زېري پـر جنتيـانو باندي "ان تصحوا فلا تمرضـوا ابداً" چي تاسي لره دادى چي جوړ به ياست په بدن ابداً بـه نـه ناجوړې كېږئ "وان لكم ان تحيوا فلا تموتوا ابداً" چي تاسي بـه ژوندي ياست مـرئ بـه نـه تـر ابـده پوري "وان لكم ان تشبوا فلا تهرموا ابداً" دا چي ځوانـان بـه ياست زړېږئ بـه نـه ابداً "وان لكم ان تنعموا فلا تبأسوا ابداً" او بل به په نعمتو كي ياست مسـكينان كېږي به نه ابداً، نو دغه تفسير دى د قول د خداى جل جلاله.

وَنَادَىٰٓ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ۖ قَالُوا۟ نَعَمْ ۚ

او نعره به وكړي اصحاب الجنة واصحاب النار ته چي په تحقيق موږ خو پيدا كړه هغـه شيان چي وعـده كـړې وه رب زمـوږ حق اى الثـواب والجنـة آيـا تاسي دوږخيـانو پيدا كړى هغـه شى چي ستاسي سره وعـده كـړې وه رب ستاسي مـن العذاب والنار دوږخيان ووايي چي هو موږ ته هم موعود ورسېدى.

سوال: د دې ندأ و اهل جنت او اهل نار ته فائده څه شی ده؟

ځواب: اظهار د خوشالۍ دی په خپل حال سره او اظهار د شماتت په حال د دښمنانو.

پوښتنه: د جنت او دوږخ تر منځ خو بعد المشرقين دی بلکې الی ما لا يعلمه الا الله، نو دا نعرې څرنګه سره اوري؟

ځواب: د دنیا صنعت په نننۍ زمانه کې د ټیلې فون په ذریعه یا د موبائیل په ذریعه تر بعد المشرقين بالا مسافت کې خلګ خبرې سره اوري، نو د خدای ﷻ وقدرت ته څه ځای د تعجب سته، قال السعدي الشيرازي

کنون باید ای خفته بیدار بود چو مرگ اندر آرد خوابت چه سود
تو پیش ازعقوبت درعفو کوب که سودی ندارد فغان زیر چوب

فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌۢ بَيْنَهُمْ أَن لَّعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾

نو اعلان وکړې او نعره وکړې نعره کونکی، قیل هو اسرافیل په منځ کې د جنتیانو او د دوږخیانو یعنې په داسې ډول چې په دواړو فریقو یې واورې چې لعنت د خدای ﷻ دې وي پر ظالمانو یعنې الکافرین.

ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ كَٰفِرُونَ ﴿٤٥﴾

دا موصول صفت دی د ظالمین مقرر ددوی د ظلم دی یا مرفوع علی الذم دی بحذف المبتدأ ای هم الذین آه، او یا منصوب دی علی الذم بحذف اعنی یا اذم یصدون ای یمتنعون بانفسهم، او یا منع کوي نور کسان له لارې څخه د خدای ﷻ چې اسلام دی او دوی طلبوي یعنې عقیده لري او یا بل ته ورښیي لار د خدای ﷻ کږه یعنې باطله یعنې دین د شرک سمه لار بولي، او دوی په اخیرت سره چې د قیامت ورځ ده منکران وه، او چا چې ترجمه د اخیرت په خدای سره کړې ده هغه ترجمه غلطه ده، ابن عباس رضي الله عنه یې داسې بیان کړی دی یصلون بغیر الله ویعظمون مالم یعظمه الله وهم الاصنام.

پوه سه: چې د یصدون معنا نه حال دی او نه استقبال، ولې اوس په دې آیتو کې خو مراد اخرة فالتقدير الذين يصدون في الدنيا كذا وكذا.

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ

او په منځ کي د جنتيانو او د دوږخيانو پرده لويه، كما يدل عليه تنوين حجاب للتعظيم.

پوه سه: چي "اعراف" جمع د عرف ده په لغت كي لوړ شي ته وايي، نو ځكه د چرگ وچارخول ته عرف الديک وايي، او د اعراف معنا په دي ځای کي هغه لوی دېوال دی چي په سورة حديد کي خدای پاک ويلي دي فضرب بينهم ای بين اهل الجنة والنار بسور الآية والمعنى هٰ على اعالي السور رجال.

دروېش وايي: چي ددې سور او دېوال عرض او طول او ارتفاع خدای ﷻ ته معلومه ده، په حديث کي د بخاري وغيره راغلي دي ان في الجنة مائة درجة مابين كل درجتين مائة عام، نو دا سور بايد دومره جگ وي چي له دې سببه جنتيان او دوږخيان نه سره ويني تاچه په بد بوي سره د دوږخيانو جنتيان نه سي ازار، نو هغه چي بعض علماؤ ويلي دي چي دا سور جبل احد دی چي دلته په منځ کي د جنتيانو او دوږخيانو فاصل گرځي چي غلطه خبره ده، ولي چي د جبل احد نه دومره ارتفاع ده او نه يې دومره عرض سته چي د نهايت لويو جنتو او لويو دوږخو دي حائل وگرځي.

دروېش وايي: چي په دې رجالو کي چي پر اعالي د سور او بل عبارت حجاب يې بولي څه قسم كسان دي، اعرف او اوجه او مشهوره يې داده چي دا هغه كسان دي چي حسنات او سيئات يې سره برابر وي، نو حسنات د دوی مانع له دخول څخه د نار دي او ددې څخه هم قاصر دي چي سبب د دخول د جنت دي وگرځي لتساوي السيئات معها مگر پر اعراف چي دوی وي دوږخيان په تور مخانو سره وويني فيتعوذون منها او چي جنتيانو ته وگوري طمعوا فيها، نو ددې دوږخيانو په ليدلو او تعوذ سره ددوی حسنات مخ پر ډېرېدو سي، نو پر سيئاتو غالبه سي، او خدای جنت ته داخل کړي وبالجملة كونهم على الاعراف بسبب رويتهم اهل النار، نو نوع د عذاب ده، نو ځكه يې وروسته سبب د دخول وخت وگرځي نو اعراف دار القرار الى الابد نه دی، ومثل هذا جا في حديث ابن عباس رضي الله عنه.

درویش وایي: چي بیهقي د ابن مجلز څخه روایت کړی دی چي اهل اعراف ملکي دي چي اهل جنت په خپلو علامو چي بیاض الوجوه دي او اهل النار په خپلو علامو چي سواد الوجوه دي پېژني فلیس بشئ لان الملائکة لایسمون برجال او اهل الاعراف خدای ﷻ د رجال په نامه یاد کړي دي "وعلی الاعراف رجال" او روایت دی له مجاهد رحمة الله علیه څخه چي اهل اعراف قوم د صالحانو فقهاؤ او علماؤ دی.

درویش وایي: چي مراد په دې آیت کي دادی چي دغو علماؤ فقهاؤ صالحانو نور اعمال سیئه کړي وي لکه کبر، حسد، عقوق د استاذانو الی غیر ذالک حتی چي دا ګنهونه ددوی د حسناتو سره ددوی برابر وي یعني خلطوا عملاً صالحاً اخر سیئاً فحء یرجع هذا القول الی القول الاول.

درویش وایي: چي د اهل اعراف په بیان کي نور ضعیف اقوال هم سته نو ځکه ما صرف نظر کړه.

يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمٰهُمْ ۚ وَنَادَوْا أَصْحٰبَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾

اهل اعراف پېژني "کلا" ای کل فریق من المؤمنین والکافرین په علامه سره اهل الجنة چي پېژني په بیاض الوجوه سره او اهل النار په سواد الوجوه سره، او ناري وهي اصحاب الاعراف و اصحاب الجنة ته په دې لفظ سره سلام علیکم، خدای پاک وایي چي اصحاب الاعراف خو جنت ته تراوسه نه دي داخل سوي او دوی طمع د دخول د جنت لري، دلیل د طمع یې دادی چي موږ ته دا کرامت خدای پاک راکړی دی چي له اوره یې وساتلو، نو خدای ﷻ به ددوی سره نور کرامت هم وکړي چي جنت ته به یې هم داخل کړي، ولي چي د کریم کرامت مخ پر زیاتېدلو وي.

پوه سه: چي جمله د "لم یدخلوها وهم یطمعون" مسانفه ده محل د اعراب نه لري.

وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحٰبِ النَّارِ ۙ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ﴿٤٧﴾

او چي واړول سي سترګي ددوی وطرف ته د اصحاب النار او ددوی عذابونه ویني، نو و وایي اصحاب الاعراف چي اې زموږ ربه ته موږ مه ګرځوه سره د قوم چي ظالمان دي یعني النار، مظهري وایي چي له سیاقه ددې آیت معلومېږي چي

اصحاب اعراف پـه منځ کي د خوف او رجاً دي لاستوا حسناتهم مع سيئاتهم، ولايتصور ذالک في الانبياً والاولياً الذين لاخوف عليهم ولاهم يحزنون، نو هغه قول ضعيف دی بلکې باطل دی چي وايي اصحاب الاعراف انبياً عليهم السلام او ملائکه دي آه.

درويش وايي: چي صاحب د روح البيان پينځه لس (۱۵) قوله په بيان کي د اهل اعراف راوړي دي چي بعض موږ سره د ماله وما عليه ذکر کړه او بعض مو رد کړه په قول د مظهري رحمة الله عليه، او باقي اقوال يې محض احتمالات بلاسند ودليل دي فاعرضنا عن ذکرها لاجل ضعفها والله اعلم.

وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلۡأَعۡرَافِ رِجَالٗا يَعۡرِفُونَهُم بِسِيمَٰهُمۡ قَالُواْ مَآ أَغۡنَىٰ عَنكُمۡ جَمۡعُكُمۡ وَمَا كُنتُمۡ تَسۡتَكۡبِرُونَ ﴿٤٨﴾

او ورناري کړې اصحاب الاعراف ته رجالاً يو څو کسانو يعني چي دوی به پېژني په علامو سره چي هغه غټان د کفارو وه په دنيا کي، او اصحاب الاعراف وهغو ته ووايي چي څه فائده وکړه تاسي ته جمع والي ستاسي يعني ډېر والي او خادمانو او اولادو او جمع کول د اموالو او هغه شي چي تاسي پـه هغه سره کبر کاوه پر خلګو او يا د حق لـه لاري څخه، قال الکلبي رحمة الله عليه چي اصحاب اعراف داسي وايي يا وليد بن المغيرة يا اباجهل بن هشام ويا فلان مثلاً، پر دې ترجمه کلمه د ما استفهاميه ده، ويحتمل ان يکون نافيه يعني فائده يې ونه کړه په نجات د عذاب د دوږخ، بيا اصحاب اعراف وګوري و جنت تـه چي پـه هغه ځای کي فقرأ د مسلمانانو د عصر نبوي لکه سلمان فارسي، صهيب، بلال، خباب وامثالهم چي کفارو په دوی پسخند واهه، نو کفارو ته به.

أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقۡسَمۡتُمۡ لَا يَنَالُهُمُ ٱللَّهُ بِرَحۡمَةٍۚ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمۡ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ﴿٤٩﴾

اصحاب اعراف به اشاره وکړي وضعفاؤ ته د مسلمانانو آيا دغه کسان وه چي تاسي کافرانو بـه قسم اخستی چي دوی بـه خدای جل جلاله ونـه رسوي رحمت يعني

نعيم الجنة في القيامة، بيا د حق د خوا ملكي ندأ وكړي واصحاب اعراف ته چي ځئ داخل سئ وجنت ته چي نه به بېره وي پر تاسي په آئينده كي د مكروه او نه به غم وي تاسي ته پر تېر سوي عمر په دنيا كي، ولي چي تاسي حقوق الله تولـه پـه دنيا كي پر ځاى كړي دي بخلاف المقصرين بالاعمال في الدنيا لانهم يحزنون على تضيع العمر في الدينا بدون طاعة المولى.

درويش وايي: چي يو بل احتمال ادق من الاول سته چي بغوي رحمه الله هغه داسي بيان كړى دى چي اهل اعراف چي كفارو ته ووايي "ما اغنى عنكم جمعكم الآية" كفار ودوى ته ووايي چي هغه كسان چي جنت ته تللي دي هغه ولاړه او تاسي خو دلته پر اعراف بنديان ياست يعني پېغور وركړي او اهل النار قسمونه واخلي چي تاسي به زموږ ملګري ياست په اور كي، نو هغه ملكئ چي اصحاب الاعراف يې په اعراف ساتله واهل نار النار ته ووايي اهؤلأ يعني اهل اعراف اقسمتم انهم لن ينالهم رحمة الله ثم قال الملائكة لاصحاب الاعراف ادخلوا الجنة لاخوف عليكم آه، بغوي رحمه الله وايي چي عطأ رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي اهل اعراف چي خداى جل جلاله جنت ته داخل كړي، نو د اهل النار هم د نجات طمع له اوره پيدا سي، او دوى ووايي يا رب موږ خو اقربأ لرو په جنتيانو كي، نو موږ ته اجازه راكړه چي موږ دوى ووينو او ددوى سره خبري وكړو خداى پاک اجازه وركړي، او خپل خپلوان په نعمتو كي د جنت ويني وه يې پېژني او جنتيان يې نه پېژني چي دا زموږ قريبان دي لسواد وجوههم، نو يې بيرته دوږخ ته رد كړي.

پوښتنه: په دې كي د خداى جل جلاله څه حكمت ؤ چي دوږخيانو ته يې اجازه وركړه او خپل قريبان يې په نعمتو كي د جنت په وليدل، او بيرته يې اور ته رد كړه او په جنتيانو يې خپل قريبان نه وپېژندل؟

ځواب: حكمت الٰهي دادى چي دوږخيانو چي د خپلو اقرباؤ حال په جنت كي وګوري او بيرته دوږخ ته رد سي غم پر غم به يې بالا سي او دا به يې ارمان وي چي كاشكي موږ هم په دنيا كي ددغو خپلو قريبانو جنتيانو لار مختاره كړې واى، نو موږ په هم په نعيم مقيم كي واى لكه دوى چي دي، او په جنتيانو چي

يې خپل قريبان نه وپېژندل حكمت يې دادى چې دوى ته كوم تأسف پر حال د اهل نار قريبانو په زړو كي پيدا نه سي.

فائده: په هغه آيت كي چي اهل اعرافو كفارو ته وويل "ما اغني عنكم جمعكم الآية" چي كوشش به يې كوى د مال او استكبار او افتخار بكثرة الخدم والاعوان والانصار لكه د اوسني زمانې خلگ چي يې كوي دا ټوله ډېر مذموم او بېكاره صفتونه دي، سعدي شيرازي قدس سره وايي.

نه منعم بمال از كسى بهتر است — خر ارجل اطلس بپوشد خراست

بدين عقل وهمت نخوانم كست — وگر ميرود صد غلام درپست

تكبر كند مرد حشمت پرست — نداند كه حشمت بحلم اندر است

چو منعم كند سفله را روز گار — نهد بر دل ريش درويش بار

چو بام بلندش بود خود پرست — كند لول و خاشاک بربام پست

وكان من دعاً النبيﷺ اللهم حسن خَلقي وخُلقي، وقد مدحه الله بقوله "وانک لعلى خلق عظيم" او په صحيح روايت ثابته ده چي عليه الصلوٰة والسلام د فقرأ او مساكينو مجلس كاوه، او ډوډى به يې ورسره خوړله او دى مبارک چي به په لاره كي تېرېدى كوچنيانو ته به يې سلام و وايه، داسي نه ؤ لكه زما يو شاگرد چي د مسجد مقتديان يې زما خلاف دي، نو دى هم سلام نه را اچوى شاگرد هم ددوى د مسجد ملا دى ماته سلام نه را اچوي متابعةً لاجل المسجد المخالفين.

روايت: يو سړى د عليه الصلوٰة والسلام ومجلس ته راغلى، نو د عليه الصلوٰة والسلام له ډېره هيبته وربږدېدى، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل هوّن عليک فلستُ بملک انما انا ابن امرئة من قريش كانت تاكل القديد، او په صحيح روايت سره ثابته ده چي عليه الصلوٰة والسلام به گرده عمر د خلگو سره كښېنستى چي يو ناولده سړى به راغلى نه يې پېژندى چي عليه الصلوٰة والسلام كوم يو دى، نو پوښتنه به يې وكړه، نو دا ټوله د عليه الصلوٰة والسلام د تواضع كارنامې وې.

ذو النون مصري وايي چي علام د سعادت د سړي حب الصالحين والدنو منهم، وتلاوة القرآن وسهر الليل والناس نيام ورقة القلب ومجالسة العلمأ المتدينين.

وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ

او ناري كړي خلګ د دوږخ يعني و اصحابو ته د جنت او په نومانو به ورناري كړي او خپل قرابتونه به هم ورته بيان كړي چي مثلاً زه ستا پلار يم يا ستا زوى يم وامثال ذالک، او ورته وايي به چي تاسي خو راتوى كړئ يو څه د جنت اوبه پر موږ باندي يعني موږ ډېر تږي يو، او يا بعض له هغه نعمتو څخه چي خداى ﷻ تاسي ته په رزق دركړي دي مثلاً انګور، انار، اينځر الى غير يعني د جنت ونعمتو ته ډېر وږي يو، ولي چي كافرانو ته په دوږخ كي نهايته تودې اوبه چي حميم يې بولي د څښاک لپاره وركول كېږي، او د زقوم د درختي مېوه د خوراک لپاره وركول كېږي كما ورد في القرآن "ان شجرة الزقوم طعام الاثيم، ولهم شراب من حميم.

قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ۝

جنتيان به ورته ووايي چي دا د جنت اوبه او طعام خداى ﷻ حرام ګرځولى دى پر كافرانو باندي، په تفسير مدارک حنفي كي وايي چي دا تحريم د منع دى يعني منع بهما من الكافرين يعني لا التحريم الشرعي كما في قوله تعالى في قصة موسىٰ عليه السلام "وحرمنا عليه المراضع" والوجه الظاهر على العاقل.

الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا

اى الدين الذي امر بالتدين به وهو الاسلام قاله البرسوي وفسر المظهري بهذا العبارة بتحريم البحيرة واخواتها، او شپېلكى حول البيت والطواف عرياناً واكل الميتة آه.

درويش وايي: چي د علامه برسوي رحمة الله عليه تفسير ډېر زيبا دى، ولي چي دوى پسخند او لهو لعب به يې په اسلام باندي كاوه، و اما ذكره المظهري رحمة الله عليه فهو معتقديهم وان كان باطلاً ولا يفعلون تلک الامور بصورة اللهو واللعب.

درويش وايي: چي قاضي بيضاوي رحمة الله عليه د لهو تفسير داسي كړى دى صرف الهم بما لايحسن ان يصرف اليه واللعب طلب الفرح بما لايحسن ان يطلب به، وعلى هذا التقدير يصح تفسير المظهري ايضاً كما لا يخفى فافهم.

وَّغَرَّتۡهُمُ الۡحَيٰوةُ الدُّنۡيَا ۚ فَالۡيَوۡمَ نَنۡسٰهُمۡ كَمَا نَسُوۡا لِقَآءَ يَوۡمِهِمۡ هٰذَا ۙ وَمَا كَانُوۡا بِاٰيٰتِنَا يَجۡحَدُوۡنَ ﴿۵۱﴾

دوی خطایستلي وه ژوند د دنیا یعني اخیرت یې هېر کړی و، او ددوی دا عقیده وه چي له دې ژوند ماسوا بل ژوند نسته او خیر وشر په دې دنیا کي دی وبس، نو ننه ورځ یعني د قیامت په ورځ موږ دوی پرېږدو په جهنم کي کما نسوا لکه دوی چي هېر کړی و ملاقات د ورځي ددوی چي دغه ده، یعني ایمان پر دې ورځي د قیامت او د جنت او دوږخ نه درلودلو والا لآمنوا وعملوا عملاً یکون سبباً لنجاتهم من عذاب هذا الیوم "وما کانوا آه" ای کانوا بآیاتنا المنزلة ینکرون یعني انکار یې کاوه.

فائده: درویش وایي چي ما تفسیر د ننساهم په نترکهم چي معنا یې دا وه چي موږ دوی پرېږدو له دې سببه چي حقیقت نسیان خو پر خدای ﷻ محال ده.

وَلَقَدۡ جِئۡنٰهُمۡ بِكِتٰبٍ فَصَّلۡنٰهُ عَلٰى عِلۡمٍ

لام موطئه د قسم محذوف دی اې والله په تحقیق موږ دراستولی ؤ و تاسي ته یو کتاب چي قرآن عزیز ؤ چي په هغه کي مو تفصیل د حلال او حرام کړی ؤ او مواعظ او ققصص پکښې وه او عقائد حقه مو له باطله څخه پکښې جلا کړي وه پر علم زموږ ای عالمین بمصالحهم فهو حال من فاعل فصلنا او مشتملاً علی علم فهو حال من مفعول فصلناه.

هُدًى وَّرَحۡمَةً لِّقَوۡمٍ يُّؤۡمِنُوۡنَ ﴿۵۲﴾

چي عین هدایت ؤ دا کتاب او عین رحمت ؤ فالحمل مبالغة کزید عدل او یا په حذف د مضاف ای ذو هدایة وذو رحمة د هغه قوم لپاره چي دوی ایمان راوړی وي.

پوښتنه: قرآن مجید خو هدایت او رحمت د ټولو دنیا والو دی، نو تخصیص د قوم مخصوص یې ولي وکړی؟

ځواب: له دې سببه چي منتفعون په هدایت د قرآن او د رحمت د قرآن دغه قوم دی چي یؤمنون به دي، مثلاً باران چي وه اوري له اسمان څخه نو نفع هغه کسان پر اخلي چي مځکه یې خوږه پاکه مځکه وي، او که یې مځکه تروه یا ترخه وي په هغه مځکه کي نفع آور شیان نه پیدا کېږي بلکې ځوزان وغیره شنه کېږي.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ

پوه سه: چي "هل" استفهاميه انكاري دى بقرينة الاستثنأ او "ينظرون" په معنا د ينتظرون دى او د "تأويل" معنا ما يؤل اليه ده، نو حاصل دادى چي انتظار نه کوي كفار د ايمان راوړلو پر قرآن مگر مايؤل اليه امر القرآن يعني صدق يې ښکاره کېږي او دا معلومېږي چي وعد او وعيد د قرآن رشتيا دى او که نه.

يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ

هغه ورځ چي راسي مآل د قرآن، وذالک يوم موتهم او يوم القيامة، ولي چي صدق د قرآن په دغو دوو ورځو کي كفارو ته ښكاره کېږي، او هغه وخت د قرآن د صدق ظهور دوى ته فائده نه کوي اذ قد مضٰى دار التكليف الايمان، ولي د دنيا په ژوند کي چي دوى ايمان نه راوړى، نو اوس كه يې راوړي هم فائده نه لري.

يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ

وايي به هغه کسان چي دوى هېر کړي يعني پرې ايښى يې ؤ هغه كتاب ولم يؤمنون به، په تحقيق راتګ کړى ؤ رسولانو د خداى ﷻ پر موږ په حق دين سره چي اسلام ؤ يعني دغه ورځ به دوى ته دا معلومه سي رسولانو خو راتګ په حق دين سره کړى ؤ، او اقرار يې په حقيت د دين د رسولانو وكړى لكن اقرار په دې ورځ ودوى ته فائده نه کوي، ولي دار الابتلأ تېر سو.

فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ

نو آيا نسته موږ لره شفاعت كونكي چي زموږ شفاعت وخداى ﷻ ته وکړي او يا موږ رد کړل سوو و دنيا ته، نو موږ به عمل وکړو غير له هغه عمل څخه چي موږ په دنيا کي كاوه چي هغه شرک او عصيان دى، يعني ايمان به مو راوړى واى او عمل صالح به مو کړى واى، ملكي به د خداى ﷻ له طرفه ورته ووايي چي نه شفاعت كونكي لرئ او نه مو وه دنيا ته رد كېداى سي، فيئسوا من كل ما استفهموه وتمنوه.

پوه سه: چي او "نرد آه" عطف دى پر ماقبل جملې باندي او د هغې جملې سره

په استفهام کي داخله ده، نو ګويا دوی داسي وويل فهل لنا من شفعائنا او نرد اه.

قَدْ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

په تحقيق دوی په تاوان کي واقع کړه خپل ځانونه چي ټول عمر د دنيا يې په کفر او شرک کي تېر کړی ؤ، او نيستي سوه له دوی څخه هغه چي دوی په دنيا کي کاذبانه دعوې کولې چي دوی به ويل چي خدای ﷻ موږ په شرک سره امر کړي يو، يا به يې ويل په باره کي د بتانو "هؤلاء شفعائنا عند الله"

درويش وايي: چي امام همام غزالي رحمة الله عليه په احياء العلوم کي وايي که چا کښت وکړی او ښه يې و روزی او بيا چي پوخ سو وه يې رېبلی او درمند يې ځني جوړ کړی، نو يې داسي وويل چي رجاء او اميد دی چي دا درمند به سل کاسيې غنم مثلاً وکړي، نو دې ته رجاء وايي، او يو بل سړی چي د کښت په وخت کي يې هيڅ کښت نه ؤ کړی او د کښت وخت يې په غفلت او عبثو کارو کي صرف کړی، نو وخت د درمندانو د ذراعينو راغلی، نو ده به ويل چي ماته به هم خدای ﷻ سل کاسې غنم راکړي، نو دا رجاء نه ده بلکې ودې ته امنيه وايي بلا اصل، نو دغه دی حال د مؤمنانو او کافرانو چي مؤمنان وايي چي انبياء عليهم السلام به زموږ شفاعت وکړي او کافران وايي چي بتان به زموږ شفاعت وکړي، او داغه رنګه دی حال د هغه مؤمن چي په عبادت کي د خدای ﷻ يې کوشش کړی وي او له منهياتو څخه يې ځان ساتلی وي، او بيا دا وايي چي زما رجاء او اميد دی چي خدای ﷻ به زما دا لږ عمل قبول کړي، او که څه تقصير ؤ هغه به خدای ﷻ راوبخښي او لوی ثواب به راکړي فهذا منه رجاء، او يو بل سړی دی چي په رضاء او سخط کي د خدای ﷻ فکر نه کوي او نه په وعد او وعيد کي د خدای ﷻ ری وهي او سره ددې وايي ارجوا من الله ان يدخلني الجنة ويجيرني من النار فهذا منه امنية بلا اصل.

إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ

په تحقيق سره ستاسي رب يعني چي تاسي ته تربيه درکوي يعني چي په

رحم کي د مور واست بیا تر آخره پوري د عمر یو الله دی هغه الله چي پیدا کړي یې دي اوه اسمانونه او مځکه په شپږ ورځي کي یعني په مقدار د شپږو ورځو کي چي په علم کي د خدای وې، وانما قلنا ذالک لانه لم یکن في ذالک الوقت شمس ولا قمر یدل علی اللیل والنهار مشهوره دا ده چي په شپږ ورځي کي او بعض مفسران وایې چي په شپږو ورځو کي ده ورځو ده آخرت چي هره ورځ یې زر کاله ده.

پوه سه: چي سعید بن جبیر رضي الله عنه وایې چي خدای قادر وو چي په شپږ لمحه او لحظه کي پیدا کړي وای.

لکن مع هذا په شپږ ورځو کي ده آخرت یې پیدا کړه، او یا پیدا یې کړه په شپږو ورځو کي د دنیا لپاره د تعلیم د خلگو چي هر کار چي کوي یې په مهلت او تفکر او تاني سره یې کوي وقد جاٴ التاني من الرحمٰن والعجلة من الشیطان ولي که شیطان یو گړی فکر کړی وای په وخت د امر آلهي په امر کي د سجدې وآدم او عجولا یې انا خیر منه خلقتني من نار وخلقته من طین یې نه وای ویلی رجیم ابدي به نه وای گرځیدلی، وفي المثنوي.

مکر شیطانست تعجیل شتاب — خوی رحمانست صبر واحتساب
با تاني گشت موجود از خدا — تا بشش روز این زمین وچرخها
ورنه قادر بود کزکن فیکون — صدر زمین و چرخ آوردي برون
این تاني از پی تعلیم تست — صبر در کار دیرآئی ودرست

علماٴ رحمه الله علیه وایې چي تعجیل او تلوار په څو ځایه کي ښه کار دی.

(۱) فی التوبة بعد الذنب.

(۲) پور ورکول چي ستا په زمه کي وروسته تر دې چي وخت یې پوره سي" لانه قد جاٴ مطل النغی ظلم" حدیث نبوي.

(۳) او میلمه ته ډوډۍ ژر ورکول که څه هم ستا وخت معتاد تاخیر وي ولي چي شاید میلمه به ډېر وږی وي.

(۴) د لور تاخیر چي بلوغ ته ورسېږي ژر په نکاح ورکول.

(۵) دفن د میت مه ځنډه وه.
(٦) غسل جنابت بېله عذره مه ځنډه وه.

پوه سه: چي "عرش" هغه چوکۍ ته وايې چي بادشاهان پر کښيني او بله معنی د عرش دا ده چي پر سرې لوړ وي او پر سر يې سايه کړې وي او دا داوې معنی وي په خدای کي محالې دي ولي چي د دې دوو معناوو څخه جسميت د خدای او مکان لازميږي وهو تعالی منزه عن الجسمية والمكان نو بنأ على هذا صاحب ده روح البيان وايې چي استوأ على العرش كناية ده دنفس عزت او سلطنت على طريق ذكر اللازم وارادة الملزوم" فالمعنى ان الله تعالى بعد ان خلق السموات والارض في ستة ايام كما اراد سلطنت خپل جاري کړی فسير الكواكب او ورځي او شپې يې پيدا کړې او تدبير د کار د مصنوعاتو خپل يې جاري کړی حسب ما يقتضيه الحكمة، قاضي بيضاوي وايې استوى على العرش اى استقر امر ربوبيته وجرى امره وتدبيره ونفذ قدرته في مصنوعاته كلها.

پوښتنه: تخصيص ده عرش يې ولي وکړی جواب وجه د تخصيص دا ده چي عرش اعظم ده مخلوقاتو دی لانه محيط بجميع عالم الاجسام فالاستوأ عليه استوأ على ما عداه ايضا من الجنة والنار والسموات والعناصر والمركبات منها په تفسير حسيني كي وايې ثم اتسوى پس قصد كرد على العرش بآفرينش عرش.

پوه سه: چي حدادي رحمة الله عليه وايې چي ثم دلته په معنی ده واو دی لمطلق الجمع لا للتراخي لان خلق العرش كان قبل السموات والارض كما ورد فى الخبر ان اول شئ خلق الله القلم ثم اللوح فامر الله القلم ان يكتب ما هو كائن الى يوم القيامة ثم خلق العرش ثم خلق حملة العرش ثم خلق السموات والارض

معتزله تأويل د استوأ په استيلأ اوغلبه سره کوي" او اهل سنت والجماعة وايې چي استوأ على العرش صفت دی د خدای پاک بلا كيف يجب على المؤمن الايمان به وبكل العلم به الى الله تعالى يعني استوأ على العرش ده قمسه د متشابهاتو دی، فيجري به على سنن سائر المتشابهات يعني الايمان بها وتفويض العلم بها الى الله عز وجل.

د امام مالک بن انس رحمه الله علیه څخه چا د دې آیت پوښتنه وکړه الرحمن علی العرش استوی" کیف استوی امام مالک رحمه الله علیه سر ډیره زمانه کښته ځړولی وو، ثم قال الاستوأ غیر مجهول یعني ایمان پر واجب دی والکیف غیر معقول یعني کیفیت ته د استوأ عقل لار نه لري" والایمان به واجب والسوال عنه بدعة" باره یې هغه سړی دباندي وشاړه.

پوه سه: چي د سفیان ثوري رحمه الله علیه او د اوزاعي رحمه الله علیه او د لیث بن سعد رحمه الله علیه او د سفیان بن عیینة رحمه الله علیه او د عبد الله رحمه الله علیه او د نورو علماؤ څخه د اهل سنت رحمه الله علیه په دې آیتو کي چي صفاتو متشابهه وکي راغلي چي به چا پوښتنه وکړه، هغو به جواب داسي ورکاوه امروها کما جائت بلا کیفٍ یعني ایمان بما اراد الله تعالی بها پر لري بېله بیانه د کیفیت.

درویش وایي: چي یوه ډله چي د مجسمه وو په نامه یادیږي یعني چي خدای جسم بولي مخ لاسونه او پښې او نور اعضأ ورلره وایې دا ټوله آیتونه یا آحادیث پر خپل ظاهر جاري بولي، دا وو تحقیق ده ثم استوی علی العرش، په کم علم د درویش والعم عند الله العزیز العلام.

يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا

خدای جل جلاله پټوي په شپه ورځ یعني شپه چي خدای را ولي په غروب د شمس ورځ پټه کړي، طلب کوي شپه د ورځي وبالعکس چابک بدون مهلة.

سوال: عکس یې ولي نه کړی ذکر یعني یغشی النهار اللیل.

ځواب: په عکس یې سړی پوهیږي یعني عکس ده اصل څخه فهمیږي او بل جواب دا دی چي مذکور عبارت د قرآن ده دواړو احتمال لري یعني باعتبار جعل اللیل مفعول اول والنهار مفعول ثاني او بالکعس فافهم، فانه دقیق، او بغوي رحمه الله علیه وایي چي عبارت یغشي النهار اللیل محذوف دی لدلالة المذکور علیه وفیه نظر فتامل اشارة الی ان یصح بدون کمامر فلاحاجة الی الحذف منه.

پوه سه: چي "حثیثاً" مفعول مطلق دی د یطلبه یعني طلباً حثیثا ای سریعا.

وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُوْمَ مُسَخَّرٰتٍۢ بِاَمْرِهٖ

پوه سه: چي مشهور قرائت په نصب سره دی د شمس او قمر او نجوم چي عطف دی پر سموات باندي دی والتقدير ان ربکم الله خلق الشمس آه او لفظ د مسخرات چي معنی يې مذللات حال دی د ثلاثه وو څخه او بامره چي معنا يې بقضائه ده متعلق په مسخرات پوري دی، او ابن عامر رحمة الله عليه لفظ د شمس او قمر او نجوم او مسخرات په رفع سره چي مبتدأ او خبر ي بولي.

اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَ الْاَمْرُ

آگاه اوسه چي خدای لره دی خاصة خلق او امر لاشريک له فيهما" ولا اعتراض عليه تعالی فيها" يفعل ما يشأ ويحکم ما يريد" بغوي وايي چي سفيان بن عيينة رحمة الله عليه وايي فرق بين الخلق والامر فمن جمع فيهما يعني چي خلق او امر يو دی فقد کفر آه.

پوه سه: چي فخر الدين الرازي رحمة الله عليه په تفسير کبير کي وايي چي عالم ماسوی ته د خدای وايي حصر دی په دوو نوعو کي عالم الخلق وعالم الامر، عالم الخلق الاجسام والجسمانيات ته وايي او عالم الامر وه ارواح او مجرداتو ته وايي او دا قول د خدای جل جلاله الا له الخلق والامر اشاره ده وغو دوو عالموته.

او وجه د تعبير د اول څخه په عالم خلق سره يې دا بيان کړي ده خلق عبارة د تقدير څخه دی وکل ماکان جسماً او جسمانياً يکون مخصوصاً بمقدار معين فعبر عنه بعالم الخلق او هر شی چي مجرد وي ده حجم او مقدار څخه کان من عالم الارواح وعالم الامر لانه مکون بمجرد امر کن فسمی کل واحد باسم مناسب له انتهی قول الامام رحمة الله عليه.

درويش وايي: چي مناسب ده رايي سره د امام صوفيه کرامو هم مختاره کړي ده باسماً مصطلحة لهم.

تَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۵۴﴾

ای تعالی الله تعالی بالواحدنية فی الالوهية وتعظم بالتفرد فی الربوبية، ځوک وايي چي تبارک مشتق دی د برکة څخه په معنا د نما او زيادة ومن لوازمه العظمة"

او بعض مفسرين وايې چي بركت او خير كسب كېږي په ذكر سره ده خداى جل ذكره، د ابن عباس ﷺ روايت دى چي معنا يې دا ده جا الله تعالى بكل بركة.

درويش وايي: چي نوري معناوي د دې آيت د علماؤ څخه منقول دى چي مآل د ټولو سره نژدې دى.

اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَّ خُفْيَةً

تاسي بولي يعني ذكر كوئ د خداى" په عجز او په اظهار د مسكنت اوپه پټه خوله " بايزيد بسطامي رحمة الله عليه وايي" چار چيز آورده شاها كه در گنج تو نيست؛

عاجزي ومسكيني فقر گناه اورده ام		ايوبي وايې په گناه درته اقرار يم

ستا د رحم انتظار يم.

پوه سه: چي تضرعا او خفية حال دي د فاعل څخه د ادعوا اى زوي تضرع وخفية.

درويش وايي: چي د قديم زماني څخه په دې كي اختلاف دى چي ذكر په پټه اولى دى لكه مذهب د ساداتو نقشبنديه وو چي دى او دا آيت هم د دوى دليل او يا ذكر بالجهر اولى لكه عادت د ساداتو د قادريه او چشتيه چي دى.

درويش وايي: چي دليل د فضيلت ده اخفأ دا دى چي ابعد ده ريأ څخه دى او پر اخلاص او حضور مشتمل دى په دې كي شك نسته چي ذكر خو عبادت دى كه جهرا وي چي ريا نه وي پكښې او كه سرا وي او دا حديث چي روايت يې بخاري او مسلم دواړو كړې ده ابي هريرة ﷺ څخه قال قال رسول الله ﷺ چي خداى پاك وايي چي زه په نيز د ظن د بنده يم په ماسره اوزه د بنده سره ور سره يم كه چيري بنده زما ذكر په زړه كي وكړي ذكرته في نفسي او كه زما ذكر په يو جماعت كي وكړي يعني په جهر سره زه بې هم ذكر وكړم په داسي جماعت كي چي خير به وي تر جماعت د ده يعني جماعت الملائكة انتهى بالترجمة، دا حديث فائده كوي فضيلت ده ذكر د احفأ والجهر كليهما كما لايخفى.

فائده: حسين كاشفي رحمة الله عليه په رساله عَلَيه كي وايي " اى درويش قومي كه كمين گاه نفس را ديده اند ودانستند ذكر بجهر مناسب نه ديده اند" كه به ريأ انجامد ومخفي به ذكر شغول شده اند وقول حق تعالى را كه واذكر في نفسك

تضرعا وخفية كار بستند وجمعي كه بمرتبه اخلاص رسدند وخود را وباطن خود را از ريا پاک يافتند ذكر را بجهر گفتند وهر يكي را ازين دو طائفه وعمل خود دلائل است انتهىٰ.

پوښتنه: چي په آيت شريف كي راغلي ﴿فاذكروا الله كذكركم آباكم او اشد ذكرا﴾ دا آيت خو دلالت پر فضيلت د جهر بالذكر كوي، ولي چي اهل جاهليت خو په ايام كي د منىٰ ذكر د خپلو نيكه گانو په جهر سره كاوه جواب تشبيه په جهر كي نه ده بلكه په ډير والي كي د ذكر ده يعني ذكر د خداى ډير كوئ لکه ذكر د نيكه گانو چي مو ډير كاوه.

درويش وايي: چي مظهري دعوه د اجماع د علماؤ كړې ده پر دې باندي چي ذكر خفية هو الافضل والجهر بالذكر بدعة الا في مواضع مخصوصة چي ضرورت و جهر ته وي لكه آذان اقامة تكبيرونه ده تشريق او تكبيرونه د انتقالاتو د لمانځه والتسبيح للمقتدي اذا ناب نائبة والتلبيته فى الحج والعمرة.

پوه سه: چي حسن بصري رحمة الله عليه وايي چي ذكر السر مجمع عليه ده صحابه وو رضي الله عنهم او د تابعينو رحمة الله عليه دى او (۷۰) واره ذكر السر تر ذكر الجهر بالادى او خداى جل جلاله علاوه پر دې چي دلته يه ويلي دي ادعو ربكم تضرعاً وخفية په قرآن مبارک كي ده خپل يو صالح بنده په فضيلت كي ويلي دي" اذ نادىٰ ربه نداً خفياً او بل پر فضل ده ذكر خفي هغه حديث چي احمد يې روايت كړى د سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه دلالت كوي چي السلام عليه وويل خير الذكر الخفي وخير الرزق مايكفي" او په حديث شريف كي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام او صحابه كرام رضي الله عنهم د خيبر غزاته روان وه خلگو ته يوه شيله په مخه ورغله نو دوى الله اكبر په زوره شروع يعني په جهر سره فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وويل چي نرمي وكړئ پر خپلو ځانو يعني په زوره تكبير مه واياست انكم لا تدعون اصم ولاغائبا انكم تدعون سميعاً قريباً رواه البغوي لكن درويس وايي چي دا حديث كه څه هم دلالت كوي پر افضليت د ذكر خفي لكن دا قول د عليه الصلوة والسلام اربعو علىٰ انفسكم چي نهي د جهر او امر بالاخفى دى په سبب د شفقت دى لا عدم جواز الجهر بالذكر اصلاً" علماً وايي چي ذكر درې قسمه دى (۱) يو دادى چي جهر تر داسي

اندازې وي چې نعرې ورسره وهي داخو مکروه بالاتفاق مګر هغه وخت مکروه نه دی چې په نارو کې حکمت وي او ضرورت ورته وي او اذن شرعي په کښې بیا نو داسي ذکر تر اخفاً افضل دی لکه اذان او تلبیه وغیرهما.

پوښتنه: صوفیان د طریقه چشتیې خو ورته ذکر کوي، یعني نارې پکښې وهي؟

ځواب: (۱) د ساداتو د دغو صوفیانو ورته ذکر چې کوي په مبتدیانو د دوی کوي، او د دوی په ورته ذکر کې حکمت دا دی چې طرد د شیطان وکړي او دفع د غفلت او نسیان وکړي او بلول د اور د محبة الّٰهي د دوی په زړو کې پیدا کړي یعني د مریدانو ومع ذالک یشترط الاحتراز عن الریأ والسمعة.

(۲) او بل دا دی چې ذکر خو په ژبه وي لکن سراً" وهو المراد بقوله علیه الصلوة والسلام لایزال لسانک رطباً من ذکر الله رواه الترمذي وابن ماجة وروی احمد والترمذي قیل ای لرسول الله ای الاعمال افضل قال ان تفارق الدنیا ولسانک رطب من ذکر الله تعالی.

(۳) او بل ذکر دی په قلب او روح وغیرهما من اللطائف المروجة لسادات الطریقة النقشبندیة چې په ذکر کې ژبه مداخله نه لري دا هغه ذکر دی چې کرام کاتبین حفظة هم نه دي په خبر چنانچه شاه نقشبند قدس سره وایې.

لب به بند وچشم بند گوش بند گر ندیدی سر حق برما بخند

مظهري وایې چې ابو یعلی له عائشې رضي الله عنها نقل کړی دی قالت قال رسول الله ﷺ چې فضیلت د ذکر خفي چې حفظة یې هم نه اوري او یا صعف دی د نورو اذکارو حتی ورځ چې د قیامت سي او خلګ لپاره د حساب جمع کړه سي او حفظة راتګ وکړي بما حفظوا او کتبوا خدای پاک ووایې انظروا هل بقی له من شئ نو ملکي حفظة ورته ووایې چې موږ نه دي پرې ایښې یو شئ مما علمناه وحفظناه مګر هغه موږ لیکلي دي نو خدای جل جلاله ورته ووایې چې ده لره یوه حسنه سته چې تاسي نه یاست په خبر زه یوازې په خبر یم وهو الذکر الخفي المذکور.

فائده: دا ذکر ته حضور قلبي وایې وقد عبر سادات النقشبندیة عن هذا الذکر په خلوت در انجمن" وسفر در وطن ونظر بر قدم.

فائده: د عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه وسلم چي به لاسونه پورته کړه په دعا کي تر هغو يې لاسونه نه رده ول څو چي مخ په مسح کړي تبرکاً تاچي هغه برکت چي پر لاسو نازل سوی دی مخ ته يې هم برکت ورسېږي.

فائده: که داعي د خدای څخه یو مطلب غوښتی د مطالبو څخه د دنیا یا آخرت لاسونه دي خلاص ونه سي د اسمان وخواته سره د ادنی فرجي او که یو چا نجات غوښتی د عذاب د دنیا یا د آخرت نو لاسونه دي پورته کړي او د مخ پرده دې وګرځوي، او که یو چا مستحق ته د ښرا یعني ظالم ته یا عاق ته ښرا کوله د لاسو شا دي د آسمان وخواته کي او مخان دي د مځکي خواته.

فائده: لوی شرط د دعاً د قبلېدو نفقه حلاله ده او بل شرط تیقن بالاجابة دی لان الله حییئ کریم یستحي ان یرد الایدي المرفوعة الیه صفرا کما ورد فی الحدیث النبوي ﷺ.

فائده: د انسانانو دا عادت دی غالباً چي څوک شی ځندي غواړي د هغه چاسه يې بد راځي او د کریم خدای جل جلاله دا عادت چي څوک محتاجه وي که څه هم ډېر لږ او حقیر شي او د خدای جل جلاله څخه يې نه غواړي خدای ځندي ناراض کېږي حتی شعص النعل کما ورد فی الحدیث.

فائده: په یوه لای بېله عذره دعاً بدعت ده بلکه دواړه لاسونه دي پورته کوي.

إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ۝٥٥

په تحقیق د خدای جل جلاله نه دی خوښ تجاوز کونکی په دعا کي یعني تر حد شرعي لکه یو څوک چي سوال وکړي د خدای جل جلاله څخه چي ما منازلو ته انبیاً ورسوي یا مي اسمان ته وخېژوي یا مي جنت ته داخل کړی جنت ته دمخه تر مرګ" یا ټوله حیوانات زما مسخر کړي یعني عقلاً یا عادةً محال وي او یا فائده چنداني نه وي پکښې لکه یو سړی چي غېږ باز وي خدای ته خواست وکړي چي ماته دونه قوت په پهلوانی کي را کړې چي څوک مي نسي غوځارولای او بعض علماً وایې چي اعتداً په دعا کي چغې نارې وهل دي او څوک وایې چي ډېره وږده دعاً کوي" ولي چي په حدیث مبارک کي راغلي دي سیکون قوم یعتدون

فی الدعأ وحسب المرء ان یقول اللهم اني اسئلک الجنة وما قرب الیها من قول وعمل واعوذ بک من النار وما قرب الیها من قول او عمل" حاصل دا چي سړی د امور مهمة خواست کوي وهو الفوز بالجنة والنجاة من النار.

درويش وايي: چي د اعتدأ فی الدعأ کي داهم ده لکه په یو حدیث کي چي روایت یې بغوي کړی دی چي عبد الله بن مغفل ده خپله زویه څخه داسي واوریده اللهم اني اسئلک القصر الابیض عن یمین الجنة اذا دخلتها عبد الله بن مغفل ورته وویل یا نبي سل الله الجنة وتعوذ به من النار ولي چي ما د علیه الصلوة والسلام څخه اوریدلي دي چي په دې امت کي به داسي کسان پیدا سي چي تجاوز تر حد کوي په دعأ او طهارت کي یعني په اوداسه او غسل کي به اسراف په ابو کي کوي.

او عطیة رحمة الله علیه وايي چي معتدین فی الدعأ هغه کسان دي چي مسلمانانو ته هغه ښراوي کوي چي روا وي لکه چي وواېي اللهم العن فلانا وفلانا من المسلمین لکه روافض چي پر صحابوو رضي الله عنهم او پر بعض اهل البیت باندي لعنت وايي.

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا

او تاسي فساد مه کوئ به مځکه کي وروسته تر اصلاح ده مځکي یعني بالکفر والمعاصي، یعني چي خدای پاک اصلاح د مځکي وکړه په بعث د رسولانو او په بیان د شریعت والدعأ الی طاعة الله عز وجل وبالنهي عن الاعتدأ فی الدعأ.

پوه سه: چي معاصي چي ډېر سي خدای پاک باران پر مځکه قطع کوي ویهلک الحرث والنسل.

وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ؕ

او خدای ته خواست کوئ په داسي حال کي چي تاسي به خائفین یاست د خدای څخه چي دعأ او خواست به نه کي قبول په وجه دقصور د اعمالو حسنه وو او د ډېر والي د ګناه نو خوفاً مصدر دی په معنی دخائفین دی "طمعاً" او طمع کونکي به یاست په اجابت کي د دعأ په سبب د مزید رحمت د رب العالمین.

فائده: طمعاً پر قیاس دخوفاً دی.

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

په تحقيق رحمت دخدای ﷻ نژدې دی واحسان کونکو خلګو ته.

پوه سه: چي په دې آيت کي اشارة ودې ته ده چي رد دعأ د جواد کريم بادار له خوا په سبب د اعمالو ستاسي، او په سبب د دې ده چي تاسي عمل پر طريقه د احسان نه کوئ كما ورد في حديث البخاري الاحسان ان تعبد الله كانك تراه فان لم تكن تراه فانه يراک.

سوال: قريب مسند دی و رحمة ته او هغه موئنث دی او قريب مذکر دی.

ځواب: مشهور جواب خو يې دا دی چي رحمة په تاويل د حدث دی لکن احسن جواب يې دا دی چي رحمة په تاويل د رحم دی لان الرحم بضم الرأ بمعنى الرحمة كما في قوله تعالى واقرب رحما" او په دې آيت کي اشارة ودې ته ده چي رحمة د خدای په قبول د دعأ کي نژدې دی كما في قوله تعالى وما يدريک لعل الساعة تكون قريباً" لکن چي سوال او دعأ په لسان ذاکر شاکر سره وي او په قلب حاظر طاهر سره وي او د طمع خوا يې راجح وي، وورد فی الحديث الصحيح ادعوا الله وانتم موقنون بالاجابة لان قدرة الله تامة ورحمته تعالى عامة وعلمه بحال الداعي كامل فانتفى فيه تعالى موانع الاجابة.

بيت

ای کريمي که از خزانه غيب کبر وترسا وظيفه خور داری
دوستان را کجا کني محروم تو که با دشمنان نظر داری

په يو حکايت کي راغلي چي يو کم عقله سړی "چي په عربي يې ابله بولي او په فارسي يې ديوانه مانند بولي او په پښتو يې ليونی وزمه بولي يا باوله" د حج په طواف وداع کي وو يو سړي د مسخرو ورته وويل چي فلانيه تاته کاغذ د برأت من النار حاصل سو ده ورته وويل يا، نورو خلګو ته ورکړه سو هغه ورته وويل هو ابله وحطيم ته داخل سو او د رحمة تر ناوه لاندي ودريدی او د کعبې مبارکي په پوښ د کعبې لاسونه ټينګ کړه او خدای جلت رحمته وقدرته ته په زاريو او ژړا سو چي ماته کاغذ د برأت من النار را کړه لکه نورو ته چي دي

وکړې دی، یو او بل ورته وویل چي هغه ستا سره مسخرې کولې هیڅ چاته کاغذ دبرأت من النار نه دی ورکړه سوی خود ده ابله وزړه ته د خلګو خبري نه لویدې او په ژړا او عجز یې کاغذ د برأت من النار غوښتی ناګهانه ده میزاب الرحمة د خوا کاغذ را شوه سو چي په کښي نوشته وه هذا برأت من النار الی فلان ابله کاغذ واخستی" او علامه د دې چي کاغذ من عند الله دی دا وه چي دا کاغذ چي پر هر طرف به ونیول سو توري به یې راسته او د شا د خوا هم داغه توري پر نوشته وه.

مسئله: علمأ په اتفاق وایې چي یو سړی چي په تکلیف مبتلا وي او خواست د کشف الضر المذکور وه خدای ته نه کوي دا کار مذموم دی عند اهل الطریقة ولي چي دا یو ډول مقاومت دی د غذابو سره د خدای او دعوی د تحمل د تکالیفو ده خدای وهو مذموم قال المحقق ابن الفارض قدس سره.

ویحسن اظهار التجلد مع العدي ویقبح غیر العجز عند الاحبة

حافظ شیرازي رحمة الله علیه وایې

فقیر وخسته بدرګاهت آمدم رحمي... که جز دعایې تو ام نیست دست او ریز

ونسب هذا لبیت الی بایزید البسطامي قدس سره السامي.

پوښتنه: علمأ وایې او ویلي دی چي څوک دي داسي نه وایي چي زما خواست او دعأ حتماً خدای جل جلاله قبلوي او په حدیث شریف کي راغلي دي فاسئلوه وانتم موقنون بالاجابة آیا د علمأ خبري او د حدیث شریف تر مابین به منافات نه وي؟

ځواب: معنی ده وانتم موقنون بالاجابة نظر ودې ته رب جل سلطانه کریم دی رحمان دی رحیم دی لیس في جنابه تعالی البخل والعجز" وعدم الیقین بالاجابة ورد الدعأ نظر وشوم ته د معاصي د داعي دی فلامنافات او مسلم او ترمذي د ابي هریرة رضي الله عنه څخه روایت کړی دی همیشه د بنده خواست قبلیږي چي دعأ د حرام او د ګناه ونه کړي مثلاً دعأ وکړي چي ماته قدرت د فلانی ښځي پر زنا را کړې اویا په قطع دصله رحمی لکه چي خدایه زما وړور یا زوی په ستر ګو ړوند کې" او یا تلوار ونه کړي قالوا وما الاستعجال علیه الصلوة والسلام وویل چي

استعجال دا دی چي یو سړی ډیر وارونه یو شی د خدای ﷻ څخه وغواړي او هغه خواست يې قبول نه سي نو ستړی سي باره دعأ پریږدي او کما قال رسول الله ﷺ.

فائده: اجابة د دعأ غالبا مربوط په نفقه حلاله پوري دی ولي مسلم او ترمذي روایت کړی دی د ابو هریرة رضي الله عنه څخه چي علیه السلام وویل الرجل یطیل السفر اشعث اغبر یمد بیدیه الی السمأ یا رب یارب ومطعمه حرام ومشربه حرام وملبسه حرام وغذی بالحرام فاني یستجاب لذالک.

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ

پوه سه: چي بعض قاریان دا کلمة بُشرا په ضمه د بأ او په سکون د شین وايې او اصل يې بُشُرا په ضمه د شین بیا يې ضمه د شین تخفیفا حذف کړه نو جمع د بسیر ده والمعنی خدای ﷻ هغه ذات دی چي را استوي بادونه زیري کونکي په باران سره کما قال الله تعالی الریاح مبشرات او بعض قرأ چي حمزه او کسائي دي په نون مفتوحه اوپه اسکان د شین وايې چي مصدر دی په معنی د ناشرات أو حال دی د ریاح څخه او نافع دا کلمه نُشرا په ضمه د نون او شین وايې چي جمع د نشور ده په معنی د ناشر قال الله تعالی والناشرات نشرا او معنی د بین یدی رحمته د مخه تر رحمت چي باران دی او لفظ بین مقحم دی.

پوه سه: چي باد صبا چي شرقي باد دی وریځ توتې را پورته کوي او باد شمال يې سره جمع کوي، او جنوبي باد باران شروع کوي او د بور باد چي غربي باد دی وریځ سره پاشي او متفرق کوي يې" په حدیث شریف کي د ابو هریرة رضي الله عنه چي بخاري يې روایت کړی په ادب کي او ابو داؤد يې هم روایت کړی قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم چي ریح یو مخلوق د دخدای دی گاهي راتگ په رحمت یعني باران سره کوي او گاهي په عذاب سره نو تاسي چي باد ووینی. نو ښکنځل مه ورته کوئ او سوال د خدای څخه د خیر د هغه باد او پناه غواړئ د خدای ﷻ څخه د شر د هغه باد او کما قال رسول الله صلی الله علیه وسلم.

حَتّٰٓى اِذَآ اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا

حتی چي را پورته کړي دغه بادونه وريځ چي درنه وي په سبب ده ابو.

سوال: سحاباً خو مفرد دی او ثقالاً جمع د ثقیل ده نو يې څرنګه صفت واقع سو؟

ځواب: سحاب دلته په معنی د سحائب دی.

قانون: هر ځای چي په قرآن کي رياح په صيغه د جمعې راسي هغه د رحمت بادونه دي او چي په صيغه د مفرد راسي هغه لپاره د عذاب دي.

سُقْنٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ

مو‌ږ وشړو يعني واستوو هغه وريځ وه هغه ښارته چي مړ وي يعني نباتات نه وي سپيره ځمکه وي.

پوه سه: چي د ښار څخه دلته مراد ښار متعارف نه دی بکله نفس ځمکه ده.

سوال: د سقناه ضمير يې مفرد را وړی او سره د دې چي دمخه موږ وويل چي سحاب په معنی د سحائب دی.

ځواب: افراد د ضمير نظر ولفظ ته د سحاب دی چي مفرد دی که څه هم مراد ځندي جمع ده.

فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَآءَ

نو موږ نازل بِهِ ای بالبلد.

پوه سه: چي پر دې تقدير کلمه د بأ لپاره د الصاق ده ای التصق انزال المأ بالبلد هذا ما قال روح البيان وما قال المظهري البأ للسببية فمعناه ان احيأ البلد سبب لانزال المأ.

فَاَخْرَجْنَا بِهٖ مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ

نو موږ را وايستی د ټولو ميوو څخه.

پوه سه: که ضمير د به راجع سي وه بلد ته نو کلمه د بأ لپاره د ظرفية ده او که راجع سي وسحاب ته يا سوق ته يا ريح ته فکلمته للسببيته او د کل الثمرات څخه مراد استغراق حقيقي نه دی ولي چي ټولي ميوې په سبب د باران خو په هر بلد کي نه پيدا کيږي کما هو الظاهر نو مارد استغراق عرفي دی فافهم.

كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿۵۷﴾

لکه اخراج د میوو چي خدای کوي او یا احیأ البلد المیت چي خدای کوي، موږ را باسو مړي د قبرو څخه یعني په ورځ د قیامت لپاره د دې چي تاسي به فکر وکړئ او قیاس د قدرت د خدای پر احیأ الموتی باندي وکړئ پر احیأ البلد باندي.

پوه سه: چي اصل د تذکرون تَتَذَكرون وو یوه تأ یې حذف کړه بغوي وایې او روح البیان هم وایې چي ابو هریرة ﷺ او ابن عباس ﷺ وایې چي څه وخت مړه سي په نفخه اولی سره ټوله خلگ نو خدای ﷻ پر مځکه باران شروع کي لکه مني ده نرو من مأ تحت العرش چي مأ الحیوان یې بولي نو دا مړي ژوندي سي په قبرو کي لکه نبات الزرع حتی چي بدنونه یې کامل سي یلقی فیهم الروح ای نفخ وروسته خوب ورسي بیده سي په قبرو کي بیا وروسته حشر سي په نفخه ثانیه سره وهم یجدون طعم النوم في رؤسهم فعند ذالک یقولون یاویلنا من بعثنا من مرقدنا.

درویش وایي: چي دا حدیث غیر د بغوي او روح البیان څخه بل چا نه دی روایت کړی.

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهٗ بِاِذْنِ رَبِّهٖ ۚ وَالَّذِيْ خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِدًا ۭ

هغه مځکه چي خوږه وي یعني تروه او ښره نه وي، را وزي نبات د هغه بلد یعني هغه تخمونه چي په دې کي وي ټوله په کمال حسن سره را شنه کېږي په اراده د رب البلد، ای متلبساً باذن ربه فهو في موضع الحال "الذین خبث" او هغه بلد چي مځکه یې خبیثه وي یعني یا ښره وي یا شگلنه مځکه وي "لایخرج" یعني نبات یې نه راوزي "الا نکداً" یعني لږ او بي فائدې نبات لکه ځوزان زمی، او نور ورته بې فائدې شیان.

كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّشْكُرُوْنَ ﴿۵۸﴾

دغه ډول لکه چي په ایات مذکوره کي تیر سوه موږ په بار بار بیانه وو دلائل د قدرت آلهي لپاره د هغه قوم چي د خدای شکر وایې د نعمت د خدای ﷻ وهم المؤمنون.

درویش وایي: چي دا مثال د تفاوت د استعداداتو د انسانانو دی، نو قرآن

مبارک ويلي دی يعني هغه کسان يې قبلوي او ايمان هغه کسان را وړي چي کامل استعداد لري لکه خوږه مځکه او د چا استعداد چي خبيث وي لکه کفارو د مکې په هغو کي تخم د قرآن تاثير نه کوئ بلکه په ځای کي د ايمان ځوزان د کفر او انکار او استهزأ پيدا کوي لکه ښره مځکه ولنعم ما قيل.

نقصان زقابلست وگر نه علی الدوام... فيض سعادتش بهمه کس برابر است

دا باران چي پر همهٔ مځکو اوري... مشرف يې کړی ذات د کيميا ولي

وفی التفسير الحسيني: هر گاه که باران مواعظ از سحاب کلام رب الارباب بردل مؤمن ببارد انوار طاعات وعبادات بر جوارح او ظاهر گردد وچون کافر استماع سخن کند زمين دلش تخم نصيحت قبول نکند ازو هيچ صفت که بکار آيد در ظهور نيايدآه: قال السعدي الشيرازي رحمة الله عليه زمين شوره سنبل بر نيارد" درو تخم عمل ضائع مگردان.

لَقَدۡ اَرۡسَلۡنَا نُوۡحًا اِلٰى قَوۡمِهٖ

پوه سه: چي لام جواب د قسم محذوف دی ای والله لقد ارسلنا نوحاً او دا لام غالباً د قد سره مستعمليږي، "نوحاً" وهو نوح بن لامک وقيل لمک بن متشولخ وامه عونه وقيل قينوس" بنت بر اليک وقيل متوشخ ابن اختوخ" وهو ادريس النبي بن يرد بن مهلا بيل بن قينان بن انوش بن آدم عليه السلام وقيل بدل انوش شيث بن آدم عليه السلام په مستدرک کي راغلي دي رواية عن ابن عباس رضي الله عنه بين آدم ونوح عشرة قرون کا رواه الطبراني عن ابي ذر رضي الله عنه مرفوعاً.

پوه سه: چي بعض مؤرخين وايې چي نوح نجار وو خدای وخپل قوم ته واستاوه پر ثلو يښت کاله وکان مجموع عمره" يو زر او دوه سوه ثلو يښت کاله (۱۲۴۰) او نوح تر ادريس وروسته وو هغه تر شيث بن آدم په تفسير حسيني کي وايې چي قوم د ده اکثر اولاد د قابيل بن آدم وه او بت فرستي يې کول ولي قابيل چي خپل ورور هابيل مړ کړی آدم عليه السلام دی وشاړه نو دی سره د اولاد او اتباعو د ده يمن ته ولاړه او قابيل اول سړی دی چي بت فرستي يې شروع کړه.

فائده: د نوح عليه السلام اصلي نوم بغوي وايې چي سکن وو لان الناس سکنو

الیه بعد آدم علیه السلام او بعض مؤرخین وایي چي نوم یې شاکر وو او امام سیوطي رحمة الله علیه په اتقان کي په نقل د مستدرک څخه د حاکم وایي چي نوم یې عبد الغفار وو او دا مذهب صحیح دی.

پوښتنه: په نوح سره دڅه وجهي مسمیٰ سو؟

ځواب: په سبب د ډیر نوح او ژړا پر ځان او پر قوم باندي او بعضي اهل تاریخ وایي چي ژړا یې په سبب د بېري د ورځي د قیامت وه، او بغوي وایي چي ده یو ګرګ سپی ولیدی نو ده وویل اخسأ یاقبیح خوار سې ای قبیح الصورة سپیه فاوحی الله الیه ایا تا زما عیب وواېه که د سپي یعني دا قبیح صورت خو ما سپي ته ورکړی نو تا د سپي عیب ولي وواېه نو نوح علیه السلام بیهوشه سو چي په هوش کي راغلی نو یې پر خپل ځان ډیر ژړل.

درویش وایي: وقیل وقیل غیر هذا الوجوه والله اعلم.

فائده: اکثر صحابه رضي الله عنهم پر دې رایه دي چي نوح تر ادریس علیه السلام د مخه وو او بعض اهل تاریخ وایي چي وروسته وو والعلم عند الله.

فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ

نو نوح وویل ای قومه زما کسره د میم عوض د مضاف الیه ده تاسي عبادت د خدای یعني توحید د خدای مختاره کړی لان قومه کانو مشرکین" نسته تاسي لره معبود بالحق غیر د خدای جل جلاله څخه.

فائده: بعض قاریان "غیره" په رفع سره وایي کما في المصاحف المروجة وجه یې دا وایي چي من زائد دی نو اله مرفوع المحل دی کانه قیل مالکم اله غیره او بعض قاریان یې په جر سره وایي وجه یې دا وایي چي لفظ د "اله" مجرور دی په من جاره نو صفت یې هم مجررو دی، وکلا الوجهین صحیح کما لایخفی.

اِنِّیْۤ اَخَافُ عَلَیْكُمْ عَذَابَ یَوْمٍ عَظِیْمٍ ﴿۵۹﴾

زه بیریږم پر تاسي باندي د عذاب څخه د لوی ورځي چي ورځ د قیامت ده او بعض وایي چي یوم الطوفان ده کما سیأتي ومر ایضاً.

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾

وویل رئیسانو او مشرانو د قوم د نوح موږ هر آئینه تا بولو په ښکاره گمراهي کي چي زموږ د خدایانو څخه انکار کوي او خدای یو بي شریکه بولې" دا یې ولي ورته ویل ځکه چي شیطان د دوی په فاسدو دماغو کي بت پرستي حق ورکړې وه.

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾

نوح عليه السلام ورته وویل چي ای قومه زما نسته په ماکي هیڅ گمراهي ولکن زه رسول د رب د عالمیانو د خوا څخه.

پوښتنه: هغو خو نوح عليه السلام ته وویل في ضلالٍ" نوح یې ولي په جواب کي ضلالة ووایه؟

ځواب: لپاره د مبالغې په نفي کي د ضلال د ځان څخه ولي کلمه د تا په ضلالت کي لپاره د وحدت ده یعني هیڅ گمراهي لکه درویش چي په ترجمه کي وویل، او بل یې تعریض پر دوی وکړی چي تاسي په ضلال کي یاست.

فائده: د تعریض معنی میل الکلام الی العرض یعني ظاهر یې یو وي او باطن یې بل وي مثلاً یو سړی چي په مجلس کي پک ناست وي لاس پر سر تیر کي او ووایې چي شکر دی چي پک کړی دي نه یم ظاهر نفي د پک د ځان څخه دي لکن ناست پک په خار ورکړي.

دوریش وایې: چي للتعریض امثله کثیرة في الکتب.

پوه سه: چي دا قول د نوح ولکني آه تاکید دی دنفي د ځان څخه لان کونه رسولاً مستلزم لکونه في اقصی الغایات من الهدی فکیف ینسب الی الضلال.

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي

زه تاسي ته رسوم رسالات د خدای.

پوه سه: چي بعض قرأ " ابلغکم" په تشدید د لام وایې چي د تبلیغ څخه مشتق باب د تفعیل سي او بعض قاریان په تخفیف وایې چي مضارع د باب د افعال سي.

سوال: نوح عليه السلام خو يو رسول وو نو رسالات يې جمع ولي راوړه.

ځواب: جمعيت يا په اعتبار ددې چې په رسالت كي عقائد هم بيانېږي اعمال هم بيانېږي او مواعظ هم او احكام شرعيه هم او بعض مفسرين چي وايې چي جمعيت په اعتبار د اوقاتو دى يعني ليلاً ونهاراً فليس بجيد.

فائده: ابلغكم جمله مستأنفه ده لبيان رسولا.

وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

او تاسي ته نصيحت كوم، او زه خبر يم دخداى په باب كي په هغو شيانو چي تاسي نه ياست پـه خبر مـن التوحيد والقدرة التامة والصفات العالمية والقدرة على الاحيأ والاماتة والاعادة فى القيامة والمشركون اى قوم نوح ينكرون اكثر من تلك الصفات كما لا يخفى.

پوه سه: چي نصح يا نصيحت داسي قول يا عمل ته وايې چي په هغه كي نفع او صلاح د صاحب د ده وي او بغوي وايې چي نصح اراده د خير وبل تـه لكـه وه ځان" په پښتو كي وايې بنده راسه د خداى خپل سه لكه پر ځان داسي پر بل سه.

فائده: نصح متعدي بنفسه او متعدي باللام دواړه راغلى دى.

أَوَعَجِبْتُمْ

آيا تاسي تعجب كوئ قانون عربي فى القرآن الكريم" هر ځاى چي وروسته تر همزه د استفهام واو يا فا يا ثم عاطفه راسي پر ماقبل د همزه خو نـه سي عطف كيداى لفوات صدارة الاستفهام نو هر ځاى به مناسب له مقام سره معطوف عليه به وروسته تر همزه محذوف وي مثلاً په موجوده عبارت كي بـه داسي تقدير وي اكذبتموني وعجبتم آه.

درويش وايي: چي دا قانون مه هيره وئ چي په ډيرو ځايو كي د قرآن عظيم الشان به ستاسي په ښه درسي.

أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ

پـه تقدير د مـن جاره اى مـن" آيا تاسي تعجب كوئ د دې څخه چي راغلى

تاسي ته ذكر يعني موعظة يا رسالت د جانبه څخه د خدای ستاسي "على رجل منكم" ای منزلاً پر يو سړي چي ستاسي د جنس څخه دی يعني بشر دی.

درويش وايي: چي د مشركينو د هر عصر يو ڏ تعجب وړ فاسد عقلونه وه هغه دا چي الوهية او معبوديت چي لوړ مقام دی وه جماداتو يعني بتانو ته يې ثابته وی او رسالت چي تر الوهيت ډير كښته مقام دی وبشر ته چي تر بتانو لوړ مقام دی جايز نه باله او دوی لكه مشركين د مكې ويل به (لو شأ الله لانزل ملائكة ما سمعنا بهذا في آبائنا الاولين).

لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾

چي تاسي وبېره وي د عذابو څخه د كفر او د عصيان، چي تاسي ځانونه وساتی د عذاب موعود څخه پر شرک او عصيان يعني د جانبه څخه د خدای، شايد پر تاسي باندي په سبب د تقوی د خدای ﷻ رحم وسي.

پوښتنه: څوک چي د شرک او معاصي وو څخه ځان وساتي نو رحم د خدای په دخول د جنت به لازم نه وي نو لفظ د لعل چي د ترجي لپاره دی معنی يې څه ده؟

ځواب: لفظ د ترجي پر بنأ يې را وړی چي تقوی موجب د ترحم نه ده بلكه ترحم من الله تفضل واحسان من الله عز وجل.

فائده: نو متقي بايد پر خپل تقوی اعتماد كلي ونه كړي" او د عذاب څخه د خدای بېغمه نه سي ولي چي يو خاتمه مستوره ده، او بل دا چي ترحم او دخول د جنت د خدای په مشيت كي دي ان شأ عذب المتقي وان شأ رحمه ودخله الجنة لا اعتراض عليه، ولا ظلم لانه تصرف في ملک الغير والله تعالى مالک كل شئ.

فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

نو قوم تكذيب د نوح عليه السلام وكړی يعني ايمان يې نه را وړی او د خدای ﷻ د خوا څخه نوح ته وويل سول "لن يؤمن قومک الا من قد امن" نو وروسته نوح عليه السلام داسي شرا ورته وكړه (رب لا تذر على الارض من الكافرين ديارا) نو

طوفان نازل سو نو موږ نجات ورکړی و نوح او هغه چا ته چي د نوح علیه السلام همراه وه په کښتۍ کي.

فائده: په من معه کي اختلاف دی بعض وائي چي (۴۰) څلویښت نر او (۴۰) ښځي وې" بعض وایې اته کسه وه بعض وایې لس کسه وه بعض وایې (۷۲) دو اویا کسه نر او ښځي مجموع بعض وایې ۳ درې زامن وه د نوح علیه السلام سام او حام او یافث او درې د دوی مایني" او بعض وایې چي شپږ کسه غیر د اولاد ښځه د ده او دهغو د زوجاتو څخه بېګانه مؤمنان وه.

درویش وایي: چي اول روایت چي (۴۰) نر وه او (۴۰) ښځي وې مشهوره او مقبول ده" او خدای پاک وایې چي موږ غرق کړه د طوفان په نازلېدو سره هغه کسان چي تکذیب یې کاوه په ایاتو سره چي نوح علیه السلام دوی ته راوړي وه په تحقیق دغه مکذبین وه یو داسي قوم وو چي ړانده وه لا بالبصر بل بالبصیرة یعني زړونه د معرفت د دین حق غافله او منکر وه او حق یې په حقیقت او باطل یې په باطل والي نه پیژندی.

فائده: علماً وایې چي نوح علیه السلام آدم ثاني دی ولي ټوله نړۍ دده آل ده من یوم نوح الی هذا الیوم من اولاده علیه الصلوة والسلام.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ

او موږ وعادیانو ته واستاوه ورور ددوی هود.

پوه سه: چي عادیان د یوې قبیلې نوم چي منسوب ده عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح علیه السلام ته وه "اخاهم" د دوی ورور یعني په نسب کي نه په دین کي ولي چي عادیان خو کافران مشرکان وه.

پوه سه: چي "والی عاد" عطف دی پر "نوحاً الی قومه" نو تر ارسلنا لاندي داخل دی "هوداً" عطف بیان د اخاهم دی ونسبه هکذا هود بن عبد الله بن ریاح بن الخلود بن عاد بن عوص المذکور او ابن جني وایي چي هود د شالخ زوی وو او هغه ده از فحشذ زوی وو هغه د سام او سام د نوح علیه السلام او د هود د مور نوم مکعبة وه بنت عویلم بن سام بن نوح علیه السلام راویان وایې چي نور د

نبینا علیه الصلوة والسلام حلیدي په تندي کي د هود نو خلګو به ویل چي هود یو داسي شخصیت دی چي عبادت د خدای علی التوحید به کوي وتکسر الاصنام وکان هود علی شریعة نوح علیه السلام او عمر یې څلور سوه کاله ته ورسېدی او بعض اهل تاریخ وایې چي (۴۶۰) کاله ته ورسېدی او په تاریخ شامي کي وایې چي عمر یې (۱۴۳) کاله وو او مور یې مرجانه نومیده او د پاکو ښځو څخه وه او قبر ده هود بعض وایې چي په حضر موت کي او بعض وایې چي په مکه کي دی.

فائده: عبد الرحمن بن سابط وایې چي په مابین کي د رکن یمانَي او د مقام ابراهیم او د زمزم قبرونه د (۹۹) نبیانو دي او قبر د هود او د صالح او د شعیب هم په دغه (۹۹) کي داخل دی.

درویش وایي: چي نن صبا دا (۹۹) انبیأ په خپلو قبرو کي د انسانانو تر پښو لاندي رائحي.

فائده: سبب د رسالت د هود علیه السلام څه وو؟

ځواب: په دغه زمانه کي مختلف اقوام وه او ملوک چي بعض د بتانو عبادت کاوه او بعض د لمر عبدات کاوه او بعض د اور نو خدای جل جلاله هود علیه السلام ورته را واستاوه په تفسیر حسیني کي وایې عاد مردم تن اور بودند وبلند بالا بودند" ومال فروان داشتند" وعمر شان در بت پرستي میګذرانیدند حق تعالی هود را بایشان فرستاد پس هود بمیان قبیله آمد وایشانرا بحق دعوت کردند وګفت.

قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۶۵﴾

ای قومه زما عبادت کوئ د خدای والمراد التوحید نسته تاسي لره اله یعني معبود بالحق غیر د خدای څخه ایاتاسي د خدای څخه نه بېرېږئ یعني د عذاب د خدای فی الدنیا ویوم القیامة.

پوښتنه: د نوح علیه السلام په قصه کي خدای جل جلاله فقال وواېه" اوپه قصه د هود علیه السلام یې قال وویل سبب یې څه دی؟

ځواب: دا دبلاغاتو څخه د قرآن کریم دی چي ګاهي پر ډول د ځواب او عطف عبارت راوړی کما في قصة نوح او ګاهي پر وجه د استیناف په قصه کي د هودپر

وجه د استيناف بياني چي جواب د سوال مقدر دی يعني فما قال هود حين ارسل اليهم فاجيب قال آه.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ

وويل هغه کسانو چي اشراف او خانان هغه چي کافران وه د قومه څخه د هود عليه السلام.

پوه سه: چي اشراف يې مقيد کړه بقوله الذين کفروا د دې سببه چي بعض اشراف د قوم هود پر ده ايمان را وړی ووبيا مرتد سوه او په اشراف کي د قوم نوح هيڅ چا ايمان نه دی راوړی.

إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾

موږ تا وينو يعني تا بولو په خفت عقل کي ولي چي تا دين د قوم پريښو او د يوه محال شي دعوه کوې چي هغه رسالة من الله دی، او زموږ پر تا ظن غالب دی چي ته ده د رواغ وينکو د ډلي څخه يې يعني په دعوی کي د رسالت.

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾

هود عليه السلام ورته وويل ای قومه زما نسته په ما کي خفت العقل بلکه عقل مي سالم دی لکن زه رسول يم د جانبه د رب العالمين نو نبي د خدای کله خفيف العقل کيدای سي.

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾

زه تاسي رسوم رسالات د خدای يعني هغه شيان چي زه خدای په استولی يم من الاسمان بالله وحده والايمان بالبعث بعد الموت وغير ذالک او زه تاسي ته نصيحت کونکی يم يعني خير خواه ستاسي يم او امين يم په دعوی کي د رسالت او نبوت خيانت نه کوم.

فائده: هود عليه السلام ناصح پر صيغه د اسم فاعل را وړی ليقابل قولهم انا لنظنک من الکاذبين تا چي مقابله ده جمله اسميه په جمله اسميه وکړه سي.

پوښتنه: کافرانو د هود عليه السلام ډير په غلظت خبري کولې مثلاً انک في

سفاهة" وانا نظنک من الکاذبین" هود علیه السلام ودوی ته جواب په ډیره نرمي ورکاوه مثلاً د انک في سفاهة په جواب کي هود علیه السلام داسي نه ورته وویل بل انتم في ضلالة" او د انا نظنک آه داسي يي نه ورته وویل بل انتم من الکافرین؟

ځواب: تهوله انبیأ علیهم الصلوة والسلام په مخاطبه کي د کفارو يې د تشدد او غلظت څخه کار نه دی اخستی بلکه د عجز او نرمی څخه يې کار اخستی، او د خدای پاک هم داغسي خوښه ده کما یدل علیه هغه آیت چي موسی او هارون چي خدای جل جلاله فرعون ته ور استول داسي ورته وویل فقولا له قولا لینا، او دغه رنګه مخاطبات د آنحضرت صلی الله علیه وسلم د مشرکینو سره د مکې د لیونت سره دي کما یدل علیه مطالعة کتب الآحادیث الشریفة نو د دې سببه علمأ پر متفق دي چي ناصح د مسلمانانو دي د غلظت او تشدد څخه کار نه اخلي.

درویش وایي: چي دا خوی د نصیحت په اوسنی زمانه کي په جماعت تبلیغي کي پیدا کېږي او په دي قسم نصیحت کي هضم النفس هم سته او شفقة او جذب القلوب الی الهدایة وحس المجادلة.

أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ۚ

پوه سه: چي معطوف علیه ده واو کما مر من القانون الکلي القرآني محذوف دی والتقدیر " اکذبتموني وعجبتم آه.

ترجمه: ایا تاسي زما تکذیب کوئ او تعجب کوئ د دې څخه په حذف د من چي تاسي ته راغلی پند او نصیحت د جانبه څخه د خدای ستاسي پر یو سړي چي مراد ځندي هود دی چي هغه ستاسي د قوم څخه دی چي تاسي وبېره وي.

وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً ۚ

او در پیاد کئ دا نعمت آلهي چي تاسي وګرځولاست یعني خدای جل جلاله خلیفګان د مځکي وروسته تر قوم نوح یعني وروسته تر اهلاک د هغو په طوفان سره، او تاسي ته زیاد درکړي په خلق یعني په بدن کي فراخي یعني طول او قوة چنانچه کلبي او سدي وايې چي قامت د جګ سړي د عادیانو سل ګزه وو او د قصیر دا يي اویا(۷۰) ګزه وو، او ابن عباس وايي اتیا(۸۰) ګزه.

فَاذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ ٱللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۶۹﴾

نو تاسي په یاد کړئ مذکوره نعمتونه د خدای ﷻ بالشکر والایمان ده پاره د دې چي د عذاب څخه د خدای په نجات پیدا کړئ یعني په قیامت کي.

قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ ٱللَّهَ وَحْدَهُۥ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا ۖ

آیا تا راتګ کړی موږ ته په داسي دین سره چي موږ به عبادت کوو د یوه خدای او موږ به پرېږدو هغه یعني بتان چي عبادت د هغو زموږ آباوو کاوه والهمزة في صدر الکلام للانکار علی التوحید وترک دین الآبأ یعني دا خبره هرګز موږ نه منو.

فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿۷۰﴾

نو ته راتګ او نازل کړه پر موږ هغه عذاب چي ته یې زموږ سره وعده کوي چي موږ ستا دین کړو مختاره که ته له صادقینو څخه یې.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ

هود علیه السلام ورته وویل چي په تحقیق واقع پر تاسي باندي د جانبه څخه د خدای ستاسي رجس یعني عذاب.

پوه سه: چي عذاب ته رجس وایې د دې سببه چي سړی په ارتجاس کي اچوي یعني اضطراب کي لانه مشتق من الارتجاس وهو الاضطراب او غضب واقع سو ای ارادة الانتقام.

سوال: عذاب خو تر دغه وخته پوري نه وو راغلی نو په ماضي سره یعني وقد وقع سره څرنګه تعبیر ځندي وکړی.

ځواب: هغه شی که څه هم وروسته وي لکن چي یقیني وقوع وي هغه لکه واقع داسي، کما في مثل.

قد قامت القیامة وقد قامت الصلوة

وامثال ذالک کثیرة شهیرة.

أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ

آيا تاسي بحث کوئ زما سره په اسماؤ چي نومان د مسمياتو چي تاسي دا نومان پر ايښي دي يعني الاصنام او بتان تاسي او ستاسي پلرو.

پوه سه: چي انتم لپاره د تاکيد دی او آبائکم بدل دی د ضمير مرفوع څخه په سميتموها کي، يعني دا ستاسي تسميه ده حقيقت هيڅ نه لري نه دي خدای ﷻ نازل کړي د دوی په شرکت او معبوديت سره يو حجت او دليل تدل على انها آلهة ومستحقه للعبادة.

پوه سه: چي مبنی د قول د دوی دا ده چي انهم يعتقدون بوجود الله سبحانه وكونه خالقا للسموات والارض وكانوا يزعمون، ان الاصنام شركا الله تعالى في استحقاق العبادة لكونها شفعاً عند الله ولهذا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا الذي تزعمون امر لا دليل عليه بل هو مخترعاتكم او مخترعات آبائكم الجهال، وهذا كما تقول الفلاسفة بالعقول العشرة التي هي وسائط في خلق الله للعالم عندهم.

فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾

نو تاسي منتظر اوسئ وه نزول ته د عذاب آلهي زه ستاسي سره د منتظرينو څخه يم.

فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

نو موږ نجات ورکړی وهود ته او هغه کسانو ته چي د ده سره ملګري وه يعني په دين کي په رحمت سره زموږ دخوا يعني من غير وجوب النجاة علينا او موږ قطع کړی آخر د هغو کسانو چي دوی تکذيب په اياتو سره زموږ کاوه دا بريه د دې جهته ووايه چي هيڅ څوک د دوی څخه پاته نه سو تر خانه او رئيس څخه او تر خوار تر فقير پوري او دوی نه وه مؤمنين نو ځکه عذاب د استيصال پر مسلط سو كما هو عادته تعالى من الامهال دون الاهمال.

درويش وايي: چي امام مظهري رحمة الله عليه قصه ده عاديانو او د دوی د هلاک

قصه په نقل د محمد اسحاق صاحب المغازي دونه اوږده او مغلق را وړې ده چي د علماء د عصر حاضر دي څوک په حاصل د دې قصې پوه سي نو درويش نه غواړي چي متعلمين د خپل تفسير د شکوک او د شبهاتو او جهالاتو په درياب غرق کړي، نو مختصره قصه لکه بروسوي رحمه الله او قرطبي وغيرها من التفاسير راوړي په پښتو ژباړه و اوراقو ته د خپل تفسير سپارم" چي هغه داده چي عاد د يو قبيلې نوم دی چي صاحب قدرت وه او لوړ قامت وه کما مر ذکره او دوی په يمن کي او احقاف کي اوسيدل چي ريګساني مځکه چي د رمل عالج او دهمان او مرين په نومانو ياديدل او د عمان تر حضر موت پوري دا ريګستان واقع وو او دوی په مځکه کي بغی او فساد کاوه او دوی پر هرچا په سبب ده قوة خدا داده غالب وه او دوی د درو بتانو عبادت کاوه صمود" صلاً" او هبأ" نو خدای جلت قدرته وحکمته و دوی ته هود عليه السلام به نبوت ور واستاوه چي په نسب کي د دوی اوسط وو او په مرتبه کي د دوی افضل شخصيت وو.

نو هود دوی امر کړه په توحيد د خدای وان لايعبدو غيره تعالى او په دې سره چي پر خلګو دي ظلم نه کوي، نو قوم د هود ابا او انکار د ده دنبوت څخه وکړی او د ده تکذيب يې وکړی نو هود عليه السلام چي به دوی ته د عذاب دنياوي ذکر وکړی دوی به ورته ويل انکارا من عذاب الله من اشد منا قوة او لايه ظلم او جبر پسي زيات کړی نو خدای جل جلاله درې کاله باران پر دوی بند کړی لعلهم يرجعون" حتى چي دوی په غايت لوږې مبتلا سوه، او په هغه زمانه کي عادت دا وو چي خلګ به په يو عذاب او بلا مبتلا سوه نو يو هيئت چي وفد يې بولي په عربي ژبه بيت حرام مکه ته واستاوه که مسلمانان وه او که کافران دا يې عادت وو چي هوري د خدای جل جلاله څخه په حرمت ده البيت الحرام د دفع د آفت نازله او بلا شديد درخواست وکړي او اهل مکه په هغه زمانه کي د عماليقو په لاس کي وه چي اولاد عمليق بن لاوز بن سام بن نوح عليه السلام وه او رئيس د عماليقو په هغه زمانه کي په مکه کي يو سړی وو چي نوم يې معاويه ووا و د بکر زوی وو او ده دغه معاويه مور د عاد د قبيله وه نو ګويا عاديان د معاويه

ماماګان غوندي وه، نو چي څه وخت دباران کاختي سوه پر عاديانو، دوی يو د بل سره وويل چي يو وفد يعني هئيت زموږ دي مکې ته ولاړ سي او هوري دي دبارانو خواست وکړي، نو قيل بن غتر" او مرثد بن سعد سره ده اويا(۷۰) کسانو مکې ته واستول نو دوی چي مکې ته ورغله پر معاويه بن بکر چي د عماليقو رئيس واړول چي د هغه کور د مکې د ښار خارج وو او معاويه ډير اکرام او غزازا ومهمان نوازي د دوی وکړه ولي چي عاديان د يو جهته د عماليقو ماماګان غوندي وه او بل د معاويه لوڼي په عاديانو کي واده وې چي دا قوم عاد د ده ګويا زومان کېدل، نو دا هيئت د معاويه په کور کي يوه مياشت تيره کړه او شراب بي چښل او جرادتان چي دوې منځيانې وې د معاويه چي دواړي غزلياني او رقص کونکې وې چي د يوې نوم ورده وه او دبلې نوم جرادة نو تغليبا دواړې په جرادتان بولي آخر معاوية چي وليده چي دا وفد د څه شي دپاره راغلی وو يعني دپاره د دفع د قحط عن بلادهم او دوی په څه عيش او عشرة مبتلا دي دا پر معاويه ګرانه اودرنه پريوته او د ځان سره يې فکر وکړی چي زما ماماخيل او زومان د لوږي مري او دا يې هم غيرت نه قبلوله چي په خوله جواب ورکړي ولي د دوی به ګمان سي چي زموږ مهماني او ډوډۍ پر وغمېدله، نو د جرادتين سره يې په دې باره مشوره وکړه هغو ورته وويل چي ته يو شعر جوړ کړه خپل نوم مه په کښې اخله موږ به يې مانښام په بدلو او رقص کي د ميلمنو د مخه ووايو شايد دوی به فکر وکړي، نو معاويه دا غزل جوړه کړه" الا ياقيل ويحک قم فهيئتم" لعل الله يسقينا غماما" فيسقى ارض عاد ان عادا" قد امسوا ما يبيتون الكلاما" من العطش الشديد فليس ترجو" به الشيخ الكبير ولا الغلاما" وقد كانت نسائهم بخير" فقد امست نسائهم ايامى" الى آخر القصيدة نو مانښام چي جرادتانو دا قصيده په بدلو او رقص کي وويل نو هيئت او وفد يو د بل سره وويل چي موږ ډير ځنډ وکړی په مکه کي په دعا کي د قوم دباران لپاره در ولاړسئ، نو مرثد چي په پټه مسلمان ؤ او پر هود يې ايمان وو داسي وويل والله لا تسقون بدعائکم قسم په خدای دی

ستاسي به دعا سره خداى ﷻ باران نه اوروي يعني مع شرككم بالله لكن كه تاسي اطاعت د نبي خپل وكړئ يعني هود ﷺ او تاسي توبه وكاږئ وخداى ته ده شرک څخه نو ستاسي درخواست ده باران په باره كي به خداى قبول كي نو مرشد چي اسلام يې پټ ساتلى وو ظاهر كړى نو نور وفد والا معاويه ته وويل احبس عنا مرشدا زموږ سره به مكې ته نه راځي فانه قد اتبع دين هود وترک ديننا ثم دخلوا اى الكفار المنكرين لنبوة هود مكة نو ده قيل په نامه كافر ودريدى او په حرم كي يې خواست د باران وكړى د قوم دپاره او داسي وويل چي موږ نه يو راغلي د يو مريض په باره كي خدايه چي ته يې جوړ كړې او نه د يو بندي په باره كي چي خدايه تې خلاص كړې بلكه موږ راغلي يو چي پر موږ باران ووره وه فانا قد هلكنا اللهم اسق عادا واعط قيلا ماسئلو، نو خداى جل شانه په خپل قدرت عظيمه سره درې وريځي پيدا كړي يوه سره يوه سپينه او يوه توره وريځ او بيا د اسمان د خوا نعره وسوه چي كومه وريځ دي خوښه ده يا قيل د قوم لپاره نو قيل وويل چي توره وريځ مي خوښه ده ولي چي عادة توره وريځ باراني وي نو د لوړي خوا نعره وسوه چي قيله تا مختاره كړى د ځان لپاره او د قوم لپاره هلاک لايبقى من آل عاد ولدا ولاشابا ولا شيوخا ولارجالا ونسا حتى چي دا وريځ را ووتل د يوې شيلي څخه د دوى چي مغيث يې باله نو عاديانو چي دا توره وريځ وليدل خوشحاله سوه وقالوا هذا عارض اى سحاب ممطرنا چي پر موږ به باران وروه وي، او خداى پاک وايې بل هو ما استعجلتم به ريح فيها عذاب اليم تدمر كل شيئ بامر ربها كما في موضع آخر من القرآن بلكه دا وريځ هغه شئ دى چي تاسي د هود څخه ژر غوښتى يعني دوى به هود ته ويله چي ژر دي عذاب موعود پر موږ ستا په خوله نازل سي استهزأ وانكارا" دا باد دى چي په هغه كي عذاب اليم چي هلاكه وي هر شى يعني دا باد پر تير سي نو د دې وريځي څخه وچ باد او ډير تود شروع سو او دا باد خداى مسخر كړى وو پر دوى اوه(٧) شپې اواته ورځي كما في موضع آخر من القرآن پرله پسې يعني د شپې او د ورځي نو دې باد به دا غټ غټ عاديان نر

او ښځي پورته کړه مابين ته داسمان او د مځکي او په ډبرو ويشتل کېدل پر سرو بي راشوه کوله نو مړه پر مځکه پراته وه په بل ځای کي د قرآن مبارک راغلي دي کانهم اعجاز نخل خاوية عاديانو دا حيله د نجات لپاره شروع کړه چي د پښو لپاره يې تر زنګنو پوري غارونه وکښل د خاورو بې ډک کړه نو باد په مځکه پسي ورننوتی د پښو د خوا بې دوه کسه په هوا کړه او هوري بې سره وجنګول بيا بې په شيله کي راوغورځول نورو عاديانو به ورته کتل حتى رفعتهم كلهم ثم رمت الريح التراب والرمل عليهم فكان تسمع انينهم من تحت التراب وكان هود ومن معه په يوه خطيرة کي يعني ګاش وزمه ځای چي خلګ پسونه په کښي دروي نو دغه باد چي د دوی پر خطيره به تيريدی ډير نرم او لذيذ به تيريدی سدي رحمة الله عليه وايي چي دا باد چي شروع سو عاديانو به ورته کتل چي اوښان بې په هوا کړه به مابين کي د اسمان او مځکي او را شوه بې کړه عاديانو چي دا وليده په خونه ننوتل اوباد به پسي ورغلی دخوني څخه بې را وايستل او په هوا بې کړه مړه بې کړه.

پوښتنه: کافران خو يعني عاديان ګناه کاره وه نو غوايي "خره" اوښان وغيره ولي ورسره هلاک سوه؟

ځواب: چونکه دا حيوانان مملوک د اهل غضب وه او په مځکه کي د اهل غضب وه نو دوی ورسره مړه سوه ولي بلاً او غضب الٰهي چي پر يوه مځکه نازل سي عام وي، ولله تعالى حكم ومصالح جليلة فيما يحكم به ويريد.

فائده: هود او من المومنين چي نجات د غضب وريه نصيب سو نو د اهل غضب د مځکي څخه ووتل او مکې مکرمې ته ولاړه نو د خدای جل جلاله عبادت يې هوري کاوه الى ان ماتوا بآجالهم.

فائده: هر نبي چي قوم يي په عذاب الٰهي هلاک سوی وي نو هغه نبي سره د مؤمنانو خپل ومکې ته هجرت کړی او هوري يې ژوند او عبادت کاوه الى ان ماتوا قال بعضهم بين الركن ومقام ابراهيم وزمزم قبور (۹۹) نبيا والله اعلم بحقيقة الحال.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا

او مونږ واستاوه "تر ارسلنا لاندي دی یعني عطف دی پر الی نوح باندي" د ثمود قبیلي ته د دوی د قبلي سړی یعني صالح علیه السلام، نو اخوة يې په اعتبار د نسب دی نه په اعتبار د دین چي صالح يې نوم وو.

پوه سه: چي ثمود قبیله ده له عربو څخه غیر له قریش څخه چي اولاد د ثمود بن عاثر بن ارم بن سام بن نوح علیه السلام دي.

فائده: صالح" عطف بیان د "اخاهم" وهو صالح بن عبید بن اسف بن ماسج بن حادز بن ثمود.

قَالَ يَٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ

صالح علیه السلام ورته وویل ای زما قومه عبادة کوئ د خدای یعني واحد لاشریک يې بولی نسته تاسي لره من اله کلمه د "من" دپاره د استغراق د نفي ده یو اله یعني معبود غیر له خدای جل جلاله څخه، په تحقیق وتاسي ته راغلی دی حجت او معجزه ظاهره د جانبه څخه د رب ستاسي.

هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً

دا اوښته د خدای ده تاسي لره دلیل پر واحدنیت د خدای او پر نبوة زما.

پوه سه: چي هذه الخ جمله مستأنفه ده په استیناف بیاني یعني جواب د سوال مقدر کانه قیل ماتلک البینة فقال هذه آه او اضافت ده اوښي چي خدای ته وکړی لپاره د تعظیم د دې ووجه التعظیم ان هذه الناقة جائت الی عالم الوجود بدون الوسائط ای الاسباب المعهودة من الولادة عن ناقة اخری وغیرها ولذلک تکون آیة.

فائده: آیة منصوب دی علی الحالیة من ناقة الله او لکم متعلق په آیة پوري دی او عامل د حال معنی د اشیر چي اسم اشاره هذه څخه وفهمیدی چي ودې ته په نحو کي عامل معنوي د حال وايې ومثلو له بقوله المرئة هذا بعلي شیخاً.

فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ ۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

تاسي پریږدې دغه اوښه چي خوراک کوي په مځکه کي د خدای جل جلاله.

پوه سه: چي نهي له مس څخه مبالغة په نهي کي د اصابتها بالسوء ولي چي مس مقدمة ده اصابت بالسوء الجامع لانواع العذاب الاذى نو كه تاسي داسي وکړه نو تاسي ته به عذاب دردناکه ورسېږي.

وَاذْكُرُوٓا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ

او تاسي په ياد کئ هغه وخت چي تاسي وگرځولاست خداى خليفه گان يعني په ځمکه کي وروسته تر عاديانو يعني وروسته تر هلاک د هغو او تاسي تې سکنى په ځمکه کي يعني د حجر درکړه.

پوه سه: چي مقصود د دې په يادېدو څخه عبرت اخستل دي د هلاک څخه د عاديانو چي هغو په قول د خپل نبي نه کول او ايمان يې نه را وړى او خداى په غضب اخته هلاک سوه كما قال الشاعر الفارسي.

پند گير از مصائب ديگران — انگيرند ديگران زتو پند

نه رود مرغ سوى دانه فراز — چوديگرمرغ بيند اندربند

او بل دا دى چي تاسي شكر ووایاست د سکونت در کولو تاسي ته په ځمکه کي يعني په ايمان راوړو سره.

تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ ٱلْجِبَالَ بُيُوتًا

او تاسي بناوي په پسته ځمکه کي کوټې د اومو خښتو او د پخو خښتو او تاسي غاروئ غرونه او تراشئ یاستې خوني.

پوه سه: چي دا دوه قسمه بناوي دوى د دې لپاره کولې چي په دوبي به دوى په خونو او قصور کي د سهل ځمکي او په ژمي کي به په کورو کي د غرو اوسېدل.

فائده: قصورا او بيوتا منصوب مفعول ده تتخذون او د تنحتون دي، ولي دا دواړه فعل متضمن معنى لره د جعل دي او يا منصوب على الحالية المقدرة، ولي چي سهل ځمکه قصر نه ده په حال کي د جوړېدو او نه غربيت كيداى سي په حال کي نحت كما لا يخفى او د حال مقدره معنى حال مفروضه دى په وخت كي د فعل فافهم.

فَٱذْكُرُوٓا ءَالَآءَ ٱللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾

نو په ياد کئ نعمتونه د خداى يعني په شكر ويلو او په ايمان راوړو سره او

تاسي عثى مه كوئ.

پوه سه: چي عثى اشد فساد ته وايې نو مفسدين يې حال مؤكده دى.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ

وويل اشرافو او رئيسانو چي دوى كبر كاوه د ايمان څخه پر صالح عليه السلام باندي، او هغو كسانو ته چي هغه ضعيف وه يعني تابعان د رئيسانو وه، كسانو ته چي ايمان راوړي له دوى څخه آيا ستاسي يقين دى پر دې چي صالح استول كړه سوى دى له جانبه د خداى جل جلاله.

قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾

ضعيفانو مسلمانانو وويل چي په تحقيق موږ په ما ارسل به صالح مؤنون يو.

پوه سه: چي "لمن آمن آه" بدل بعض دى د للذين آه څخه.

سوال: په جواب كي د رئسانو خو نعم كافي وو نو دوى ولي خبره دونه اږده كړه انا بما ارسل آه؟

ځواب: لپاره ده اشعار پر دې باندي چي د صالح په نبوت كي هيڅ شک نسته نو بايد هر عاقل پر ده ايمان راوړي.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾

وويل متكبرينو د قوم صالح ومؤمنانو ته چي په تحقيق موږ خو په هغه شي چي تاسي ايمان پر راوړى دى يعني چي نبوت دى د صالح كافران يو يعني منكر يو.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ

خو متكبرانو ووژل وښه چي د صالح معجزه وه او هغه معجزه ده د اوښي هم د دوى په غوښتنه سره وه.

پوه سه: چي د عقر معنى بعض وايې نحر دى او بعض اهل لغة وايې چي عقر د شا ده پلې پريكول دي.

فائده: نسبت د عقر يې وتړلو متكبرينو ته وكي كما يدل عليه صيغة الجمع

ای عقروا" او سره د دې چې عقر يوازې فعل د قذار بن سالف وو.

ځواب: که څه هم قاتل قذار وو لکن نور قوم په راضي وه نحو بنوا فلان قتلوا مع ان القاتل يكون واحد منهم، دغه قذار په رنګ سور او قامت لنډ وو او سترګي يې شنې وې لکه فرعون" قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلي رضي الله عنه اسقى الاولين عاقر ناقة صالح عليه السلام واشقى الآخرين قاتلک" يعني عبد الرحمن بن ملجم کما سيأتي في موضعه.

وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ

او دوی سر کښي وکړه ده امر څخه د خدای د عتو معنی تيريدل دي تر حد په باطل کي.

پوه سه: چي ده امر څخه د رب مراد هغه خبره ده صالح د فذروها آه.

وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾

او کافرانو وويل چي ای صالح راتګ وکړه په هغه عذاب سره ستا د خدای د خوا څخه چي ته يې زموږ سره کوې که ته د رسولانو څخه د خدای يې.

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾

نو ونيوله دوی رجفة يعني حرکت د مځکي چي زلزله يې بولي، لکن سره د صبحي ده جبرئيل کما فی موضع آخر من القرآن نو دوی وګرځيده په مځکه کي د د دوی هلاک په داسي ډول چي ناست وه اولاسونه يې پر مځکه تکيه لاجل حرکة الارض بهم او بعض کسان وايې چي د جاثمين معنی داده چي پر مخ ولويده او هلاک سوه.

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾

نو صالح عليه السلام د دوی اعراض وکړی او داسي ورته وويل ای قومه زما ما تبليغ د امر آلهي وتاسي ته يعني ورسوي رسالة د رب زما ای ما ارسلني به ربي چي توحيد او منع عن الشرک وه او تاسي ته مي نصيحت وکړی ولکن

ستاسي نه دی خوښ نصیحت کونکی.

پوښتنه: څرنګه صالح عليه السلام دوی ته خطابونه وکړه وروسته تر هلاک د دوی او مړي خو په خبرو نه پوهیږي بعد الموت؟

ځواب: بعض مفسران وايي چي دا خطاب د صالح د مړو سره داسي دی لکه خطاب د علیه الصلوة والسلام د وژل سوو کفارو سره به بدر کي وروسته تر دې چي قلیب یو نړیدلي څا ته یې واچول.

چي علیه الصلوة والسلام وروسته تر درو ورځو راغلی او د څا پر غاړه ورته ودریدی او داسي وویل یا آبا جهل بن هشام یا عتبه بن ربیعة ویا شیبة ربیعة اوس تاسي خوشحاله یاست په دې سره چي تاسي په ژوند ایمان را وړی پر خدای او پر رسول د خدای الی آخر الحدیث الذي رواه البخاري ومسلم نو علیه الصلوة والسلام خو هم لفظ د ندا او خطاب ده مړو د قلیب سره وکړی، نو شاریحینو د حدیث هر څه توجیه چي ده خطاب د علیه الصلوة والسلام ده خطاب کړی د هغه توجیه د خطاب د صالح عليه السلام والتفصیل في شروح البخاري ومسلم.

او بعض مفسران وايي چي دا خطاب د صالح عليه السلام د مړو سره دپاره د عبرت د نورو خلګو ؤ چي ورته کارونه دي نه کوي، وقیلَ غیر ذالک بما لا یسمعه الاذان الکریمة ولایقبله العقول السلیمة.

درويش وايي: وتمام قصة ثمود دا دهچي څه وخت چي خدای جل جلاله هلاک کړه عادیان کما مر بیانه د هغو په وطنوا او ښارو کي ثمودیان آباد سوه او خلیفه ګان د عادیانو وګرځیدل، او ثمودیانو ته ښه د فراخۍ رزق خدای جل جلاله ورکړی ؤ حتی چي نسل پر نسل د دوی نفوس ډیر سو او په ښه فراخه رزق کي ژوند کاوه آخرا دوی دوی نافرماني ده خدای شروع کړه او په بت پرستۍ شیطان اختـه کړه، نو خدای و دوی ته صالح عليه السلام په نبوت را واستاوه چي دا قوم ثمود اصلاً عرب وو او صالح اوسط د دوی از روی نسب او افضل د دوی وو از روی رتبه نو صالح د ځوانۍ څخه په تبلیغ د دوی لاس پوري کړی یعني د بت پرستۍ څخه یې منع کوله او توحید ته یې رابلله حتی چي په دې تبلیغ ګږ ویښتی سو، لکن په دې دونه وخت کي

ثمود يانو دده متابعت نه وكړى مگر لږ كسانو چي هغه غريبان وه نو صالح عليه السلام وخپل دعوت ته د دوى وتوحيد او ترک الشرک كما كان دوام وركړى نو رئيسانو د قوم وصالح ته وويل چي موږ ته يوه معجزه راښكاره كړه چي موږ پر تا ايمان راوړو صالح عليه السلام ورته وويل چي څه معجزه درښكاره كړم دوى ورته وويل چي ته به زموږ سره وزې د اختر په ورځ چي په كال كي دوى قديمه رسمي ورځ د اختر درلوده نو موږ به خپل خدايان را وباسو نو موږ به د خپلو خدايانو يو څه غوښتني وكړو او ته به د خپل خداى څخه غوښتنه وكړې كه ستا خواستونه قبول سوه موږ ستا متابعت كوو او ستا پر نبوت ايمان راوړو او كه زموږ د خدايانو غوښتني منظور سوې ته به زموږ د دين متابعت كوې صالح عليه السلام ورته وويل نعم يعني ښه دى، او پر دې خبره يې ډير محكم قرار داد سره وكړى، نو صالح عليه السلام د دوى سره د اختر په ورځ صحرا ته ووتى او دوى خپل خدايان ډير ښائسته كړي وه، نو دوى خپل خدايانو ته وويل چي دا صالح ستاسي له خدايي څخه منكر دى پر ده يوه بلا نازله كړې نو چونكه هغه بتان جمادات وه د دوى خواست يې نه اورېدى او نه يې څه قدرت درلودى نو دوى يعني كفار ډير خجالت او رسوا سوه د خدايانو په باره كي وروسته د كفارو مشر چي نوم يې جندع بن عمر وو، صالح عليه السلام ته وويل چي اوس نو ستا د خداى وار دى صالح عليه السلام ورته وويل نعم نو جندع يوه ډبره چي دغه ډبره له غره څخه جلا وه اشاره وكړه چي كاثبة يې بلل خلگو ته به ستا خداى ته ووايه چي د دغه ډبري څخه به اوښه مخدجة يعني لكه مايه اوښ راباسي پر خلقت د جمل به وي په بدن كي او په لوى والي كي د اندامو او د اډكو او لوى اوږدې پښې بې وي او لوى نس بې وي يعني برالبه وي شبيهة بالبختی او دمايه اوښ سره مشابه وي او وبرأ به وي يعني ډيري وړه بې وي او د لسو مياشتو ميندواره به وي لكه د اوښي چي عادت دى چي پر لس مياشتي لنگېږي او هغه اوښه به لنگېږي او بچى بې دونه وي لكه مور او مور بې دونه وي لكه دغه غرگی نو كه تا داسي وكړه نو موږ ستا ونبوة ته لبيک وايو او پر تا ايمان را وړو نو صالح عليه السلام د دوى څخه سختي او محكمې وعدې واخستې چي كه داسي وسول

تاسي به ایمان را وړئ دوی ورته وویل نعم نو صالح عليه السلام دوه رکعته نفل او خدای ته یې د دې معجزې په باره کې دعا وکړه، نو د دې غرگې څخه داسې اواز را پورته سو لکه اوښ چي لنگېږي نو غرگی سره وچاودی او دغونه اوښه لکه غرگی ځندي را ووتل، یو گړی شاه وخوا وگرځېدل بیا دې ته دلنگول هیئت پیدا سو چي مخاض یې بولي اوښه لنگه سوه دغونه لکه مور جونگی ځندي پیدا سو، چي د اوښې د مابین د یوه بغل او بل بغل په فراخی خدای ﷻ خبر دی، دوی یعني کافرانو دا ټوله حالات په سترگو ولیدل نو جندع سره د خپلو تابعانو ایمان را وړی او نور کافران سره د دې ټولو حالاتو لیدلو څخه وروسته هم پر کفر باقي پاته سول، چي مشران یې ذواب بن عمرو وو او خباب چي مواثیق په ده پوري اړه درلوده اوصاحب داوثانو هم دی وو اوبل مشر رباب یې نوم وو چي د دوی کاهن وو یعني غیب گوی.

قال السعدي رحمه الله علیه

یکي بنور عنایت ره هدایت یافت....... یکي بوادي خذلان بماند سرگردان.
یکي بوسوسه دیو رفت سوی سقر...... یکي زپیروي حق گرفت ملک جنان

درویش وایي: چي په دې فاقه کې دلائل کثیرة وه پر صحت د نبوة د صالح عليه السلام لو کانوا یتفکرون.

(۱) په اجتماع د نر او ښځي نه وه کما هو المعتاد.
(۲) ولم تکن في صلب جمل.
(۳) نه وه دا اوښه په رحم کي د مور.
(۴) ولم یکن للمخلوق سعی في تحصیلها.
(۵) کون الناقة مثل الصحرة.
(٦) کون ولدها مثلها فی البدن.
(۷) دا معجزه په غوښتنه د دوی او موافق د غوښتني سره د دوی وه.

فائده: تر دې وخته پوري فرقه مؤمنه بصالح څلور زره ته ورسیده، وتمام قصة العقر، په رواتو صحیحه وو کي بلکه په قرآن کریم کي راغلي دي چي یوه

ورځ به چارپایان د اهل قریة وښو او ابو ته ورتله او یوه ورځ به اوښه ورتله قال الله تعالی لها شرب یوم ولکم شرب یوم معلوم نو چي د اوښي واری به سو دې به سر په ځاکي کښیښنو او ټولي اوبه د ځاښې وچښلې، ماښام چي به راغله د کلي په مابین کي پښې به یې فراخه ونیولې او خلک به راتله شیدې بې ځندي لوشلې ماشاؤنو هم بې چښلې اوهم بې زخیره کولې او ښه به تر هغو ولاړه وه چي خلک د لوشلو څخه فارغ سوه بیا به اوښه پریوته یعني چوکه به سوه ده ابو موسی الاشعري ﷺ څخه روایت دی چي زه د ثمودیانو وطن ته ورغلم د اوښي د چوکیدو ځای مي اندازه کی شپیته گزه په شپیته گزه کي وو.

او بعض روات وایې چي میل په میل کي وو او چي واری د خلکو به سو نو اوبو ته بې خپل مواشي وروستل اوبه بې کړه او دونه ذخیره د اوبو بې ورسره یووړه چي د دویمي ورځي هم کفایت وکړي، نو داسي حالات پر ثمودیانو ډیر گران تمامیدی نو قصد د عقر د اوښي یې وکړی، او اصل باعث پر عقر د اوښي دوې ښځي وې چي هرې یوې ډیر مواشي درلوده، عنیزه بنت غنم، وصدقه بن المختار او حدادي رحمه الله وایې چي په ثمودیانو کي یوه ښځه چي صدوق یا صدقه یې نوم وو ډیره ښائسته وه او اوښان او غواوي او پسونه یې درلوده او دا ښځه اشد عداوة لصالح عليه السلام والناقة وه، نو دې خپل د اکا زوی چي مصدع یې نوم وو او دې ورته وویل چي زه تا مېړه کوم که دي ناقه ووژل نو هغه ورته وویل چي ډیر اعلی زه دا کار کوم، بیا غنیزة قذار بن سالف را وغوښتی چي سور یې رنگ وو او په قد او قامت لنډی وو او سترگي شنې وې خلکو به ویل چي ولد الزنی دی لکن چونکه په کور کي د سالف زو کړی وو نو قذار بن سالف یې باله نو غنیزې ده ته وویل چي یوه زما د لونړو څخه چي ستا خوښه سي زه یې تاته په مکاح درکوم په شرط د دې چي ته عقر د ناقې پر غاړه واخلې.

هغه هم قبوله کړه او قذار بن سالف ډیر اعتبار په قوم کي د ثمود درلودی او اتباع یې هم ډیره درلوده، نو مصدع او قذار پر کفارو د ثمود وگرځیدی او نهه قبیلې د دوی سره موافق سوې پر عقر د ناقې او خدای جل جلاله وصالح عليه السلام ته وجې

را واستولې چي قوم دي قصد کړی پر عقر د ناقې صالح عليه السلام دوی ته.وويل چي رشتيا تاسي داسي قصد کړی هغه ورته پښیمانه سوه او وي ويل ماكنا لنفعل ذالک، نو دوی دا حيله سره وسنجول چي موږ به ووايو خلګو ته چي پر يو خوا په سفر ځو نو په غار کي د غره به ورځ تيره کړو چي ماښام تاريكه سي او خلګ بېده سي حتى چي صالح عليه السلام ولمانځه ته د تهجد را ووتی مسجد ته مړ بې کړو بېرته به غار ته ولاړ سو او کې ورته په موږ يا مسلمانانو په موږ دعوه وکړه موږ به ورته ووايو ماشهدنا مهلک اهل ای نفسه وانا لصادقون او خلګ به هم زموږ دا خبره ومني ولي چي موږ دوی ته ويلي وه چي موږ په سفر ځو او د صالح دا عادت وو چي په قريه کي نه بېديدی او د عبادت لپاره يې مسجد خارج القرية جوړ کړی وو يقال له مسجد صالح شپه دورې په مسجد کي تيره وله او د ورځي بې قوم ته تبليغ کاوه، نو کوم نفر چي د صالح د قتل لپاره په غار کي پټ وه د شپې غار پر را ونړيدی ټوله يې مړه کړه، نو سحار چي خلګ خبر سوه په وطن کي ناري جوړي کړې چي صالح زموږ خلګ را مړه کړه نو بيا ټوله اهل قريه پر عقر د ناقې متفق سول نو قذار او مصدع سره د نورو کسانو د اوښي په لار کي چي دا د خپلو وښو او اوبو د خوا راتله ورته پټ سوه حتى چي اوښه پر مصدع راغله هغه د غشي وار پر وکړی او د پښو پر پلو يې وويشتله بيا قذار راغلی په توره يې ووهله اوښه غوځاره سوه او قذار په ګروي ووهله او حلاله يې کړه او ښار وال ټوله سره را ووتل او غوښي سره وويشلې ده اوښي جونګي چي د مور حال ولېدی تر سترګو يې اوښکي تويدلې او د غره پر خوا يې ميدان کړه او درې ناري يې وکړې او هغې ډيري ته ورغلی چي د ده مور تر را وتلې وه او په هغه ډبره ننوتی ده درو نارو مطلب دا دی چي درې ورځي وروسته به پر تاسي عذاب د استيصال نازلېږي وكان كذالک.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ

ای وارسلنا لوطا باعتبار العطف على نوحاً، وهو لوط بن هاران بن تارخ ابن اخي ابراهيم عليه السلام "اذ قال لقومه" هغه وخت چي وويل وخپل قوم ته چي هغه

لو یه قریه یا ښار چي مقدوم نومېدی، آیا تاسي ورځې یعني تاسي کوئ خصلة فاحشة یعني ډیر بد خصلته یعني وطي کول د نرو سره په دبره کي.

پوه سه: چي دا استفهام لپاره د انکار او توبیخ یعني سر زنش دی.

مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ۝

چي وړاندي والی نه دی کړی په دغه خصلت فاحشه سره هیڅ چا له عالمیانو څخه.

پوه سه: چي کلمه د بأ په بها کي لپاره د تعدیة ده ولي چي سبق لازمې دی او کلمه د من په من احد کي زائده لپاره د استغراق ده نفې او کلمه د من په من العالمین کي لپاره د تبعیض ده او جمله د ماسبقکم جمله مستانفه ده لپاره د تاکید د انکار، نو لوط عليه السلام و دوی ته توبیخ ورکړی اولا پر فعل د فاحشې وروسته پر اختراع د دې فاحشې یعني د لواطة اول مخترعین تاسي یاست نو تاسي تر قیامته پوري چي لواطة څوک کوي تاسي کي ورسره شریکان یاست لقوله علیه الصلوة والسلام من سن في الاسلام سنة حسنة قله اجرها واجر من عمل بها الی یوم القیامة ومن سن سنة سیئة فله وزها ووز من عمل بها الی یوم القیامة حتی هر خونه قتلونه چي په ناحقه کېږي تر ورځې پوري د قیامت قابیل بن آدم ورسره شریک دی لانه اول من قتل اخیه هابیل، بغیر حق وقصته مذکورة مشهورة وفي هذا التفسیر مذکورة عمربن دینار رحمه الله وایې چي نه دی لیدل سوی نر پر نر سپور یعني په لواطت کي په ټوله نړۍ کي حتی چي قوم لوط راغلی او دا کار یې شروع کړی.

اِنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُوْنِ النِّسَآءِ ؕ

آیا تاسي ورځې نرو ته یعني جماع ورسره کوئ په دبره کي از روی شهوت ونصبه علی العلتیة ای لاجل الشهوة ای لاحامل لکم غیر قضأ الشهوة نور هیڅ حکمت نسته پکښي ما سوی د ښځو څخه یعني چي ستاسي ماینې وې ولي چي په هغه قضأ شهوة کي حکمت سته یعني توالد ولادنب اعظم من اللواطة مع الرجال.

مسئله: د دې آیت څخه په دلالة النص سره دا ثابته سوه چې د خپلې ماینې سره لواطت ناروا دی لانه مثل لواطة الرجال خبیث هیڅ فائده نسته پکښې کې.

بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُوْنَ ﴿۸۱﴾

پوه سه: چې بل اضراب دی د انکار څخه واخبار ته د حال د دوی څخه.

پوه سه: چې اسراف تجاوز دی تر حدود معقوله او مشروعه په شي کې او دلته قوم لوط هم تجاوز وکړی د نکاح مشروع معتاد څخه وداسې فعل ته چې په هغه کې هیڅ خیر نسته چې لواطت د نر دی.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖۤ اِلَّاۤ اَنْ قَالُوْۤا اَخْرِجُوْهُمْ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَّتَطَهَّرُوْنَ ﴿۸۲﴾

جواب د قوم یې مګر داسې نا معقول جواب چې دوی وویل چې وباسئ دوی یعني لوط او چې د ده ملګري وي په ایمان راوړو کې ولې چې دوی داسې خلګ دي چې ځانونه پاک ساتي دا یې استهزأ وویله.

فَاَنْجَيْنٰهُ وَاَهْلَهٗۤ اِلَّا امْرَاَتَهٗ ۖ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿۸۳﴾

نو موږ نجات ورکړی لوط ته او اهل ته د ده یعني اتباع د ده چې مسلمانان وه مګر نه ماینه د ده استثنأ ده د اهل څخه د ولې چې د ده ماینه کافره وه منافقه چې ایمان یې پټ ساتی، نو سوه ماینه د ده په باقینو کې چې کافران وه او د هغو سره هلاکه سوه.

وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۖ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۸۴﴾

او موږ باران وکړی پر قوم لوط باندې یو ناولده باران یعني چې ډبرې وې من سجیل، ته وګوره چې څرنګه سو آخر کار د مجرمین ای الکافرین من قوم لوط وهو امطار الحجارة علیهم واستیصالهم بالکلیة په حدیث یعني په تاریخ د قوم لوط کې راغلي چې لوط علیه السلام بالاردن فارسله الله الی سدوم تا چې دعوة ورکړي و دوی ته اونهی یې کړي د فاحشه څخه د لواطة نو دوی نه نهي کېدله فامطر الله علیهم من الحجارة فهلکو محمد بن اسحاق وایې چې اهل سدوم

میوې ډیري درلودې او ډیري قریې یې وې چې په مثل د دې قریو میوه داره مځکې نه وې نو خلګو د اطرافو څخه ددوی قریو ته مخ کړی نو دوی ځندې په عذاب سوه نو ابلیس په صورت کې د انسان ورته راغلی او ورته وې ویل که تاسې د واردینو څخه په عذاب یاست نو لواطت ورسره کوئ باره خلګ تاسې ته رائحي، نو اول وار دوی پر هلکانو د واردینو دا کار شروع کړی وروسته کرار کرار د رجالو سره یې هم شروع کړی او خپل په مابین کې هم.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا

عطف دی پر نوحاً باندې وارسلنا الی مدین ای اولاد مدین بن ابراهیم خلیل الرحمٰن علیه الصلوة والسلام، شریک نسبي د دوی چې نوم یې شعیب وو عطأ وایې چې شعیب ابن توبه بن ابراهیم خلیل الرحمٰن وو، او ابن اسحاق وایې چې شعیب زوی د میکیل وو او هغه دیشجر زوی وو او هغه د مدین زوی و او هغه د ابراهیم خلیل الرحمٰن زوی وو.

فائده: شعیب عليه السلام په سترګو ړوند وو، او په سبب د حسن خطاب او د دلائلو د قوم سره په خطیب الانبیأ سره مشهور وو، او د ده قوم علحدة پر کفر عادت یې دا وو چې په پیمانه او ترازو کې د خلګو سره چم کاوه یعنې په لویه پیمانه بې د خلګو څخه شیئ را نیوی او په کشني پیمانه بې پر خلګو خرڅوی.

قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ

شعیب وویل ای قومه زما عبادة د خدای کوئ یعنې توحید د خدای لان قولهم کانوا مشرکین په تحقیق سره وتاسې ته راغلی معجزه د خدای د خوا څخه یعنې پر صحت دبلوة زما.

فائده: په قرآن کې نه ده راغلې چې معجزه د شعیب عليه السلام څه شي وه او بعض وایې چې معجزه د شعیب حسن خطاب و او موعظة حسنة نو ولهذا اشتهر بخطیب الانبیأ وفیه ما فیه فافهم اشارة چې حسن خطاب خو د معجزاتو متعارفه وو څخه نه ؤ لان المعجزة ما لایمکن لاحد الاتیان بمثلها وحسن الخطاب لیس کذالک کما لایخفی.

فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ

او تاسي پوره ورکوئ خلګو ته کيل او ميزان.

پوه سه: چي کيل مصدر دی او ميزان دلته هم مصدر دی په معنی د وزن دی لکه ميعاد په معنی د وعد دی او بعض وايې چي د ميزان سره محذوف سته ای وزن الميزان نو ميزان پر خپله معنی دی او يا مراد د کيل څخه الة الکيل دی.

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ

او تاسي کم مه ورکوئ شيان ددوی يعني مکيل او موزون.

پوه سه: چي اشياً خدای ﷻ په لفظ عام ووايه چي جمع د شئ ده د دې لپاره چي دوی په لوی شي کي او په حقير شي او په قليل او په کثير کي بخس کاوه وذالک لخسة طبائعهم وغاية حب الدنيا في قلوبهم.

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾

او تاسي فساد په مځکه کي مه کوئ په کفر او ظلم سره وروسته تر اصلاح ده مځکي يعني چي نبي يې راواستاوه چي امر بالمعروف کوي او نهي عن المنکر کوي، دغه چي ما درته ذکر کړه او تاسي مي په امر کړاست فائده ده تاسي لره تر هغه کارو چي تاسي يې کوئ من البخس ولي چي ستاسي په دغو کارو کي که منفعة د دنيا سته لکن تاسي ته ضرر عظيم او عذاب اليم په دنيا او اخرة کي او په ما امرتکم به کي نفع د دنيا او آخرة سته که تاسي ايمان پر ما لرئ والجزاً محذوف ای فافعلوا ما امرتکم به وکانوا يعلمون ان شعيبا لم يکذب قط قبل هذا نو دوی په لارو کي خلګ کښينولي وه نو څوک چي به شعيب ته ورتله دوی به منع کاوه او ورته ويل بې چي شعيب يو کذاب سړی دی مه ورځې چي په فتنه کي مو وانه چوي او د خبل ابايې دين څخه مو نه واړوي او دغه رنګه به دوی ومؤمنانو ته چي پر شعيب بي ايمان راوړی دقتل پيش رو واهه" کما قال الله جل ذکره.

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
مَنْ اٰمَنَ بِهٖ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا

او تاسي مه کښېنئ په هره لار کي چي تاسي پېش رو ورکوئ او منع کوئ خلگ دلاري څخه د خدای هغه څوک چي ایمان يې راوړی وي پر خدای پا اراده دایمان لري او تاسي طلبه یاست یعني خلگو ته وایاست چي لار د خدای یعني توحید چي شعیب يې بیان کوي کږه لار ده.

وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿۸۶﴾

او پیاد کئ تاسي دا نعمت دخدای ﷻ چي تاسي لږ واست په عدد کي او رزق مو هم کم وو، او خدای تاسي ډېر کړاست چي برکت يې په نسل او مال کي درکړی او فکر وکړئ چي څرنگه سوی دی حال دمفسدانو یعني د کافرانو دتیرسو امتو لکه قوم لوط وغیرهم نو د هغو څخه عبرت واخلئ.

وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ اٰمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهٖ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا
فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحٰكِمِينَ ﴿۸۷﴾

کلمه د "ان" شرطیه ده والمعنی که وي یوه ډله له تاسي څخه ایمان راوړي په هغه دین سره چي زه راستول سوی یم یعني له جانبه څخه د خدای ﷻ په دین سره چي توحید دی وغیره، او یوه ډله ستاسي څخه ایمان يې نه دی راوړی په ما ارسلت به سره، نو تاسي صبر وکړئ صبر دلته په معنی د انتظار دی یعني تاسي انتظار وکړی تر هغو چي خدای ﷻ حکم کوي په مابین کي زموږ یعني زموږ او ستاسي چي پر مبطل او کافر عذاب نازل کړي او محقق ته نجات ورکړي په دنیا او آخرت کي او خدای ﷻ خیر د حاکمانو دی بسبب عمله الکامل بالخیر والشر لعباده.

فوائد شتیٰ: چي تعلق لري په دغه آیتو پوري (۱) في هلاک قوم صالح علیه السلام په قرآن مجید کي خو صرف په اهلاک کي د قوم د صالح علیه السلام دا راغلي دي فاخذتهم الرجفة الآیة لکن تفصیل د ده قصې چي په معتبرو تفسیرو

کي راغلي دي چي څه وخت چي قوم اوښه ذبح کړه د اوښي جونګي میدان کړه د غره پر خوا صالح علیه السلام چي د اوښي په عقر خبر سو خلګو ته یې وویل چي جونګی یې را ګرځوئ شاید دهغه په سبب به د نزول دعذاب څخه خلاص سئ خلګ چي ورتله جونګی هغې ډبري ته ودریدی چي د ده مور ځندي راوتلې وه او درې ناري یې وکړې ډبره ورته وچاودل جونګی په ننوتی، نو صالح وقوم ته وویل چي مده د عذاب راتلوو پر تاسي درې ورځي پاته دي، کما قال الله تعالی تمتعوا ثلثة ایام ذالک وعد غیر مکذوب.

پوه سه: چي قوم د صالح عقر د ناقة د چار شنبې په ورځ کړی وو نو صالح علیه السلام ورته وویل زیری مي دربانديي د نزول د عذاب قوم ورته وویل علامه بې څه وي صالح ورته وویل چي تاسي چي دپنجشنبې په ورځ را کښېنی مخان به مو تک ژړ وي او د جمعې په ورځ چي راکښېنی مخان به مو تک سره وي او د شنبې په ورځ چي را کښېنی مخان به مو تک تور وي په اولي کي د ورځي د یکشنبې به عذاب نازل سي، یعني ما جا في قوله تعالی فاخذتهم الرجفة الآية، نو امر د کافرانو د قوم د صالح د غسي هم سو چي د شنبې په ورځ مخان ددوی تک ژړلکه زعفران چي پر پاشلي وي نړاو ښځي صغیرهم وکبیرهم نو د دوی یقین سو چي عذاب لکه صالح چي ویل راتلونکی دی نو دوی په خپلو کي سره وویل چي درځي چي صالح مړ کړو زموږ تر مرګ د مخه، نو صالح وتښتېدی یو ځای پټ سو هر څو چي دوی یې تلاش وکړی نه یې کړی پیدا، نو مسلمانان یعني اتباع د صالح به دوی وهل تکول ولي چي ژر سئ صالح را وښیاست هغو خوارانو به ورته وویل چي موږ ته یې ځای نه دی معلوم خیر چي د جمعې ورځ سوه مخان یې داسي تک سره سوه لکه وینې چي یې پر پاشلي وي نو ټولو بغاري چغاري ځګیروی ژړا شروع کړه او دوی پوه سوه چي عذاب نژدې سو، چي د شنبې ورځ سوه مخان یې تک تور وه لکه ډامبر چي یې پوري مښولی وي یا تور تیل نو یو دبله بې نعرې سره وهلې الا قد نزل العذاب یعني بېخي نژدې سو عذاب چي د یکشنبې شپه سوه صالح علیه السلام سره د ټولو

مؤمنانو ځان وایستی د شام پر خوا نو په رملة کي د فلسطین یې واړول نو چي ورځ د یکشنبې سوه په څرمنو او کالو کې یې ځانونه وپیچل اوپر مځکه کښینستل ګاهي به یې د اسمان وخواته کتل چي اسماني عذاب به راسي او ګاهي بې د مځکي وخوا ته کتل چي زمینې عذاب به راسي نو دواړه عذابه پر نازل سوه د اسمان د خوا صیحة چي د هري ټکي اواز په کښي وو او د مځکي د خوا زلزله نو زړونه یې وچاودل په سینو کي فلم یبق منهم صغیر ولا کبیر ولا ذکر ولا انثی الا قد هلک.

سوال: د داسي علاماتو په لیدو سره عاقل بیا هم پر کفر ټینګېدای سي؟

جواب: ټینګیدای خو نه سي لکن د حد د تکلیف خارج سوه" سعدي رحمة الله علیه وایې تو پیش از عقوبت در عفو کوب" که سودي ندارد فناه زیر چوب.

درویش وایې: چي دا علامات کیدل خو داسي دي لکه چي د قیامت ورځ خلګ ویني نو په هغه ورځ خو ایمان نه قبلېږي ولي چي دار تکلیف ختم سو.

فائده: في لواطة قوم لوط علیه السلام ابن سیرین رحمة الله علیه وایي چي ونرو ته په دبر کي ورتګ چي هیڅ حیوان د دبري کار نه کوي مګر یو سرکوزی دا کار کوي" بل دوه مست خره چي خره نه ورته پیدا کېږي د دبري کار کوي نو حاصل دا دی چي لواطت لویه ګناه پاید مسلمان ځان ځندي وساتي او د اسباب څخه د لواطت لکه مسه کول د هلک یا مچه ځندي اخستل هم ځان وساتي ولي چي دا اسباب مفضي ولواطت ته ګرځي قال الشیخ السعدي رحمة الله علیه.

خرابت کند شاهد خانه ګن | برو خانه آباد ګردان ز زن
نشاید هو س باختن باګلي | که هر با مرادش بود بلبلي
مکن بد بفرزند مردم نګاه | که فرزند خویشت بر آید تباه

لان اثار الآبآ تظهر فی الابنآ وفي کتاب ملتقط ناصري، هلک چي مړانه یې ووهي یعني بالغ سي که بدرنګه وو نو حکم یې حکم د نر دی او که ښائسته وي حکم یې حکم د ښځي دی لایحل النظر الیه بالشهوة او سلام ور اچول او نظر بېله شهوته ورته کول فلا باس به ځکه ما مور په حجاب سره نه دی لکه ښځه.

فائده: محمد بن الحسن الشيباني چي د امام اعظم رحمة الله عليه شاګرد وو ډير ښائسته وو نو امام اعظم رحمة الله عليه به دی په درس کي تر شا کښيناوه حتی لا يقع عليه نظره مخافة زنی العين مع عظيم تقوی الاعظم رحمة الله عليه تر څو چي ږيره يې پر مخ راغله نو يې مخامخ کښيناوه.

مسئله: علمأ وايې چي مکروه دی مجالست د ښائسته ځوانانو سره چي ږيره يې نه وي که څه هم د سړي په زړه کي شهوت نه وي، او داغه رنګه د بې عقلانو سره لانه يذهب بالمهابة ويورث التهمة، شيخ سعدي مرحوم وايي

چو خواهی که قدرت بماند بلند — دل ايخواجه درساده رويان مبند
وګر خود نباشد غرض درميان — حذر کن که دارد بحرمت زيان

مسئله: که د سړي ښائسته بې ږيري مريی ؤ پر داسي چا به يې نه خرڅوي چي د دده په خيال د لواطت لپاره يې رانيسي لانه اعانة علی المعصية.

سوال: موږ منو چي هلک محل د کښت او تولد نه دی، لکن چي د سړي مملوک وي، نو مالک ته خو په خپل مملوک کي هر ډول تصرف روا دی، نو بايد چي قضأ شهوت په مملوک کي روا وي؟

ځواب: شرع شريفي اجازه نه ده ورکړې د تصرف په دبره کي د مملوک لغاية قباحة ونهاية خباثته والمملوکية لايقتضی التصرف من کل وجه في المملوک الاتری ان ملک مجوسية او وثنية لايجوز له التصرف بالوطي في فرجها مالم تسلما، او ددې سببه که د ښځي مريی ؤ، نو دې ته نه دی روا چي مچه ځني واخلي، او يا پر ځان خيژوي يعني وطي ورسره کوي.

پوه سه: چي د نر سره د دبر له خوا کار کول لواطت کبریٰ دی، او د خپلي ماينې سره په دبره کي کار کول لواطت صغریٰ دی، وفي الحديث ملعون من اتی امرئته في دبرها.

پوښتنه: په جنت کي د ولدانو سره چي نران دي او ډير ښائسته دي قال الله تعالی کانهم لؤلؤ لواطت روا دی که څرنګه؟

ځواب: مولی زرک زاده رحمة الله عليه په حواشي کي د اشباه او نظائر وايي چي

لواطت ورسره روا دی او جنتیان یې ورسره کوي او دا آیت ده رواړی دی "ویطوف علیهم ولدان مخلدون اذ رئیتهم حسبتهم لؤلؤ منشوراً" والصحیح المفتی به انه لایجوز لان الله تعالی استبعدها واستقبحها وسماها ای اللواطة الخبیثة، والجنة منزه عن الخبائث، او صحیح داده چي لواطت په زړو کي د جنتیانو نه ورگرځي للحکمة وهي الحرمة اللواطة في جمیع الادیان بخلاف الخمر فانها حلالاً في بعض الادیان بل في دیننا في الابتدأ ولهذا صارت الخمر من نعیم الجنان.

درویش وایي: چي په حکم کي د لواطت کبرٰی د دین امامانو اختلاف دی لکن دا اختلافات به د فقه کتابو ته وسپارو، بیت

تاطبع نازکت نه پذیرد ملالتی آن به که نامه رابدعا مختصر کنم

درویش میگوید که به توفیق خدای متعال جزٔ (۸) قرآن عظیم الشان به تفسیر حقیر هیچ مدان بپایان رسید لله الحمد والمنة والصلوٰة والسلام علی سید البریة محمد المصطفٰی وعلی آله وصحبه الکملة روز دوشنبه تخميناً ۱۲ شهر جمادی الثانی من شهور سنه ۱۴۲۸ ه ق.

وارجوا من الله تعالی ان یوفقني لتفسیر جمیع اجزأ الکلام الشریف بالخیر والعافیة ویجعله خیراً باقیاً لهذا العبد الفقیر الی یوم القیامة انه تعالی علی کل شئ قدیر وبالاجابة جدیر، واتمام هذا التفسیر غایة متمنٰی هذا الفقیر، واتمني من عظیم رحمته تعالی وقدرته ان لایجعل هذا التفسیر یتیماً من العبد الذلیل ابی الفضل محمد عبیدالله الایوبي السني الحنفي القندهاري وارجوا من اخوان الصفأ من العلمأ والطلبأ ان یطالعوا هذا التفسیر بعین المحبة والانصاف، لابعین الحسد والاعتساف فان الحسد حسک من تعلق به هلک.

چهار چیز آورده ام شاها که در گنج تو نیست
عاجزی و مسکینی فقر و گناه آورده ام

بقلم محمد عبیدالله ایوبي غفرله الباري

حق طباعت مخصوص بجناب قاري فضل الحق صائب میباشد

د تفسیر ایوبي حنفي د مضامینو فهرست

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله زموږ اداري ته دا وياړ ور په برخه دی چي د دين د شعبې د هر فن کتاب يې وپښتو ژبي ته ژباړلی دی، لکه څرنگه چي زموږ اداري څو کاله دمخه يو کتاب په نامه د "تعليم العقائد" له اردو ژبې څخه وپښتو ته وژباړی چي الحمد لله ډېر مقبول وگرځېدی، لکن چونکه هغه کتاب د ابتدائي طالبانو لپاره ؤ، نو اوس زموږ اداري د عقائدو په اړه يو بل کتاب د جناب قاري محمد فضل الحق حقاني په خوږه پښتو سره ژباړلی دی ان شأ الله ډېر ژر به منظر عام ته راسي.

عقائد الاسلام

چي د جناب مولانا محمد ادريس کاندهلوي صاحب تصنيف دی چي دا کتاب د اهل السنة والجماعة د عقائدو ويندويه دی چي د باطلو فرقو نشاندهي هم پکښي ده.

مكتبة القرأة والتجويد
کاسي روډ کوټه

يو بل شاهكار

د معارف القرآن د مصنف يوه ډېره په زړه پوري رساله چي په هغه کي د سنت او د بدعت ډېر ښه او مفصل بيان سته، دا رساله زموږ اداري له اردو ژبې څخه وپښتو ته راااړولې ده چي د چاپ تر مراحلو را رسېدلې ده، ډېر ژر به د علوم نبويه د تشنه ګانو تنده په ماته سي، ان شأ الله تعالى.

سنت او بدعت

تاءليف

حضرت مولانا مفتي محمد شفيع رحمة الله عليه

مکتبة القراءة والتجويد

کاسي واټ (روډ) کوټه بلوچستان

بسم الله الرحمن الرحيم

د علم تجويد په اړه زموږ ادارې نه سترې کېدونکي خدمتونه کړي دي، چې د هغه شانداره ماضي ستاسي وه مخ ته پرته ده، ځيني ملګرو له ډېره وخته دا تمنا درلوده چې د علم تجويد يو ډېر پخواني او مستند کتاب موږ په کمپيوټر وليکو او بيا يې چاپ ته وسپارو، ولې چې دا کتاب که له يوې خوا ناياب ؤ خو له بلې خوا ډېر مخدوش او خسته حال ؤ، نو زموږ ادارې تکل وکړی او هغه کتاب يې په ډېره ښه خوشخطۍ سره په کمپيوټر کمپوز کړی، او چاپ ته رسېدلی دی.

نهاية القول المفيد

في

علم التجويد

تاءليف

المقري الشيخ/ محمد مكي نصر الجريسي رحمة الله عليه

مصحح

المقري محمد فضل الحق حقاني

مكتبة القراءة والتجويد

تفسیر ایوبي حنفي ۷ ټوک

د نصیراحمد احمدي لخوا

سکین او pdf سو.

تاریخ. ۱۶-۱۲-۱۳۹۸

واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعا محتاج احمدي!